

Károly-csony
1908.

VASÁRNAPI UJSÁG

Meňy-ből az an-gyal le-jött hoz-zá-tok pászto-rok

Kötés és
FRANKLÉNY
TÁRSASÁG

Berlitz-iskola, európai főigazgatóság, Paris, 27, Avenue de l'Opéra.

A Berlitz-iskola főigazgatósága, New-York, Madison Square.

«Európszerte esodálatos eredménnyel dolgozik példának okáért a Berlitz-School... Abban minden európai nyelvet elég olesó pénzért meg lehet tanulni és valóban ez iskola elmés és gyakorlati módszere szerint, ha valaki akarja, egy év alatt többre viheti bármely nyelvben, mint akárhány év alatt az iskolai módszer szerint, a hol tudvalegőleg nem is igen akarják a gyermekek megtanulni az idegen nyelveket.»

Budapesti Hírlap vezércikkéből 1900 okt. 18.

M. D. Berlitz, a módszer megalapítója.

A Berlitz-nyelviskolákról.

A Berlitz-iskolák ma már annyira népszerűek, hogy nem igen szorulnak bővebb ismertetésre; e helyütt csak a modern életben való szerepüket és jelentőségüket akarjuk körvonalazni.

Alább egy kis statisztikát közlünk a Berlitz-iskolák európai és afrikai működéséről. Ha e hivatalosan összeállított táblázat tekintélyes számait figyelembe vesszük, melyek e statisztika megjelenése óta jóval emelkedtek is, el kell ismernünk, hogy az az intézet, melynek működése ennyire széleskörű, nemesak tudományos hivatásánál és gyakorlati hasznánál

fogva egyik tényezője a modern életnek, de mint a világbéke intenciójának egyik leghathatósabb eszköze és terjesztője is, valódi faktor. Ahhoz meg, hogy a nemzetközi érintkezés könnyebb és hatékonyabb legyen s hogy ennek kihatása a békeakciók érdekében minél mélyebb gyökeret verjen, mulhatlanul szükséges, hogy egymást értsük.

Ez a Berlitz-iskolának a tanterem falain túl terjedő hivatása és jelentősége. Ha még tekintetbe vesszük, hogy kik az iskolák látogatói, akkor arra nézve is biztosítékot kapunk, hogy jó hírnevünk a kiérdemelt bizalmon és eredményes munkán alapul. A Berlitz-iskolákhoz fordultak idegen nyelvekben való kiépeztetésük céljából: Alphonse spanyol király, a német uralkodóházak tagjai, az Egyesült Államok jelenlegi és Franciaország előbbeni elnökének családtagjai.

A budapesti iskola sem kisebb tekintélyekkel dicsekedhetik: tanítványai sorában találunk államférfiakat föl a miniszteri székig, a budapesti tud. egyetem számos tanárát, országgyűlési képviselőket, ügyvédeket, orvosokat, tanárokat, mérnököket, a hadsereg tisztikarának számos tagját, valamint a kereskedő világ színe-javát, s mindazonáltal mérsékelt árai miatt a nagyközönség előtt is hozzáférhető.

A Berlitz-módszer kiválóságát a legnagyobb paedagogiai tekintélyek is elismerték, ezért a legmagasabb katonai hatóságok, állami intézetek s magántársaságok is igénybe veszik, sőt több helyen maga az állam is támogatja. Ennek tulajdonítható az a számos kitüntetés, mellyel a Berlitz-iskolák fontosságát régebben és újabban elismerték s mellyel Berlitz urat a francia becsületrend lovagjává tették.

Párisi világkiállítás 1900. A francia Senegal-gyarmat bennszülöttjeinek franczianyelvi oktatása.

«Az amerikai Berlitz szerinti minden nyelvtanításnak legjobb módja a dajkamódszer. És kétség nélkül ez a legáltalánosabb is, mert ezen a révén tanulja meg az anyanyelvét a világ mind az ezernégyszáz vagy hány millió embere.»

(Tóth Béla: A grammatika. Pesti Hírlap, 1900. szeptember 16.)

«Ép annyira lehetetlen csupán nyelvtani oktatás révén egy élő nyelvet oly mértékben elsajátítani, hogy a társalgásban teljesen otthonosak legyünk, a mennyire lehetetlen bonczani tanulmányok útján járni vagy úszni tanulni.»

Berlitz-iskola, Köln, Kreuzgasse 17 A.

Berlitz-iskola, Wien, Graben 13.

Az összes Berlitz-iskolák egy szerves egészet képeznek, berendezésük a közönség kényelmét a legmesszebbmenően kielégítik egyrészt azért, hogy a csoportokat maga az iskola állítja össze, belépni bármikor lehet, a tanítás időtartama pedig egész éven át, megszakítás nélkül reggel fél nyolcztól este fél tízig terjed.

Budapesten a Boisserée Ottó igazgató vezetése alatt 1895 óta fennálló Berlitz-iskola Erzsébet-körut 15., II. emeleten van.

Az iskola a nyelvtanításon kívül a közönségnek mint fordító intézet is nagy szolgáltatást tesz.

A St.-Louisi világkiállítás alkalmával a Berlitz-nyelviskolák működéséről összeállított általános statisztika Európában és Egyiptomban:

1904 január 1-től december 31-ig:

Nyelv:	Az év alatt adott leckesorák száma:	Tanulók száma egy év alatt:	Tanárok száma egy év alatt:
Francia	737168	39090	544
Angol	742946	36592	526
Német	251784	14820	258
Olasz	138644	9510	186
Spanyol	63643	3098	116
Orosz	17178	810	42
Magyar	5634	278	20
Svéd	4080	364	7
Holland	3118	144	12
Arab	1914	74	10
Dán	1556	84	5
Lengyel	602	42	5
Norvég	554	38	4
Görög	278	10	2
Hindosztáni	92	6	2
Horvát	70	6	1
Japán	66	3	1
Román	50	2	1
Bolgár	25	1	1

Összesen 1.969,402 104,992 1743

A Berlitz-Nyelviskola fejlődése:

A Franklin-Társulat nyomása háromszínrendszerű lemezeiről.

Tiepolo festménye a Szépművészeti Múzeumban.

MÁRIA SZENTEKKEL.

A VARÁZSLÓ KOVÁCS.

(Bohókás mese.)

Irta MIKSZÁTH KÁLMÁN.

III. Rabelon ő felségének még a harminczadik ősapja terjesztette ki a maga szuverenitását az exotikus szép ország, Szinangia felett olyan könnyedén és annyi chic-kel, a mennyivel egy gentleman az esernyőjét szokta szétterjeszteni s ettől kezdve jól-rosszul, de a kortársak szerint mindig dicsőségesen uralkodtak Szinangiaiban egész III. Rabelonig. Több ország is tartozott jogaruk alá, de a többi mind isten kegyelméből volt, csak Szinangia volt saját kegyelmükből. Ennélfogva ellátták mindenféle jókkal, alkotmányt, külön miniszteriumot kapott és úgy kezelték mint a kedvencz tartományt szokás. Váltig azzal az egygyel törődtek. A többiekre, melyek isten kegyelméből valók viseljen gondot az Isten. Hanem még sem virágozott. Legalább nem emelkedett annyira, amint szerették volna. III. Rabelon ezt a miniszterek folytonos váltakozásának tulajdonította. Sok baja volt velök. Ha az egyiket elcsapta és jött a másik, mindig kifogásolta az elődje dolgait s újakat kezdett, soha semmit se hoztak tető alá, hanem a mit az egyik épített, a másik rendszerint lebontotta.

A király hiába figyelmeztette egy-egy új miniszterét:

— Ugyan ne okoskodjék, kedves X, csinálja az ügyeket a régi kerékvágásban.

Az új miniszter a fejét rázta ilyenkor:

— Lehetetlen, felséges uram, nekem multam van.

— Az meglehet — jegyzé meg a király — de az országnak nincs akkor jövője.

— Az meglehet — vágott vissza a miniszter — de nekem hűnek kell maradnom irányomhoz és elveimhez, melyeket a népnek vallottam, mely után a vállain emelt olyan magasra, hogy fölséged megláthatott.

Ezek s az ezekkel járó vizsátságok boszszantották ő felségét, midőn egy alkalommal vadászaton volt, hol tizenegy vaddisznót lőtt, pedig csak nyolczszor sütötte el a puskáját, a fölötti töprengésébe elmerülve, hogy mitől eshetett el a három vaddisznó, valamiképen (hogy parlamenti műszóval éljek) elkapcsolódott a kíséretétől s egyre beljebb tévedt az erdő sűrűjébe, sehol se találva kivezető utat — nem a három ok nélkül való halállal kimult vaddisznóra nézve, mert ezzel a kérdéssel már tisztában volt, annyiban, hogy kiadja tanulmányozás céljából a tudományos akadémiának, hanem tényleg nem tudott visszajutni kíséretéhez. Hiába túlkölt, nem jött semmi viszhang a rengeteg mélységeiből. Hosszan figyelt s csak kopácsolást hallott. De ez nem a harkály csőrének, hanem egy igazi kalapácsnak a zaja.

Ment ment a zaj irányában s egyszerre csak egy csodaszép völgy nyílt meg előtte, a közepén egy kovácsműhely állt, olyan mint a falvakon szokott lenni. Egy kormos inas a nyitott műhely előterében a köszörükövet forgatta lázas sebességgel s egy nagy sörényű oroszlány a kiöltött nyelvét tartotta oda a kőhöz nagy türelemmel. A másik oldalon markos kovácslegény patkót vert fel egy rút öreg asszony meztelen sarkára. Mig közben lobogó tűz fölött kedvetlen, unott arczczal ütögetett valamit, csak úgy szakadt róla a verejték.

Az uralkodó megszeppent a látványra, de már észrevették, nem lehetett megfutni, szembe nézett tehát a bizonytalansággal, kénytelen-kelletlen, közelebb ment és megszólította az öreg kovácsot.

— Jó napot, kovács! Min dolgozol?

— Gyűrűket csinálók, a mint látod.

Csakugyan karikagyűrűket kalapált, jóféle arany pénzekből.

— Kinek lesz ez? Ugyancsak apró ujjakra vannak számítva.

— Tündérek számára.

— Hm, és hol veszed az anyagot?

— A tündérek hozzák — felelte unottan a kovács.

— Mutasd csak, nem az én képem van-e az aranyokon?

— Hát ki vagy te? — kérde a kovács élénkebben.

— III. Rabelon király.

— Ej no! Hol veszi itt magát fölséged, a hol a madár se jár?

— Eltévedtem — panaszkodott a király — léha kíséretem elmaradt mellőlem. Mutasd meg, kérlek, az utat és egyszerűsmind mondd meg, mért kinozzátok azt a szegény öreg nőt, hogy patkót vertek rá.

— Hát nem látja, uram, hogy ő szándékosan tartja a lábát. Ez az öreg boszorkány a földi Hatalom. Patkót akar a bestia, hogy keményebben gázolhasson, a hova lép a lábaival.

— Hát az meg micsoda dolog — tudakolá tovább a király — hogy annak az oroszlánynak a nyelvét köszörülitek, nem a fogait?

A kovács nevetett:

— Mert olyan fajta oroszlány ez. Nincs ennek csak nyelve, a fogai gipszből vannak. Ez az oroszlány, uram, a *Parlamentarizmus*.

A király ámult-bámult. Ez a kovács talán maga az ördög, gondolta, csinján kell vele banni. Ennélfogva még egy pár nyájas kérdést intézett hozzá és sűrűn potyogtatta az úgynevezett királyi szavakat: «Itt minden olyan szép. Nagyon meg vagyok elégedve. Örülök, hogy megösmérhettem. Ezek a gyűrűk valóban igen szépek.»

A kovács úgy tetszik vérszemet kapott a dicséretre és így szólt udvarias meghajtással:

— Ne csináljak fölségednek is egy-két gyűrűt?

A király ijedelme elmúlt. Elmosolyodott. Hiszen nem ördög ez, csak stréber.

— Minek fáradnál, jó ember, készít nekem ilyen vagy különbet az én udvari ötvösöm.

A kovács ajkain, melyek térdig érő szakállban vesztek el, kételkedő mosolygást lehetett észrevenni, de a válasza szerény volt:

— Oh, én csak kétféle gyűrűhöz értek és többféléit nem tudok készíteni.

— Azért mondom, mert az én ötvösöm százféléit tud. Az ő gyűrűi mind különböznek; smaragd, gyémánt és opálszemek villognak ki belőlük, kinek-kinek izlése szerint.

— Az enyimekben — mondá a kovács — nincs látható drágakő, ilyen egyszerű karika mind, csak az a különbség, hogy az egyikről az, a kinek ujjára huzzák, elfelejt mindent, a mi vele történt.

— Ne beszélj — kiáltott fel a király élénken — és a másik?

— A másiktól ellenben visszaemlékezik mindenre.

— Hallod-e kovács, akkor a te gyűrűd többet érnek birodalmam minden ékszerénél. Készíts nekem egy párt s kérj értük, a mit akarsz.

— Jól van. Azt kívánom tehát fölségedtől, minthogy én itt örök munkára vagyok kárthatva a tündérek által és sok a munkám, adjon nekem alattvalóiból egy második legényt, hogy egy kicsit megpihenhessek mellette. Sok ezer éve dolgozom már folytonosan — sóhajtott fel a kovács.

— Hiszen ha én tudnék neked alkalmas embert adni.

— A tündérek végzése az, hogy egy esetben megengedik. Ha Szinangia királya azt az alattvalóját önként átengedi helyettes segédemül, a ki őt legjobban szereti. Hétszer hetvenhét éve várom már Szinangia királyát, végre most itt van fölséged s elérhetem legfőbb vágyamat, hogy két legénynyel dolgozhatom a következő ezredévekben. Higyje meg, fölséged, ráfér egy kis kényelem az ilyen öreg csontokra.

— Oh, de hogyan adjam oda ilyen örök elkárhozásra — monda a király szomorúan — épen azt az embert, a ki engem legjobban szeret? Hiszen az alkalmasint a testvéröcsém.

— Szó sincs róla — vágott közbe a kovács.

— Akkor hát Bovát, a belső bizalmas miniszterem. Nem volna tölem szép.

— Biztosíthatom fölségedet, hogy nem is ismeri az illetőt.

— Mondd meg hát kicsoda?

— Azt csak akkor tehetem, ha már megkaptam az ígértét.

A király akarta a gyűrűket, de meg kíváncsi is volt, ki szereti őt a legjobban országában, elgondolkozott egy kissé.

— Azt állítod, hogy nem ösmerem?

— Soha nem is látta fölséged. És még hozzátehetem azt is, hogy öröme lesz neki.

— Biztos ez?

— Biztos.

— Hátt akkor Isten neki — és a kovács tenyerébe csapott. — No és most már mondd meg a nevét.

— Egy Bolys nevű jámbor tevehajtsár, uram király.

— Bolys tevehajtsár? Valóban soha se hallottam ezt a nevet és hol keressem fel számodra?

— Ő most az itteni börtönben ül.

— Hogyan a börtönben ül? Az az ember, a ki engem a legjobban szeret? És miért van elítélve?

— Hazaárulásért.

— Lehetséges-e? — ámult-bámult III. Rabelon.

— Fölséged iránti szeretetből némely apró igazságokat mondogatott a miniszterekről, a kormányzatról és fölségedről, azért került oda.

— No ez szép história.

Ezek után munkához látott a kovács s csakhamar elkészíté ő felsége személyes jelenlétében a két gyűrűt s átadta a királynak, ki rögtön ujjára huzta a mindenre való visszaemlékezés gyűrűjét.

Valóban legott visszaemlékezett minden fára, minden bokorra, a melyek mellett egész nap elhaladott volt a palotájából elindulva egész idáig — minélfogva immár tudta egész világosan a kivezető utat és nem kellett kérdezősködni a kovácstól.

Utközben kifőzte a tervet a két becses gyűrű használatára nézve. Ejh iszen egyszerű. A felejtés gyűrűjét kapja a miniszter, a meddig hivatalban van, a nyugalomba menő miniszter pedig viseli majd a visszaemlékezését. Ez a helyesebb megoldás és valóságos élvezet lesz az uralkodás — csak az a tömérdek irka-firka, utazás ne volna vele!

A király úgy tett, a mint elhatározta, legott elhivatta hazaérve a kötekedő Bovat minisztert, s egy félóráig tartó magán-

kihallgatáson ujára huzta a felejtés kari-
káját.

— Ezentúl ez a jelvényed, Bovat! Vi-
seld örökre az ujjadon. Úgy akarom.

A miniszter, mihelyt a gyűrű érinté, nem
emlékezett többé semmire, sem a népre,
melynek szószólója volt azelőtt, sem a tör-
vényre, melyet megalkotni még mint nem
miniszter ő segített, csak a legfelsőbb pa-
rancsot tudta s így egészen a király tetszése
szerint forgott az államgépezet kereke.

Lőn azonban, hogy Bovat megöreged-
ett, lábaiba belecsapott a podagra. Kép-
telen lévén minden foglalkozásra, a király
elbocsátotta s «hű szolgálatainak elisme-
réseül» ujára huzta az emlékezés gyűrűjét.

Uj miniszter jött, a fiatal Dourmet, az
kapta a felejtés gyűrűjét; Bovat nyugá-
lomba ment.

De a nyugalmat és a visszaemlékezést
ritkán ringatják egy bölesőben.

Egy ember, a ki miniszter volt s most
nem az, nem lehet teljesen elégedett, ki-
vált, ha egy percze sem képes elfelejteni,
hogyan miniszter volt.

Bovat olthatatlan gyűlöletre gerjedt a
mostani miniszter és kormányzat iránt.
Konspirált ellene; az államtitkokat, me-
lyekbe be volt azelőtt avatva, kifecsegte
és a népet ezzel is a király ellen izgatta.

A király ekkor így gondolkozott ma-
gában:

— Nem kielégítő a helyzet! A vissza-
emlékezés gyűrűje nem oly veszedelmes
a tényleges miniszter kezében, mint az
exminiszterében. Ezen segíteni kell.

Elhatározta magában, hogy még egy-
szer fölkeresi a varázsló kovácsot, a ren-
geteg rejtett völgyében.

Ment mendegélt, míg végre megtalálta
az öreg kovácsot, egy bundán heverészve,

[Ezentúl ez a jelvényed, Bovat ...]

kedélyesen pipázott. Már akkor ott dolgo-
zott Bolys, a tevehajtsár is.

— Baj van — szólította meg a ková-
csot nyájasan — az egyik gyűrűd pom-
pásan bevált, hanem a másiknak nem tud-
om hasznát venni.

— Ej, ej — mondá a kovács — mért
nem viseli fölséged a visszaemlékezés
gyűrűjét a saját ujjain?

— Nem, nem, Isten őrizz, ezt én a
visszalépő minisztereknek szoktam adni,
hanem azok mindenre visszaemlékezvén,
zúgolódnak elvesztett hatalmuk miatt és
a status-titkokból a legveszedelmesebbeket
kifecsegitik. Ezen segíts, kovács, ha lehet!
Ime, elhoztam az egyik gyűrűt, igazíts
rajta, ha tudsz.

A kovács engedelmesen biczentelt fejé-
vel, megfogta a gyűrűt, megolvasztotta,
egyetlen hosszukás keskeny lemezzé verte
ki újra, aztán a közepén ketté metszette
s az egyik picziny részére rátette rézsun-
tosan a másik felerészét s egy szög-
gel megerősíté.

— Ime, uram király, egy kereszt. Akasz-
sza ezt a lelépő miniszterek nyakába és
habár úgy is mindenre visszaemlékeznek,
majd mégis mindenről hallgatni fognak.

III. Rabelon ezentul boldogan és dicső-
ségesen uralkodott, míg csak meg nem halt.
A különös országot azóta eltölték a föld
szinéről a geografulok, de a kereszt meg-
maradt s ma is alaposan könnyíti az ural-
kodás mesterségét.

FÁRADT HAJÓS ÉNEKE.

Lelankadt már sok szép vitorlám,
Mik egykor oly büszkén dagadtak,
S hívém: tündérföldre ragadnak,
Hol kincs, dicsőség mosolyog rám.

... Hívtak szelid, vízágos partok,
Csöndes tévek... de mind lenézve
Csak tohantam viharba, vészbe —
Excelsior! — én tovább tartok!

Hahó! — én nem kötök ki gyávoán
Sem zivatáros félelemből,
Sem parazita kényelemből —
Előre csak, te büszke gályám!

S a cimboráim tendre-sorra
Egymásután mind elmaradtak
És engem vögzetemze hagytak,
Ki ityigen, ki szánakozva.

És partok, tévek tovatüntek...
S hiába kémlelek im, messze:
A dicsőség kincses szigetje
Sehol... csak vész zúg mindenünnel...

S úgy rémlik báz: imént volt epen
Az indulásom, — ám ha látom
Keshedt gályám s enfakulásom:
Tudom, rég volt már... nagyon régen.

Karom lankad... inam is togy tán.
S báz lelkemben hajnalsugát ég:
Körül leng már az alkonyáznék,
Időm lejár... kényerem fogytán.

Fáradt vagyok... már nincs más álmom:
Csak az, hogy e hányt-vetett gályá
Hol csend, nyugalom, béke várja,
Partot érjen és tébbe szálljon.

A nagyvilág káprázatának
Hiúságom ha még tán enged —
Szívem csak egy vágyat melenget:
Vágyát egy tejtett kisoilágnak.

S ha gyarló bűnös vándorodta
Még kegyelmes szemmel pillantasz
Stella Maris! — te jó, itgalmas,
Parancsolj oh, a hullámokra:

Ringassák az én tépelt gályám
Vízágos partra, csöndes tébbe:
Hol nem kincs, híznév hideg fénye,
Csak hű, meleg szeretet oát rám.

Oh, mert érzem, hogy minden, minden
Mulandó hiúság e földön —
Egy boldogít csak s él özökkön:
A szeretet, mert ő az Isten!

Lampérth Géza.

LILLIAS.

Írta AMBRUS ZOLTÁN.

I.

VERA VIOLETTA — BÉCSI ROLLÁNAK.

Kedves Rollám, hogyan felelnék neked?! Neked igen. Elfelejtkezhetünk-e arról, a ki egyszer az utolsó gyűrűjét tette zálogba azért, hogy ebédet adhasson nekünk?! Soha.

De még neked se írhatok annyit, a mennyit szeretnék. Lehetetlen ehhez elég időt szakítanom. Az új élet, új földön, új környezetben . . . a férjem is megvárhatja tőlem — ekkora áldozatért! — hogy a mikor kívánja, körülötte legyenek . . . aztán a sok zaklatás! . . . elzárkozhatom az egész világtól, de a koldusok és az újságírók elől nem lehet elbújni.

És képzelheted, hogy egy hét óta hány koldus és hány újságíró ostromol! Vera Violetta, a variété-színpad egy harmadrendű csillagát, feleségül veszi . . . nem is morgantikus, hanem törvényes feleségévé teszi Mihály nagyherceg! . . . Igaz, hogy Mihály nagyherceg máttól fogva egyszerű polgár: Romanovics Mihály úr, semmi egyéb . . . de tegnap még nagyherceg volt. Ilyen esemény után lehet-e nyugtom az újságíróktól?

Akárkinek ajtót mutathatok, csak épen nekik nem. Üvegből van a házam, rájuk nem hajgálhatok követ. És egyelőre nagy érdekem, hogy barátságosan irjanak rólam. A férjemet ugyan nem igen érheti több baj, mint a mennyit máris önként vállalt értem, de annál inkább meg kell kímélnem — ugy-e? — azoktól a bosszúságoktól, a melyektől még megmenthetem.

Naphosszat faggatnak s alig győzők felelni nekik. Már százszor elmondtam mindazt, a mit a nyilvánosságnak mondhatok.

Azóta te is olvashattad nyilatkozatainkat. De te ezzel nem éred be. Te épen azt szeretnéd tudni, a mit az újságírók előtt elhallgattam.

Értem. Te a szerelemtől másképpen gondolkodol, mint a húsz éves leányok; tudod, hogy a szerelemtől csak igen kevesen örülnek meg; s nem hiszed, hogy ha egy nagyherceg épen a szerelemtől akar megörülni, ezzel negyvenöt éves koráig vár s csak ekkor bolondul meg. Hogyan történhetett tehát, hogy ez a vén fiú, a kinek már régen benőhetett a feje lágya s a ki a szerelemből jócskán kivethette a részét, mégis elkövette értem ezt a — ha nem is példátlan, mindenestre ritka — bolondságot?!

Most, hamarjában, nem tudok erre felelni; sok szó, sok levélpapír kellene hozzá, hogy megérthesd, hogyan magyarázom a dolgot — mert, végre is, ezt magam se tudhatom bizonyosan . . . egy negyvenöt esztendő ember felkébe olyan sok minden van beleírva, hogy abban a keresztül-kasul firkált lélekben már nem könnyű olvasni. Igérem, hogy egyszer, később, ha majd ráérek, elmondok neked apróra mindent, a mit csak tudok . . . vagy megírom, ha nem mondhatom el.

Sok kérdésed közül most csak egyetlenegyre akarok felelni. Arra, hogy: micsoda diplomáciai eljárásnak köszönhetem a szerencsém? Miféle furfanggal ügyeskedtem ki, micsoda asszonyi fegyverek használatával tudtam elérni, miképpen ütöttem a vasat, hogy ki tudtam csíholni azt az elhatározást, a melyről most az egész világ beszél?

Azt mondhatnám: talán annak, hogy nem ármánykodtam és még csak nem is ügyeskedtem. De szinte hallok, hogy így kétségkedel: «Ezt sokan elmondhatnák magukról, a kiket végül nem vett el feleségül.»

Hidd el, egy cseppet sem erőltettem meg magamat azért, hogy Romanovics Mihályné legyenek: egy kacsintás erejéig sem. Eszem ágában se volt, hogy el fog venni.

Többet mondok. Nem is helyeslem az elhatározását; nem adok igazat neki. Neki nem lett volna szabad engem feleségül vennie.

De visszautasíthattam-e az ajánlatát? Azt hiszem, könnyű megszámlálni azokat, a kik az ilyes kísértésnek is ellent tudnak állani. Akármennyien irigyelnek mostanában, annyira mégse vittem, hogy azt felelhettem volna neki: «Köszönöm, de én nem megyek feleségül hozzád.» Rám nézve, bizony, nagy szerencse ez. A sok hányattatás, nyomorgás, vészverődés és izgalom után: a nyugalom, a jólét. Meg a tisztább levegő; nekem már ez maga nagy dolog. Ilyen szerencséről sohase álmodtam: nem törtem magamat érte, de nem tagadom, két kézzel kaptam utána. Az efféle ajánlatra nem szokás azt felelni: «Köszönöm, nem tánczolok.»

Más kérdés . . . azaz nem, ez már nem kérdés . . . hogy ő szörnyű oktalanságot követett el.

Neki erre is van felelete. Amúgy se volt jóban a családjával, már régóta. Amúgy se tudott volna beletörödni abba, a mit megköveteltek tőle. Kinőtt abból, hogy engedelmeskedjék és úgy akartak diktálni neki, mint a gyermeknek. Semmiféle szolgaságra nem képes, a legdúsabb kárpótlásért se. Egyedül is elment volna a világ végére, csak hogy messze legyen az udvartól, a hol már minden gyűlöletes volt előtte.

De hogy épen a variété-színpadról házasodjék! Hogy olyan nőt vegyen el, a kinek a multja, bizony, egy kissé tarka! . . .

Mikor erről szóltam neki, vállat vont és csak ennyit mondott:

— A szerelemtől is, a házasságról is más nézeteim vannak, mint a sokaságnak. Ezek a nézetek lehetnek helyesek, lehetnek helytelenek; de senki se fog tőlük eltéríteni. Ha a közfelfogás hibáztatni fog ezért a lépésemért, azzal én nem törődöm. Magamnak házasodom, nem másoknak és egy cseppet se vagyok kíváncsi másoknak a véleményére. Megházasodom, mert kedvem tartja, hogy egy ismert, megszokott, nekem kedves női arc legyen körülöttem; és téged veszek el, mert te vagy az, a ki nekem tetszik. Pont.

Hát pont. Félek, egyszer nagyon meg fogja bántani, hogy egy cseppet se törődött másoknak a véleményével. És nem nagyon reménykedem benne, hogy ez a «juhheja-juhé!» örökkön fog tartani. De nekem a pünkösdi királyság is többet ér, mint az, a mit ott hagytam érte. Legalább lesz még egy szép korszaka az életemnek.

És nekem legyen eszem őhelyette?! . . . Teljesen megnyugtató és kibékítő a lelkiismeretemmel az, hogy rajtam nem fog múlni, ha nem lesz elégedett. Én minden igyekezetemmel rajta leszek, hogy hálásnak bizonyuljak. Talán nem is lesz baj. A férjem önféjű, nagyon különködő, egy kissé hóbortos is . . .

úgy nézem, idegesebb, mint szeretném . . . de nagyon jó ember. Szíveljük, kedveljük egymást; tud kedves lenni, ha akar. Kell-e több is a hosszú együttéléshez? — nem tudom. Ebben az egyben nincsenek tapasztalataim.

De hát mivel ejtettem meg őt? . . . mivel dűltam fel a lelkét egészen az esztelen házasságig? . . . mi tette, hogy épen én vagyok az, a ki neki ennyire tetszik? . . . — kérdezted, a míg én folyton másról beszéltek.

Igazad van: bőven láthatott nálam szebbeket, tisztábbakat, talán még kedvesebbeket is . . . és mégis! . . .

Nem, Rolla, nem asszonyi ravaszkodással, nem kedveskedéssel és kacérkodással, nem furfanggal, ármánykodással, nem csellfogásokkal és hosszas diplomatikával hódítottam meg őt, hanem egy régi opera-áriával.

— Ó, ó! — hitetlenkedel, mikor ezt olvasod — hogyan, ezt a Loreley tette volna, az énekével?! . . . No, ezt sohase hittem volna!

Hogy egy perczig se gondolj hazug dicsővőnek, sietek hozzátenni: egy régi opera-áriával, a melyet nem én énekelttem.

Az én énekemben nincsen ennyi bűbáj. Ha akarod, elismerem, hogy egyáltalán semmi bűbáj benne.

Különben, a ki énekelt, az szintén nem gondolt holmi varázslatra. Maga az ária volt az okozója mindennek.

Azt kívánod, úgy-e, hogy: hamar, áruljam el a receptet! Valljam ki, melyik az az ária, a melylyel nagyhercegeket lehet fogni és mindjárt férjnek! . . . a melyet el se kell énekelni, ha az embernek nincsen elég szép hangja . . . elég, ha másvalaki éneklis a nagyherceg mégis a mi javunkra örül meg! . . . Hol van, úgy-e, melyik operából való?

Nem tudom megmondani. Láttam, hallottam egyszer ezt az operát, de a címére nem emlékszem; talán soha se is tudtam. Ki írta a zenéjét? — csak találgathatom. Valami nagyon régi olasz opera lehet, a mely már ide s tova egy negyedszázad óta végképen kiment a divatból.

Hat vagy hét esztendő lehettem, a mikor egyszer az apám meg az anyám magukkal vittek az operaházba. Színházban akkor voltam először; a szüleimmel: először és utóljára. Ezt az operát adták.

Még ma is emlékszem rá, hogy az apám meg az anyám közt ültem a karzaton és hogy az apám minduntalan rám nézett, mosolyogva azon, hogy milyen ámulattal meresztgetem a két nagy szememet. És még ma is látom azt a képet, a mely elém tárult, a mikor az ouverture elhangzása után a függöny felgördült. Az erdő egy tisztásán hatalmas pásztortűz ég és a tűz körül cigány-karaván ugrándozik vígan: barna képű, tarka-barka ruhás legények és lányok, öregek és gyermekek, a kik valami különös nótát énekelnek és többször is elülről kezdik, úgy hogy a nóta első szavai örökre bevésődnek az emlékezetembe:

A rőzse ropog, a tűz lobog,
Czigányleányok boldogok:
Lobog a tűz, a tűz! . . .

Az opera meséjét híven akkor se tudtam volna elmondani. Akármennyire érdekelt mindaz, a mi a színpadon történik, s akármennyire figyeltem, füllel, szemmel, bizonyosan szájjal is:

az egészet nem értettem meg jól. De a mit megértettem belőle, azt soha semmi se verte ki az emlékezetemből.

A mit már akkor — vagy lehet, hogy az emlékeimmel foglalkozva, később — megértenem sikerült, körülbelül ennyi:

Kóbor cigányok meglelik az erdőn egy nagyon gazdag angol gróf árva kis leányát, a ki valahogyan eltévedt. A piczike grófkisasszony csodálatosan hasonlít az egyik kis cigányleányhoz, Lilliashoz. A cigányok levetkőztetik a kis Ellent, rongyokba bujtatják és maguknál tartják; Lilliaszt pedig felöltöztetik a grófkisasszony szép ruháskáiba, a lelkére kötik, hogy el ne árulja őket, s elviszik a grófkisasszony gyámjához. Nyilván azzal a számítással cselekszik ezt, hogy annak idején Lillias jusson hozzá a kis Ellen örökségéhez és hogy ők majd pénzt, kincseket

ha a hozományára pályázó lordok illedelmes udvarlását kell hallgatnia. Az életét nagyon egyhangúnak találja; a kényelem nem elégti ki, nem teszi boldoggá; álmódzóvá válik... vár valakit, nem tudja kit, a ki elvigye, nem tudja hová... A karaván ekközben, mindig a közelből, türelmesen lesi a prédát; azt az időt, a mikor Lillias nagykorúvá lesz vagy férjhez megy valami előkelő úrhoz. De történik valami, a mire a karaván nem számított. Volt köztük egy fiú, Sorry nevű, a kiből időközben hatalmas legény lett. Ez a Sorry mindnyájok között a legerősebb, a legügyesebb, a legfürgébb, a legeszesebb; azért, fiataltsága ellenére, a bölcs Raven apó halála után őt választják meg vajdának. És Sorry vajda, a ki az egész karavánnal együtt folyton lesi Lilliasnak minden lépését, beleszeret ebbe a szép úrikisasszonyba, a ki az ő faj-

adni az alkirály fiának, de a rokonság nem szeretné, ha Lillias elszalasztaná ezt a nagy szerencsét és elhíreszteli, hogy a grófkisasszony férjhez megy, elviszik Indiába. Tehát arról van szó, hogy Lillias eltűnjék örökre; hogy elvigyék messzire, a hová a cigányok nem mehetnek utána. És Sorry vajda most már nem gondol egyébbel, csak azzal, hogy mindenkorra elveszítheti Lilliaszt: nem várhat tovább. Belopózik Lilliashoz és elmondja, hogy ki ő; megvallja a szerelmét és könyörög neki, hogy ne menjen Indiába az alkirály fiával, hanem hagyjon ott mindent, gazdagságot, vőlegényt, úri rokonságot és menjen vele, vissza, az erdőbe. Lillias megrázkódik; sajnálja otthagyni az úri módot, de fél, hogy a cigányok boszúállása utóléri Indiában is. Sorry megnyugtatta. Ha elviszi a szíve, ám menjen és vigye magával minden kincsét: a

A csodálatos hasonlóság közléről sem volt kisebb...

csikarhassanak ki a tulajdon véruktól. A gyám meg az árva gondviselői Ellennek vélik a szép ruhába öltöztetett kis cigányporontyot és Lillias a kastélyban nő fel, mint a gróf nagy vagyonának az örököse, míg Ellen a karavánnal marad, lassankint elfelejti a multat, a homályos emlékeit utóljára már csak álomnak képzeli és olyan lesz, mint akármelyik cigánylány. Idővel Lillias is úgy megváltozik, hogy senki se ismerne rá az egykori kis cigányra. Finom, úri kisasszonnyá serdül fel és bár tudja, hogy ő valójában nem Ellen grófkisasszony, hanem Lillias, mind ritkábban gondol rá, hogy azok, a kik őt ide hozták, nemsokára jelentkezni fognak és majd részt kérnek a kincseiből. Már ő is csak homályosan emlékszik arra az időre, a mikor az erdőben vidáman tánczolt a tűz körül, sötét arczú legények és rongyos lányok társaságában. Pedig rosszul érzi magát a hideg csarnokokban, az unalmas rokonok közt, kivált

tájából való. Dühösen féltékeny azokra a lordokra, a kik a Lillias kezére pályáznak; a fogait viaszgatja, ha azt hallja, hogy a karaván alig várja már Lilliasnak a férjhezmenetelét; végül, nem tudom, mennyi és mi-csoda nehézség leküzdése után, úri ruhába öltözik és megjelenik azokban a társaságokban, a hová az ál-grófkisasszony jár, hogy közelebből és többször láthassa Lilliaszt. De nem lehet árulója a rábízott ügynek; Lilliaszt se akarja megfosztani attól a gazdagságtól, a melyhez hozzászokott; tudja, hogy egy vigyázatlanul kiejtett hangos szó elárulhatja Lilliaszt is; azért még Lilliasnak se szól semmiről és csak vár, folyton féltékenykedve és reménytelenül épvedve. Hanem ekkor Lilliaszt megkéri az indiai alkirály fia. Lilliasnak ez a kérő se tetszik; egy sötét arczú fiatal ember tetszik neki, a ki csak messziről nézi őt, de mindig nézi. Ez az, a kit vár, hogy elvigye, nem tudja hová. Azért kosarat akar

cigányok nem fogják a részüket követelni; ő a vajda, ő parancsol nekik. De ha nem szereti azt az embert, úgy jőjön vele. Nincs szebb, mint az erdő; nincs szebb élet, mint a cigányélet; a boldogságot nem találhatja meg a hideg csarnokokban, csak a pásztortűz mellett. Lillias ingadozik. Ekkor Sorry vajda leborul Lillias lábához és esdekelnit kezd neki: hallgassa meg az ő tüzes szerelmét! Mialatt esdekel és Lillias nem tudja, mit válasszon: a gazdagságot-e, vagy ezt a sötét arczú fiatalembert, a kire várt? a cigányok, a kik féltik a régóta lesett kincset, Sorry tilalma ellenére a kastély körül ólálkodnak. Attól tartanak, hogy a vajda veszedelembé jutott; tudatni akarják vele, hogy a közelben vannak s hogy készek segítségére sietni; azért jelt adnak neki, s míg Sorry térdepelve eseng Lillias lába előtt: kívülről, a park bokrai közül, felhangzik s egyre tisztábban hallatszik a cigánynóta, az a nóta, a melyet Lillias

jól ismer. Ennek a nótának a hallatára Lillias elfogják gyermekkorának az emlékei; a szíve megszólal, a vére feltámad, s nem tud ellentálni annak a vágnak, hogy minden gondolkodás nélkül odaadja magát ennek a sötétarcú, égő tekintetű fiatalembernek, a ki az ő fajtájából való. Feleletül a könyörgő-áriára, ő is énekelni kezdi a cigány-nótát: a szabad élet, az erdő, a tűz dicséretét, aztán ráborul szerelmesére: igen, otthagyt mindent, gazdagságot, előkelő völegényt, úri rokonságot, s megy vissza az erdőbe, ezzel a barna legényével, rongyos cigányasszonynak.

Hogy aztán az igazi örökös hozzájut-e az egész örökrészéhez, vagy a karzat kedvéért a cigányokkal kiegyezik ötven százalékra? és hogy a megtalált igazi grófkisasszony a hosszas cigányélet után hogyan fog viselkedni a kastélyban, vagy talán az indiai alkirály fiának oldalán? ezt már nem tudom, de nem is érdekel; téged sem.

Elég az hozzá, Lillias története így él a lelkemben, a hogyan elmondtam. Így emlékezem rá... vagy — mert akkor a történet egyik-másik részét nem értettem meg s a hézagokat utóbb a képzeletemnek kellett kitöltenie — emlékezetemnek és képzeletemnek ebben a szövődékében alakult ki előttem Lillias regénye. Talán nem is egészen így van abban a régi operában; azt se bánom.

Ez a gyermekes, együgyű, cifra képtelenségektől tarkálló mese akkor igen nagy hatást tett rám. Az első színházi előadás minden gyermeket fölizgat; egy új világot tár fel előtte; megrázkódtatja az egész képzeletét. De más gyermeknél az új benyomások hamarosan elsöprik a régiket. Nekem sokáig ez maradt az egyetlen színházi élményem. A szüleim nemsokára meghaltak; mind a ketten ugyanabban az évben. Rövid, boldog gyermekkor után nagyon szomorú napok virradtak rám; nem volt többé, a ki elvigyen az operaházba és sok esztendő mult el, már nagy leány voltam, a mikor újra színházba kerültem.

A régi opera melódiai pedig: Lillias sóvárgása, Sorry könyörgése meg a cigány-nóta egyre ott zümmögtek a fülemben. Milyen mélyre fészkelődnek lelkünkben a legelső benyomások! És a zenének micsoda bűvös passepartout-ja van, mely megnyitja előtte a lélek minden rejtekét!... Milyen sok mindent felejtettem el azóta! Elfelejtettem embereket, a kikkel a szerelmi mámor pillanatait éltem át; se az arcukra, se egy szavukra, még csak a nevükre sem emlékszem többé. És ezeket az áriákat, a melyeket egyszer hallottam, hathét esztendő koromban, tudni fogom, a míg csak lélekzeni fogok.

Minél szomorúbb napokat éltem át régen, minél több időt kellett töltenem a magánosságban, kábító, gyötrelmes munkával bibelődve: annál gyakrabban kerestek fel ezek az édesbús melódiai, az én vigasztalóim. Mihelyt valami megérintette a lelkemet, vagy mihelyt csend fogott körül: újra meg újra besurran-tak a fülemben. Éjjel, mielőtt elaludtam, hízlekedő macskák módjára doromboltak ágyamban. És újra meg újra eszembe juttatták Lillias egész regényét. Serdülő leány koromban olyan sokat gondoltam erre, hogy tisztábban láttam magam előtt Lillias, minden érzésével, minden gondolatával, mint maga az opera szerzője.

Később, természetesen, ritkábban jutott eszembe ez a nagyon is regényes történet, de valahányszor a melódiai föllevenítették emlékezetemben Lillias alakját, egy kissé mindig elérékenyedtem, mintha olyan valamire gondoltam volna, a mi velem magammal történt, a mi nagyon, de nagyon szomorú, a mi mindenkit elbűsítana, de a mire emlékezni azért mégis jól esik. Elveszített kedveseire gondol így az ember. Úgy tűnt fel előttem,

mintha ez a mese hozzátartoznék boldog gyermekkorom szép emlékeihez; mintha életem egyetlen szép időszakának ez az emlékezetes színházi est lett volna a legnagyobb ünnepe.

És ha Lillias története utóbb már nem foglalkoztatott olyan sokat, mint hajdanában: mindig felizgatott, ha olykor-olykor rá kellett gondolnom. Minden idegszálam megrezgett ilyenkor, még akkor is, a mikor velem már sokkal czudarabb dolgok estek meg, mint a mik az operák hősnőivel történnek.

De hiszen a mikor a Lilliasra való emlékezés elszomorított és egészen a könnyezésig megindított: tulajdonképpen a magam sorsán érékenyedtem el. Lilliasban, a mint vár valakit, nem tudja kit, a ki elvigye, nem tudja hová: magamra ismertem, magamat sajnáltam, magamat sirattam.

Elképzelheted: soha se akartam beletörődni, hogy ezt a nekem kedves, nekem szép mesét is örökre el kell veszítenem, mint mindazt, a mi a gyermekkoromban boldoggá tett; hogy a mint sorra mindenről le kellett mondanom, a mit egykor az egyémnek mondhattam: azzal együtt, a mi nekem valaha kedves volt, örökre elvesz a világból még ez az opera is, talán csak azért, mert nekem tetszett.

Attól fogva, hogy meg tudom keresni, a mire szükségem van: éveken át nem akartam lemondani arról, hogy egyszer majd csak újra megtalálom Lillias, ha nem is a színpadon, legalább a partitúrában vagy a szöveggönyvben. Egy időben vadásztam a régi operákra; a zenei ócskaságok színlapjait mindig végig néztem, a «Lillias» és «Sorry» neveket keresve; átlapoztam sok ma már ismeretlen partitúrát; elolvastam egy pár hasznavehetetlenné vált szöveggönyvet, a melyeknek a címét gyanusnak találtam; kérdezősködtem is, azoknál, a kiktől fölvettem, hogy útba igazíthatnak: hiába. A kiket megkérdeztem, véletlenül nem tudtak felvilágosítani.

Végre bele kellett nyugodnom abba a gondolatba, hogy az én operámat az idő már régesrég és végképpen eltemette. Alighanem előbb a hazájában, utóbb nálunk is megbukott és néhány előadás után a könyvtárba, a zeneművek sírboltjába került. A mi engem egykor annyira megragadott, a mit én most is szépnek találok, az egy cseppet se tetszett másoknak.

Szóval, hogy Lillias örökre eltűnt a világból és a róla szóló opera zenéjének már csak egy pár foszlánya él, az is csak az én lelkemben, másutt nem.

Nos, egy félesztendővel ezelőtt Mihály nagyherceg, a kit akkor még igen kevésbé ismertem, Gasteinből, a hol épen a kúrja után volt, egy kis automobil kirándulást akart tenni a Como vidékére. A férjem meglehetősen rabja a bridge-játéknak, és hogy erről a kedves szórakozásáról még néhány napra se kelljen lemondania, rábeszélte a rendes partnereit, köztük Morosini grófot is, hogy menjenek vele; de meghívta az urak barát-nőit is, talán csak udvariasságból, talán a nagyobb vígasság okáért, mert az a hölgy, a kit akkortájt tisztelt meg a figyelmével s a kit erre az útra is elvitt magával, a legnagyobb teremtés minden balettánczosnó közül a világon.

Morosini gróf, a ki a nevétségig féltékeny természetű, nem szívesen vitt magával, de akárhogy törte a fejét, lehetetlen volt kibúvót találnia, a mit nem csodálnál, ha tudnád, micsoda használhatatlan fejről van szó.

Ezek után képzelj egy kis olaszországi falut, annyi napsütéssel, a mennyit csak el tudsz képzelni, a falu szélén nagyobbaeska vendéglőt, a melynek az emeleten fedett verandája van, a verandán öt urat és öt hölgyet, a kik éppen most szálltak le automobilaikról és egy kis mosakodás után rémes étvágygal esz-

nek, úgy, a hogy csak fejedelmi vérből származó urak és csak kitarított nők tudnak enni, számítsd ki, hogy az ételeknek megfelelően hamarjában mennyi bort hajtanak le, és ne felejtse el, hogy az öt hölgy közül én vagyok az egyetlen, a ki tisztességes fészekből kelt ki.

Meg kell még jegyeznem, hogy a férjem soha se iszik; kénytelenségből az evésben is igen mértékletes; és meglehetősen szűkszavú ember. De soha se a rangjával, se a hallgatóságával nem feszélyezett senkit; nem szokott olyan arczokat vágni, a melyeknek a látásától a többiekbe is belefagy a szó.

Akkor is, mialatt mi még ettünk, csak annyit mondott, hogy «egy kicsit kinyújtóztatja a lábát», aztán magunkra hagyott bennünket, egy negyedóráig odalenn sétálgatott és közben néhány szót váltott a chauffer-ökkel, majd olyan szótlánul s olyan észrevétlenül tért vissza, mintha maga is a chauffeur-ök egyike volna, a ki valami utasításért jött.

Ha véletlenül nem hagy magunkra, talán előbb is, utóbb is mérsékeltük volna magunkat; egy nagyherceg jelenlétének rendszerint van egy kis fékező hatása bármely társaságban. De az eltávozásával minden tekintet alól felszabadított bennünket, s a hogy eltűnt, olyanformán éreztük magunkat, mint azok az urak, a kik az előkelő dámák kegyes visszavonulása után végre a dohányzóba juthattak. Szóval nagyon pajkos dolgokra terelődött a szó, s a vidámságba annyira belemelegedtünk, hogy a hangunk akkor se szállott lejjebb, a mikor észrevettük, hogy újra közöttünk ül. A sok hirtelen lenyelt bor épen akkor kezdett hatni; talán meg se láttuk, hogy már visszatért az asztalhoz; tudtuk, hogy nem zavarjuk, mert ha ő maga komoly ember is, nem elrontója semmi jó tréfának, s legfeljebb mulat rajtuk, hát úgy viselkedtünk, mint a hadnagy és főhadnagy urak sok pezsgő után, ha az ezredes bátorító mosolygásából megértik, hogy a szokott hang most már nem kötelező.

Meg kell vallanom, hogy a nagyon fűszeres társalgásban én játszottam a vezérszerepet, és azt is, hogy az illetlenkedésnek ebben a versenyében — mit mondjak? — bajnoki címet szerezhettem volna. Esküszöm neked, minden számítás nélkül, szinte öntudatlanul, őszinte pajkosságból történt. Nem jutott eszembe, hogy ezzel magamra vonhatom a nagyherceg figyelmét. Távol volt tőlem minden nagyralátás; nem is képzeltem, hogy a többiek versengenek a nagyherceg érdeklődéséért; azt hittem, csak a ballerínája számára van szeme. Sőt eleinte úgy tetszett, hogy nem is igen ügyel ránk.

Csak igen jókedvű voltam; nem tudom, micsoda ördög bujt belém.

Azt hiszem, mindenki kedvesnek és elmesnek talált; nagyon jó napom volt.

Később aztán észre kellett vennem, hogy a nagyherceg, a ki messze ült tőlem, igenis figyel rám. Eleinte komoly maradt s néha halk hangon, egy-egy szót váltott a szomszédaival, de tekintete egyre gyakrabban fordult felém s utóbb mosolyogva hallgatta ostobaságaimat, ugyanazzal a derűvel és jóakarattal, a melylyel az elnéző nagybácsi mulat vásott kishugának gagyogásán.

De alig hogy észrevettem ezt, történt valami, a mi amúgy is végett vetett a jókedvemnek.

A mint véletlenül bepillantottam az útra, egyszerre csak azt látom, hogy a bokrok közül egy tiz-tizenkét esztendő leányka ugrik elő, megzörgeti azt az otromba zenélő szerzőt, a melyet talán csörgő-zörgőnek lehetne nevezni, s aztán danolni meg táncolni kezd, nyilván azért, hogy magára vonja a verandán ülő uraságok figyelmét s a mutatványa után néhány fillért koldulhasson tőlük.

Jól láthattam az arcát, s ha azt mondom, hogy nem tudom, mi volt nagyobb: a meglepetésem-e vagy a megilletődésem, — ezzel keveset mondok. Inkább azt kellene mondanom, hogy: megdöbbsentem. Mintha magamat pillantottam volna meg valami bűvös tükörben.

Épen ilyen voltam abban az időben, a mikor kalapokat szállítottam haza azoknak az igen kevésbé előkelő külvárosi hölgyeknek, a kik Madame Clémentine, az én gazdám boltjába jártak vásárolni.

Épen ilyen rongyoska és piszkoska. Épen ilyen becsületes ostobasággal néztem a világba. Épen ilyen ijedt, de egyszersmind kíváncsi szemmel; épen ilyen félénk s mégis minden iránt érdeklődő tekintettel; ugyanezzel a riadt őz-nézéssel, majd a másik perczen ugyanezzel a koldusgyermek-pillantással, a mely csupa bámész figyelem, mohó kívánság és sóvár vágyakozás.

S nemcsak az arcza, hanem az alakja a mozgása, még a hangja is, olyan csodálatosan hasonlított az én régi énemhez, hogy valami borzongás futott végig rajtam.

A vendéglős emberei el akarták kergetni. Intettem nekik, hogy hagyják békén. S mikor elvégezte a tánczát, kértem a nagyherceget, engedje meg, hogy felhívjam a verandára. Közelebről akartam látni, s megmondtam, miért. A herceg igent bólintott.

De a kis rongyos egy darabig nem mert a helyéről elmozdulni. Csak a mikor a vendéglős is biztatta: «Eredj!... a nagyurasságok megengedik» — bátorodott odáig, hogy megindult a lépcső felé. A lépcső aljához érve megállapodott s vissza akart fordulni; de a vendéglős emberei feltolták,

A csodálatos hasonlatosság közléről se volt kisebb. Azt hittem, álmodom.

— Énekelj még valamit — szóltam neki, mikor már előttem szegyenkezett.

Nagyon félhetett, mert nem tudta, hová nézzen, s pár pillanatig csak húzódozott. Végre neki bátorodott s két nagy szemét rám meresztve, elkezdett énekelni.

Képzeld, hogy a meglepetésem, a megdöbbsentésem mennyire fokozódott, és hogy pár perczig micsoda izgalmat állottam ki, a mikor már az első hangjaiból hallom, hogy Lillias sóvárgását éneklé! Összereztemem, mintha villamos ütés ért volna, s magam is kimeresztettem a szememet az ámulattól és a megilletődéstől. Babonás lélek azt képzelhette volna, hogy valami káprázat űz vele játékot. Én egy cseppet se vagyok babonás, és nem történhetnék velem olyan csoda, a melynek láttára rögtön azt ne mondjam magamban: mindez csak különös véletlen. De azért az izgalmam nem volt kisebb. Ime, megtaláltam a rég keresett s már örökre elveszettnek hitt Lilliaszt, az Ellen grófkisasszonyhoz csodálatosan hasonló Lilliaszt, egy rongyos kis olasz leányban, a ki szakasztott olyan, a milyen én voltam egyszer, régen!

— Hol tanultad ezt? Mi ez, a mit énekelteél? — kérdeztem, mikor elvégezte.

Nem tudta.

— Énekelj el még egyszer — kértem.

Elénekelte még egyszer, s most már, hogy felszabadultam az alól az ígézet alól, mely a nem babonás lelket is elfogja egy pillanatra a rendkívül meglepő, a csodával határos, a libabórt okozó dolgok láttán, teljesen átadhattam magamat annak az örömmek, hogy újra hallhatom azt a dalt, a mely az én szívemhez édesebben szól — mindennél a világon.

Nem tudom elmondani neked, milyen ünnepi megilletődés fogott el, milyen mély megindultság vett erőt rajtam, és hogy egy pár perczig micsoda érzések kergetőztek bennem. Ismét Lilliasnak éreztem magamat, a ki vár

valakit, nem tudja kit, hogy elvigye, nem tudja hová; Lilliasnak, a ki egy egész életen át vár, vár... Eszembe jutott életemnek minden szomorúsága; életemnek egész szomorúsága, egész retlenes, vigasztalan szomorúsága... Megfelejtkeztem mindenkiről és mindenről a világon... elkezdtem sirni, aztán zokogni... leborultam az asztalra és perczeig csak zokogtam.

Majdnem mindnyájan azt hitték, hogy nagyon részeg vagyok. Nem csodálom. Szó se lehet róla, bizony jókora ellentét mutatkozott az előbb egy cseppet se titkolt kicsapongó jókedvem meg a közt, hogy nagyon kevés utóbb olyan keservesen zokogtam, mint egy gyermek, a ki apját-anyját siratja. A dámák mosolyogva néztek. Még akkor is mosolyogtak, mikor végre erőt vettem magamon, s fölemeltem a fejem, hogy könnyáztatta arcomat egy kicsit megtörölgessem.

Olyan kedvben voltam, hogy nem törődtem senkivel és semmivel. Valami megkönnyebülés-félét éreztem; jól esett, hogy egyszer kedvemre kisirhattam magam. Azt mondhatnám, hogy ebben is gyönyörűséget találtam, mint magában a dalban, a mely nekem olyan szép, hogy megrikat.

Úgy nem gondoltam a többiekkel, mintha ott se lettek volna. Nem bántam, nevensenek vagy csináljanak akármit.

Oda vontam magamhoz a megrémült kis lányt, összecsókoltam a kis piszkos arcát, aztán elővettem az erszényemet és a mi pénz volt benne, azt mind belegyömösöltem a kis lány tenyerébe.

— Nesze! — mondtam neki. — Tedd el. Vidd haza. Ez a tied.

Elég sok pénz volt. Ezüst, arany, papír; néhány nagyobb bankjegy is.

A kis lány szóltanul bámult rám s nem tudta, mit csináljon. Látszott rajta, hogy ijedség meg aggodalom viaskodik benne valami még nem ismert, lázas örömmel. Nem mert elmenni vele; alighanem attól tartott, hogy ebből még nagy baj lehet. De arra se tudta elhatározni magát, hogy ne fogadja el az ajándékot; nyilván nagyon sajnálta volna, ha vissza kell adnia. S vágyakozón tekintgetett körül egy kis bátorításért.

Csak akkor győzött benne a kapzsóság, mikor biztattam, hogy ne féljen. Úgy szaladt el, mintha puskából lötték volna ki, de a hogy leért az országútra, megállapodott s a messziség biztonságából perczeig nézegetett bennünket.

A hölgyeken észre lehetett venni, hogy holt részegnek néznek és az ajándékot legalább is túlságosnak találják. Csak én magam nem sokalltam, azért a nagy gyönyörűségért, a melyet nekem már csak Lillias dala szerezhetett meg.

Marosini, a ki mellettem állott, természetesen a hölgyekkel tartott, s az ajándékozás pillanatában bosszúsán morogta:

— Maga nagyon részeg.

De ugyanakkor, az asztal másik végén, hosszú hallgatás után egyszerre csak megszólalt a nagyherceg:

— Nininini! Ennek a leánynak mintha szíve is volna.

És többet nem volt szó a dolgról.

Vagy tíz nappal utóbb, a mikor már mindannyian ismét Gasteinban voltunk, a nagyherceg eljött hozzám:

— Violetta, akar-e a barátnőm lenni? — kérdezte.

Akartam.

Öt hónap multán közölte velem, hogy elvesz feleségül.

Ime, kedves Rollám, ez a házasságom története. Láthatod... De a férjem jön; most nem írhatok többet.

Violetta.

Kedves Rollám!

Hát igen. Igaz. Az ujságok nem hazudnak. Csakugyan elváltunk. Hat évi házasság után. Pedig most is szíveljük egymást. Ó, meg vagyok győződve, ma is szeret. Én ma is tisztelem, becsülöm, vonzódok hozzá. Nem gyűlöltem meg; ma is kedvesnek találok, kedvesebbnek, mint valaha — ha nem is hozzámvalónak. Változatlan hálával gondolok rá, s a hálán kívül, ha nem is szerelemmel, csakis barátsággal: nem nehezteléssel, haraggal vagy ellenséges érzéssel.

És mégse lehet másképpen. Most az egyszer igazat kell adnom neki. Abban, hogy el kell válnia tőlem.

Hol kezdjem, hogy megérthess? Ha más nem, legalább te... az egyetlen, a ki megérthet.

Ott kezdem, hogy a férjem nagyon jó ember... és nem is olyan ideges, mint képzeltem... de már nem fiatal. Már nincs abban a korban, a melyben valaki szerelmet tud ébreszteni.

Nem tehet róla. Én se tehetek róla. De épen azok a legnagyobb bajok, a melyekről senki se tehet.

Erre te azt fogod mondani, hogy én, a ki szerelem nélkül mentem feleségül egy negyvenöt éves emberhez, nem várhattam meg a férjemtől, nem követelhettem meg tőle, hogy szerelmet tudjon ébreszteni bennem. Igazad van. Azért erről nem is szólok többet. Csak megemlítettem, mert fontosnak tartom. E nélkül nem történt volna meg, a mi megtörtént. Ha nincs ez az alap-baj: semmi se történhetik... akármilyen tarka multu vagyok... vagy talán annál kevésbbé, mert tarka multu vagyok.

Mondom, eszembe se jut szemrehányást vagy kifogást kovácsolni belőle, de a magyarázatok közül ezt se hagyhattam ki... mert, igenis, egy dolog nem magyarázhatná meg, a mi történt, vagy mondjuk: a mi tettem. Többféle magyarázatra van szükségem, hogy megérthesd és természetesnek találd azt a cselekedetet, a mely lehetlenné tette, hogy tovább is férj és feleség maradjunk.

Folytatom. Nem a szemrehányást vagy kifogást. A mi következik, megint csak magyarázat.

Látnom kellett, hogy a férjem nagyon megbánta azt az áldozatot, a melyre el kellett szánnia magát, a mikor a maga jószántából, igen oktalanul, feleségül vett. Igyekezett nem éreztetni velem, hogy megbánta, de látnom kellett.

Értem, ha megbánta, hogy feleségül vett. E nélkül is együtt maradhattunk volna, a míg kedvel, a míg kedve tartja... És az áldozat igen nagy volt. Ép olyan nagy, mint a milyen fölösleges. Akkor is azt mondtam, most is azt mondom: eszeveszettség volt, hogy ilyen áldozatot hozott értem. S talán nem is annyira az én kedvemért tette, hanem inkább öreggyermekes daczból, szemben az egész világgal, a mely azóta ugyancsak megboszlulta magát.

Én mindenesetre ártatlan vagyok benne, ha megtette. Én ezt soha se kívántam; mi több: annak idején elmondtam neki az aggodalmait.

Ó, azt meg kell adnom neki, hogy igyekezett nem éreztetni velem, mik járnak a fejében! Soha se ismerte el előttem, hogy sajnálja, a mi történt... ellenkezőleg, leplezni akarta ezt az érzést, még több figyelemmel, még nagyobb gyöngédséggel, mint a melyet valaha tanusított.

De akárhogy iparkodott rejtegetni a gondolatait, nem tudta eltitkolni előlem, hogy mi az, a mi a rossz óráiban foglalkoztatja. És

ez még nagyobb terhet rótt rám. A figyelmét és a gyöngédségét viszonznom illett, ugy-e?! A kötelesség is, a hála is ezt parancsolta. S minél világosabban láttam, hogy titokban szenved, annál inkább kimélnem kellett az ingerlékenységét. Annál inkább ügyelnem kellett, hogy — bár akaratlanul — még csak ügyetlenségéből se okozzak bosszúságot neki.

Pedig amúgy is nehezemre esett: minden esekélyességben hozzá igazodnom, folytonosan csak alkalmazkodni és megint csak alkalmazkodni.

A viselkedésem soha se tetszett igazán neki; más modorhoz szokott. És a társaságunkat megválogatni se volt könnyű. Azok az emberek, a kik közt élnünk kellett, a legjobb szándékuk ellenére, minden mozdulatukkal, minden lépésükkel bántották. Még én magam is.

Utoljára már azt sem tudtam: kihez, hogyan, mit szóljak? Kivel szabad érintkezni s miképpen viselkedjem az «elfogadható» emberekkel szemben? Hová lépjek, hogyan mozduljak, kire nézek rá? — úgy, hogy ezzel neki ne szerezsek se érthető kellemetlenséget, se érthetetlen izgalmat.

Megmondom neked: furcsának, kicsinyesnek, bosszantónak találtam ezt a szegény volt nagyurat, a ki sehogy se tud egyszerű Romanovics Mihály lenni, a ki akkor is egy nagyherceg szemével nézi a világot, a mikor már nem élhet nagyherceg módjára.

Számitsd ehhez, hogy a nyugalmat meg a kényelmet már megszoktam, s ezek jóvoltát már ép úgy nem éreztem, mint a levegőt az, a ki mindig a szabadban van.

Mit mondjak neked!? Nagyon hiányzott a régi szabadságom. Fogolynak éreztem magamat, mint Lillias a hideg csarnokokban.

Még jobban is meg tudnám magyarázni a lelkiállapotomat, de minék? Te kevésből is meg fogsz érteni.

Elég az hozzá: cifra kalitkában laktam, de minden új nap és minden új arc csak új bosszúságot hozott neki is, nekem is. Ez utoljára engem is nagyon idegessé tett.

Meg kell jegyezni: eszemben sem volt, hogy egyszer ki fogok törni. Bár az életem, kivált az utóbbi időben, majdnem folytonos idegeskedés volt, s bár minden új nap mind több apró bosszúságot hozott, mindig azt mondtam magamban: «Hálásnak kell lenned iránta». Nem győztem inteni magamat: «Hálásnak kell bizonyulnod; ez a legkevesebb, a mivel tartozol neki.»

Annak idején megfogadtam magamban, hogy soha semmit se fogok a férjem ellenére tenni. És fogadásomat híven megtartottam — egészen a mult hétig. Nem mondom, hogy ez nagy önfeláldozásomba és sok gyötrődésembe került; de igenis, le kellett mondanom ezért sok mindenféléről, a mit a szabadság- és kényelem-szeretetem, vagy mondjuk: az önzésem megkívánt volna.

Azt hittem, mindig így lesz. Rajta voltam, minden hálaérzetemmel, minden bölcs átlátással és minden lelkierőmmel, egész türelmességemmel, hogy ez mindig így maradjon. Reméltem ezt és sejtelmem se volt róla, hogy a házasetünknek ilyen hamar vége fog szakadni. Nem számítottam rá, hogy a magamhoz hasonlóknak vannak órái, a mikor hiába minden bölcs átlátás, a véralkat kitör és pofon csúfolja az észet.

Még csak egyet kell megemlítenem, hogy egész jelentőségében lásd azt a különben nem valami borzasztó jelenetet, a mely a mult héten véget vetett a regényünknek.

A férjem, mielőtt elvett, így szólt hozzám, azon a hangon, a melyben benne van, hogy mindezt nem fogják kétszer mondani, de annál inkább jó lesz megjegyezni:

— Kedves Róza... (talán te se tudod, édes Rollám, hogy engem az igazi nevemen Mil-

ler Rózáknak hívnak)... én az egész életem át csak egy dolgot kérek magától. Azt, hogy soha se tegyen nevetségessé a világ előtt. A míg ez nem történik meg, senkire se tartozik, senkinek semmi köze hozzá, hogy mit teszek, kit veszek el... erről a lépésemről csak magamnak tartozom számadással. De ha maga engemet valaha nevetségessé tesz az egész világ előtt: akkor én ostoba fajankó vagyok, a ki nem tudta, mit cselekszik. Ezt az egyet soha se tudnám megbocsátani magának. És magamnak sem.

Csak annyit feleltem neki:

— Mindig hálás leszek.

Úgy gondoltam. Ez volt a szent elhatározásom; a fogadalmam, ha úgy akarod... És soha, a legnagyobb mérgemben se jutott eszembe, hogy egyszer meg fogom szegni ezt a fogadalmamat, még pedig nem is nagyon sokára.

És most már elmondhatom azt a bizonyos esetet, a mely visszavisz a variété-színpadra.

Mit szólsz hozzá?!... Képzeld, megint egy automobil-kirándulás és megint Lillias!

Hol jártunk, kikkel, mellékes. Csak annyit tartozik a dologra, hogy nagyobb társaságban, már estefelé, a szakadó eső elől menekültünk be nyitott gépkocsijainkról egy kis fürdőhely étkező termébe és mert az eső sokáig nem akart elállani, ott is vacsoráltunk.

Roszkedvű voltam; idegesen rosszkedvű. Útközben észrevettem, hogy a férjem, mint már majdnem mindig, megint neheztel rám valamiért és nem tudtam, miért. Olyan szavakat szalasztottam-e ki a szájamon, a melyek a férjemet a variété-színpadra emlékeztették és fölingerelték, vagy a szemem egy-két Réaumur-fokkal nagyobb melegséget árasztott valamelyik közönbös emberre, mint a mennyi ezt megillette volna? — nem tudtam kitalálni. Nagyon bosszantott, hogy ártatlanságomban nem is sejtem az okot s a férjem mégis elégedetlen velem; és ingerültté, durcássá, dacossá tett az a gondolat, hogy az efféle kellemetlenség már mindennapos. De türtöztettem magam.

Szerencsétlenségemre, az étkező teremben voltak, a kik fölismertek bennünket — a mi azokon a nyilvános helyeken, a hol hébe-hóba megfordultunk, ritkán esett meg velünk. Egyszerre nagy sugdolózás támadt a teremben és illetlenül kíváncsi szemek szegeződtek felénk, mint megannyi gukker, minden tartózkodás nélkül, mereven, kitartóan. Ez a férjemet mindig igen bántotta. Most is jól láttam rajta a hatást. Mert bár gyermekkorában — mint a «Gerolsteini nagyhercegnő» Paul herceget a komolyságra — alighanem őt is pofonokkal tanították meg arra, hogy az embernek hogyan kell uralkodnia az arcán, én mégis csak jobban ismerem őt, mint más, s már a szemöldökéről is meg tudom ítélni, hogy mikor haragszik... akárhogyan titkolja. És valahányszor kíváncsian szemlélgetik, a bosszúsága oly nagy, hogy néha még a tekintetébe is kiül. Az idegen ugyan ilyenkor is csak nyugalmat láthat az arcán, de előttem azzal se tudja álcázni a dühét, ha a nagyon hidegvérű emberek tökéletesen nyugodt hangján szólal meg, s ezen a megtévesztő hangon többet beszél, mint máskor, a mikor jobbkedvű.

— Már az előbb is haragudott rám... most dühös az egész világra... szép napjaink következnek! — szóltam magamban.

El tudtam képzelni, minő jelenetek és meddig — s ez a gondolat végképpen elkésztett. Most már én is dühös voltam az egész világra, csak hogy én nem tudtam uralkodni a rosszkedvemen, mint ő. Engem is pofonokkal nevelt Madame Clémentine, de nem az önuralomra.

A társaságunkhoz tartozóknak, a kiknek végre is feltűnt a kedvetlenségem, csak annyit mondtam, hogy rettenetesen fáj a fejem, s aztán sokáig nem szóltam egy szót sem. Amazok az út fáradalmainak tulajdonították az idegességemet s békében hagytak. Rajnai bort ittak, még pedig elég sokat, s rajtam kívül mindenki — mégis én részegedtem meg, nem ők.

Mindezt azért beszélem el ilyen hosszasan, hogy egész súlyosságában lásd az esetet. Ha előbb igen jókedvűnek mutakozom, nagyokat iszom a többiekkel, s talán egy kicsit duhajkodom is — a botrány nem lett volna oly nagy s a hiba nem olyan végzetes. Azt lehetett volna mondani: nem szoktam meg az ivást, hirtelen hajtottam le sok bort, tökrészes lettem, jókedvemben nagyon is bele találtam mélyedni a mulatozásba, megártott a méregerős bor, nem tudtam, mit csináljak... De az ellentét eltitkolhatatlan rosszkedvem, sokat hangoztatott fejfájásom, idegeskedésem, szótlanságom és a közt, a mi következett, olyan nagy, olyan feltűnő volt, hogy talán leginkább ez tette a dolgot ki nem menthetővé, helyre nem hozhatóvá.

Tehát, a míg a többiek ettek és ittak, én pedig senkivel nem foglalkozva, hangtalanul ültem a helyemen s úgy nézegettem magam elé, mint a ki már alig tudja túrni a rosszulétet: a nagy étkező teremben valami fészkelődést vettem észre. A közönségnek az a része, mely sehogy se akart elunni bennünket, hol felénk, hol a velünk szemben lévő bejáró felé tekintgetett, a melynek szomszédságában elkerített emelvény volt látható. Ezen a most üres emelvényen máskor bizonyosan a zenekar szokott játszani, mert csak hangjegytartók voltak rajta. Az egyik szomszédomnak úgy tűnt fel, mintha itt valamire készülődne s kérdezősködött. Megtudtuk, hogy az emelvényen néhány percz mulva vándor zenészek fognak megjelenni s előadást tartanak, ezen a fürdőhelyen «először és utoljára», a miért a jelenlevőktől csak néhány fillért kérnek, a fillérek számát rábizva «a közönség nagylelkűségére.»

A vándor zenészek nemsokára elő is kerültek: négy muzsikus meg egy énekes. Oda néztem, remélve, hogy elszóraztatnak s kiverik a fejből a rosszkedvemet; nem képzeltem, hogy ez milyen alaposan sikerül majd nekik!

Az első pillanatban el kellett mosolyodnom: az énekes megjelenésén. Valami jelmez-féle volt rajta, a mely egy kissé az indiai bűvészek, egy kissé az egyiptomi papok, de leginkább a clownok öltözetére emlékeztetett. Czirkuszi ruha és e fölött könnyű atlasz-köpeny, a melyen fekete selyemmel kivarrott kabalisztikus jelek láthatók... Milyen maskara!

De a derűtségem csak egy pillanatig tartott, a hogy megnéztem az énekes arcát és alakját, már elkomolyodtam. Milyen szép férfi! Milyen daliás alak és milyen nemes tekintetű, égő, fekete szempár! Egyszerre nagyon megsajnáltam. Ez az arc és ez a termet másféle sorsra utalta volna... és szegénynek, egyik kis helyről a másikra kell kóborolnia, hogy fillérek szedhessen össze az útfélen... maskarába kell öltöznie, hogy fölkeltesse a nagyérdemű mob érdeklődését... estéről estére tüdejszakadtából kell harsognia, hogy kitanýérozhassa a közönség «nagylelkűségét», mert hiszen ebből él, ezt koldulja!

És eszembe jutott, hogy valaha én is így kezdtem, mielőtt a variété-színpadra jutottam... mert nekem ez már szép hivatal, «szinekura» volt.

A míg a négy muzsikus valami bevezető zenét adott elő, folyton az énekest néztem, ezt az én fajtából való szegényt... Milyen szép ember, milyen kár érte!...

A Franklin-Társulat nyomása háromszínrendszeri lemezről.

Domenico Fetti festménye a Szépművészeti Múzeumban.

ALVÓ LEÁNY.

A Franklin-Társulat nyomása háromszinrendszerű lemezeiről

Skuteczky Döme festménye a Szépművészeti Múzeumban.

MUNKÁBAN.

Már kiverte a fejemből, a mi előbb olyan kitértően foglalkoztatott.

Aztán énekelni kezdett és a hangja mindjárt a szívembe nyilallott. Gyönyörű bariton hangja volt, érczes, férfias timbre-u, de mégis lágy, édes bariton hang... Csiszolatlan, nyers, igen kevésbé képzett bariton... de nekem annál jobban tetszett. Nem jó lábon állok a művészettel s nagyon szeretem a természetet...

René áriáját énekelte, s a mikor az «Álarczos báb» melódiái hallatára rosszkedvem végképen fölengedett, egyszerre rám pillantott; alighanem észrevette, hogy figyelmesen nézem. Mért ne vallanám meg neked, hogy ez a pillantás hatott rám!? Meg lehet becsülni a hozzáink való jószágot, szeretetet, barátságot... viszonyozhatjuk is mindezzel s ezenfelül hálával, ragaszkodással... de vajjon ez kiöli-e belőlünk a szerelem vágyát? És ez, a ki hirtelen

arczom nem árult el semmit; az előtt se, a kinek a meleg tekintete az imént megtalálta az utat a szívemhez vezető ajtóhoz és kopogtatott rajta: az énekes se láthatott bennem mást, csak egy gyémánt fülbevalós hölgyet, a ki egyszerűen megnézte a szegény kóbor kóklert.

De nincs szerencsém, kedves Rollám, s akármennyire tele voltam jószándékkal, olyan meglepetés ért, a melynek a hatása alatt végképpen elvesztettem az eszem.

Rövid közzene után megint az énekesre került a sor és — képzeld el megrezzenésemet, majd hirtelen felindulásomat! — már az első hangokból hallom, hogy az én énekesem Sorry áriáját kezdi énekelni! Sorry vajda könnyörgő áriáját, azt a zenés esdeklést, a melynek a melódiája soha se juthat eszembe, soha se zümmöghet a fülemben a nélkül, hogy

Hogyan mondjam el, mi történt velem néhány perc alatt?! Ez az ária felkorbácsolt bennem minden érzést... a régóta mélyen alvó érzéseket is. És Sorry vajda még nem esdekel, csak panaszkodott Lilliasnak, a mikor én már örültem szerelmes voltam a szép vándor énekesbe.

Már nem láttam benne a clownt, csak az indiai bűvészt vagy még inkább az egyiptomi papot, Isis papját. És ha clown, hát legyen clown! Csak annál inkább az én fajtámból való.

Milyen kár, hogy nem ismered ezt a könnyörgő áriát! Ha tudnád, hogy milyen elérzékenyítően szólal meg benne a végtelen szomorúság, milyen szivrehatóan a szerelmes esdeklés, milyen vérperzselően a tüzes vágy, s végül, a mikor Lillias a szemével már elárulja a szerelmét, milyen magával ragadóan az ujjongó öröm — akkor megértened, hogy

Mikor Sorry befejezte a könnyörgő áriát, egy másik hang esendült fel...

olyan melegen tekintett rám, szép férfi volt s az én fajtámból való!... mert hiszen én se születtem biborban s én is tudom, mi a kóborlás... Hirtelen megvillantak a fejemben a régi emlékeim... az első édes csókok emlékei... s bizseregni kezdett bennem a szabadság-szeretet... a nosztalgia a mult után... az után a mult után, a melyben nem volt kényelmem, nem volt semmim, csak nyomorúságom... az után a mult után, a melynek nem volt egyebe, csak tüzes csókjai!

Ó, a zene nagy kerítő!

Senki se vehette észre rajtam a hatást, az első hatást vagy tíz esztendő óta... Eszembe jutott, hogy egy pillantással is rossz érzést okozhatok a jóltevőnek s hogy nem szabad hálátlannak lennem. Abban a perczben, hogy megleptem magamat, megszólalt bennem a kötelesség; azonnal másfelé néztem s más gondolatokat kerestem. Se a szemem, se az

meg ne rezegtessen lelkennek a legmélyén, — az erdő, a szabadság, a cigányélet, a tűz, a szerelem himnuszát!

Hiábavaló volt minden jószándékom, a fogadalmam, az a gondolat is, hogy bünt és esztelenséget követek el: nem állhattam meg, hogy az énekesre ne pillantsak; önkéntelenül, akaratom ellenére, valami nagyon hatalmas erő varázslatának engedve pillantottam oda. A tekintetünk találkozott és ez az égő tekintet most már diadalmasan vonult be a szívembe. Mindjárt észrevette-e a hatást? — nem tudom. Annyi bizonyos, hogy az ária kezdetétől a végéig: csak nekem énekelte. Alighanem rögtön meglátta rajtam, hogy ismerem az áriát, és hogy nagy gyönyörűség hallgatnom; eleinte talán csak ezért fordult felém... de később észrevehetett egyebet is, mert az ária hatása alatt a tekintetem egy cseppet se titkolózott többé.

minden vérem pezsgett, forrott s szilajul keringett ereimben.

Ismét Lilliasnak képzeltem, éreztem magamat, Lilliasnak, a kit bánatossá tett az egyhangú élet, a hideg környezet, az unalom és a visszavágyás a multba vagy nem tudja hová... Boldogan úztem el magamtól kellemtelen gondolataimat: az átélt bosszúságok, keserőségek és izgalmak emlékét meg azt a reménytelenséget, hogy a jövő napokkal csak új bosszúságok, keserőségek és izgalmak várnak reám... Jól esett újra cigánylánynak tudnom magamat és látnom, hogy: igen, én vagyok az a Lillias, a kinek a szerelmét könnyörgik, az a Lillias, a ki vár, egyre vár, mert a szerelmet várja!...

És, íme, Sorry vajda állott előttem az égő tekintetű, szép, fiatal cigány, Sorry vajda, a ki nem tűrheti, hogy a fajtájából való leányt az úrinép elvigye magával! Mert, igen,

el merte árulni a komédiás, hogy most csak nekem szól, a gyémánt fülbevalós Lilliasnak... nem vette le rólam égő tekintetét s folyton felém fordulva énekelt... a pillantása is, a hangja is az arcába vágta az egész úrinépnek, hogy vágyódik rám és a magáénak akar... kikiáltotta, csábító édesszavú, izgatóan férfias baritonján, hogy az én szerelmemet könyörgi és el akar vinni magával... nem félt az úrinép boszúállásától.

Ellenállhatatlan erő hajtott, hogy feleljek neki. Megfelejtkeztem mindenről és mindenről. Megfelejtkeztem a fogadalmamról, Romanovics Mihályról, az egész úri társaságról s a nagyérdemű mobról... megfelejtkeztem róla: hol vagyunk, milyen megbotránkozást és kínos érzéseket okozok, arról is, hogy mik lesznek megfelejtkezésemnek a következtései.

És a tekintetünk összeforrott.

Elképzelheted előkelő barátainknak a hűledezését. Meg azt, hogy micsoda szemeket meresztett rám a tisztelt tömeg.

De ez még nem minden. A nagyjá még csak ezután következett.

Mikor Sorry könyörgő áriáját az ujjongó öröm hangjaival végzi, már nem voltam magamnál. S nem elégedtem meg azzal, hogy csak a tekintetemmel mondjak neki igent száz ember előtt... nem elégedtem meg azzal, hogy lélekben már összeforrtam vele az egész sokaság szemeláttára — ki kellett kiáltanom a világnak, hogy: történnék velem akármi, igen, odaadom magamat neki! Meg voltam örülve.

Nem védekeztem előttem azzal, hogy nem voltam beszámítható állapotban. Ha szépíteni akarnám a dolgot, azt hazudhatnám, hogy sokat ittam. Nem igaz. Csak a szerelemtől voltam mámoros; csak a cigányvér tört ki belőlem. Igenis, megvillant a fejemben, mi-

előtt elkövettem, a mit többé nem lehet jóvátenni, nemcsak megvillant a fejemben, tisztán láttam, hogy mit cselekszem s hogy mi lesz ennek a következtése, tudtam, hogy azzal, a mit tenni készülök, elrugok magamtól kényelmet, nyugalmat, jólétet, mindent!... és mégis meg kellett tennem, a mit tettem. Felelnem kellett neki szóval is, meg kellett mondanom neki mindenki hallatára, hogy: igenis, kész vagyok elhagyni mindent, gazdaságot, jólétet, úrinépet... megyek vele akárhová visz... ha akarja: az erdőbe, ha akarja: a vásári bódéba!... megyek a régi várt boldogság után!... megyek ezzel a szép, ifju cigánylegényvel, a ki az én fajtámból való!...

Az eszem úgy nyöszörgött, mint egy kis kutya... de a vérem úgy parancsolt, mint a hogy az elemek parancsolnak.

Úgy tűnt fel előttem, mintha maga a mindeneket fentartó szerelem, mintha maga az örökkévalóság szólított volna.

Varázslat hatása alatt állottam, mint Lillias; az égő tekintet és a szívemet át meg átjáró, megreszkető, összerázó hangok bűvölete leigázta az akaratomat. Oda voltam az érzékenyedéstől, a szerelmi mámortól, a szerelmi boldogságtól.

Szóval, mikor Sorry befejezte a könyörgő áriát, egy másik hang csendült fel, csak úgy mint az operában: a Lilliasé:

Lillias a cigánynótával felel:

A rőzse ropog, a tűz lobog.
Cigányleányok boldogok:
Lobog a tűz, a tűz!...

Hidd el, ez egyszer, kivételképen, nagyon szépen énekelt. A hangom oly fényben csengett, mint soha, az arcom lángolt s a szemem a szerelmi odaadás tüzes sugarait szórta a kóbor énekesre. Nem törődtem többé senkivel és semmivel a világon.

A kóbor énekes megértett, s a refrain már velem énekelt. Aztán az egész kettőt... csakúgy, mint az operában. Azt hiszem, meghallgathattak volna bennünket akármelyik színházban; a mi az énekművészetünkben hiányzott, azt pótoltuk azzal, hogy az ő hangja nagyon szép és ha az én hangom nem is valami híres, az bizonyos, hogy — mind a ketten szívből énekeltünk.

A kettős is elhangzott; vége volt mindennek. Az idegenek közül az ártatlanabb lelkűek tapsoltak. A nagyherceg is tapsolt.

Sárga volt, mint a halott, de megőrizte a nyugalmát.

Úgy tett, mint a ki örül, hogy a felesége mulat, de már megelégette a mulatságot. Fölkelt, a karját nyújtotta s kivitt a tereméből. A társaságunk persze velünk tartott.

Időközben az eső elállott; felültünk gépkocsijainkra.

Az úton a nagyherceg nem szólt hozzám egy szót sem. A chauffeur-rel nem óhajtotta közölni a szándékát.

Hanem, mihelyt magunkra maradtunk, tudtomra adta, hogy visszakaptam a szabadságot.

— Azt hiszem — kérdezte — tudja, hogy el kell válnunk?!

Csak annyit feleltem:

— Tudom.

Átláttam, hogy az ilyesmit nem lehet jóvátenni.

Így történt.

De nem írhatok többet... nagyon sok dolgom van... Tudod, a költözökös!... aztán meg az újságírók nem hagynak békén... Már megint jön egy.

A viszontlátásig üdvözlöl... a ki már nem Romanovics Mihályné, hanem ismét

Vera Violetta.

* * * * *

CZIRKUSZBAN.

A czirkuszi mutatványok során,
Kötélen tánczol egy kis vézna lány.
Szemre-főre alig idősebb, látom,
Mint az ölemben ülő kis leányom.

Szegényke, míg jár-kél a kötelen:
Fakó kis arcán gond és félelem.
S nekem e nagy «multság» közepette:
Bús, szánó könnyű lopózik a szemembe!

... A kis leányom tapsol és nevet,
Nem is sejtven, hogy én mit érezek.
Hogy ezalatt mi van az én szívemben,
Mért ölelem át védőn, melegben!

Endrődi Sándor.

ÁLDOMÁS.

Az Anakreoni dalokból.

Ha csak dal kell, jó barátim,
Van ez nálam bőviben.
Rímből, dalból, nótahangból
Áll az egész életem.

Most is versek csiklandoznak,
Egy költeményt élek át:
A nemes, a hű barátság
Legszárnyalóbb himnuszát.

Csak megjöttem, csak beléptem
S nemcsak itt, de honn vagyok.
Oly gyengéden bántok velem
Akárcsak az angyalok.

Édes, kedves angyalkáim,
Hozzatok még bort nekem!
— És a bor a legjavából
Egy-kettőre itt terem.

Édes, kedves angyalkáim,
Maradjunk még egy kicsit!
— És kocintunk, és kaczagunk,
És maradunk reggelig.

Hípp, hopp! minden úgy történik,
A hogy én itt akarom.
Pezsgőt hát a bús magyarnak,
De nem gyéren, — pazaron!

S felrakétáz a pohárban
Champagne gondúzó bora,
S tulipános lesz az élet,
Rőzsás a szív mómora.

Ez aztán a pompás csárda,
Csupa szín és hangulat,
Mint mikor a földi ember
Égi álmokkal mulat.

Égi álmok, hű barátság,
Maradj mindvégig velünk!
Sugard be, tündököld be
Eliramló életünk', —

Hadd öleljük, hadd szeressük
Tiszta szívvel egy a mást,
S ne feledjük a sirunkig
Ezt a dicső áldomást!

Szabolcska Mihály.

KÉT ASSZONY.

Irta

SZÖLLŐSI ZSIGMOND.

I.

Éppen csak egy szempillantásig tartott, hogy az Erdy Lóna illatos szőke feje ott pihent a Horváth Miklós mellén. Nem tovább, mint egy elfutó meleg szellő legyintése. Azután a nagy művésznő hirtelen kiegyenesedett, hátralépett, megsimította a homlokát és egy parancsoló mozdulattal, kissé rekedt hangon szólt rá a férfinak:

— Most pedig távozzék!

Az író kegyetlenül meglepetve, karikára nyílt szemmel meredt rá. Értetlen hangon kérdezte:

— Mit mondott?

— Távozzék!

Horváth Miklós még mindig nem hitte, hogy jól hall.

— At mondja, hogy távozzam?... Elküld?... Most küld el?... Most, abban a pillanatban, a melyben végre megvallotta, hogy...

Erdy Lóna kiegészítette a mondatot:

— Hogy szeretem.

A férfi a halántékát dörzsölgette. Zavartan tördelte:

— Micsoda különös játék ez, Lóna?

A színésznő fehér arcát erre a kérdésre elöntötte a vér. Karcsú teste kinyúlt és az ajkáról élesen csattant el a szó:

— Csak nem tette föl talán rólam, hogy a kedvese leszek!?

Horváth Miklós hátralépett. Valósággal ijedten nézett a nőre, a ki az imént még a mellén pihent és most kigyúlt szemmel, égő arccal, szinte ellenséges tekintettel állt vele szemben. Ez pedig várt egy pillanatra, de mikor látta, hogy a férfinak egy szó se jön ki az ajkán, megint melléje lépett és most már egészen nyugodt, sőt kissé leszerelt és szomorú rezgésű hangon folytatta:

— Engem ne vádoljon. Ha szemrehányást tehet valakinek, úgy ez csak saját maga. Maga kényszerített arra, hogy... őszinte legyek. Hogy eláruljam magamat. Hogy kimondjam azt a titkot, a melyet úgy is tudnia kellett... éreznie kellett, de a melyet nekem nem lett volna szabad kimondanom, mert vagy ezt a titkot veszítem el, vagy magát... És maga mégis ostromolt érte... Nem elégedett meg velem, hogy érezhette, hallani is akarta... Hát meghallotta. Kimondtam. Megvallottam. Szerettem. Most már tudja... És tudja azt is, hogy mi most már nem láthatjuk többé egymást. Ennyivel tartozik nekem — a megaláztatásomért...

Az író halkán tördelte:

— A megaláztatásáért?

Erdy Lóna kérdő tekintettel nézett az arcába:

— Hát hogyan nevezem?... Csak nem ért talán félre?... Nézzen a szemembe Miklós! Soha a világon nem volt még nő, a ki oly büszke lett volna egy érzésére, mint a milyen büszke én lennék erre a szerelemre. Úgy tudnám viselni ezt a szerelmet, mint egy királyi koronát; a csillagokat verő göggel és ujjongó boldogsággal! Mert soha szebb, harmónikusabb, ragyogóbb szerelem még nem volt e földön,

mint a mienk... Se szárnyalóbb, se dicsőségesebb, mint két olyan léleké, a milyen mi vagyunk!

Az író megragadta a nő kezét és lihegve mondta:

— Ugy-e?... Úgy-e?... És mégis el akar küldeni!

Lóna elsötétült arccal nézett rá.

— Épen ezért kell elküldenem... Értse meg: épen ezért... Mert ez a szerelem nem arra való, hogy szégyenben éljen, hogy bujkálnia kelljen, mint egy tolvajnak, reszkette, gyáván és pirulva... Ez a szerelem nem lehet hát mögött való és olyannak a zsványa, a melyik koldus hozzája képest!... Ereszsze el a kezemet, kérem.

A férfi reszkett az indulattól. Még szorosabban fogta az asszony kezét és szinte perzselte a szó az ajkát, mikor felelt neki:

— Nem eresztem el! Nem eresztem... Igaza van Lóna!... Ez a két kéz arra született, arra rendeltetett, hogy megtalálja egymást...

Az asszony félig lehúnyt szemmel nézett és lassan, vontatottan mondta:

— Most meg már én nem értem magát. Mit akart ezzel mondani?

— Azt, a mit mondtam. Nem eresztem el a kezét.

Az asszony — még mindig félig lehúnyt szemmel — alig hallható hangon mondta:

— Ehhez a maga kezének is — szabadnak kellene lennie.

A férfi habozás nélkül felelt rá:

— Szabaddá teszem!

Az asszonyt mintha villanyos ütés érte volna. A teste megremegett. A szemét lehúnyta olyan gyorsan, mintha félt volna tőle, hogy beletekintenek. Egy pillanatra mozdulatlanul állt, de azután egyszerre szinte mámoros szenvedelemmel karolta át a férfi fejét és a szó úgy ömlött az ajkáról, mint egy forró lávatömeg.

— Köszönöm Miklós!... Köszönöm ezt a szavát!... Nem a boldogságért, a mit ígér, hanem a lelkem megnyugtatójaért... A büszkeségem megmentéseért!... A míg élek, mindig hálás leszek érte... Meghálalom!... Meghálalom!...

Eleresztette a férfi fejét. A tenyerébe tette az arcát. Sírt.

Horváth Miklós az izgalomtól remegve és zavartan nézte. Akadozva tördelte:

— Nem értem Lóna?... Mi volt ez?... Sir?...

Az asszony nem vette le a kezét az arcáról. Így beszélt eltakart arccal és lehajtott fővel:

— Igen, sírok. De ez ne bántsa magát. Nem a fájdalom könnyei ezek, hanem a megnyugvásé... A háláé... A szívem könnyebb lett velük... Mert eddig nehéz volt, Miklós... Nagyon nehéz volt... Félttem Miklós... Tőle voltam nyugtalansággal... Nemcsak a megaláztatástól félttem, hanem attól is, hogy küzdenem kell. Küzdenem azért, a mit egy nagyobb, egy magasabb törvény szerint a magam szent jogának éreztem és a mitől engem semmiféle

gonosz véletlenségnek nem lehet jussa megfosztani... Ért engem Miklós?

A férfi halkán és tétován felelt:

— Azt hiszem, értem.

Az asszony megrázkódott. Indulatosan kapta le a kezét az arcáról.

— Ne mondja ezt így! Mondja hangosan és határozottan, mert a maga megértése az én erőm és igazolásom. Én nem vagyok léha teremtés, Miklós... És a mióta... a mióta... nem tértem ki a maga ostromló akarata elől... a mióta eltértem, hogy... hogy remélhessen, olyan vívódásokat álltam ki, olyan harcokat vívtam meg magammal, a melyeknek a fájdalmát magának... meg kell becsülnie... Tudtam, hogy valaki közöttünk áll és valakinek... áldozatul kell esnie... Vagy nekem, vagy annak... És, ismétlem, én nem vagyok se léha, se lelketlen... De nem tudtam magamban elnyomni azt az érzést, hogy ebben a harcban a nagyobbik jog, a magasabb igazság az enyém!... Az enyém, mert a kire magának szüksége van, az én... én vagyok és nem az a másik... A maga lelkének az enyém a párja... És azokat, a kik repülni tudnak, nem köthetik azoknak a törvényei, a kik a földhöz vannak lapulva!... Engem is nyugzott ilyen kötelek... De szétéptem, mihelyt megértettem, hogy útját állja az életemnek... Az igazi életemnek... Az egyéniség életemnek... Mert nekünk külön útjaink vannak, Miklós és a társunk csak az lehet, a kinek szintén szárnyai vannak... A kinek nincs, az csak nyűg és kolonc, ha ezer törvény kötözte is hozzánk... Így érez maga is, Miklós?

— Így.

Az asszony most már szinte újjongott:

— Akkor hát itt a kezem! Fogja meg és ne ereszsze el többé! Ha maga megért engem, akkor én nem törődöm többé semmivel és nem félek senkitől!... És magának se szabad törődnie... Semmi és senki se lehet erősebb nálunk, mert olyan magasra tudunk emelkedni, a hová *azoknak* csak a bámulatuk érhet föl... A lelkünk megtelik egymás lelkének a tűzével... Megyünk a magunk útján és teszünk a magunk törvényei szerint... Még egyszer kérdelem: akarja?

— Akarom!

— Akkor hát — visszavárom!

— Visszajövök.

Mikor az ajtó becsukódott a férfi mögött, Erdy Lóna egy pillanatra lehúnyt szemmel, kiegyenesedve, merev mozdulatlanul állt a szoba közepén. Azután halkán, diadalmasan elnevette magát.

II.

Az igazság és némileg a Horváth Miklós igazolása érdekében el kell mondani, hogy az elhatározás, a mely a felesége sorsáról döntött, nem tisztán ezeknek a perceknek rövid munkája volt. Egy hosszú kellelenség érlelte Erdy Lóna számára a gyümölcsöt.

Horváth Miklós fiatalon nősült. Akkor még nem is álmodott róla, hogy öt esztendő múlva

az új irodalom fejedelme lesz, a kít mint egy új korszak megindítóját ünnepelnek. A ladikházai elemi iskolában mezítlábas gyerekeket tanított betűvetésre a dús fekete hajú, melázó szemű fiatal legény, a kiről azóta megírták, hogy poéták mesterének született. De akkor még olyan sorban volt, hogy Málnai Ágnesnek öngyilkossággal kellett fenyegetőznie, míg Málnai Ágoston tiszteletes úr beleegyezett, hogy a nyugtalan vérű tanítóhoz kösse az egyetlen leánya sorsát.

Azután rohamban tolultak egymásra a váratlanságok. Kezdődött a dolog ott, hogy a *Dramai színház* folyton meglepő ötletekben utazó ambiciózus és merész fiatal igazgatója egy álmatlan éjszakán mégis elolvasta a *Gálya*

dicsőség kertjében járt a folytonos ünneplés illatában.

És a dicsőség emberének éreznie kellett, hogy ezen az úton szép csöndesen elmarad mellőle valaki. Éreznie kellett annyiban, mert — nem érezte többé maga mellett. A ladikházai pap leánya egyszerűen kezdett *elenyészni* abból a világból, a melyet Horváth Miklós a maga megtalált, igazi világának érzett. Az a csöndes, enyhe melegség, a mely a lelkéből kiáradt, elég volt arra, hogy betöltse a ladikházai kis tanító-lakást, de most beleveszett a dicsőség, a siker és a magasztalás forrásába, a mely az urát körülvette. Nem tudott többé az lenni a számára, a ki volt azelőtt és ezt az

De akkor aztán egyszerre tudta, mi a hűja az élete teljességének. A társ, a ki repülni tudjon vele. A ki megértse, ihlesse, lelkesítse... Ezt pedig a csöndes, engedelmes, igénytelen kis asszonykában nem is próbálta keresni soha. A gondolatának immáron egyáltalában kevés köze volt Ágneshez. Valóban csak akkor jutott az eszébe, mikor ráeszmélt, hogy — útjában van és félre kell tolni onnan.

III.

De ha a határozás nem került is valami nagy vívódásába, a megvalósításhoz annál bajosabb volt hozzáfogni. Ehhez szüksége lett volna Horváthnak az asszony részéről legalább

Az író kegyetlenül meglepetve, karikára nyílt szemmel meredt rá.

ezimű három felvonásos színmű kéziratát, noha a papirnak mind a két oldalára volt írva és noha Ladikházáról hozta a posta. Elolvasta és egy hónap múlva — közvetlenül egy híres francia darab félelmetes bukása után — már meg is volt a bemutató és vele olyan irodalmi meg művészi szenzáció, a milyenre egyáltalában nem emlékeztek az emberek. A példátlan siker két nevet rajzolt a dicsőség firmanctumára. Az egyik a szerzőé volt, Horváth Miklósé, a ladikházi tanítóé, a másik Érdy Lónaé, a *Dramai színház* fiatal heroinájáé, a ki azután százötvenszer játszotta el egyfolytában Éva szerepét a *Gálya*-ban.

A *Gálya* után következett az *Aranyalma*, az után a *Láthatatlan bilincsek* és minden újabb siker rálicizált az elődjére. Horváth Miklós a

asszony maga talán hamarabb megérezte, mint az ura. Ha már szükséges nem lehetett, azon volt, hogy legalább fölösleges és a terhére ne legyen. Még csöndesebb, még elhúzó-dóbb lett, mint a milyen volt azelőtt.

És Horváth — nem zavarta ebben az elhúzó-dásában. A szabadságot, a melyet a feleségének ez az önkéntes háttérbe vonulása nyújtott neki, magától értetődőnek vette és élt is vele korlátlanul. Sokkal többet is kapott az életből, semhogy ezt a maga természetes jogának ne érezte volna. Élte a világát, de ha valami ürességet, valami hiányt is érzett néha a lelkében, talán soha se eszmélt rá: mi az, a mije hiányzik, ha rá nem világít az a szenvedelem, a mely dicsősége és sikerei osztályostársához gyűlt ki a szívében.

egy lázadó vagy neheztelő szóra, de az Ágnes végtelennek látszó türelméről még csak egy szemrehányó tekintet se jutott neki. Ez az asszony csak hallgatott és felelt, arra pedig, hogy alkalma legyen kérdőre vonni valamit — ezt Horváth Miklós nagyon jól tudta — az ítéletnapig is elvárható volt.

Már-már azon a ponton volt, hogy — írni fog neki. De erre a gyáva gondolatra mégis elröstelte magát. Akkor már tisztességesebb és férfiasabb dolog még az is, ha — brutális lesz. Odavágja a sorsát az asszony arcába, két szóval, minden kertelés és előkészítés nélkül. Ez a mód illendőbb is ahhoz, a mit cselekedni akar.

És valóban, ez a két kemény és határozó szó már ott is lappangott az ajkai mögött, a

mikor ott ült a feleségével szemben, csak — lélekzetet kellett vennie, hogy kimondhassa. Az eltökéltsége teljes volt már, csak — a hangját kereste hozzá. Ismételten az asszony felé fordult, de azután — elkapta róla a tekintetét. Az a két nagy, nedves szem zavarta. Nem tudott beléjük nézni.

Egyszerre azután — az asszony szólalt meg. Az ő csendes, szelid és kérő zengésű hangján.

— Jó, hogy hazajöttél Miklós. Ha nem haragudnál meg, valamit szeretnék megkérdezni tőled... De csak úgy, ha nem haragudnál meg érte?

A férfi nagy mohósággal felelt.

— Csak kérdezz!... Kérdezz!

Ágnes egy pillanatig hallgatott. Az ura türelmetlen arcára függesztette a tekintetét. Azután ugyanazon nyugodt, szelid hangon folytatta:

— Azt akarom kérdezni Miklós, nem lenne-e okos dolog... nem lenne-e jó dolog, az, ha mi — elválnánk?

Ha a föld hirtelen megnyílik alatta, vagy a szék, a melyen ült, egyszerre a levegőbe repül vele, Horváth Miklóst úgy meg nem lepte, úgy meg nem rendítette, úgy fejbe nem vágta volna, mint ez a kérdés. Mintha ezer ágyú dördült volna el a füle mellett! Valósággal megmerevedett. Annyi ereje se volt, hogy föl pattanjon az ültéből. Az ajka hol megnyílt, hol lecsukódott és karikára tágult szeme olyan sajátságos, üveges nézéssel meredt Ágnesre, hogy az asszony megdöbbsent. Ijedten mondta:

— Én csak kérdeztem, Miklós!... Csak kérdeztem...

A férfi lassanként magához tért. Az első pillanatban majd kiszökött a száján a kérdés: — Honnan tudod, hogy mit akartam?... De ezt az áruló kérdést sikerült szerencsésen lenyelnie. Csak valami különös és egészen megmagyarázhatatlan rémület dobogott a szívében. Rémület, a mely aztán egyszerre haraggá tüzesedett. Fölkelt a székről és az indulattól reszkető hangon riadt az asszonyra:

— Hogy jutott az eszedbe, hogy ilyet kérdezz tőlem?... Hogy jutott az eszedbe!?

Az asszony most már nem ijedten, hanem inkább csak meglepetten nézett rá. Nem sietett a felelettel. Bizonyosan várt, a míg minden izgalom köde fölszáll a lelkéről. Az urának még egyszer meg kellett ismételnie a kérdését:

— Hogy jutott eszedbe ez a kérdés?

Most már egész nyugodtan felelt neki:

— Úgy gondoltam, hogy neked tartozom vele.

— Nekem...

Tovább nem folytathatta. A szó a torkán akadt. Érezte, hogy a füle hegyéig elpirul és ha kérdez — hazudik. Megrázkódott és zavartan fordította félre a fejét. — Az asszony a segítségére jött azzal, hogy folytatta:

— Ne érts félre, Miklós. Nem szemrehányásképpen mondtam. Hiszen azt az egyet el kell ismerned rólam, hogy ilyesmivel soha se gyötörtelek. Nem dicsekszem vele, mert azt én nagyon jól tudom, hogy ilyesmihez nekem nem is lehetett jogom. Olyan dolgok történtek, a melyek nyilvánvalóan bebizonyították, hogy a mikor te... nem is tudom, hogy fejezzem ki magamat... a mikor te magadhoz vettél, az életed osztályostársává tettél, akkor még... tévedésben voltunk mind a ketten. Annyit adtál nekem, a mennyihez nekem, ha nem is szólok le magamat, jogom nem lehet. Én a ladikházai tanítóhoz mentem feleségül és ott

bizonyára be is tudtam volna tölteni a hivatásomat... De jött egy nagy változás: mennél szebb és dicsőségesebb a te számodra, annál nyilvánvalóbb, hogy engemet meg nem illet. Nekem nem volt benne se részem, se érdemem — módomból se nyílt hozzá, hogy legyen — arra se lehetett tehát jogom, hogy többet vagy mást kívánjak az eredményéből, mint a mit te a magad jószántából ajándékozol nekem.

A férfi egy ösztönszerű tiltakozó mozdulatot tett. Ágnes elhallgatott és várt egy pillanatig.

— Azt hittem, mondani akarsz valamit... De nincs semmi okod, hogy akár tiltakozz, akár magyarázz. Nekem volt bőségesen alkalmam és időm gondolkozni a helyzeten — igazán nem panaszképpen mondom! — és tisztában is vagyok vele. Igazságos lélekkel ki kellett magamra mondanom az ítéletet, hogy neked nem is lehet rám szükséged többé. Egy fiatalkori tévedésed nyűgös emléke vagyok...

— De Ágnes!

Az asszony csendesen bólintott a fejével.

— Ne mondj ellent, Miklós. Három esztendő minden napját tanúnak hívhatnám, hogy így van; de hisz ez a sok tanú egészen fölösleges. Mert a mire én az én egyszerű, közönséges lelkemmel rá kellett, hogy jöjjenek, azt neked bizonyosan hamarabb tudnod kellett. Érezted is, tudtad is és — nem is titkolóztál valami nagyon. De megint hangoztatnom kell, hogy ez se nem vád, se nem panasz, se nem szemrehányás... Te más vagy, mint mi. Te valaki vagy. Neked megvan hozzá a jogod, hogy a magad útján járj és azt tedd az úttársaddá, a kit erre méltónak ítélsz. Én mondom, hogy téged a mi törvényeink, a mindennapi, szürke, közönséges emberek törvényei nem köthetnek... Nem. Te nem tartozol nekik.

Horváth Miklós szinte ijedten nézett a feleségére. Ime: ez az asszony ugyanazt mondja, a mit az a másik mondott. Talán még a szavak is ugyanazok. De amaz magáért beszélt, ez pedig maga ellen. Az követelt, ez lemond. És ebben az ellentétben az arányok és a színek egyszerre elkezdtek átforgulni, megváltozni. Az Ágnes finom, de jelentéktelen kis alakja csudálatosan megnőtt és megfényesedett. A férfi nyugtalanságot érzett és olyan aggodalom ült ki a vonásaira, a melynek hirtelenében nem tudta volna az okát adni. A tekintetében, a mivel az asszonyt nézte, szorongás volt és félelem.

Az asszony pedig most már egyszerre meghalkult, néha megrepedő hangon folytatta.

— De azt se felejtettem el, hogy a minek te fölötte vagy, annak én alatta állok. Engem igenis kötnek ezek a törvények. Ha egyébbel nem szolgálhatlak is, mint azzal, hogy nem zavarlak, ha egyebet nem kívánsz is tőlem, mint hogy minél kevésbé érezz magad körül, azért tudtam, hogy neked a helyemen kell maradnom egész addig, a míg el nem küldesz, vagy a míg... a míg... össze nem roskadok...

— Ágnes!

Az asszony elhallgatott. Nagyon nehéz volt a szíve. A torka összeszorult és a szemét nedves fény öntötte el. De a férje ijedt kiáltására hirtelen összeszedte magát. Egy röstelkedő mozdulatot tett, azután kissé akadozva beszélt tovább.

— Nem tehetek róla... És ezen nem is szabad csodálkoznod... Én nem vagyok kiváltságos lélek... Én alá vagyok vetve min-

den emberi gyöngeségnek. Az én türesemnek is, az én önérzetemnek is támasztékra van szüksége, hogy egyszer össze ne omoljon. Mert ne haragudj érte, Miklós — túlságos sok volt az, a mit... a mit te az én életemtől megtagadtál... vagy... elvontál. Kellett, hogy valaki... a segítségemre legyen.

Horváth Miklós elfehéredett.

— A segítségemre?... dadogta... A segítségemre?... És...

Ágnes csendesen felelt:

— És valaki eljött.

— Valaki... eljött?

Horváth Miklós érezte, hogy a szíve megáll. A keze jéghideg lett. Alig hallhatóan kérdezte:

— Ki?

— Pintér Sándor.

Az asszony a legnagyobb nyugalommal ejtette ki ezt a nevet, a Horváth egykori iskolatársát, jó barátját, a ki mikor a fővárosba fölkerültek, vagy két esztendeig minden napos vendégük volt, a míg egyszer csak — egy esztendővel ezelőtt — hirtelen elhelyeztette magát vidékre, a szülővárosába, Kádártóra.

Horváth Miklós jó egy perczig egyáltalában nem tudott szólni. Egész testében reszketett és úgy nézett a feleségére, mint a ki valami lehetlent lát és az a rémülete, hogy talán nem is lát? Megvakult és a ráesett sötöttség rajzol eléje szörnyű képeket. Hideg kezével dörzsölgelte a homlokát meg a szemét, és végezetül szinte együgyűen ismételte meg a felesége szavait:

— Pintér Sándor...

Ágnesnek megvillámlott a szeme. Fölemelte a fejét és parancsoló, kemény erő volt a szavában, mikor folytatta.

— Igen. Ha akarod, köszönd meg neki; ha akarod, átkozd meg érte. Én mindenesetre hálásan gondolok reá, mert — szeretett engem!

— Ágnes!

— Igen: mert szeretett. Szeretett némán, áhitattal és tisztelettel akkor, a mikor minden szeretet és minden tisztelet távol volt tőlem. Szeretett, mikor úgy el voltam hagyatva, úgy meg voltam alázva, olyan semmije se voltam annak, a ki nekem mindenem lett volna, hogy bele kellett volna fuladnom a szegyenembe, ha ez a titkos, ez a soha meg nem vallott érzés föl nem tartja a lelkemet! Ha nem ad jogot ahhoz az öntudathoz az én elvetett és nyűgnek tűrt életemnek, hogy azért én is lehetnék valakije valakinek... Ha ebbe a tudatba sem kapaszkodhattam volna... oh édes Istenem!...

Az asszony megrázkódott az iszonyattól. A két hitvestárs mind a kettő krétafehér arcuzal nézett egymásra. A sápadtabb és fölindultabb azonban a férfi volt. A torkát tüzesen és vadul verte egy kérdés, a melyet azonban nem tudott, nem mert kimondani, csak nézett, nézett égő szemmel, de némán az asszonyra, a ki lassan-lassan úrrá lett az izgalmán és most már nyugodtan beszélt tovább.

— Volt és van rá okom, hogy büszke legyek erre az érzésre és megőrizsem az emléket. Mert egy becsületes ember érzése volt, a ki sohase felejtette el azt se, hogy mivel tartozik az én becsületemnek. Soha, egy szóval se árulta el a titkát, akkor se, a mikor érezte, hogy már nem bírja el tovább. Akkor se, mikor elment... De azért én tudtam, hogy miért megy, miért menekül, miért nem maradhat

Nem, Ágnes... Én nem eresztetek el téged...

itt tovább... Tudtam... Egész bizonyosan, tudtam és most már ez a tudat parancsolta hogy a helyemen maradjak... Itt kellett maradnom minden körülmények között, ha összetaposol is... Itt kellett maradnom, egész a mai napig.

Horváth reszkető hangon kérdezte:

— A mai napig?...

— Igen. Csak a mai napig. A míg föloldatom.

— A míg?... Kérlek Ágnes, beszélj hát világosan!

— Világosan beszéllek. Ma levelet kaptam Pintér Sándortól.

Horvát a vad rémület hangján kiáltott föl:

— Levelet!?

Az asszony arcza kiderült. Valami nagy, örvendő megkönnyebbüléssel mondta:

— Azt írja benne, hogy — vőlegény. Két hét múlva már meg is lesz az esküvője. Szeret és szeretik. Boldog!

A férfi a szívére szorította a kezét. Az ijedség elmúlt az arczáról, a szeme csudálattal tele meredt az asszonyra. Ez pedig fölemelkedett és csöndesen mondta:

— Most már mehetek én is, mert most már a világon senki se gondolhatja, hogy másért szabadítalak meg magamtól, mint egyedül térted.

Hosszú, nagy csönd következett. A férfinak úgy megtelt a szíve csodálattal, fájdalommal, elragadtatással, megbánással, úgy hullámzott a lelke, annyi mindenféle érzés áradt fölfelé benne, hogy egyik elnémitotta a másikat. Valami nagyon szépet, valami mindent kifejezőt akart mondani, de egy szó nem jött ki az ajkán. Csak nézte az asszonyt, azután szép csöndesen megfogta a kis fehér kezét és szorongatta.

De Ágnes megértette ezt a némaságot. A szeme megrezzent. És a tekintete megvillanásának fényénél Horváth egyszerre megismert egy mindennél kedvesebb arcot, a melyet mintha már régen nem látott volna. De most megint olyan világosan, olyan sugárzóan állt előtte, mint ama csillagos nyári estén az első csók biborával a homlokán. Erősen fogta a kis kezét. Először odaszorította az ajkához. Azután a szeméhez, a mely tele volt könnyel. És reszkető, elakadó hangon mondta:

— Nem, Ágnes... Én nem eresztetek el téged... Hiszen csak most ismertelek meg igazán...

AZ ELSÜLYEDT UTAK.

Hívott a titkok nagy mezője,
Kellette magát száz sima ut
És én legényesen, dalolva
Csaptam mögöttem be a kaput.

Valamennyi út fölfelé tört,
Ragyogón és virágba-veszőn
S én feledtem a csöndes udvart,
Rohantam részegen a mezőn.

Rohantam dalosan s vakultan,
Befogtak új, csodás illatok
S száz út végén nem vettem észre,
Hogy már minden utam elhagyott.

Sehol, sehol a régi hajlék,
Ködbe és éjszakába borult,
Rét, út, virág, illat és udvar,
Kapu, hit, kedv, mámor, nóta, mult.

Vad bozótok el-elbuktatnak,
Emlékek és borzalmak között
Taposom a vaksötét pusztát,
Sorsomat és a sűrű ködöt.

Vissza, a vén csöndes udvarba,
Elsülyedt azóta mind az ut
S távolból hallom, ködben, éjben,
Hogy nyitogatnak egy vén kaput.

Ady Endre.

CSIPKERÓZSA.

Te benn alszol a palotában.
A fejed körül glória.
Te vagy az álmok csipkerózsája
S én a mesék királyfia,
Szegény, roskadt királyfia...

Ajakad körül mosoly-himnusz.
Körülfog a rózsasövény.
És a rózsák felém kacagnak:
Mit akarsz itten, te szegény
Álom-felhőkből jött legény?

Mögötte színes ablakoknak
Aranypaláston, odabenn
Alszik a mesék tiszta lánya —
Te nem jutsz oda sohasem.
Te el nem éred sohasem.

Látod ezt a halvány mosolygást
A sok vadrózsa-kehelyen?
Megannyi egy-egy sárbatiprott,
Rég elfelejtett szerelem,
Egy-egy bús, bűnös szerelem.

Hogy eljutsz hozzá? ne is álmodd.
Hogy szívedre vonod? ne hidd.
Mi álljuk útag, a Csipkerózsák,
A te elmúlt szerelmeid —
Bűnös, hazug szerelmeid.

Farkas Imre.

FÉRFIAK.

Irta LUX TERKA.

A hegyi ház udvarán három asszony ült s lenn a mezőkön, a nádas felől, a hegynek tartva egy ember jön fölfelé. Hátán puská volt, nyakában vadásztarisznya és abból két vadkacsának a feje csüngött ki.

A gyöngéd, halvány aranszín sápadt foltoiban világította meg a nádas, s a távoli országút jegenyefáinak tezejében mintha tündérek ott felejtett fátylai himbálóztak volna az alkonyatban.

Valahol, a nádason is túl, valami vonat robogott el, de az olyan messze volt, hogy a robogását se lehetett hallani, csak az utána úszó füstszál jelezte útját.

A vadászember a nádas felől a háznak tartott s az egyik asszony meglökte karjával a mellette ülőt.

— A báró — mondta halkan.

— Réczét hoz sütni — tette hozzá a másik s tovább hallgattak.

Három feketekendős parasztasszony volt, kendőjükön hosszú rojt csüngött le és fekete klott kötő volt ünneplőruhájuk fölött. Egyiknek a napsütötte, darabos arcza vörösre volt sírva s kékeszöld szép szeme, mint a kialvó szpiritusz lángja, hol fellobbant egy pillanatra, hol meg elsötétült.

A ház egyedül állt a hegyen, s az idő nyárvégebe hajlott. A földek learatva, újra föl-szántva és bevetve, a fákon érett gyümölcsök s a levegőben az ős illata.

Az egyetlen ember, a kít a hegyről látni lehetett, jött fölfelé. Hol lassabban, hol frissebben s néha, mikor valami madár repült el fölötte, meg-megállt és kissé kancsal nézésű fénytelen szemével, mely az alkoholistát árulta el, makacs erőlködéssel nézett a repülő madár után.

Magas, sovány arcú, előkelő tartású, kopot-tan öltözött ember volt a báró s az a lábujj-hegyen való biczegős járás, a mely még húsz esztendő előtt nagyon jól állt neki, most már komikusaa hatott. Nehezen járt, pihegett s mire felért a ház udvarára, nem tudott szólni, csak a kezével integetett az asszonyoknak.

Ezek visszabólintottak, de egyik sem szólt.

A báró leült egy kecskelábra, a tarisznyát lecsatolta nyakáról s mikor kissé kipihente magát, az erős tömjénzagra, a mi a házból jött kifelé, az orrát fintorgatva szaglálózott a levegőben.

— Mi volt itt? — fordult hirtelen az asszonyokhoz.

— Temetés — felelt az egyik asszony.

— Temetés! — csodálkozott a báró. — Hát ki halt meg? Hisz mindnyájan élnek.

— Rozi — szólt az előbbi asszony.

A báró letette a fegyvert és bambán nézett az asszonyra.

— Rozi?! Hallják, velem ne tréfáljanak! Még pénteken, ott, azon a szent helyen, a hol maguk ülnek, mosott Rozi és ma még csak hétfő van. Ne bolondozzanak!

Az asszonyok eltakarták a szemüket, sirtak.

— Hát mi lesz? — pattant fel a báró. — Rozi halt meg, vagy nem Rozi?

— Az; — szólalt meg az az asszony, kinek legjobban ki volt sírva a szeme s a hogy ki-mondta ezt a szót s a hogy a kezével intett, az maga volt az örök, a visszavonhatatlan megsemmisülés tragikuma.

A báró szomorúan nézett az asszonyokra s elhallgatott. Fejét lehajtva rágta a körmeit s beretváltatlan, tüskés arcza meg-megrándult az ajka körül.

Lenn a mezőkön a nap mind kisebb foltokban terült már el s a báró feje fölött, a körtefán, egy nagy feketerigó füttyölt.

A négy ember hallgatott. A báró úgy bele-mélyedt gondolataiba, hogy sem a rigót nem hallotta, sem azt nem vette észre, hogy az egyik asszony köszönt és elment, csak mikor az úton két czirkáló csendőr jött fölfelé s a kutya az eresz alatt elvonította magát, akkor eszmélt föl.

A csendőrök megálltak a ház előtt, köszön-tek, s az egyik így szólt:

— Vigasztalódjék, Kővágóné!

— Csak lehetne — vetette fel a fejét keserűen a Kővágónének nevezett asszony.

— Minden lehet — szólt a csendőr.

— Hát hogy történt? — kérdezte a másik csendőr.

— Tudja Isten! Szombat virradóra, a hogy kijöttem a házból, ott találtam azon a szilva-fán. Ott csüngött és már hideg volt.

— Aj, aj, — csodálkoztak a csendőrök.

— Hány esztendő volt? kérdezte a báró.

— Szent-Mihálykor lett volna tizenkilencz.

— Nem is hinné az ember, hegy egy leány úgy a szivére vegyen valamit, — mondta az egyik csendőr s a levegőbe nézett. A másik a csákóját vette a fejéről s a gombot igazgatta, a melynek semmi baja nem volt.

— És mit szól hozzá az a legény? — kérdezte.

— Semmit — felelte az asszony. — Még a temetésre se jött el.

— A gazember! — mondta a levegőbe néző csendőr.

— Csak csöndesen, uraim — szólalt meg a báró s monokliját megigazította szemén, a kecskelábon keresztbe vetette fakó gamásnis lábát és a szája körül kesernyés mosoly játszott.

— Csak csöndesen, uraim! Ilyen gazember az életben minden második férfi. Fogadok, pardon uram, hogy ön is csürte-csavarta már valahogy a szép szókat és valamikor egy csinos nőszemély előtt. Nem? Pardon! Hát nem csürte-csavarta. De még fogja. S ha nem ön, hát a társa, a másik tisztelt csendőr úr. Bocsánatot kérek. Én báró Stechhardt vagyok, közeli rokonsági viszonyban az udvarral. Az udvar azonban ezt tagadja; de én állítom. Ez ugyan nem tartozik ide. Pardon! Kénytelen voltam e kis kitéréssel, mert az urak talán nem is tudták, ki szólította meg önöket. Tudták? Hát igen, mondjuk, a másik csendőr úr... És a többi férfiak, mind. A katona, hivatalnok, művész és főúr, szegény és milliomos, bocsánat, de mindnyájangazemberek vagyunk. Fenevadak, éhes dühöngők. S azután tovább állunk. A nő, kérem, mindig hisz. Herczegnő vagy szobaleány, ha nő és azt mondja neki a férfi: szeretlek, elhiszi. Ez az ő veszte és ezzel fogjuk meg őket... Bocsánat, tudom, mit akar mondani a csendőr úr. Hogy vannak raffinált nők, kik maguk készítik elő a férfi vallomását. Ez igaz. Ezeket a nőket nem mi csapjuk be, hanem ők csápnak be minket. Nagyon okosan teszik. De most nem ezekről van szó, hanem azokról a nőkről, kik nem érdekek ágiói

szerint értékelik a szerelmet. Csakis azokról a nőkről van szó, kik elhiszik, hogy mi szeretjük őket, elhiszik, hogy hüek és igazak vagyunk hozzájuk. És ilyen nő van legtöbb a világon, nem pedig olyan, a ki minket tesz tönkre. Óh, nem! méltóztassanak csak helyet foglalni. Az asszonyság lesz szives a házból székeket kihozni. Úgy!... Hát az én körömben, nem tudom, ha méltóztatik-e tudni, túl sok szó esik a nőkről, mint élvezeti czikkről. És mondhatom, vannak tapasztalataim. Látam viszonyokat szövödni és felbomlani. Még pedig minden művészet, lélek és fáradság nélkül felbontani. Mert a férfiak semmi fáradságot nem sokálnak céljuk eléréséhez, de minden fáradságot sokálnak a viszonyok megszakítására. Semmi emberséges hazugságra, finom cselre, művészi lebonyolításra nem vesznek maguknak fáradságot. Ehelyett: durvák, közönségesek, brutálisak. Én, méltóztassanak ide figyelni, egy külön, specziális módszert használtam a nő elhagyására. Kifejlesztettem bennük a legmagasabb fokig az önérzetet, megismerttettem saját értékükkel és a magam értéktelenségével s az eredmény az lett, hogy nem nekem kellett kitérni előlük, hanem ők tértek ki én előlem. Igaz, sokszor egy-két esztendei munka volt ez, de legalább megkíméltem őket attól a lesújtó megaláztatástól, a melytől minden nőt, a kit valaha birtunk, meg kell kimélnünk, hogy ne legyen tisztán, élesen körvonalozva előtte az elhagyatás brutális ténye.

Én így jártam el, uraim. Kérem, bírálják el, helyes módszer volt-e? És most parancsoljanak egy kis szilvóriumot.

A báró leugrott a kecskelábról, tarisznyájából kivett egy üveg pálinkát s odavitte a csendőröknek. Ittak belőle mind a hárman. A nap már egészen lement a rétek fölött, a körtefáról elszállt a rigó s a két asszony szó nélkül nézett maga elé. Nem értettek a báró beszédéből semmit. A két csendőr is hallgatott. Egy idő múlva felálltak, megigazították a csákójukat s a magasabb, a daliásabb, megpödörte bajuszát s kissé hetykén kérdezte a bárót:

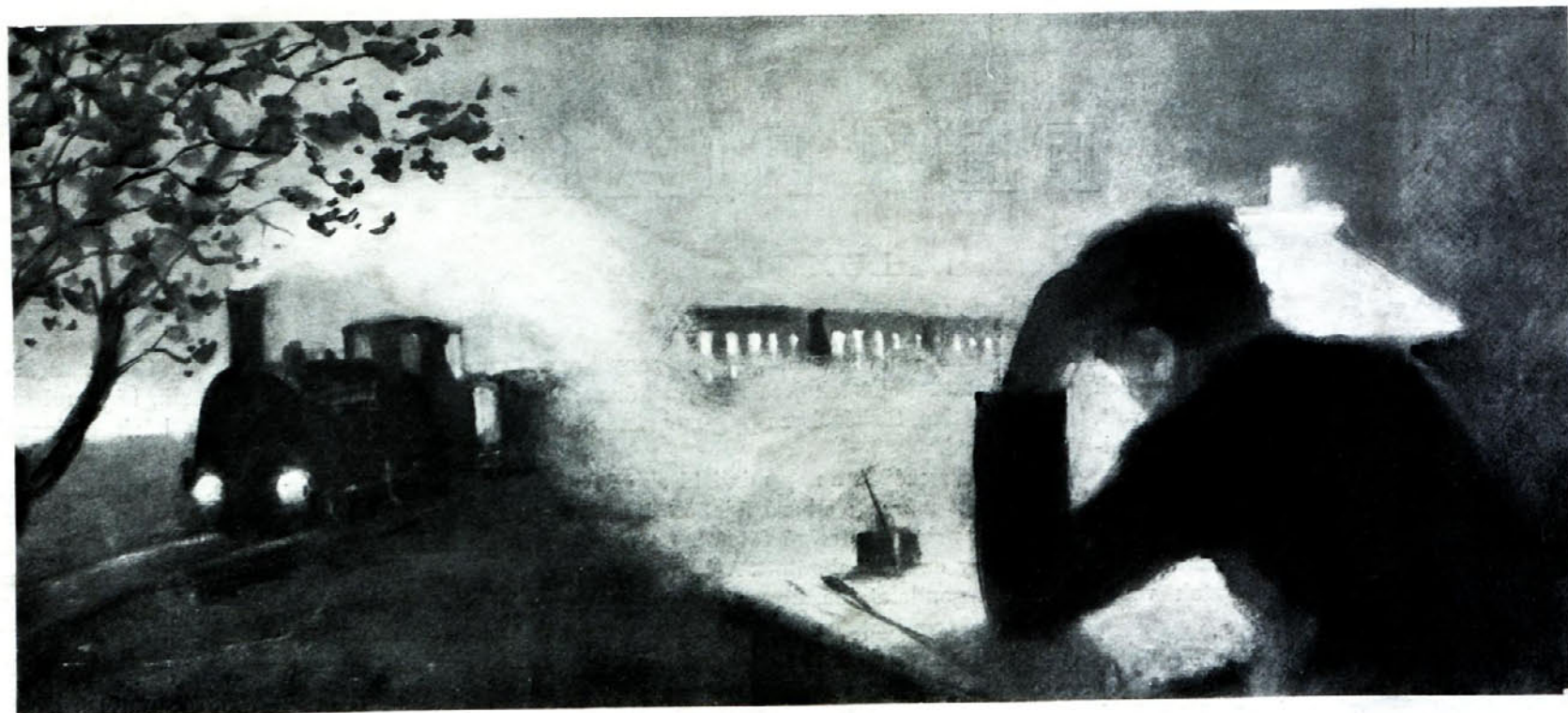
— Aztán nem volt soha semmi baj a nőkel, báró úr? Tetszik tudni, úgy, olyan kis számárság? Gyufa, víz, mi?

— Nem kérem — mondta a báró önérzetesen s harmadszor is ivott a pálinkásüveg-ből. — Az én módszerem emberséges, finom módszer volt. Semmi közönséges borbélylegénység. Pfüj! Merre mennek, uraim? Jobbra? Én balra. Lemegyek a paphoz, a gazdasszonya majd elkészíti a kacsáimat. Most nem akarom Kővágónét terhelni. Azaz... várjanak csak, uraim! Most jut eszembe... Mintha az én módszerem mellett is lett volna valami víz, vagy mi, már nem emlékszem reá... De az valami türelmetlenség lehetett részemről... Bizonyosan hosszadalmasnak találtam a kúra lebonyolítását... Bizonyosan... Volt szerencsém, uraim!...

Szétváltak. A báró jobbra ment, a falu felé, a csendőrök balra s lenn a réten egy lovas haladt. Fialat, erős, szép bajuszu katonatiszt. Czigaretázott és piros száján diadalmas mosoly ült. A két asszony fenn maradt a hegyen.

FÜST.

Éjfél. Az égen lompos felhők lógnak.
 S engem röpit a gőzsárnyalta ló.
 Az ilyen lomha, sívár álmodóknak
 Ilyen fekete éjtszaka való.

Kint bűg az őszi szél tompán jajongva,
 A gép dohogva prüszköl ott elül.
 A füstöt toroka gomolyogva ontja,
 Mely kitódúlva lomhán szétterül.

A fékablakból fásultan, meredten
 A gépből kiomló füstöt lesem
 S futván, belepi a gépfüst a lelkem
 Lágy észrevétlen, halkán, esőndesen.

... S vágat a vonat. Gyér a villanása
 S vastag posztója míg ronggyá bomol,
 Nehézkesen szétterped tépve, vásva
 A földre tapadó bús füstgomoly.

A szünet nélküli vad rohanásban
 Szentőfelsége, az Élet után,
 Riadtan ég el minden szüz, szent vágyam
 S a mi megmarad: kormos füst esupán.

Turja a fűtő, kisüt a tűz árja
 S a fekete füst piros fényben ég.
 Egy perez... s a fény elillant tovaszállva,
 Vaksötét, a mi vakított elébb

E füstben a lelkem, életem átka:
 Míg a parázst piszkálják, csillanó
 S hiú a lángtól lopott fénynyalábra,
 De csak bágyadt füst, fekete, fakó.

Haraszthy Lajos.

Hervadáskor ne menj az erdőre ...

Hervadáskor ne menj az erdőre,
 Úgy rabul ejt, válni se tudsz tőle;
 Bús szépsége a szivedre fájdul,
 Beteg leszel bágyadt mosolyátul.

Mint szép asszony, ki még utoljára
 Minden kincsét felölti magára,
 S hogy múlása annál jobban fájjon,
 Még szebbé lesz a halálos ágyon:

Az erdő is, titkon haldokolva,
 Ragyogását, nézd, hogy tékozolja!
 Ezer színbe rejti haldoklását:
 Akarja, hogy gyönyörűnek lássák!

Méla esőndjén elbűvölten állasz,
 De tudod jól: halál esőndje már az ...
 Őlthet száz színt csalogató ékül:
 Mind mit ér az dalos madár nélkül! ...

Benn a mélyén gyászfátyolos árnyak
 Hódolnak a közlő halálnak;
 Rád röppennek, körülötted lengnek
 S valami kéz gyászindulót penget.

Sóhajtás kél csüggedt lombrul, agrul, —
 Bús sejtelem a szivedre fájdul,
 Új tavaszig válni se tudsz tőle —
 — Ne menj ki a hervadó erdőre! ...

Sajó Sándor.

Mihály Dániel festménye a Szépművészeti Múzeumban.

A Franklin-Társulat nyomása háromszínrészesen lemezről

A RÉTÉN.

A legnagyobb hős.

I.

Nabu-kud-rusz-ur, a nagy hős, a szent,
Babilon ura szobrászáho' ment.

Királyok vonják trónas szekerét,
Sugárzó két nap rajt' a két kerék.

Lóhátas rabnók pálma levelével
Hűsítik arczát szellő hús lehével.

A szobrászmester, nincs honába' párja,
Ékes tornácán meghajolva várja.

Fodros hajában gyémánt csillagok,
Befont szakállá gyöngysortól ragyog.

Virágos köntös eltakarja térdig.
Szumérül szól, a szolgák meg sem értik:

Királyi tettek, merész párbajok,
Láttokra a szív büszkén feldobog,

— «Nap fia, hős úr! ég hozott e lakba,
Hol ezer képben te vagy kifaragva.

Dicsőséged ihlesse kezemet,
Míg rá nem száll a vég naplemenet.» —

— «Ur Dingir áldjon, ragyogó művészem,
Táplálja lelked' s oltalmazza vészben.» —

A műterembe lép a nagy király . . .
Nem látta régen s meglepetve áll.

Képek sorában egy hatalmas élet
Vonul előtte . . . nézésébe mélyed.

Rémes csaták, hol tízszeres az ellen,
Szittyá, zsidó, méd pásztor-népek ellen.

Hadi kalandok, nagy vadászatok
Ábrázolási függnek sorban ott.

Bronzkép, cserépmű, márvány s alabástrom
Ő küzd mindannyin, lelkesedve, bátron.

Itt kocsijában vágat a nagy-úr,
S egy rá támadott oroszlánt leszúr.

Amott lóhátról gerelylyel találja
S halódva hódol a puszlák királya.

Odább két lábra állt a pusztá vadja
S ő szakállánál fogva megragadja.

S míg az karmával jobb karjába tép,
Megfojtja ballal szörnyű ellenét.

Hogy igaz a hír, mely felöle jár:
— A legnagyobb hős Nabu, a király! —

II.

Főlemelé a nagy-úr szemeit:

— «Ez utolsó kép, mondd csak, mi ez itt?» —

— «Gyermeki emlék, — szól az könnyedén. —
E nő anyám s a kis fiú öcsém.» —

— «Beszéld el!» — bólint Nabu kegyesen.
— «Anyám kinn főzött vályog tűzhelyen.

Öcsém, pár éves, alig gagyogott,
A kalkan alá rózsét dugdosott.

Míg anyám, perczre, hajlokába fordul,
Oroszlán jött ki egy narancs bokorból,

Nabu csak néz, néz, álmélkodva hallgat,
Szívébe nyájas érzetek fuvalnak.

S a kis fiút derékon megragadva,
Mint egy gidát, szörnyű szájába kapta.

Sikolt a gyermek, anyám megjelen.» —
— «Tovább, tovább csak!» — szól a fejdelem.

— «Anyám szívét elfogja iszonyat,
Néz, lát, határoz pillantás alatt,

Megragadá a rabló állatot,
Egy szalma-csóvát földről felkapott,

A tűzbe mártá, és azzal — neki
Meghal, nem fél, de szemét kisüti!

Majd szól, merengve, mint az orgona:
— «A legnagyobb hős — az édes anya.»

— Add fiamat! — A dúvad futna, de
Fogja szakállát s fut anyám vele,

S az égő csóvát csapkodja szemébe,
Míg, mint a tarló, kigyúl sárga képe,

S a gyermeket a földre ejti le . . .
Anyám leroskadt, ott maradt vele,

S égő sörénnyel elfutott a vad . . .
Öcsém beteg lett, a bestia vak . . .»

Megállt a művész, szeme könnyben égelt:
— «Erről faragtam, Felség, ezt a képet.» —

Zempléni Árpád.

AZ ÚJ MINISZTER.

Irta BER CZIK ÁRPÁD.

Vagyonban van ingó és ingatlan, de miniszteri tárczában ingatlanság nem létezik. Egy parlamenti fuvalatra a legingatlanabbnak látszó szék is elkezd inogni, rengeni, míg összeomlik és lebukfenezedik a lomtár feneketlen mélyébe, a többi piros karszékek kacatja közé.

Nagy Félix, egyik legnagyobb tárczának birlalója is érzi egy idő óta azokat a bizonyos tüneteket, melyeket válsági sirályoknak lehetne nevezni. Ott röpködnek a még síma vizek fölött, de az időjelzők kiolvassák röpködésükből azt, a mi következni fog, s a miről a folyosókon, a szerkesztőségekben s a miniszteri irodákban már régóta folyik a suttogás-buttogás. A miniszter legközvetlenebb közelében indul az meg rendesen — az ő hivatalos családjában, az elnökségben, mely a kegyelmes urat naponként színről-színre láthatja és eszerint legkönnyebben és leghamarább leolvashatja arczáról a kilátásokat.

Nagy Félix elnöki osztálytanácsosa, Kankalin Tibor a legjobb szimatu bürokrata . . . Minden bukást legalább egy fél-évvel előre megorront, úgy hogy idejében át tud nyergelni.

És Kankalin Tibor egy idő óta nagyon rejtélyes képeket vág . . . Ennek hatása csakhamar meglátszik az egész miniszteriumon . . .

Nagy Félix értéke ennek következtében leszállt a lyukas mogyoró becsértékére. Némelyek egy vasat, mások egy fületlen gombot sem adnának érte. A klerikális érzelműek az utolsó kenetet is ráadják. A kik mellőzötteknek érezték magukat, kegyetlen bírálói a bukó rendszernek . . . «Hál Isten! Valahára! Valódi megváltás. Gyenge fráter volt, a ki nem is érdemel különb sorsot . . .»

Mások még óvatosak . . . Nem lehet tudni . . . Miniszterekben is vannak tetszhalottak . . . Az előre látó tisztviselő higgyen a feltámadásban és fogja be a száját. Akárhány efajta kegyelmes ki volt már terítve és egyszerre csak lepattant a szent Mihály lováról.

Nagy Félix még nem mondott le magáról, legalább nem mutatja. Keringnek, zúgnak, füttyülnek, sívitanak a válsághírek a füle körül . . . Ő gavallérosan tartja magát. Soha méltóságosabban, derültebben miniszter nem ült a siralombházban, mint ő. Nyugodtan intézkedik . . . bár közbe-közbe potyogtatja a czélzásokat utódjáról.

— Ezt már csak utódomra bizom!

— Nem akarok utódomnak elébe vágni!

— Ezt az ügydarabot tegyétek félre majd utódom számára . . .

A házban a jövő héten kezdődik a költségvetésnek tárgyalása. Nem hiszi

senki, hogy Nagy Félix a végét megérje . . . De a parlamenti szélrózsa szeszélyes. És Nagy Félixnél is fordulat áll be hirtelen . . . A költségvetési nagy beszéde váratlanul jól sikerült. A pártban a hangulat hirtelen átesap. Ez az ember még életre való, talán kiheveri.

És Nagy Félix talpra áll . . . Mikor a nagy beszéd után a hivatalba jött, sugárzó arcczal vetette le felsőkabátját és igen jó kedvvel fogadta az elnöki titkár szerencsekívánatait . . .

— Talán elővehetjük most, kegyelmes uram, azt a pár félretett ügydarabot, — pedzette a tanácsos, a ki ezzel a villantóval akart bevilágítani a kegyelmes kebel aknájába.

És nagy Félix csakugyan nem utasítja vissza az ajánlatot.

— No, nem bánom — tegye az asztalomra, majd beléjük tekintek . . .

A hogy ennek híre megy, a miniszteri összes személyzet arczkifejezése átmódosul. Még a kapuson is meglátszott, mikor a lépcsőn lejövő kegyelmes előtt kalapot emelt, hogy megrendült bizalma visszatérőben van. Horvát osztálytanácsos, a miniszterium kegyetlen szókimondója . . . kijelenti kereken, hogy Nagy Félix «még sem olyan nagy számár» — a milyennek hitte.

Három álló napig a légsúlymérő szépre mutat, sőt egy félnapig a «száraz» felé közeledik . . . de már negyednap holmi légnyomások jelentkeznek, melyek következtében északon úgy mind délen, keleten úgy mint nyugaton szél és esapadék várható.

Hatod nap aztán . . . minden szép kilátás és remény elpárolog.

S a miniszterium egén megjelenik már az utód . . . a már kijelölt, megnevezett utód égi jegye . . .

Nagy Félixnek Kiss Félix lesz az utódja . . .

Megkezdődik a távozó miniszter Kálváriája. A mikor még be kell járnia, bár szívesebben maradna otthon és még intézkednie kell, mert az utód kinevezve nincs. Még értekezik a miniszterelnökkel, a párt nagyfejűivel, az ellenzékkel és szűr alatt a sajtóval; közbe fel-felrándul Bécsbe és tárgyal a közös miniszterekkel és megismerkedik az osztrák kollégákkal és jelentkezik a kabinetirodában . . .

Hosszú órák, kivárthatlan napok a távozóra, a ki bejár ugyan, de csak mint hazajáró lélek, önmagának a szelleme. A fehér lepedő olyan jól illenek rá. Legalább akkor érhető volna, mért néznek rá a miniszteriumban olyan félősen, zavartan, mint valami rémjelenségre. Szedd össze magad Nagy Félix, vedd elő bölcsességed

teljes házi készletét . . . Meg is teszi, be-bejár, mintha semmi se történt volna és rendet csinál íróasztalán! A távozó minisztereknek ez az utolsó teendője. A nagy takarítás. Végignézi a még megmaradt leveleket, összetépi, kosárba dobja, mialatt közbe-közbe még egyszer belenéz hol egyikbe . . . hol másikba . . . Hogy áradoznak az ő nagy hivatásáról, és hogy zengedeznek az ő tehetségéről ékesnél ékesebben! Szegény Nagy Félix, soha se fogsz te többé ilyen ragyogó címezzel ékeskedni! . . . Nyakadba akasztják a nagy Lipótot és aztán lefeküdhetsz az elhasznált államférfiak Mauzoleumába.

Az ajtónálló belép nesztelenül és mintha a kegyelmes úrból olvasna . . . nem szólal meg, hogy ne zavarja elmélkedéseiben . . . Várja, míg ő majd feltekint és megpillantja . . .

— Mit akar, István?

István ajtónálló díszkrécióval felel.

«Kaba Józsefné ő nagysága van itt s egy fontos ügyben kívánna még kihallgatást nyerni . . . Én váltig állítottam, hogy a kegyelmes úr már nem intézkedik . . . de a nagyságos asszony mégis . . .»

A kegyelmes úr belevág.

— Bocsássa be . . .

S a szemrevaló menyecske belép . . . s mihelyt magukra maradnak, egész otthoniassan, minden teketória nélkül veti magát egy karosszékre és felsóhajt: «Hát csakugyan?» . . .

— Bizony csakugyan — felel fakó mosolylyal Félix.

«Csak legalább még tavaszig maradt volna kegyelmes uram! . . . Most majd nem adnak rám semmit.»

Nagy Félix biztatná, de a hölgyecske folytatja:

«Ostoba ország! Hülye parlament! Buta párt! Ilyen embert ejteni el, mint maga, édes Kegyükém!»

— Szerencsére vannak még nagy államférfiaink dugaszban . . . utódom Kiss Félix . . .

«Soha . . . soha! Hogy én arra mosolyogjak, a ki magát megbuktatta. Azt ő kelme nem éri meg! Mindenki el fogja magát hagyni . . . csak én nem!»

És meggyőződéssel, melegséggel utána vetette:

«A maga rendszere a legkülönb volt, melyet Magyarország valaha látott.»

És piczi kezét az íróasztalon át a kegyelmes felé nyújtja . . .

Egy megilletődött szorítás a választ.

Kabáné elérzékenyül. Könnyek a szemében, könnyek a hangjában.

«Sohase fogom felejteni a maga rezsimjét.»

A méla, igaz bánat gyászmadara suhant át a szobán. Szünet állt be, átmeneti szünet.

A gyászmadár kirepült az ablakon s egy másik madár szárnycsattogása hallatszik: a mindennapi, a közönséges élet követelményeit jelképező madaré!

«Ne ítéljen meg, édes Kegyikém! Mindig magára fogok gondolni . . . mindig . . . De az embernek élni kell . . . S ha az én embereim nem kapják meg a megbízást . . . hát akkor egy szegény özvegy asszony, a milyen én vagyok . . . hogy öltözködjék tisztességesen és tarthassa fenn családját?»

A kegyelmes úr utánozhatta volna Julius Caesart és tógáját fejére vonva, felkiáltott volna: Te is, fiam, Brutus? De ő exczellenciája be van oltva az érzélgősség ellen és jól tudja, hogy távozó miniszterek kedvesei szívesen jegyeztetik magukat elő az utódoknál.

— Világosabban, édeském!

Kabáné érzi a helyzet sikamlósságát.

«Tudom, nagyot . . . szinte lehetlent kérek magától, édes Kegyikém! De tán elősegíti jövőmet a multért, a multunkért. Hisz azért maga nem veszt el engem! Én örökké a magáé maradok.»

Lágyan, szemérmesen csengtek a szavak . . .

A kegyelmes úr a mérőönt beledobta az asszonyszív legmélyébe.

— Tulajdonképen mit akar?

«De megigéri, úgy-e, hogy nem haragszik meg . . . Hát én csak arra kérném, ha nem fáj magának . . . és ha megteheti . . . de csak úgy, ha nem esik nehezére, hogy hát szóljon egy jó szót érdekemben az új kegyelmesnek.»

Nagy Félix egy kis nyilalást érzett a szíve táján, mintha tüvel belé szúrtak volna, mert . . . mi tagadás benne, ez a kis asszonyka befészkelte magát egy kicsit nála, de ő ügyelt arra, hogy le ne csúszszék a méltósága lejtőjén. És mosolyogva válaszolt.

— Szívesen, bogaram, de aligha veszi hasznát.

A bájos asszonyka nem bánja . . .

«Én mindenféle rendszerbe bele tudom magamat találni . . . Mert alkalmazkodó vagyok! . . . Nem csoda, a ki már négy minisztert látott . . .»

Egy kis keserűség mégis csak kitört Nagy Félixből . . .

— Az utód arra való, hogy mindenkit mellőzzön, a kit az előd pártolt és mindent lerontson, a mit alkotott.

«Csak bizza rám, kegyikém», kaczag Kabáné, «az ember legyen mindenre elkészülve s én el is készültem mindenre. Csak annyit ejtsen el, hogy működésemmel meg volt elégedve.»

A hogy ő ezeket elcsicseregte, haragudni se lehetett rá . . . Nagy Félix se vette zokon, kezet adott . . . «Fölösleges az ajánlat, kis bogaram! Ajánlani fogod te magadat.»

Pár nap múlva megadták Nagy Félixnek a végtisztességet. Nem volt épen első rangú temetés . . . de elég tisztességes . . .

A sajtó kő helyett kimélelesen rögtön pobott sírjára, egy hasznos közepszerűség dombjára, mint a ki nem hagy ugyan maga után nyomot, de valamiképp mégis csak betöltötte helyét.

A legf. kézirat «érdemes és buzgó szolgálatokról» emlékezett meg . . .

A hivatalos búcsúzás a személyzettől szerdán 11 órakor ment végbe . . . Az államtitkár ép oly meghatottan búcsúztatta a távozót 11 órakor, mint a mily meghatottan 12 órakor az érkezőt üdvözölte.

A régi miniszter megköszönte a tisztviselői kar buzgó támogatását, az új miniszter viszont kikérte önfeláldozó támogatásukat. A távozó biztosította a személyzetet, hogy a körükben töltött évek legkellemesebb emlékei közé fognak tartozni. Az új miniszter viszont biztosította, hogy igazságos lesz és méltányolni fogja szorgalmukat.

Félelykor a személyzet szétoszlott az irodákba és találgatásokba bocsátkozott, vajjon milyenek lesznek az új rendszer alatt az előmeneteli kilátások és mindenki törte a fejét, hogy kivel ajánltassa be magát az új gazdának.

Az új miniszter pedig rögtön hozzálátott programjának megvalósításához. Ő nem titkolta soha, hogy Nagy Félix tevékenysége felől igen kicsinylőleg vélekedik és hogy teljesen új eszméi és tervei vannak.

A mit rögtön ki is mutatott azzal a nagy jelentőségű ténynyel, hogy hivatalát új alapon rendezte be. Ugyanis dolgozó szobájának Nagy Félix fogadószobáját választotta, bár ez nagyságánál fogva inkább való volt fogadóteremnek, de Kiss Félix ezzel is jelezni akarta, hogy új korszak derült hazánkra.

Az új korszak felderültét még fényesebben emelte ki azzal a második és igen lényeges rendelkezésével, hogy szobáját és fogadótermét újra bebutoroztatta.

— Majd rendelünk új butorokat!

«Ezek tavaly készültek», célozgatott finoman a titkár . . . De a kegyelmes nem értette meg . . .

— Ki nem állhatom a bőrbutor.

Hogy ez fölösleges pénzpocsékolás . . . ki gondolna arra, mikor egy új miniszter meg akarja mutatni, hogy minden pontban új programot akar nyújtani . . .

Örüljön az ország, hogy pénzét ilyen hasznos beruházásokra fordítják.

Különben is új miniszternek elnéznek mindenféle baklövést vagy ostobaságot körülbelül egy évig azon a czímen, hogy még nem tanult bele tárczájába. S az új miniszterek rendszerint bőségesen élnek is ezzel az elnézéssel, sőt néha túl is lépik, a mennyiben még a második évben is követnek el olyan ostobaságokat, a

melyek csak az első évben lettek volna helyükön . . .

Kiss Félix további merész újításaiban sem ismert megállapodást.

Tovább haladt megkezdett útján.

Megváltoztatta a kihallgatások napját. Nagy Félix szerdán fogadott.

Kiss Félix csütörtökre helyezte át a napot.

Hogy ilyen új korszak esakis új emberekkel képzelhető, ehhez még logika se kell.

A régi kegyenczek sutba kerülnek.

Új alakok merülnek föl.

Mindenki gyanús Kiss Félix szemében, a kire Nagy Félix kegyének csak egy sugara is esett . . . Az áthelyezések egymást követik . . . Legelső sorban az elnöki iroda személyzetét fejeltte meg . . . Kankalin Tibor ágaskodott, kapálózott . . . Most az egyszer nem tudott az új nyeregbe idejekorán felszökni.

Kibukott az összminiszterium nagy ujjongása közben, mert már nagyon is megmelegedett a helyén és erősen érezte mindenkivel elnöki mindenhatóságát. Az emberek után az aktákra került az új korszak sora . . . A mit vissza lehetett szívni, visszaszívattik . . . A mi lefújható, lefuvatik . . .

Következik az általános kihallgatás . . .

A jelentkezők névsorában az új miniszter Kaba Józsefné nevét is olvassa . . .

Erről hallott már Kiss Félix és a kezét dörzsölte örömeiben, hogy majd most befűtül az ő tisztelt elődjének.

A kis Kabánének . . . népiesen szólva . . . egy adag kitoló kásával fog szolgálni . . .

Miniszter tervez, asszony végez!

A hogy belibben az asszonyka . . . Kiss Félix nézetei első látra elődjének legalább ez egy programpontjára nézve rögtön szint váltanak.

«A régi kegyelmes úr mindig pártolt. Talán exczellenciád se fog elejteni.»

És Kiss Félix csakugyan nem hajthatatlan. Tessék helyet foglalni! Az asszonyka kényelmesen behelyezkedik az ismert karszékbe . . . A miniszter érdeklődik ügyei iránt . . . Sajnálja, hogy általános kihallgatás lévén, nem foglalkozhatik kimerítőbben velök . . . De majd jöjjön el máskor . . . legközelebb . . . külön kihallgatásra! . . .

A feketeszemű asszonyka igen megvan elégedve a kihallgatás eredményével . . .

A legbájosabb mosolylyal suhan végig a kérvényezők sorai közt . . .

Az ajtónálló a sugárzó arcáról leolvassa a helyzetet.

És oda sűg mosolyogva: «Nagyságos asszony!»

— Nos, mit akar, István.

«Az új miniszter mindent felforgatott, a mit a régi kegyelmes úr hátra hagyott . . . úgy látom . . . csak egyet tartott meg . . .»

Kabáné jó kedvében öt forint borralót adott Istvánnak . . .

Wilmowski festménye.

Fantasztikus történet.

Írta PEKÁR GYULA.

I.

Messze künn volt az a villa a budai hegyek közt, könnyen téveszthető út vezetett hozzá a völgyi remeteségbe, — s negyedháromra azért mégis pontosan a kertajtó elé értek a pesti meghívottak. Nem sokan, mindössze kilenczen lehettek, csupa elmélyedt arcú, szürke alak, kik a társadalmi ellentétek folytán különben tán sosem is találkoztak, s a kiket mégis egy ugyanazon eszmének, vagy rögeszmének a szabadkőművessége avatott testvérekké. Halkan jöttek, halkan üdvözölték egymást, s csak mialatt a kert avarában felsétáltak, ejtettek pár suttogó szót:

— Tehát csakugyan Doerwitz doktor van itt?

— Persze hogy ő, a nagy Doerwitz professzor! Az egész külföldi okkultista világ róla beszél most. Én müncheni spiritiszta barátainktól értesültem bécsi útjáról s mindjárt gondoltam, hogy a kegyelmes úr nem fogja elmulasztani az alkalmat... És ime csakugyan lehozatta őt Bécsből!

A többiek is odabújtak s helyeslően bólintottak:

— Oh a kegyelmes úr igen sokat tesz ügyünkért. Egyedül jött a professzor?

— Dehogy, — felelt az előbbi jól értesült úr, — vele van a híres új médium is.

Páran felkiáltottak:

— Wilmowski?! No ez érdekes séance lesz.

— Csitt urak, siessünk.

Az öreg kegyelmes úr tényleg sürgetően intett a terrasról. Cholthay Arisztid túl volt már a hetvenen, egy még mindig szálás grand-siegnieur, ki hosszú fehér szakállával impozánsan hatott a remeteség hulló levelei közt. Tekintete kutatón borongott messzire... Mondják, egy nagy csapás, feleségének korai halála vitte őt az okkultizmus karjai közé. Most már évtizedek óta élt állandó lelki közlekedésben a halottal s minden szabad idejét a halál utáni lét problémáinak szentelte. — Szives kézszerítással, némán üdvözölte az urakat, aztán titkárához fordult:

— Mind itt vagyunk, kedves Jávor. Becsukathatja az ajtókat.

Jávor Bélának akadt ily napokon a legtöbb dolga. Rokonszenves fiatal ember volt, kissé sápadt, agyondolgozott arcuzal, — nem csuda: délelőtt tisztviselő, délután magántitkár, a munka eléggé kimeríthette. Teljesen birta a kegyelmes úr bizalmát, s az öreg Cholthay

bár «hitetlennek» tudta, mégis mindig őt bízta meg e nagyon is diszkrét séance-ok szervezésével. S Jávor pozitívista pontossággal el is járt mindenben.

— Készen vagyunk, kegyelmes uram, jelentette, — a földszint függőyei végig leeresztve, s az emeleti nagy szalonból is minden fölösleges bútor kihordva. Bent van a nagy mérleg, rajta a médium-szék csupa új kötöző szíjjakkal... Ott a meleg viaszszal telített veder is a kézlenyomatok számára.

— Hát a festőállvány?

— Felvittem, kegyelmes uram. Most még csak a cselédeket expediálok az alsó házba...

A dolog hamar ment. Jávor körüljárta a házat és sajátkezüleg csukta be a külső ajtókat. Mire az utolsót is behúzta maga után s a társasághoz tért, már ott látta Doerwitzet a vendégek közt. A hatalmas, szinte brutális alkatú doktor ép fejfel magaslott ki a többi közül, négyszögletes volt ez a kopasz fő s a borotvált arc vonásai felette határozottak. Főként a szemek árultak el szokatlan erőt. Zsibbasztó egyhangúsággal beszélt s oly halkan, mintha csak ravatal lett volna a szomszéd szobában. Jávor nehezen értette az angolul tört német szót.

— Az én újításom, súgta a professzor, ép abban áll, hogy nem sötétben, hanem függönytelen és üres szobában, teljes napfénynél operálok médiumaimmal. Uraim, csakúgy mellesken említem mindezt, mert hiszen séance-unk főpontja Wilmowski, de ha, a mint sejtem, a kegyelmes úr előzőleg mégis látni akarna valakit...

— Igen, látni akarom Őt, — szólt az öreg Cholthay megindultan.

— ...no igen, ez esetre kitünő médium van itt kéznél: Lindorfné, s vele megkísérlelhetünk egy materializációt.

A társaság szóltanul ment fel az emeletre a félig üres, nagy szalonba. Minden rejtekül vagy misztifikációra szolgálható szekrény, almáriom ki volt hordva belőle, csak ép a székek s a túlnehéz zongora maradt benne. Doerwitz megnézte a mérleget, tünetően leszedte a függönyöket s aztán a kegyelmes úrral együtt Lindorfnéért ment. A médium betegesen kövér, idősebb asszony volt, ki apathikusan üdvözölte a társaságot. A doktor mindjárt leültette a mérlegszékre.

— És most, — szólt — kérem a titkár urat, peccsételje le a három ajtót és ablakot.

Jávor sietett a munkával. Doerwitz azalatt a mérleghez hívta az urakat.

— Kérem konstatálni a hetvennyolcz kilót. Most pedig, kérem, kötözzék oda a médiumot a székehez. Úgy... Jól van disponálva Lindorfné? Helyes, akkor ne is veszítsük az időt.

Kapcsolt kezekkel, lánczba ültek a mérleg köré mind a tizenegyen. Jávor, a tizenkettedik, a körön belül közvetlen a médium mellett foglalt helyet, hogy plajbászszal kezében jegyezhesse a súlyvesztést. Látott ő már ily magyarázhatatlan dolgokat, s most is a szokott józan tárgyilagossággal készült ellenőrizni úgy magát, mint a többieket. Az októberi délután világa bágyadtan szűrődött be,

Egy átlátzó arcú, nyitván mellibeteg fiatal embert vezetett be.

hosszú percek óta csend volt már, s egyre nőtt, egyre nyomasztóbbá lett ez a csend; súlya alatt a fejek mind mélyebbre hanyatlottak. Mellette a kötözött médium trance-ban volt már, arcza fakóra vált s ajaka reszketni kezdett. Egész lénye rendkívüli erőmegfeszítést árult el. Mi lesz? Egyszerre recsegés, — csakugyan megmozdult a túlhan álló nehéz zongora. Jött előre a sötét sarokból, jött egészen magától... A médium arcza elfehéredett; vonagló vállakkal erőlködött tovább. Valami láthatatlan mozgalom volt észlelhető a légben. Kis idő múltán virágok hulltak alá a plafond

Jávor a mérlegre pillant, mi ez? hazudnék a gép? a mutató nem hetvennyolcz kilót jelez többé, csak hatvanötöt!

A palástos nő csak áll a körben, köntöse néhol fellegyszerű, másutt meg igazi szövetnek tetszik. S az arcz, igazán élne e fénytelen profil? Béla a falon lógó portraire tekint, — megdöbbenő!... Lépte nem látszik, s azért mégis halad előre, egyenest Cholthay Arisztid felé. Karja lassan emelkedik és hívóan int. Az öreg úr ihletetlen néz rá és bólint.

Béla háborodottan szemléli mindezt. A jelenés a hívogató karral a médium felé hátrál.

A társaság mozgolódva nézte a híres új médiumot. Bársonyból való művészkabát volt rajta s szintelen szőke hajával, gyér szakállával nagyon igénytelen embernek tetszett. Körül nézett, aztán egykedvűen ült le az ablakhoz a festőállvány elé.

— Uraim, — kezdte Doerwitz — rövid pár szót előbb azokról az eszmékről, melyek engem a Wilmowski úr felfedezésére vezettek. Engem, mint okkultistát, nem csak a jövő élet érdekel, hanem egyszerűen maga a jövő, s bevallom, évek hosszú sora óta foglalkozom már a látnoki képesség titkával. Ott e titok,

Nyilván a szobalány ez...

tájáról, a következő perczben pedig fénysáv jelent meg a zongora mögötti sarokban.

Jávor minden erejét összeszedte, — mi ez? józanul lát-e még, vagy már érzéki csalódás rabja? Nő a fénysáv s változó alakkal, fellegyszerűen imbolyog előre; most a zongora mellett van s már tisztán látszik a fehér kéz, a mint a billentyűkhöz ér. Képzeldés-e, vagy igazán megszólalt volna a zongora? Pár Chopin-akkord... Riad Béla: hová lett a jelenés? Mintha a háta mögött suhanna valami, csakugyan ott áll a fényesség a médium mellett. És mintha egyre jobban tömörülne és tagolódna, egyszerre aztán nem jelenés többé, hanem egy élőnek, valóságosnak tetsző nőalak, ki tizenharmadiknak lép oda a körbe.

Kezd halványulni, — egyszerre aztán megmozdul Lindorfné s vége az egésznek. Mi volt, álom, káprázat, szemfényvesztés?

II.

A társaság halk szóval tárgyalta az esetet. A kegyelmes úr kissé sápadt volt s egyre bólogatott a fejével.

— Hogy hívogató! — mormogta — megyek, utána megyek én...

Doerwitz doktor azonban nemsoká késett a következő kísérlettel. Kivitte a holtfáradt Lindorfnét s helyette egy átlátszó arczú, nyilván mellbeteg fiatal embert vezetett be.

— Wilmowski úr...

hogy voltaképp nincs se «volt», se «lesz» nincs igazában, csak örökös jelen s az az igazi jós, a ki jelenben tud látni mindent... Tudom, a matematikusok évezredek óta foglalkoznak már a jövő kiszámításával, egyszer tán majd célzt is érnek, de addig is az én szuggesztívóm már megoldotta a kérdést. Wilmowski úr az én kezem alatt a jövőbe lát, és nemcsak szóval referál, hanem — a mi eddig még sohse volt — ecsettel ad képet a látottakról. Uraim! a szóval beszélő jós nem újság, de Wilmowski úr az első festő-médium, ki szemmel látható színes vásznat ad arról, a mi lesz... Ösmerik híresebb kísérleteinket. Hét ízben igazolódott eddig, hogy férfiak és nők csakugyan azt az egyént választották házas-

társuk, a kinek az arczképét Wilmowski úr előre megfestette nekik. Itt vannak az olajportraik s a későbbi fényképek, tessék összehasonlítani őket... De menjünk tovább. Wilmowski úr, mikor a jövőbe néz, főként az élet utolsó perczeit látja tisztán. Sajátos adomány ez, neki külön érzéke van a halál iránt. Persze nem mond ő időt, vagy helyet, csak a végjelenetet festi meg, úgy a hogy látja. Három államfő elkövetkezendő gyilkos halálát ábrázolta már így, de eddigelő őt más privát esetben is igazolódott, hogy jóscsestével csakugyan élethíven festette meg előre a halál pillanatát...

A társaság feszülten figyelt. A doktor, ki tán arra várt, hogy magától jelentkezék valaki, így folytatta:

— Hisz ugy-e tán mindegy is, ki lépjen elő az urak közül?... Wilmowski úr, nézzen csak körül és mondja meg, kinek a jövője iránt érez hajlandóságot...

A festő köhécselve kelt fel. Félszegen közelített s fagyos, kék szemével sorra nézte az urakat. A legelőbb kényelmetlenül fordultak el, csupán a kegyelmes úr, meg Jávör Béla álltak a tekintetét. Wilmowski már-már Cholthayra mutatott, mikor a titkár hirtelen eléje lépett.

— Hagyja, öcsém! — tiltakozott az öreg úr.

— De minék, kegyelmes uram, — mosolygott Béla — itt vagyok én s nekem úgyis mindegy. Inkább velem csinálja... úgy-e, Wilmowski úr?

A médium végigmérte Jávört s hosszasan tapogatta a kezét. Élénken bólintott, hogy igen. Erre már megkönnyebbülten sóhajtott fel a társaság. Odasereglettek az állvány köré. Doerwitz még egy székelt tett a festő mellé, azután egész hatalmas termetében kiegyenesedett. Féllelmetes volt így. Parancsoló hangon meredt a médiumra:

— No kedves Wilmowski, ne féljen tölem...

A vézna embert sajátos rettegés fogta el, — lihegve húzódott volna, de nem lehetett menekése. A doktor vállon ragadta, két nagy tenyere közé kapta a fejét s egyszeribe lenyűgözte őt veszedelmes tekintetével. Wilmowski szemei küzködve csukódtak le.

— Úgy!... Titkár úr, el ne ereszsze a kezét.

Gyerekként ültette le a médiumot az állvány elé, Bélát pedig balfelől melleje. Wilmowski egy darabig élettelenül maradt ott, aztán úgy a hogy tranceban volt, felvetette a szemét. Merően bámult a levegőbe, nyilván parancsra várt. Doerwitz a fejére tette hatalmas tenyerét:

— Ide figyeljen, Wilmowski. Érti ezt az életet lüktetni maga mellett?

A fagyos kéz szorongatni kezdte a Bélát.

— Érzem.

— Kövesse szemmel ez élet fonalát. El ne ereszsze!

Még görcsösebb szorítás:

— Nem ereszttem el.

— Helyes. Most induljon el... Menjen. Elhagyta már a jelent?

— Elhagytam...

Wilmowski arca aggodalmasra vált. Doerwitz mindjárt ráivallt:

— Nem szabad szédülnie! Nézzen előre és menjen tovább. Mennie kell!

— Megyek.

A médium arca nagy erőfeszítést árult el. Homloka gyöngyözni kezdett. Hosszú percek után végre megkönnyebbülten vetette hátra a fejét:

— Nem tudok tovább menni. A végire értem.

— Mit lát?

Wilmowski lassan nyúlt a czeruzá után:

— Az utolsó percet...

A társaság köhécselni kezdett. Az urak zavaródottán néztek össze, csak az egy Jávör maradt nyugodt. Szabad baljával közelebb húzta az állványt a médium elé, sőt a festékes számolyt is kezeügyébe tolt. Mosolyogva figyelte, mi lesz?

— A festő magasra emelt czeruzával hajolt előre s jó darabig, még kutatóan meredt a légtérbe. Latolni, méregetni látszott viziója képét. A doktor, ki készen tartotta az eseteket s ép friss színeket nyomott ki a palettára, megkérdezte:

— Nos?

— Látom, — súgta a médium elégedetten — tisztán látom.

Trónja gyorsan siklott tova a vásznon. Béla mohón leste a kezejárását, mi ez? Ahá... Egy szoba körvonala kezdtek kibontakozni, ósdi szoba volt ez, idegenszerű, nehéz boltívekkel s vaskos ablakmélyedéssel. Hol lehet ez a szoba? Magyarországon, vagy tán inkább külföldön? Jávör humorosan találgatta: «eh bolondság, csak nem veszem komolyan a dolgot?» Wilmowski azonban lázasan dolgozott tovább; már látszottak a butorok és sajátosan idegenszerűek voltak ezek is. Jobbfelől nyílt az ajtó, — nem nyitotta valaki, kicsoda? Az első alak, lássuk? Furesa főkötös nőszemély... az ördögbe, hol is hordanak ilyen fejdíszet a szobaleányok? Mert nyilván a szobaleány ez, valami edényt hoz be, igen, jég van a mosdómedencében... Ijedt, fiatal arc, szánakozóan néz arra, a szoba hátulja felé, melyet a művész eddig még üresen hagyott. Most majd erre kerül a sor. Wilmowski csakugyan habozva erőlködött egy percig, aztán halkán szólt:

— Látom... — s plajbásza meglepő gyorsan vetette oda a főcsoport körvonala. Szentkép a falon, alatta kereszt, ez alatt széles, nehézkes valami... persze, ez a haldokló ágya! Az ágy lábánál egy szakállas ember áll, mellette kissé háttal egy betört orrú vaskos aszszony, még idebb pedig egy kopott és görnyedt fekete úr. Ősz a pofaszakáll s résztvevően hajlik az ágy feje, a még üresen hagyott párnák felé. Ahá, ez bizonyosan a doktor lesz! A médium gondosan javítgat s az alakok egyre élőbb domborodnak ki: csupa idegenszerű, ösmeretlen arc! Béla a fejét csóválja s elmosolyodik: «az ördögbe is, hát egyetlen ösmerős se lesz ott a halálos ágyamnál?» Tovább figyel, — ott áll már az éjjeli szekrény, rajta gyertya s ennek lángja élesen világítja meg a plajbász alatt születő ötödik alakot. Magas elegáns fiatal ember, ki az ágy feje felől szintén a párnák fölé hajlik. Az arca... nini, hogy erőlködik Wilmowski! de a végén mégis kihozza: magyar arc ez és egyre ösmerősebbé válik. Sasorr, kis pofaszakáll s az a jellemző nyaktartás, de hisz ez Pándy Olivér egészen! Jávör nem hisz a szemének: hogy kerül ez a divatos gavallér az ő halottas ágyához? Pándy Olivér... egy közönyös, inkább tán ellenszenves alak, kívül semmiféle nexusa nincs. Csakúgy látásból ismeri a váci utcáról...

Béla kezdi nem érteni a dolgot. Mire újból feltekint, a médium már széles esetkezeléssel rakja fel a vásznonra a színeket. Keverednek a Rembrandt-barnák, sötétedik a szoba s egyre nőnek az alakok árnyai. De a gyertya fénye csak annál élesebben emeli ki az arczok vonásait. Pándy Olivér... megdőbentő ez a hasonlóság! Ott lóg már a monoklija is a kabátján... Gyorsan dolgozik Wilmowski, most azonban mégis megáll egy percre. Legfinomabb esetjét veszi elő, hogy a még mindig hiányzó központi alakot fesse oda az ágyra. Pár vonás csupán, de látszik már a vonagló test a takaró alatt, — most a fej! A médium összehúzza a szemét s úgy mered előre, hogy jobban lásson bele a viziójába.

Csendesen mormogja: «látom»... S aztán egyszerre megindul a finom ecset.

Ott az arcz, a haldokló arca... A társaság mozgolódik s Jávör is dőbbenve nézi. Az ember ösmeri a maga vonásait, de sohse ösmeri a fizionomiáját s Béla mégis kényelmetlenül érzi: ez ő, — ilyen lesz, ilyen lehet őt, nyolcz, tíz, vagy tizenöt év múlva. Fájdalom mélyíti az öregedett arcz barázdáit, de haja még nem ősz a halántéka táján, csak a feje búbja kopasz már egészen. Wilmowski még egyre ott az álla körül babrál, — mi az, mit fest oda? Árnyék az, vagy tán inkább rövid kis szakáll?... Béla megkönnyebbülten mosolyog: «ostobaság, sohse fogok én szakállt viselni!...»

A médium megáll s művészszemmel mérlegeli a kép összhatását. Hopp, valamit elfelejtett! Hamarosan odateremt még a baloldali falra egy szaggatni való kalendáriumot. Jávör nyugtalanul nézi a siető kezét: szent Isten, most megtudja halála esztendejét?! De nem, mégse. Wilmowski ecsetje már fáradt; csak az egyest meg a kilenczest festi oda, a többi szám elmosódik a keze alatt. Kimerülten dül hátra.

Hamar, — szól Doerwitz — valami divánt ide, hogy lefektethessük...

*

A társaság még mindig az állvány előtt szorongott. Nézték hol Jávört, hol a képet, némelyek homályosaknak találták az alakokat, mások az ellenkezőt vitatták. Béla vállvonogva mosolygott hozzá.

A kegyelmes úr fáradtnak látszott, s így hamar bucsúzkodtak. Cholthay Arisztid birtokba vette a képet Doerwitztől, aztán vigasztalóan fordult a titkárához:

— Mind meghalunk egyszer, kedves öcsém! És leghamarabb tán ép én megyek el...

III.

Szegény Cholthay, jól érezte ő a végét! Harmadnap reggel telefonon szőlították Jávört a hivatalából, s Béla lóhalálában robogott ki a budai villába a haldoklóhoz. Doerwitz már elutazott, egyedül volt az öreg mizanthróp. Gyöngé hangon ismételtette:

— Ó hívott. Hozzája megyek...

És úglátszik sietett a kegyelmes úr, alig ért már rá tollba mondani pótló végkivánságait. Emléktárgyakat osztogatott s legutóljára így szólt:

— Azt a képet pedig... a Wilmowski festményét magának ajándékozom. Magát érdeklí legjobban... Vigye el... És most, tette hozzá a felesége arczképére tekintve, — most mindjárt megtudom, mi igaz mindebből...

Ez volt az utolsó szava. A lapok valahogy neszét vették a «gyanus» séancenak s a nekrológ alkalmából mindjárt heves kirohanást intéztek a spiritizmus ellen. «Halált szuggéráló álprofesszor» cím alatt egyenesen azzal vádolták a «szökött» Doerwitzet, hogy ő ölte meg a kegyelmes urat. Jávör egymás után küldte a dementiket, de nagyon ügyelt, hogy az ő esete legalább ne kerüljön nyilvánosságra. Elgondolkodott. Való igaz: borzongató volt az a halálba hívó jelenés, de vajjon nem ép oly borzongató ostobaság-e a Wilmowski képe? Átkozott spiritizmus, no igazán szerencse, hogy ő világeletében csak nevette az eféle hóbortokat! Az a kép, mit csináljon vele? Szegény jó kegyelmes úr, neki adta, ő hazavitte, meg is örzi kegyeletből, de többet ez életben ugyan meg nem nézi!

Béla hosszú heteken át csakugyan ügyet se vetett a Wilmowski képére. Rá se ért volna; a végrendelettel kapcsolatban annyi pozitív teendő farsztotta, hogy eszébe se juthatott az okkultizmus. Aztán meg nem is

igen volt Pesten; a Cholthay-uradalmakat járta s tárgyalt, konferált szüntelen. Boldognak érezte magát, mikor végre hazakerülhetett legénylakására. Az első szabad vasárnap délután! Beült a szobájába s jól eső érzéssel kezdett babrálni, rakosgatni a holmija közt. Szinte véletlenül ekkor akadt a kezébe a médium festménye. Leesett iratokkal együtt valahonnan a keveret háta megül húzta elő. Czigarettára gyújtott, belefeküdt legkényelmesebb karosszékebe s úgy kezdte nézegetni a térdére állított vásznat.

Hangosan felkaczagott. Lehetséges-e, hogy józan, okos emberek ilyen bolondságra adják magukat s hozzá még higgyenek is benne? Fejcsóválva gondolt vissza a séance-ra. Láta ismét a szélhámos Doerwitzet, a sápadt Lindorfnét, a jelenést... Mi volt az a kísértet? Ördög tudja, de tény, hogy sietette a szegény öreg Cholthay halálát. Aztán a félkegyelmű Wilmowskira gondolt, meg arra az egész hókusz-pókuszra, melybe a kegyelmes úr kedvéért bele kellett mennie. Ismét elnevette magát: egy médium, a ki előre megfesti az ember halála percét, hát nem tiszta örültség ez? Hogy erőlködött az istenadta! Pedig nem tehetségtelen piktor azért. Egészen jó ez a gyertyavilágos sötét intérieur, igazán mintha csak ott benn volna az ember! Béla egészen elmélyedt az idegenszerű, félig paraszti butorok szemléletébe. Látni vélte már a falakon túl a többi szobákat, a házat, az éji tájat... hol lehet mindez? Hol viselnek a szobaleányok ilyen furcsa fejdíszet? Igazán kár, hogy a kép e része oly vázlatos maradt. No de annál élesebben világítja meg a gyertya az ágy körül álló alakokat. A szakállas ember, a betört orrú vén asszony, a doktor... portraik ezek mind. Hát az a magyarnak tetsző divatos úr, igazán Pándy Olivér volna? És az a haldokló ott?... Jávor összeszedte magát s végre a kép főalakjára erőltette a szeméit. Hangosan szaladt ki a szó a száján:

— Ez én vagyok, bizton én vagyok!

Kézi tükröt vett elő, a kép mellé tartotta s úgy nézegette magát benne:

— Igen, kétségkívül én vagyok. Ilyen leszek... de hány esztendő múlva?

Mint a kit orvtámadás ér hátulról, rezzent össze:

— Wilmowski? Hátha mégis a jövőbe tud látni ez az ember?!

Felvetette a fejét s hirtelen borzongás futotta át, a hogy körülnézett a homályosodó szobában. Talpra ugrott:

— Örültség, hazugság, nem hagyom bolonddá tétetni magamat! Tűzbe ezzel az ostoba képpel!

Eh, hiszen csak lehetne tűzbe vetni, de hát a szegény jó kegyelmes úr ajándéka, nem dobhatja el. Egy sötét sarokba támasztotta, aztán füttyörészve öltözködött fel, hogy színházba megyen. Kiszietett a novemberi ködbe az utcára, s ime az első ember, a kit meglát, a szintén látcsővel siető Pándy Olivér. Megdöbentő a hasonlatosság! Egyszeribe elment a kedve a színházról, hazatért s újra elővette a sarokból a Wilmowski festményét. Nézegette késő éjfélig s utána bizony nagyon nyugtalanul aludt. Lakása rémekkel lett népes; álmában a séance s a kép alakjai járkáltak két szobájában. Doerwitz hol a doktorral sugdosódott, hol a szakállas embert, a betört orrú vénasszonyt, meg Pándyt tartóztatta, kik egyre a Béla ágyához akartak rohanni. «Még ne!» ságta Doerwitz, ők azonban gonoszul fenyegetőztek: «ott leszünk, ott leszünk!...» A háttérben Wilmowski javítgatta a festményt, a kalendáriumon babrált, de Jávor nem láthatta a kezétől az évszámot. Még hátrább a halott kegyelmes úr állt és szomorúan bólintgatott tükre felé: «mind

Jávor elképedve hátrált.

meghalunk egyszer, kedves öcsém! Én már tudom, mi van oda át...»

Béla kábultan ébredt. Szerencsére hivatalba kellett mennie s a pozitív élet csakhamar más irányba terelte gondolatait. Jók voltak ezek az elfoglalt hétköznapok, de jöttek utánuk a szabad vasárnapok s ezeken mindjobban a rejtelmes képnek szentelte magát. «Le kell győzőnem ezt az ostoba érzést», gondolta boszúsan, «addig nézem ezt a festményt, a míg csak meg nem szabadulok tőle...» Egy ily ünnepi délutánon Dodó főhadnagy toppant be hozzá:

— Szervusz öregem, hát te mit kuksolsz itt magadban? Schova se jársz, schol se látni, sápadt vagy, mi lelt? Micsoda vásznat dugdosol ott előlem?

Tréfásan viaskodtak s Béla végre engedett. Szorongva nézte a főhadnagy arcát. Dodó feltette a monokliját:

— Mi az ördög ez? Hm, a szobaleány eléggé csinos... Doktor, betegagy... Te Béla.

— Nos?

— Te Béla, az a haldokló te vagy ott! Biz' isten a te arcképed. Az a másik meg... de hisz ez Pándy Olivér! Ösmered?

— Nem én.

— Érthetetlen! Ki festette ezt a bolond képet?

Jávor tréfával ütötte el a dolgot, de a főhadnagy szavai valósággal megdöbentették. Nem képzelődés hát, más is reáösmert a képen, és nemcsak ő rá, hanem Pándyra is! Mikor legközelebb ismét meglátta Olivér urat a korzón, ösztönszerűleg az utca tulsó felére tért ki előle. Otthon persze gyáva számárnak szidta magát, de hiába, sehogyse tudott úrrá lenni babonás aggodalmán. Pándy az egyedüli felösmerhető alak a Wilmowski képen, Pándy ott lesz az ő halálos ágyánál... csak természetes, hogy óvakodnia kell ettől a halálmadártól! Igen, kerülnie kell a vele való megösmerkedést.

És megtette. Kerülte Pándyt úgy a kaszinóban, mint a farsangi s későbbi tavaszi társaságokban. Párszor már majd csak hogy kellemetlensége nem támadt a dologból... A vége az lett, hogy kezdett elmaradozni mindenünnen. A világ nem értette e különcödést, «savanyodol öregem» korholták a férfiak, a jukkerasszonyok pedig a szemébe nevettek:

— Ej, ej, öregszik maga, kedves Jávor!

IV.

«Öregszik...» a múlt idővel ez a szó lett a Jávor réméné. Reggelenként, a hogy borolválkozott, egyre a festményen látható máshoz hasonlított magát. Nézte arca ránczait, növekvő kopaszodását, igen, öregszik, vagyis kezd már hasonlítani a Wilmowski-féle alakhoz. Olykor valóságos pánik fogta el: uram isten, tán még hamarabb elkövetkezik rá az a végperc, semmint gondolná! De nem — vigasztalódott ilyenkor — hisz még mindig nem ösmeri Pándyt! Sikerült elkerülnie a halálmadarat; Pándy egyébiránt nincs is Pesten többé, falusi birtokára költözött. S a kép többi alakjai? Egyikkel se találkozott még eddig. Pedig nagyon vigyázott ő, alaposan szemügyre vett minden útjába kerülő idegen embert s utazásai közben nagyon megnézte előbb a szobát, a hová hálásra tért... Mániájává lett ez, ép úgy mint az utazási és kosztüm-albumok tanulmányozása. Egyre azt kereste, hol lehet az a Wilmowski-féle intérieur? Micsoda típusú emberek azok, hol viselnek a szobaleányok ilyen furcsa fejdíszet! Az alsó Rajna mentén, vagy tán inkább Hollandiában? ments isten, hogy valaha e tájakra kerüljön! Ott az a szoba, a hol neki meg kell hálnia: hitte, hogy másutt egyáltalán nem halhatna meg. És oly erős volt ebbeli meggyőződése, hogy mikor három évvel a séance után tüdőgyulladásra ment át, utólag sehogyse akarta hinni a baj veszedelmes voltát. Hiába mondta orvosa: «de kedves Jávor úr, igen vékonyka hajszálon függött az élete!...» ő csak mosolyogva ismételte:

— Dehogy is, doktorkám! Nem halhatok én meg ebben a szobában...

Persze azért nem gyötörte őt mindig egyformán a Wilmowski halálsugallata. Voltak józanabb hullámai, mikor becsületszóval fogadta magának, hogy többet rá se néz arra az átkozott vászonra. Am idővel visszajött a rögeszme megint, és nem kellett a képre néznie; összes alakjaival együtt agyában élt már az a festmény. Örökké látta maga előtt a halála percét... Nagyon megviselte ez az élet. Házasság, családi boldogság? egészen kimaradtak ezek a perspektíváiból. A munka, az elfoglaltatás volt egyedüli vigasztalója, dolog közben legalább nem gondolhatott rémeire. Szépen is haladt előre hivatalában;

már igazgatóhelyettes volt a pénzügyintézetnél, mikor egy váratlan esemény egyszerre még sokkal fényesebb és pénzesebb jövőt nyitott meg előtte.

V.

Francia tőkével új finansz vállalat indult meg Pesten s ide ajánlották fel Jávornak a vezérigazgatói állást. Örült Béla, büszke volt a bizalomra s az egyszer tán igazán nem gondolt többé a Wilmowski képére. Teli szép reménnyel ment fel az alakuló ülésre, mikor a bemutatkozások során egy leendő igazgató-sági tag e szavakkal nyújtotta feléje a kezét:

— Szervusz, látásból, úgy hiszem, már régóta ösmerjük egymást...

Béla döbbenve nézett fel: Pándy állt előtte. Nem utasíthatta vissza a nyújtott kezét, de minek is tette volna? Így közelről egészen rokonszenvesnek tetszett Olivér. Nevetgélve beszéltek mindenféléről, egyebek közt természetesen a vállalat ügyeiről is.

— Sokat leszünk együtt, — magyarázta Pándy, — én egyik gründoló vagyok, majd együtt járunk ki párisi finanszbarátainkhoz...

Jött az ülés lármája, Jávornak nem ért rá kétségbeesni s voltaképp csak akkor kapott észbe, mikor estére ismét a szobájában volt. Gépiesen vette elő a képet.

— Nyakam körül a hurok, mormogta, őt közül egyet ösmerem már a halálmadarak közül. Mit tegyek, ott hagyjam az állásomat? Eh, örület, vége legyen már ennek a komédiának!...

Daczosan vetette a sarokba a vásznat. Új élete új erőt is adott neki.

— Igen, vége legyen már egyszer, ismételte, nincs végzet, nincs halálsugallat, csak autoszuggesztió, s én ezennel szembeszállok agyrémeimmel!

Szembe is szállt velük. Szinte kereste az Olivérral való érintkezést s a két ember csakhamar meg is barátkozott. Együtt voltak délelőtt a bank ülésein, együtt délután a kaszinóban. Egy napon Pándy végre meglátogatta őt.

Jávornak ép ágyban feküdt. Valami kis operációt végeztek volt az álla táján s ez tartóztatta a hivatalától.

— Pompás, nevetett Olivér, ime hát szakált növesztessz, úgy-e?

— Igen, hogy a sebhely ne lássék.

— Tartsd meg, ajánlotta Pándy, egészen jól áll, barátom. Aztán csak siess a gyógyulással. Sürget a bank, jövő héten Párisba kell mennünk...

VI.

Hat esztendő telt el már az emlékeztetés séance óta. Fagyos december, a barátok a vig párisi napok után ép hazatérőben voltak Svájcban át. Fontos vívmányokkal jöttek, jókedvük volt, Jávornak hosszú évek óta ismét szépen látni az életet. Micsoda dőreség, hogy eddigelé úgy került Pándy! Hiszen ép az által szabadult meg a Wilmowski halálsugallatától, hogy megösmerekedett vele! Hátha elmondana Olivérnek mindent? Zürichet elhagyva már az Appenzell alatt robogtak, ép azon a ponton volt, hogy kiöntse Pándy előtt a szívét, mikor egyszerre pokoli zökkenés s a vonat nyílt pályán megállt. A barátok rémülten tápázkodtak fel a rájuk hullott máhadarabok alól s a tört kocsi recsegése közepette a pályatestre ugrottak ki. Pillanat múlva tömegesen óbégáltak már ott az utasok: mi baj, mi történt?! Semmi, az első kocsi egyike tört össze, pár sebesülés csupán... megy a jelsz mindjárt, estig itt lesz a segítő vonat.

Lett ott zavar a tízfokos alpesi fehérségben. Hullt a hó és oly tömött pihékben, oly sűrűn omlott alá, hogy öt lépésre alig láthatott az ember. Mit tegyenek, a romlott fűtésű vasuti kocsi üljenek vissza? Hisz már is áthatja a vasszerkezetet a hideg, jobb idekint, várjunk. Vártak; telt az idő, esteledni kezdett s még mindig hiába vártak. Mi lesz velük? A hó mind nagyobb tömegekben lepi el a pályatestet, kizárt dolog, hogy vonat közlekedhessék ily lavinás időben!

Tán majd a szomszédos falvak lakói jönnek segélyükre? Igen, jönnek is már! Az utasok tényleg az érkező szekerek elé futottak s verekedve igyekeztek helyet biztosítani maguknak. Futott Olivér is. Csak annyit kiáltott hátra a didergő Bélának, hogy várjon, majd ő biztosít kocsit.

E perctől fogva a két barát elszakadt egymástól a tolongásban. Jávornak kezításkáját czipelve soká bolyongott, várt a sötétség beálltáig, míg végre belátta, hogy nincs veszteni való idő; a maga meneküléséről kell gondoskodnia. Érezte, halálra hül, köhögött is már. Odaállt a küzdő utasok közé; kevesen voltak, nyilván mindenki elment már, a többivel együtt biztos Olivér is... Egy elkésve érkező szán felvette utolsóinak.

Jávornak nem kérdezte, hová viszik, csak reszelve bújt a pokróczok közé. Csilingeltek a csengők s a jármű tovasuhant a fehér éjszakában. Béla hallotta még pár perczig az orkán zúgását, aztán lehunyta a szemét.

*

Meddig tarthatott ez az utazás? Hárman is költögettek Jávornak, míg nagynehezen végre magához tért. Hol vannak? Zúg az orkán még mindig, de biztató falusi mécsesek világlanak a fehérségben át mindenfelől. A szán egy hóba fúló, ódon épület előtt áll, mely hatalmas falaiyal bátyaként állja az alpesi vihart. Persze, ez a falu kocsmája... Béla holtfáradtan botorkál be a kapu alá s a koromsötétségben tárgyalni kezd három-négy hanggal az éji szállás felől. Az első válasz elutasító: nincs szoba, minden zugot elfoglaltak a vonat utasai, de sok szóbeszéd után kiszül, hogy mégis akadhatna tán kis hely valahol. «Hol?» kérdi egy mély basszus, nyilván a kocsmárosé. «Hát az emeleti nagy szobában», felel a mogorva női hang, nyilván a szobaasszonyé, «magában van ott az a vendég, be lehetne vitetni egy divánt». «Jó», felel a kocsmáros szava, «szólítsátok akkor azt a magas urat, ott van még mindig az ebédlőben. Mi azalatt felmegyünk. Tessék».

Alszik már a ház, gyertya még mindig nem kerül elő, hát úgy sötétben botorkálnak tovább, fel az emeletre. Rövid folyosó, aztán nyílik az ajtó, Béla jólesően érzi, itt már melegebb van. A két vezető előre megy, gyufát keresnek, de ugyane perczben riad már a lépcső felől az Olivér szava:

— Béla... Jávornak Béla, nem te vagy az az elkészt utas? Ugy-e, te vagy? Hol maradtál, hogy kerestelek!

Hamaros meleg kézszerítés ott a sötétben, előreszalad Pándy is: «ott a gyufa!» Villan a foszfor, gyúl a gyerta, s egyszerre világos lesz a szobában.

— No öregem, csak hogy itt vagy, kiáltja Olivér, rakodj le hamar. Mi az, mi lett?

Koppan a földre ejtett táská, Jávornak elképedve hátrál. A végzetes szoba... abba lépett be! A Wilmowski festménye áll előtte. Nehéz boltív, idegenszerű, ódon bútorok és rettentő: minden a maga helyén van! Ott a szentkép a falon, alatta a kereszt, alatta a

nehézkés ágy, ég már a gyertya az éji szekrényen, mellette Pándy áll, az ágy lábánál pedig a szakállas ember, meg a betört orrú vénasszony. Ők azok, ez az a szoba, a hol neki meg kell halnia. És hárman a halálmadarak közül már ott is vannak! Ott a falon még a kalendárium is és most im már tisztán láthatja rajta az évszámot, az ő halála napját. Az életosztón lázad Jávornak: el innen, akárhová, de el innen!

— Béla, rosszul vagy? Bizton áthültél, jer, menjünk le kis konyakért...

— Megyek, dadogja Béla, ereszs... én majd előre megyek.

Eszét veszve tántorog le a lépcsőn. Fut ki a kapun, el, az orkánal vívó fehér éjszakába.

Fut a szerencsétlen ember, a falu már rég elmaradt mögötte s ő még egyre menekül a sívó hóban. Mégis igaz volt, jól látta Wilmowski a jövőt! Lázás agya rémekkel népesedik; úgy érzi, Doerwitzcel együtt a kép összes alakjai úzik őt, hogy elfogják a halál számára. Nem bírja tovább, lerogyik a hóba, vége, most rajta ütnek...

Ílát tényleg emberek hajoltak föléje. Egy szemben jövő szán emberséges utasai, kik úgy véletlen akadtak rá a megfagyó, alélt emberre. Felpakolták, ám hova vigyék? Vitték útjuk szerint, vagyis vissza a faluba és ott is természetesen az egyetlen kocsmárosnál kopogtattak be. Pándy lélekszakadva futott elő:

— Béla, az istenért, honnan kerülsz elő? Hamar, vigyük fel az én szobámba...

— Ereszszetek, viaskodott Jávornak, fel ne vigyetek oda!

— Béla, te beteg vagy, az arcod tüzel.

— Nem, nem akarok oda felmenni!

Olivér súgva fordult hátra:

— Hamar az orvost ide. Ott fenn van egy másik betegnél...

VII.

És aztán hiába volt ott minden tiltakozás, vitték ellenállhatatlanul, vitték fel a végzetes szobába. Lefektették, letartották. Béla még akkor is hörögve könyörgött Pándyhoz:

— Megöltök, vigyetek el innen!... Ez az én halálos szobám, ráösmertem... Olivér, el akartam mondani neked. Egy médium... Ott a táskámban a Wilmowski képe...

A besiető orvos részvétellel hajolt föléje:

— Magas láz. Delirál.

Jávornak iszonyodva hőkölt vissza:

— A doktor... ráösmerek, itt van már ő is! Itt vannak mind a négyen. Most nyílik az ajtó... igen, jön az ötödik, jön a szobaleány is, tudtam előre, hozza a jeges medenczét... És most már tudom azt is, hol viselnek ily furcsa fejdísz...

Az orvos fejcsóválva szánakozott:

— Negyvenegy fok... Erősen delirál.

Béla hangja egyre gyöngült:

— Együtt vannak, kész a kép... Itt a percz, és nincs menekvés...

Azzal örökre elvesztette az eszméletét.

*

— «Insufficiencia cordis», szólta a doktor másnap. Letakarta a halottat és Pándyhoz fordult.

Olivér ép akkor emelte ki a táská külön rekeszéből a Wilmowski képét. Döbbenve nézegette:

— Hiszen van benne valami... Ördögös furcsaság! Doktor úr, ez a kép ölte meg szegény barátomat...

A BOGÁRTELEKEK.

Írta BÁRSONY ISTVÁN.

A b-i vasúti váróteremben a vállamra ütött valaki s a fülembe kiáltotta: szervusz!

— Szervusz! — viszonzoltam az üdvözlést, megrezzenve, és gyorsan megfordultam a közben.

Őszbevegült, de még délczeg férfi állott előttem.

— Nini, Dénes! nem vagyok ám süket! Egykori tanuló társam felkaczagott.

úgy-e? Bogártelek a pusztám neve. Vasúti állomása Kövesd. Az összeköttetés kitűnő. Reggel indulsz s félizenegykor már hajtatunk. Tehát kezeld rá, ott leszel! Holnapután! Négyes fogatot küldök eléd...

*

Harmadnapra ott voltam Bogárteleken, a hová csakugyan négylovas kocsin, harmadmagammal jutottam el. (Nem számítva

tam az ötödik, körülbelül a hajtás közepén. Túl rajtam szintén négy vagy öt puskást helyeztél el Dini, a ki, mikor magamra hagyott, így szólt hozzám, halkán:

— Ha közel lesznek a hajtók: mindent lövünk.

Szerettem volna lebeszélni; hisz a lövöldözésre a szomszédos hajtásokból is előre elmenekül a vaddisznó; de tovább

Nagyszerű helyem volt egy korhadttal szembe fordított vágás mellett.

— Mindjárt gondoltam, különben aligha olyat perdültél volna a hangomra magad körül. Vadászni készülsz, a mint látom.

— Igen is, nem is; a puskámtól nem igen válok meg.

— Mire szeretsz vadászni, öregem? Ej, be szívesen látnálak egy kis vadászatra. Például vaddisznóra.

— Hogy mondd? vaddisznóra?!...

— Az ám! Most rögtön. Mondjuk, holnapután. Mert a mi halad, marad. — Az erdeim gyönyörűek s te ott felségesen éreznéd magadat. A legjobb helyeket te kapnád. Gyere! Társaság, szép hölgyek, minden lesz. Czigány is...

A szavába vágtam: — Hallod-e, Dini, te semmit sem változtál; most is a régi jó kedvű czimborá vagy.

— Azt csak akkor látod meg igazán, ha eljössz hozzám. Tudod, hol lakom,

a kocsist.) Másik két társam is vadászember volt s szintén Déneshez készült. Hamar összebarátkoztunk. Mind a kettőt távirattal hívta meg Dénes.

Rövid, vadászos reggeli után indultunk.

Alig tíz percznyi kocsizás után megérkeztünk az erdőbe, a hol vadászni szándékoztunk.

Szép erdőség volt az. Az elején hatalmas vén fák, a melyek óriási ernyőjökkel tartották fölénk; azután következett a sűrűség, a szinte járhatatlan vágás, a melynek sötét patakmedrében ugyancsak jól érezhette magát a vaddisznó. Az isten is arra teremtette ezt az erdőt, hogy ilyen komor állatok tanyázzanak benne.

Elégedetten és gyönyörködve néztem körül, a mikor az első hajtás előtt az «állásomra» jutottam. A vonalon, mögöttem, már volt vagy négy puskás; én vol-

sietett s így bele kellett nyugodnom, hogy ime, mint tíz vadászat közül kilenczen, ezen is szabálytalanság történik.

A hajtás megkezdődött s reménykedéssel hallottam a csengő kürtszót, a mely a hajtóknak szólt, hogy induljanak.

Nagyszerű helyem volt egy korhadttal szembe fordított vágás mellett, a mely pompásan takart, hogy a szemközt jövő vad csak az utolsó pillanatokban vehessen észre, ha ugyan egyáltalában észrevesz. Körülöttem sűrűség, közte egy pár jó nyilással, a hová elég könnyen lőhetek, ha erre alkalmam kínálkozik. Épen alattam húzódtott a mély patak medre, a melyen a disznók a legnagyobb valószínűség szerint felesőrtelnek. Kellemes izgalommal vártam.

A hajtók messziről jöttek s nem csaptak nagy zajt; csak úgy füttyögtetve, a fák derekát kopogtatva, közeledtek. Csak-

hamar elrobogott előttem egy őzsuta a gidájával; azokra úgy sem volt szabad löni; gyönyörködtem bennük és fokozott hangulattal hallgaltam: nem csörtet-e erre a várvavárt fekete banda vagy legalább valamelyik tagja. Így lestem tovább, jó ideig, türelemmel.

Végre lövést hallottam a «szárnyon». Ohó, gondoltam, a vaddisznók kitortek. De aztán a szomszédaim egyike is duplázott, pedig disznónak híre sem volt a mi tájékunkon. Még egy pár lövés dörrent a vonalon.

Nyilván végére járt a hajtás és most már a társaim «minden» lőnek. Mit tehettem? Két baktató nyulat, a mely felém jött, agyondurrantottam. Most már nem ronthatam ezzel a vaddisznóvadászaton. Jobban legalább nem.

Így folyt le a második és a harmadik hajtás is, és a mikor vagy egy tucát hosszúfűlű volt a terítéken, Dini barátom megszólalt:

— Azt hiszem, uraim, megelégtelték a vérengzést. Jusson is, maradjon is. Menjünk ebédelni.

Köztetszés követte az indítványt, tehát kissé bátortalanul kérdeztem meg: — És a vaddisznók?

Dini ravaszul mosolygott. Bizalmasan veregette meg a vállamat.

— Nincs itt vaddisznó, édes fiam. Hála istennek, esztendők óta se láttunk. Sok kárt tennének a kukoriczámban.

— De hát mondtam én egy szóval is, hogy *van* vaddisznók?!

Egy kicsit dühbe gurultam, hanem eltitkoltam. Ha komolykodom, kinevetnek. Tréfásan mondtam: — Vaddisznóvadászatra hívtál, te lurkó!

— Hogy ide kapjalak! — felelte. — Tudtam, hogy másképp nem nagyon sietnél öreg czimborádhoz. Most valahára itt vagy és nekünk ez a legnagyobb örömünk, punktum.

Erre igazán nem felelhettem mással, mint szíves öleléssel.

Hazamentünk.

★

Otthon tizennégy fogásos ebédet kellett végig ennünk. Volt köztünk olyan is, a ki mindentől kétszer vett.

Szép hölgy is volt, kettő. A házigazda felesége, meg már-már eladó leánya. A piros hajnal, meg a piros alkonyat, a mi úgy tud hasonlítani egymáshoz. Idegenek nélkül legalább fesztelen bizalmasságban lehetünk. Voltunk is.

A mikor a fekete kávéval is elkészültünk. Dini rejtelmes mosolylyal emelkedett fel a helyéről.

— Uraim, czimboráim, — kezdte — vaddisznóvadászatra hívtalak benneteket. Vaddisznóm, sajna, nincsen; hanem azért lesz disznóvadászat. Kövessetek.

Kivezetett a szérüs kertjébe, a hol egy monstrum-szalmakazal előtt, czövekhez kötve turkált egy szép fekete malacz, igazi mangalicza.

— Ezt arra ítélem — mondta Dini, — hogy agyonlőjétek. Innen éppen százötven lépésnyire van. Mindenki, a ki rá akar löni — persze csak golyóval — fizet egy koronát. A hány lövés, annyi korona. Hogy tudniillik ne szeleskedjete, hanem érdeemesnek tartátok jól czélozni. Az összegyűlt pénz jótékony czélra lesz.

Az ebéd alatt élvezett kitünő italok hatása alatt ennél kevésbé mulattató ötletet is lelkesedéssel fogadott volna a kompánia. Mindazonáltal kijelentettem, hogy nemes Mauzeremet nem alacsonyítom le ilyen komédiához s «hors con: ours» maradok, néző leszek. Sajnálják, de azért nem bánták. A házigazda még egy indítványt tett.

— «Az első találat egyszersmind utolsó is.» Ha a szegény malacz rossz lövést kapna és csak megsebesülne, rögtön leszúrja a kertész, a ki ért a hentesmesterséghez.

Megéljeneztek.

— Jó szívű ember ez a Dini! — konstatálták egypáran.

Elkezdődött a lövöldözés.

A koronák csak úgy potyogtak a Dini kalapjába, a mely a pénzlárt helyettesítette.

A malacz eleinte nyugtalankodott, a mikor a golyók ott csapkodtak körülötte; de aztán megszokta és bátran turkált tovább. E közben izgett-mozgott; ide-oda fordult s hol fejjel, hol egyéb testrészével mutatott czéltáblát a rá ágyúzóknak.

Minden golyós patron elfogyott s a Dini kalapja jól megtelt ezüst koronával. A malacz akkor is vidáman csemcegett odakint. Az utolsó lövésre, a mely ép oly eredménytelen volt, mint a többi, a Stüsszik társasága éljenzésben tört ki. A malacz erre felkapta a fejét s megnézett bennünket. Elkezdett rőfögni, mintha azt kérdezte volna: «No, már vége? Nincs tovább? Hát iszen itt vagyok!»

Az egyik vadász azt szerette volna, hogy vegyük a malaczt a vállunkra és úgy hordozzuk körül, mint győztest; a kertész ellenben félreértette a nagy kiabálást, hamarosan nekiment a malacznak, egy pribékkel lefűlelte és leszúrta; mert különben nem kapnánk vacsorára «frislinget», pedig Dini ezt ígérte volt ebéd alatt.

A barátom leánya apró bokrétákkal várt bennünket, mire visszajutottunk a házba, s mindenkit felvirágozott, a ki az ő kedves malaczában semmi kárt sem tett. Ezen a czímen magam is hozzájutottam egy bokrétához.

A vacsora még messze volt s az időt addig hasznosan kellett töltenünk; de a háziasszony világos parancsára: «ital nélkül». (Különben a pompás vacsorát ki enné meg, ha a társaság előre elázik?)

A házigazdának szép lovai voltak; köztük egy pár nyereg alá szokott is. Elhatároztuk, hogy lovagolni fogunk. Mindenki lovagol, a ki tud s a ki akar. De hogy melyik «hátason», azt sorshúzással kellett eldöntenünk. A házi kisasszonyka az apja diktálására czédulákra írta a következő neveket: Miska, Pandúr, Bokros, Sárkány, Kormos, Lepke, Bogár, Rigó, Gazella és Kanonok. Ezeket kihúztuk a Dini kalapjából, a mit mindenre lehetett használni.

A legtöbben vagy Gazellát, vagy Kanonokot szerették volna kapni. Beléjük összpontosult a legnagyobb bizalom.

Gazella a káplánnak jutott a sorsolás folyamán, Kanonok pedig a postamesternek, a ki százhusz kilót nyomott.

Elővezették a «lovainkat».

Ekkor kisült, hogy Gazella a Gizike csa-csija; Kanonok pedig egy széles hátú erdélyi bivaly, a mely nagyot bámult, a mikor a hetes az istállóból élénk vasvilázta.

A postamestert alig lehetett visszarantani, hogy meg ne nyergelje különös «lovát».

★

A házba özönlöttünk s a tornáczon a Rákóczi-induló csendült a fülünkbe. Megérkezett a banda.

Rettentő érzés volt.

Iszen akkor innen még holnap sem jutunk el!

Nagyot sóhajtottam. Dini hátba vágott. — Czigányt ígértem, — harsogta — itt van; ölelj meg kamarásom!

Megcselekedtem s hozzákészültem, hogy most már aztán: kivilágos kivirradtig!... Ó jaj!

Csakhogy megfeledkeztem valamiről. A Dini pompás hegyi borairól, a melyek

Czövekhez kötve turkált egy szép fekete malacz.

a legkülönbözőbb orvtámadással estek nekünk.

Az egyik belekapaszkodott a lábunkba és húzott lefelé. A másik szélmalmot dugott a fejünkbe s ott forgatta-pörgette. A harmadik olyan szárnyat növesztett ránk, a mely ólomból volt.

Épen jó, hogy a vacsorát adták, különben azt már csak álmunkban ehattuk volna meg.

A vacsora is volt vagy hat fogás, ámbar a postamester kezdetől végig frislinges káposztának dicsért mindent.

A mikor a háziasszony és a leánykája diszkrétan eltűnt közülünk, Dini dikeziót mondott és kijelentette, hogy a malaczlövöldözésen összeszedett koronákjótékony célra szánvák, tehát a cigányt illetik.

Ugyanakkor egy úr vadonatúj külön húsz koronás bankót ragasztott a primás homlokára, hogy találja ki érte, melyik a nótája. A cigány belekezdett vagy ötven nótába; hiába. Ekkor két másik úr lekapták a nehezen kielégíthető pajtást a tiz körméről és hozzákészült, hogy olvasatlan huszonötöt ver rá. Jaj! jaj! kiabált a megszeppent hazafi, a mire a cigány egyet gondolt s rázendítette:

«Jaj de fáj, jaj de fáj,
Fáj a szívem, jaj de fáj!»

— *Ez az!* ez a nótám! — harsogta a veszedelemben forgó úr. — Tied a tizes, more!

Így aztán szabadon eresztették.

A mikor pirkadt, már csak igen kevesen álltak. A többi eltűnt, ki ide, ki oda.

Egy úr erősködött, hogy ő éjjeli zenét ad a házi kisasszonynak és ha nem engedik, felgyújtja a házat.

Mit volt mit tenni, engedni kellett.

Igen, de melyik a kisasszony ablaka?!...

A házigazda vállalkozott rá, hogy ő majd megmutalja.

Mialatt a tornáczról lebotorkáltak a cigányok, Dini egyre csittította a kompániát: «Csöndesen te! sokkal csöndesebben!...

Hanem ezt úgy harsogta, hogy a kúvások mind szükölni kezdtek az udvaron.

Végre az illető ablak alatt voltunk s a cigány az éjjelzenés úr utasítására rázendítette:

«Képeddel alszom el...»

Dini megmarkolta a karomat. — Gyere csak! — bögte; de a hangját szerencsére elnyomta némileg a zene.

Észrevétlenül vonultunk el. Visszamentünk az ebédlőbe. Ott a szobaleány épen felállítgatta a felborított üvegeket.

— Mari, jöjjön velünk! — parancsolta Dini és felragadott egy karos gyertyatartót, a melyben két szál gyertya égett.

Átmentünk a harmadik szobába, az úgynevezett kis szalonba, a mely természetesen

most üres volt. A zene annak az ablaka alatt szólott.

— Mari, zörgesse meg egy kicsit a zsalut és dugja ki a kezét a zsalu nyílásán. Megtegye, különben vége az életének!

Mari kénytelen-kelletlen szót fogadott.

A következő perczben bortól ázóit bajusz tapadt a kezére s valaki önkívületben énekelte: «Képeddel ébredek!...»

Mari nem bírta tovább, feljajdult.

— Ejnye! csak ne szoritana úgy! tekintetes úr, hallja? ereszzen el!

A cigány megösmerte a hangját; hirtelen elhallgatott és sunyítva lopózkodott arrább; el az ablaktól.

Az érzélgős úr detto.

A hajnal már derengett keleten.

— Alkonyodik, — dűnyögte Dini és meg akarta nézni az óráját. Nem sikerült neki. — No, majd holnap — mormolta bölcs belenyugvással. És akadozva indítványozta:

— Gyerünk, szökjünk meg ezektől a korhely lumpoktól.

Az egész éjszaka ez volt az egyetlen okos szó, a mit hallottam.

Sielve ragadtam meg a menekülés alkalmát. Megszöktünk szerencsésen.

Én még most is szököm.

Több vaddisznóvadászatra pedig nem megyek Dinihez.

Nem én!

Minden úgy van jól, a hogy van.

Elbeszélés.

Irta SZÍVOS BÉLA.

Ebben a száz esztendőben sem igen termelt olyan megelégedett férfiú, mint a derék Basa Gergő ténsúr. Felőle ugyan foroghatott a világ, a hogy akart, neki mindegy volt. Akármilyen történt, csak azt szokta rá mondani:

— Minden úgy van jól, a hogy van!

Pedig már csak történetünk kezdetéig négy felesége volt.

A három első meghalt; Gergő úr esetről-esetre hamarosan belenyugodott az állapotba: minden úgy van jól, a hogy van s — új menyecske után nézett.

Hanem a mostaniba, a negyedik számuba nagyon bele talált választani, pedig jó messziről hozta. Különben legfőképp azért vette el, mert felséges feketekávé tudott főzni.

Ez az új menyecske, Éva asszony, hamar kimutatta a foga fejtését. Durczás, mérges, kaján természet szorult belé; neki bezzeg semmi se volt úgy jó, a hogy van. Minden másképp kellett volna. Azonfelül olyan kalapokban járt, mint egy gólyafészek. Sőt kiderült róla, hogy azt a híres feketekávé se ő maga főzte, hanem a szép kis Juliska, a kit mint árva rokonát, ott tartott magánál. Olyanok voltak egymás mellett, mint mikor a bodzafa tövében két ibolya nyílik.

Szerencsére ezt a leánykát is elhozta magával. Ez gazdasszonykodott s főzte tovább azokat a remek feketéket.

Így aztán Gergő úrnak megint csak minden úgy lett jó, a hogy van.

Egy ebéd után különös veszekedő kedve támadt Éva asszonynak, még egy pár poharat is a földhöz csapott már. Pedig Gergő úr

ilyenkor sziesztázni szokott s karszékében elterpeszkedve, csibukozás közben szó nélkül bámulja a falon függő nemesi czimer ágaskodó oroslánját, míg szép esendesen el nem szenderedik. Most se törődött Éva lármájával, csak mikor a pohárcsörgést hallotta, egy kicsit nagyobb szippantott a pipájából s olyasmit gondolt, hogy ha valaki ennek az asszonynak czímet adna, oroslán helyett bizonyosan áspiskigyót festetne belé.

Éva asszony tán még több poharat is összetört volna, ha a jegyzőné pesztonkája czédulát nem hoz neki. A mint ezt a mérges némbert elővasta, tüstént kiderült az arca, szaporán felöltözött s nagy sebbel-lobbal elviharzott lelki barátnejához, a jegyzőnéhez.

A mint elment, Juliska szégyenkezve besompolygott, összeszedte a cserepeket, azután leült az ablak mellé s elkezdett kötögetni. A másik ablak mellé épen akkor telepedett le valami könyvvel a fiatal Basa Gábor, egyetlen fia Gergő úrnak. Derék fiatal ember, csak azt nem szerette benne az apja, hogy erőnek erejével tanárrá lett, a mit bizonyára egyetlenegy Basa sem cselekedett még eddig.

Most épen nagy vakáció lévén, az atyai háznál időzött az ifjú tudós s nem kis aggodalommal tapasztalta Gergő úr, hogy az asszonyok, lányok körül semmit se lendít. Ha így folytatja, még ki talál veszni a dicső Basanemzetség!

Az imént azonban olyasmit vett észre, hogy a mint Juliska leül, kedves fia csak forgatja a könyvet, de még csak bele se néz, Juliska pedig hol piros lesz, hol elsápad, a kötetet meg

minduntalan eltéveszti. Gergely úr mosolygott De nem szólott semmit, csak szokása szerint rávetette szeméit a czimerre s elmerengve nézegette, mintha még sohase látta volna.

Különben is roppant nagyra becsülte ezt a régi ereklyét. Hiszen ha más adta volna; hagyján, de a dicső emlékezetű Bethlen Gábor fejedelem adta valamelyik vitéz Basának. Ez már valami. Ezt meg kell becsülni, a késő unokáknak is.

Hej, csakhogy lesznek-e ilyen unokák? ... Alattomban a két fiatal felé pislantott. S az eredményel úgy látszik meg volt elégedve:

— Leszünk valahogy! Mozognak. A lány már megint elszakította a czéznát, a gyerek pedig megfordítva tartja a könyvet. Csak ilyen mamlasz ne volna ez a Gábor; nem hijába, hogy tanár. De majd csak kitörök belőle az ősi Basa-vér!

Lassanként kialudt a ténsúr pipája s szép esendesen elaludt ő maga is.

Mikor pedig egyszer elaludt, bátran megszólalhatott volna Bethlen Gábor valamennyi ágyúja, nyilván még arra sem ébred fel.

Minthogy azonban nincs szabály kivétel nélkül, hát most az egyszer megtörtént, hogy felébredt. Még pedig igen különös hangra ébredt fel, a mi rendkívül hasonlított a csók csattanásához, azonfelül valami elfojtott halk sikoltásfélét is hallott.

S a mint felveti szeméit, mit lát? Ott térdel a tanár Juliska előtt, a könyv a földön, kötés, kötötük szanaszét szórva, a kis zsámoly felborítva. Ellenben piros mindenik, mint az Égőszerelem, mikor hajnalban kifeszlik a bimbóból.

Gergő úrnak kerekre nyílnak a szemei, majd olyat kaczag, hogy a szék is megrendül alatta. S nagy vidáman így kiált fel:

— Mondom, hogy csak kitör az ősi Basa-vér! Jól kezditek, gyermekeim, az Isten áldjon meg benneteket!

Nyilván egyebet is mondott volna még a derék úr, hanem hát ebben a nyomban nagy robajjal felnyílt az ajtó. Szerencse, hogy már ekkor Juliska kifutott a szobából, a tanár úr pedig a kis zsámoly talpraállításával vesződött.

Éva asszony lépett be, teljes mivoltában.

Nem látszott már mérgesnek, sőt jókedv s büszke önérzet sugárzott ki vércseszemeiből. A fején pedig egy rettenetes nagyszélű kalap díszelgett; nem az, a melyikben elment, hanem annál még szörnyűbb alkotás. A tetején valószínűs kis állatkert ült, középen paradicsommadárral, a mely hívalkodva nézett zöld üveg szemével a világba.

A ténsúr elébb a szeméit törölte meg, az-

A mikén pedig haladék nélkül segíteni fogunk, vagy itt hagyom ezt a házat. Csudálom, hogy eddig is túrhettem s ezt csakis az én engedékeny természetem magyarázza meg.

A ténsúr ámulva hallgatta ezt a gyorsan elpergett mondókat, de egy kukkot se szólt. Éva azonban mindjobban nekitüzesedve folytatta:

— Hijába beszélsz, ne is beszélj, mert úgy van, a hogy én mondom. Hát például nem neveléses, nem felháborító az, hogy engem e hitvány falusiak «ténsasszonynak» szólítsanak! Ténsasszony, itthon van-e a ténsúr? Ocsmányság, aljasság!... Most ott volt a jegyzőknél egy elegáns pesti úr s «nagyságos asszonyom»-nak szólított. Persze tudja: jobb körökben mi a divat, mi az illem. Azonnal kiadom a cselédeknek, a parancsot, hogy tudják magukat mihez tartani. Szólítsanak ezen túl téged is nagyságos úrnak. Azt akarom!...

— De már abból semmi se lesz! Nevetsé-

A ténsúr mint szelzett oroszlán ugrott fel:

— Micsoda? Mit merészelsz beszélni! — Az ősi címér, a nagy Bethlen Gábor fejedelem adománya! Míg én élek, azt ugyan senki emberfia el nem mozdítja innen!

— Nem mozdítja — visitott Éva asszony — mit, ezt az utálatos, füstös rongyot? Ezt... No, nesze!

Hirtelen leszakította a címerképet s odavágta az ura lábához.

Rekedt ordítás tört ki a Gergely úr torkából, vérbe borultak a szemei, arca lilaszínre változott, felkapta a csibukszárat s úgy rávágott vele a nagy kalapra, hogy a paradicsommadár mindjárt háromfelé röpült.

— Gyilkos, zsvány, haramia! — sivitott Éva asszony. — Nem maradok tovább veled egy percig sem! Rögtön költözöm haza. Juliska, hol vagy, merre vagy, pakolj; készülj azonnal! Megyünk, megyünk ebből a gyilkos haramiabarlangból. Engem megütni, engem!

Ott térdel a tanár Juliska előtt.

után a csibuk szópókáját, úgy nézte elámulva az új csudát.

— Hát ez mi, hol vetted?

— Ugy-e hogy nagyszerű? Hej csak remek izlése van az én kedves jegyzőnének! A multkor értekeztem vele ilyen kalapról, most benn volt a városban, megrendelte, el is hozta. Valamennyi asszony, mind megpukkad az irigységtől. Nos, hogy tetszik?

Gergő úr még egyszer végig nézett az alkotmányon:

— Ha azt állítod róla, hogy kalap, hát elhiszem...

Éva asszony homlokán fenyegető ránczok kezdtek gyülekezni. A hangja érdessé, metszővé változott.

— Micsoda beszéd ez? Ilyesmit csak világtól elmaradt, ősi embertől lehet hallani. Szégyenlem, hogy ez az ember épen az én uram... De épen jó, hogy így kijött; hát megmondom, hogy van nekem sok más szégyelni valóm is. Igenis van, tisztelt férjem uram,

gessé nem tettem magamat! — kiáltott közbe Gergő úr, a kinek a nyaka a szokottnál is jobban vörösödni kezdett. A ki nagyságos akar lenni, menjen Pestre, ott két krajczárért mindjárt kinevezi a kávéházi kelner. De már magam csak megmaradok a magam régi titulája mellett. Punktum!

— Ugyan úgy-e? Némely embert hiába húznának az asztalra, mégis csak az asztal alá mászik. No de majd visszatérünk még erre, tisztelt férjem uram! Most pedig megyek tovább.

Gergő úr még a pipát is letette, úgy hallgatott, hogy ugyan miféle bolondság következik még?

Éva asszony folytatta:

— A jegyzőné gyönyörű képeket rendelt attól a mívelt pesti úrtól. Remek olajnyomatok. Magam is rendeltem hármat. A helyét is kigondoltam már valamennyinek. Az egyik például ide fog jönni, ennek a kidobni való ócska címérnek a helyére...

A ténsúr hamar magához tért. Megszégyelte, hogy asszonyra emelte a kezét s már-már megtegetőzni is kezdett volna, ha szóhoz juthat. A dühös asszonyság visszafordult az ajtóból s kaján vigyorgással ezt kiáltotta vissza:

— Elmegyek. Itt hagyom önt világ csufjára. De törvényesen el nem válok soha. Érti: soha. Nem fog megint új asszonyt hozni a házhoz. Ez lesz a boszú, basa uram, török basa uram! Alásszolgája!

Most Gábor kezdte volna kérlelni a dühös némbert, ám ez szóhoz sem hagyta jutni.

— Igen? A Juliskát sajnálod, ugy-e? Azt hiszed, nem észrevettem, hogy bomlasz utána? Nem vásik bele a fogad csak azért se. Nem kell Basa sem nagyja, sem kicsinyje. Nem, nem, nem!

És csakugyan felpakolt Éva asszony, kocsira ültette a zokogó Juliskát is.

A ténsúr megpróbálta engesztelni, de hijába. Még mikor a kocsis megindult is, békéltető hangon utána szólt az asszonynak:

— Feleség, ha majd mást gondolsz, hát írjál, vagy legalább adj hírt, hogy...

— Adjon hírt az úrnak a kutya, de nem én! — kiáltott vissza Éva asszony, miközben a kocsikörül sompolygó Kirurgus kutyára intett. Hajts, kocsis, ne kíméld azt a lovat. Alászolgája!

Ez a Kirurgus különös állat volt. Máskülönben fehér, lompos szőrű kuyasz, olyan, mint a többi, hanem a két szeme körül fekete karika volt, minélfogva épen olyannak látszott, mintha pápaszemet viselne, miként a falu vén cseh kibirurgusa. Ezért is nevezték el a kutyát Kirurgusnak. Legnagyobb különössége volt azonban, hogy Éva asszonyhoz rendkívüli módon ragaszkodott. Valóban bámulni való, csudálatos guszta!

Most a maga kutyacsévével észrevette a Kirurgus, hogy itt valami rendkívüli dolognak kell történnie; leolvasta az arcokról a haragot, látta a Juliska titkos sírását, a Gábor szomorúságát, okos szemével aggódva vigyázta az Éva asszony lázas készülődését, megérezte, hogy a régi állapotnak vége, hogy az ő kedves asszonya végkép el fog menni.

Nagy szomorúságot okozott ez szegény Kirurgusnak és szinte látszott, mennyire habozik: hova szegődjék ő már most? Mikor mindenkihez úgy ragaszkodott s mindenkinek olyan hűséges szolgálója volt.

De mikor a kocsí csakugyan megindult, hamar odafutott a tornáczon álló Gergely úrhoz, mintegy bocsánatkérés és bucsúzáskép megnyalta a kezét, majd a Gábor úrét, azután lesütött fövel, farkát a lába közé csapva, gyorsan a kocsí után iramodott s azzal együtt csakhamar eltűnt.

*

Telt, mult az idő, de az Éva haragja csak nem akart csillapodni. Gergő úr hamar bele-törődött volna ugyan a dologba, sőt bizonyos megalégedést érzett, de a Gábor folytonos búsongása mégis szeget ütött a fejébe. Hiába vigasztalta, biztatta, hogy hiszen más szép lány is van még a világon, — Gábor csak annyit felelt, hogy: Juliska, vagy senki!

— A mennykőben — gondolta Gergő úr — még szavának áll ez a toronkás tanár, bűvában tökéletesen nekibolondul a tudománynak és sohase házasodik meg. És kivész a nemes Basa-familia. De hát a sors végzése ellen hijába rúgódzunk. Minden úgy van jól...

Itt kedvencz mondásával akarta magát megvigasztalni, de csak félig mondta el, már akkor megbánta s így fejezte be:

— Valami a mennydörgős ménekút kellene tenni!

Sok löprengés után nagynehezen rászánta magát, hogy ír Éva asszonynak, megkérleli: jöjjön vissza. Tudniillik nem maga, hanem Juliska miatt.

És írt is, de fáradsága kárba veszett.

Mert harmadnap visszaérkezett a levél, ráírva a borítékra:

Nem fogadtatik el. Vissza!

Mintha hátbavágták volna Gergő ténsurat, úgy esett neki ez a megaláztatás. Hanem ettől fogva még jobban biztatta Gábort, még többet beszélt neki, hogy milyen rettentő sok szép lány van a világon. Kimondhatatlan sok, hihetetlen sok. Egyik szőke, másik barna, vagy vörös. Akad kicsiny, akad nagy, akad olyan, a ki se kicsiny, se nagy; akad mindenféle. Van kövér, van sovány, van középhúsú. Van nagyszemű, kisszemű, piszeorrú, mástéle orrú, kislábú, nagylábú, mosolygós, mérges, meg az ördög tudná miféle, no! Csakhogy van. Hát válogass, az ebadtát, mint juhász a pergőben. Bolond az, a ki mindenét egy szőgre akasztja még bolondabb, a ki olyan szekér után szalad, a melyik fel nem veszi.

Am, akár csak a falnak beszélt volna. Gábor tanár csak a fejét lógatta,

Gergő úr erre földhöz csapta a pipáját s így áldotta meg az ott mészáló Gábort:

— Hát csapjon melléd a mennykő, számár!

*

Ezután hosszú ideig csendesség lett. Tanár úr elutazott az iskolájába, Gergely úrnak pedig úgy látszott, megint minden úgy van jól, a hogy van.

Egyszer azonban a pap, tiszteletes Józsa János uram látogatta meg.

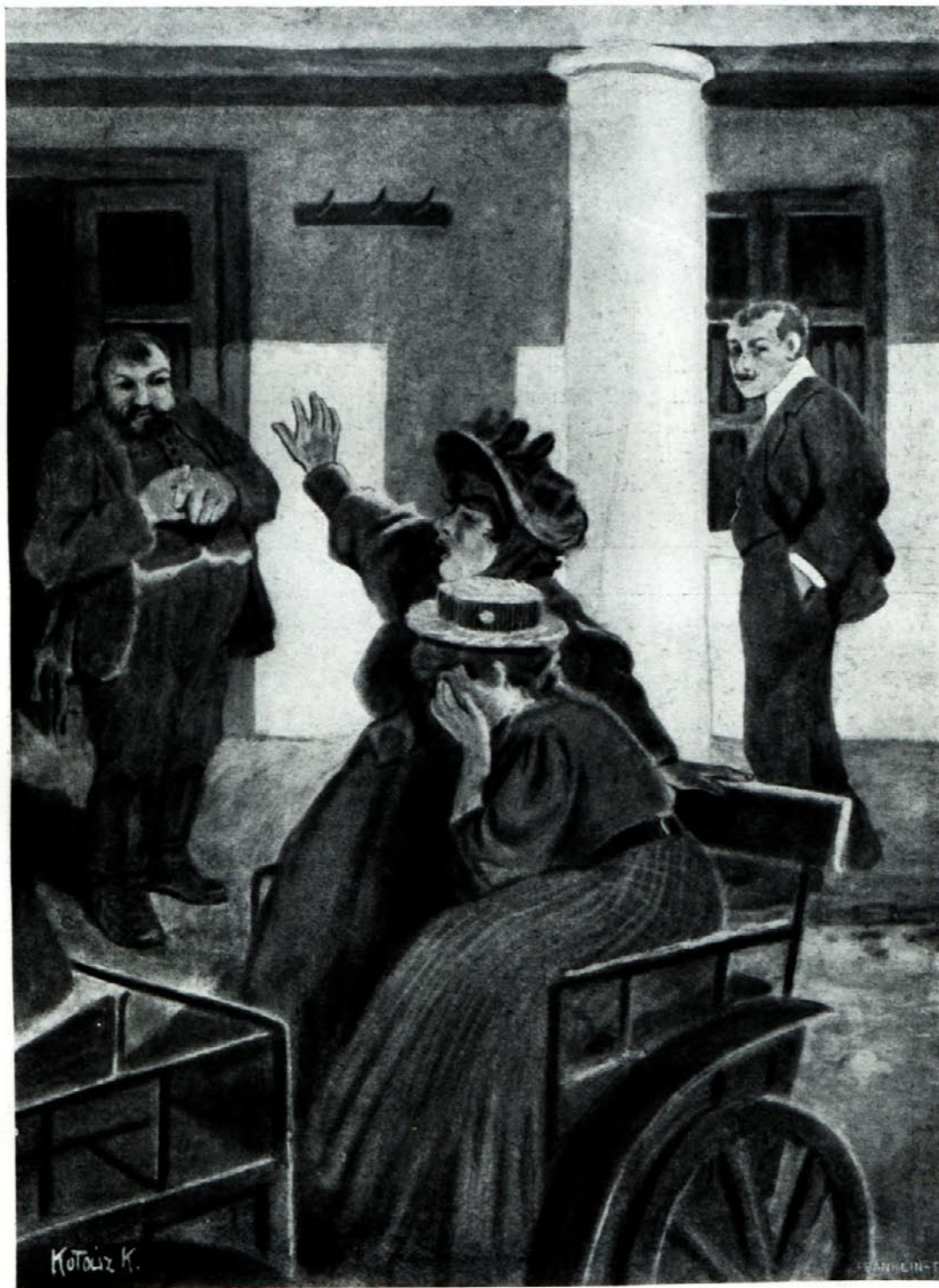
Előbb a szőlőtermésről, majd a tavalyi bor savanyúságáról beszélgettek, a minek kapcsán Noé is sorra került s így szépen átirányozta a pap a szót ama különféle jeles egyházi

Józsa tiszteletes mintha nem is hallotta volna, rendületlenül folytatta:

— Azután meg, barátom uram, már csak a nemes Basa-familia tisztessége is megkövetelné, hogy ennek a — kimondom magyaráran — rút és illetlen visszavonásnak vége vetetnék. A hány Basa még e világon volt, egyetlen egyen se esett meg ilyen dísztelen állapot. Hát csak téns barátom uram válna ki e részben a tisztes nemzetségből?

Szóval addig beszélt, addig erősködött a pap, míg végre rálett Gergely úr, hogy no, hát üsse kő, elmegy azért az asszonyért.

Másnap csakugyan befogatott s útnak indult.

És csakugyan felpakolt Éva asszony.

atyákra, a kik oly nagyon magasztalták a békességes, tisztességes keresztyéni házaset dícséretes voltát.

— És hát a példaadás, a példaadás! — sóhajtá tiszteletes uram, minekutána jót húzott a kancsóból, ez a földolog e világi életben. Úgy mennek az után az emberek, mint a juhnyáj a kolompos ürü után. Lám, mióta barátom uramon az a kázus esett, azóta három pár vált szét községünkben. Sánta Kis Pál elverte a feleségét, Zöld Péter hasonlatosképen. Csiga Mátét pedig az asszony hagyta ott. Mi lesz így a világból, mi lesz! Holott ha téns barátom uram követvén a régi kegyesek intéseit, haza vezérelné hitvestársát...

Gergely úr tiltakozva rázta meg a pipaszárát: — Jó helyt van ott, a hol van. Én ugyan a kis újjamat se mozdítom meg többet érte.

A harmadik faluban valami kis baja esett a keréknek s míg azt igazgatták, addig be-köszönt Gergő úr egy ottani komájához, a kit úgy is rég nem látott már. Ámde ki tehet róla, hogy épen akkor más vendég is volt komám uraméknál, még pedig özvegy Kukuljainé asszony. Furcsa név, az igaz, hanem a menyecske annál csinosabb volt. Ilyen takaros, mosolygós teremést tán még sohase látott Gergő úr. A mellett olyan kedvesen, vidáman el tudott csevegni, hogy hallgatni is csupa gyönyörűség volt.

Elannyira, hogy mikor komámuramék ebédre marasztalták Gergő urat, hát nem sokat szabadkozott, de még a vacsorára való megbívnak is engedett, sőt azt is könnyen belátta, hogy éjszaka nem volna tanácsos a tovább utazás.

Sohá életében még ilyen jól el nem beszélgetett.

Hej, hogy fel nem is fedezte előbb ezt a menyecskét! Még sines minden jól a világon.

Az egész további uton a kis Kukulyainén járt a Gergő úr esze s nagyokat, nagyokat sóhajtott. Legjobb szeretett volna visszafordulni, de ha már hozzáfogott, csak keresztül esik azon a kellemetlen dolgon, a miben elindult.

Egy szép délelőtt érkeztek be az Éva asszony portájára. Már a kapuban észre lehetett venni, hogy ott áll a házasszonya a tornáczon s épen javában szidja a szolgálóját.

A mint megpillantotta Éva asszony a vendéget, nekivörösödött, mint a mezei pipacs, csipejére tette a kezét s rekedt, mérges hangon odarikoltott:

hát mostanában gyakrabban átjáromatott hozzá. A majdani mennyei boldogságot emlegette, de Gergely úrnak egyelőre, inkább egy kis földire lett volna vágyódása.

Egy délután is együtt üldögéltek, a mint a félig nyílt ajtón egyszerre csak nagy libegve berohan egy lompos kutya, odafut egyenesen Gergely úrhoz s panaszos szüköléssel megnyalja a kezét.

A két úr ijedten ugrott fel, mert azt gondolták, hogy valami kóborgó veszett eb tévedt be a szobába. A pap ismert rá előbb:

— Nini, hisz ez a Kirurgus!

Csakugyan az is volt, csudálatos szeméről könnyen fel lehetett ismerni. Másképp nem is lehetett volna, mert nemcsak hogy nagyon le volt soványodva, hanem erősen megtépá-

szobába s olyan kérdőleg, olyan bánatosan nézett különös szemeivel hol régi gazdájára, hol a papra, hogy az csudálatos volt. A két urat egészen megdöbbentette ez a sajátságos dolog.

Ez az állat bizonyosan kérdezne valamit!

Mikor aztán szegény kutya látta, hogy kérdésére nincs felelet, valósággal könnybe lábadtak azok a különös, okos szemei. Ismét odament egymásután a két úrhoz, mindenkinek megnyalta kezét-lábát, azután gyors iramodással elfutott abba az irányba, a merről érkezett.

Még sokáig lehetett hallani, a mint a falubeli ebek dühösen ugatva üldözik utcahosszat.

A két úr csodálkozva nézett egymásra. Mi volt ez, mit jelent ez? A pap szólalt meg:

— Barátom uram, ez a kutya, ez a hibásan oktalan állatnak mondott jószág, halotti hírt hozott, Éva asszony meghalt. Higyje meg, hogy meghalt... Nyugodjék békével.

Gergely úrnak megdobbant a szíve; alig tudott szóhoz jutni.

— Annyi bizonyos, hogy ez a kutya a boldogultat, akarom mondani a feleségemet kereste. Mert...

— Úgy, úgy — vágott közbe a pap — többet mondom: a boldogultat már el is temelték. Hogy aztán a hű eb nem lelte sehhol sem, hát itt kereste: hátha még sem a föld alatt van az ő úrnője, hanem eljött ide! Hogy aztán itt sem találta, megint visszament a jó állat: talán mégis csak ott lesz az, a kihez olyan hűséggel ragaszkodott. Így lesz, így. Hasonló példát hallottam már, bár mindig kételkedtem benne.

Gergő úr a fejét lóbálgatta.

— Bizony különös volna, nagyon különös... Mikor a szegény asszony elhagyta ezt a házat, ezzel vált meg: «Adjon hírt neked a kutya...» Hej ha most csakugyan úgy volna... De viszont lehetetlen, hogy Juliska ne értesített volna...

— Mintha nem ismerné barátom uram a mi postánk járását! A mi eddig nem volt, még ezután lehet.

Alig mondta ki a pap e szavakat, ime beállít Csigolya Mátyás, a falu gyalogpóstása, s nagy hálálkodás közben átnyújt egy fekete pecsétetes levelet.

A levelet Juliska írta már négy nappal azelőtt s tudatta benne, hogy a «szegény jó néni» gutaütés következtében hirtelen, váratlanul elhalálozott.

A pap összekulesolta a kezét:

— Csudálatosak az Úrnak utai!

Gergely úr tenyerébe hajtván a fejét, csendes elmélkedésbe merült.

★

Néhány hónappal ezután, barátságos vacsora volt a Gergő ténsur úri házában.

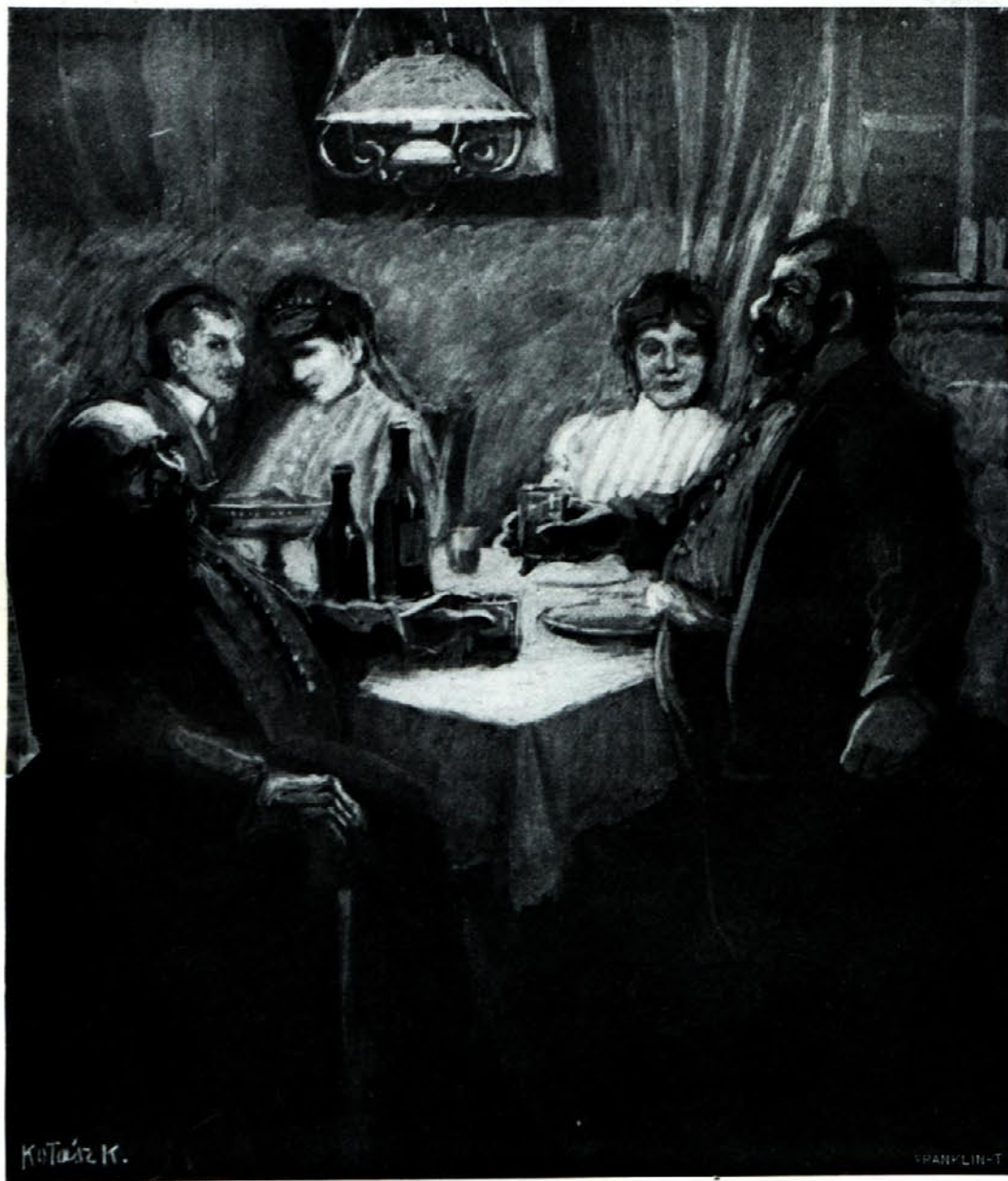
Ott volt a tiszteletes, ott volt az ifjú tanár, minden lépten-nyomon elpiruló feleségével, Juliskával; ott voltak ama bizonyos harmadik falubeli komáék; és a mit legelőbb kellett volna említeni: ott trónolt az asztalfőn mint háziasszony, az egykori kis Kukulyainé.

Szebben, bájosabban, nyájasabban mint valaha és fáradhatatlanul kínálta a vendégeket minden jóval.

Mikor a pulykapecsenyére került a sor, felemelkedett tiszteletes uram s immáron meg lehetős viruló ábrázattal, rettenetes hosszú, de annál ékeesebb felköszöntőt mondott a két új párna, áradozó szavakkal magasztalván a Gondviselésnek csudálatos útjait, módjait.

Gergő úr pedig, a ki sohasem volt valami híres szónok, felemelvén csordultig töltött poharát, nagy vidáman jelentette ki, hogy:

— Mégis csak minden úgy van jól, a hogy van!

Barátságos vacsora volt a Gergő ténsur úri házában.

— Kívül tágasabb!

Azzal megfordult s bevágta maga után a tornác ajtaját.

— Hát itt üssön meg a ménkü, — viszonzá Gergő úr teljes szívéből a szives istenhozottra s félig már kinyújtott kövér lábát visszahúzta a kocsiba:

— Hajts!

Nem kellett ezt a kocsisnak kétszer mondani. Meg sem állottak addig a harmadik faluig. A vendég menyecske még kedvesebb volt, mint előbb, elfelejtett Gergő ur mindent s olyan vidám lett a kis Kukulyainé árnyékában, hogy akár madarat lehetett volna vele fogatni.

De bezzeg mikor aztán haza ért, jaj de üresnek tetszett neki az a ház. Hej de becsillett volna az a bogárszemű vendég menyecske! De hijába, nem lehet, no!

A pap látván, hogy szegény Gergely úrnak nem minden úgy van már jól, a hogy van,

szótt bundája is csupa sár, csupa vér. Bizonyára messziről kellett jönnie s utközben az idegen kutyák tépték össze.

A mint a Kirurgus régi gazdáját a maga módja szerint köszöntötte, a pap előtt is megcsóválta a farkát, azután rohant be egyenesen a másik szobába, a hol azelőtt Éva asszony szokott hálgni. Felágaskodott az ágyra, bedugta orrát a terítő alá, majd bebújt az ágy alá is, onnan pedig szükölve futott ki a konyhába, gyorsan összeszaglált mindent, azután sebesen kinyargalt a kertbe, végig kutatott minden bokrot, benézett a tehénekhez, a tyúkólba, szóval minden olyan helyre, a hol Éva asszony valaha gyakrabban meg szokott fordulni.

Mikor pedig semmit se talált, leült az udvar közepére s egy hosszút, keservest vonított az ég felé.

De hamar felugrott megint, vissza futott a

Szerelmi álmom 1795-ben.

Irta WALLIS A. S. C.

Holland eredetiből fordította HANTAI GY.

*Carnac közelében a köztársaság 3-ik évében.
Floreal 20-án.*

Mily végtelen egyhangúsággal kopog az eső-csepp ablakomon, mily hosszúak itt a napok nekem!

Már néhány hét óta bolygok itt, ezeken a breton partvidékeken. Hoche kém gyanánt küldött ide; nem bízik igazában Bretagne és Vendée pacifikálásában, tart az angol lázításoktól. Utána kell járnom, hogy itt is kóborolnak-e gyanús chouan csapatok úgy, mint L'Orientnél mutatkoztak, vagy hogy én is fedezek-e fel titkos összeesküvést az emigránsokkal. Szerencsére, eddig nem kellett feljelentést tennem. A hová jöttem, ott minden nyugodtnak látszott. Belsőleg visszatartó rám nézve a kém-rendszer, s ezért kellemetlen meglepetés volt, midőn Hoche magához hívott s így szólt: «Francheville, fiam, hivatalosan békében vagyunk, de egy szerelmes ember sohasem tartotta még unalmasnak kétszer hallani a kedvesétől, hogy szereti; te beszélsz breton nyelven, menj és tekints jól körül, hogy a békének igazán békességes formája van-e.»

Kereken megmondtam, hogy mennyire nincs inyemre a dolog. «Szívesen harczolok a köztársaság ellenségei ellen, de nem szívesen kutatom ki, hogy hol vannak.» Ámde Hoche egy erőteljes káromkodással felelt, — káromkodás nélkül ritkán szokott beszélni — «nos, mille tonnerres, azt hiszed, hogy én szívesebben emelem le talán, mint te, a fazekak fődeleit, melyek alatt valami kotyvalék fő. Éppen azért választok mindig olyanokat, mint te vagy s nem szájhősöket erre a kis munkára. — Idegenkedésed biztosíték nekem, hogy emberségesen jársz el s nem csinálsz följelentéseket, ha a dolog nem egészen bizonyos. — Én a kedélyeket ki akarom

engesztelni s nem vért ontani, hanem vért kimélni akarok, ezért küldök csak oly tudósítókat, a kik, ha sebezni kell, mint orvos s nem, mint hóhér sebeznek.»

Hoche tábornok kissé durva külszine alatt, az exsergeant még egészen le nem vetett kaszárnyamodora alatt, oly sok finom jó érzés rejtőzik, — rajongók érte. — Mind a ketten egyformán fogunk örülni, ha nem lesz, miről tudósítsam.

E pillanatban egy kis kunyhóban ülök, hol a szakadó eső miatt menedéket kellett keresnem. Unalmamban elkezdtem e följegyzéseket; leírom bennük mind azt, a mi velem történik s mily tréfás lesz, ha ifjú korom eseményeit később — ha ugyan van számomra később; nagyon sok váltót nem intézhet az ember mai napság az életre — feleséggel és gyermekekkel átolvasom.

Ma egy vén curét találtam ebédjénél — azt mondják, hogy a doli püspök, ki Angolországba menekült, a breton papokat a köztársaság ellen izgatja — s belekezdtem egy beszélgetésbe, mint utas, a ki egy kissé pihenni akar. Az öregnek oly jóságos arca volt, hogy majdnem lelkiismereti furdalást éreztem a miatt, hogy ki akarom őt kémleni; de oly nyomorúságos volt minden körülötte, hogy azt gondoltam, bizonyára elégületlen egy oly kormányval, mely alatt nem volt képes jobb papi köpenyt hordani s nem tudott jobb csirkét enni, mint a milyen az előtünk fekvő volt, melynek hosszára nyúlt életnapjairól húsának szívóssága tanúskodott. El voltam egyébként határozva, hogy az öreg embert, ha rajta érném azon, hogy gyülekezetét fölláztatja, egy egyszerű figyelmeztetéssel s általam nyújtandó uti költséggel engedem menekülni; hiszen úgy se tudott volna ellenünk harczolni.

— Ugyan számíthat-e még a királyság visszaállítására, — kezdtem hosszabb, közönyös beszélgetés után.

— Ha Isten akarja — volt a felelet.

— Gondolja, hogy a köztársaság itt állandóan megerősödhetik?

— Ha Isten akarja, — volt ismét a válasz.

Türelmetlen lettem. — De az emberek is tehetnek erre nézve valamit, úgy gondolnám.

— Ha Isten akarja, — hangzott ismét.

Egy perczre azt gondoltam, hogy az öreg ember talán csak ravaszkodik; de nem, ő egyszerűen csak azt válaszolta, a mit állásánál fogva a sors minden kérdésére válaszul adni szokott.

Atyám rendkívül csodálója volt báró Grimm és az övéi köreinek. E körökből talán ezt a választ adták volna: «Ha ennyi és ennyi csomó anyag, ennyi és ennyi ható erőt fejt ki egy irányban, akkor meglehet, hogy ez így lesz» s ezzel sem lettem volna semmivel sem okosabb, mint a mennyire az öreg válaszai után lettem.

Van talán nekem, magamnak valami bölcsőbb válaszom? Egyáltalán van valakinek bölcsőbb válasza?

Gyertyám nemsokára kialuszik, jó éjszakát kívánok önmagamnak.

Floreal 22.

Tegnap és ma folytonosan lóháton ültem. Sehol sem bukkantam valami gyanusra. Mindenütt, a hol leszálltam s beszélgetésbe kezdtem, a népet csendes szomorúnak találtam, mintha megannyi kialudt tűz lett volna; a hol még a hamu alatt láng izzik, ott, úgy hiszem, szenvedélyesebbek az emberek. Még megsiratják a múltat, de már megnyugszanak a jelenben. Ha csak a köztársaság nem tiltja meg nekik, hogy

az általa felesketett papokhoz menjenek templomba és gyónásra, akkor ezek az együgyű lelkek, kiknek oly kevés elveszíteni valójuk van a földön és oly sok a mennyben, belenyugosznak a dolgok új rendjébe.

Azonfelül maga a korszellem is elhíntette már itt magvait. Sajnálják ugyan XVI. Lajost és szerencsétlen háza népét, de egyáltalán nem lelkesednek Provence kormányzóságáért vagy uralkodásáért, mely egészen a multhoz való visszatérés lenne. Itt, a hol a nemesség igazán patriarchalis, a papság a legjobb volt, itt érezték a mult nyomásait legkevésbé: nem rázták volna le soha magukról, védték hűségesen, de most, hogy legyőzött, most azt hiszem, itt is érzik, hogy ez már csak a *multé*. Még ez a lakosság is, a mely leginkább visszaborzad a forradalom iszonyaitól, más királyságot akar s nem az *ancien régime*-t, melyet Provence nyújtana. Vendéekben és Bretagneban is szívesen térnének vissza a trónhoz és oltárhoz, de nem a *corvéekhez* és *taille*hez.

Ma hosszabb ideig a tengerparton lovagoltam. Ott, a hol a La Falaisei földnyelvhez értem, mely Quiberon félszigetet a parttal összeköli, lovam egyszerre ágaskodni kezdett s nem akart tovább menni. Az ostoba breton paraszt, ki vezetőmül szolgált, megijedt s azt szeptegte: «Ne lovagolj tovább uram», háromszor keresztet vetve magára — a *polgártárs* kifejezéshez itt még nem tudtak hozzászokni — «ez figyelmeztetésül kell, hogy szolgáljon. — A ló megérzi a követ, mielőtt megpillantaná s ha nem akar az úton előbbre menni, akkor bizonyára veszély fenyeget ott.»

Megpróbáltam nevetni, azonban — szégyennel vallom be — úgy éreztem, mintha szívem elszorult volna. A tenger mellett sohasem vagyok a magam úra egészen. A mint hullámaim csapkodni látom, a mint nézem, hogy sietve s tájékozva ütődnek a parthoz, úgy érzem, mintha a végzet jönne vakon és könyörtelenül reám. A tenger zúgásában mindig valami fenyegetőt találok, mintha valami szerencsétlenséget akarna jósolni, jöllehet én valószínűleg sohasem utazom rajta és senki sincs ez idő szerint rajta olyan, a ki szívemhez közel áll. Éppen azért, mert nem ismerem félelmem okát, nem tudok ez ellen okokkal harcolni; ez a test nélkül való, a szellem, a melyet testi kezek nem képesek megragadni. Mikor Hoche főhadiszállását Rennesből Brestbe helyezte át, bevalottam neki egy bizalmas órában balgaságot, — nem kacagott, a mint azt előre gondoltam. — «Parbleu, — mondá — mindnyájunknak van egy küszöbje, a melyben megbotlunk. Szeretem azokat az embereket, a kik kerek megmondják, hol borsózik a bőrük. — Míg csak a tengertől félsz s nem azoktól a ravasz angoloktól — s most, hogy Duinkerkennél és Weissemburnnál megmutattad, hogy a szíved nem száll a lábszáradba, ha veszély van, ezt nem is lételezem fel rólad — addig jó barátok maradunk.»

Ez a majdnem aggodalmas érzés most is meglepett. Elkezdett már alkonyodni s csak a fehér habtaréjak ütöttek el élesen a nehéz ólomszürke levegőtől. Fenyegetőleg emelkedtek a távolban Quiberon sziklái. Ha nem resteltem volna önmagam előtt, visszafordultam volna. Így Keroestin falváig lovagoltam, hol e pillanatban vagyok s éjjeli szállást kértem. Nem kell pirulnom nekem, a köztársaság tisztjének, hogy borzongok, mint egy babonás vénasszony! Ez a sziklás és habzó hullámos vidék, melyen a tengeri madarak sikongatva szállnak a magasba, valami varázsszerűen hat reám. Leirom ezeket, hogy később egy meleg, világos szobában nevethessek a fölött, a mit egy ködös estén, alkonyatkor, a titokzatos Bretagneban éreztem.

Floreale 24.

Mikor tegnap reggel Keroestint elhagytam, jelentkeztem Penthièvre erődben, mely az egész félszigetet borítja, Hoche felhatalmazásával a szemlére. A jókarban tartott védőművek óriási ereje miatt az erődöt — dacára kis őrségének — majdnem bevehetetlennek tartanám; de a vezető kevés bizalmat gerjesztő benyomást tett reám. Nagyon gyakran elmondta, hogy mit tenne, ha ellenség ütné reá, «a szirtkekhez vadosnám; *mort dieu*, ha a köztársaságnak szüksége

van reá, nem ismerem irgalmat, a mi a köztársaság ellen van, *mort dieu*, azt elpusztítom, mint patkányokat, én mondom, polgár, mint patkányokat», kiáltott fel egyszer s másszor, különösen ebéd végeztével, a melyet, mint bizonyítgatá, nem szabad szárazon élvezni. A jó vívók diadalmi tudósításait a harc után s nem előtte szokták kiadni; én attól tartok, hogy a parancsnok *semmit sem* tenne, ha a köztársaságnak igazán szüksége lenne reá.

Ste Barben keresztül befelé lovagoltam a száraz földre. Örültem, midőn nem hallottam többé a sirályok sikongatását. Láttam több helységet, melyekben semmi látni való nem volt. Szerencse, hogy vannak szentek, különben itt minden név ac-ra végződne. E pillanatban megint egy ilyen lehetetlen nevet hallok: «Yvetac». Háziasszonyom egy pár salátafej árán veszekszik valakivel, a ki, úgy látszik, egy ilyen nevű községből jő. Ha említett salátafejekkel az ebédnél találkozom, megkérdem, hogy honnan valók.

Érdekes felfedezést tettem. Meglehet, hogy rokonságom van e környéken. Egy szintén Yvetac nevű kastély úrnője az én nevemet viseli. — Mint tüzes republikánus, atyám összekülönbözött egész arisztokrata családjával, ő sohasem szólt erről. — Meglehet, hogy az öreg marquise, de Francheville és unokája — a család, a mint hallom, csak ebből a két személyből áll — valósággal vérrokonom.

Igazán érdekes volna megismerni őket.

Floreale 25.

Nem soká tudtam a kísértésnek ellenállni. Az idős hölgyhöz, — nem, az ő körében csak úgy mondják, koros hölgyhöz — fordultam. Írtam, hogy én ugyanazt a nevet viselvén, azon hiszemben vagyok, hogy rokonok vagyunk s kérdeztem, hogy hajlandó volna-e nekem — jöllehet a köztársaság tisztje vagyok — megengedni, hogy mint vérrokon, bemutassam magamat s tiszteletteljes hódolatomat — úgy gondolom, hogy ez az ő világán elfogadott kifejezése. — Kíváncsi vagyok, hogy micsoda választ fogok kapni követem útján?

A szentség kapui nem nyílnak meg előttem. Az imént kapom a következő tartalmú levelet:

«Mély szomorúsággal olvastam levelét. Tehát valaki, a kinek megvan az az előjoga, hogy marquis de Francheville nevet hordhat, még sohasem tanulmányozta ennek a családnak dicsőséges történetét? S annyira járattan saját házának genealogiájában, hogy azt írja: «Fölteszem, hogy rokonok vagyunk.» Ah, szerencsétlen öcsém, — mert sajnálkozom önön, ugyanakkor, a mikor elítélem önt, — ha csak egy pillantást vetett volna nemzetségünk táblájára, tudná, hogy az ön dédatyja és az én boldogult férjem atyja testvérek voltak s hogy akkor a család két ágra szakadt, és hogy mi a Breton-ághoz tartozunk.

Nem, ne találkozzunk egymással, ez nagyon fájdalmas volna reám nézve.

Egy de Francheville Camille, oh, hogy az én megsiratott férjemnek is Camille volt a neve, a köztársaság tisztje! Kezem reszket, míg ezt le kell írnom.

De jöllehet nem óhajtok önrel találkozni, Imáimba tovább is befoglalom önt és ha a valódi világosság egyszer ön előtt is föltűnik, legyen meggyőződve, hogy ez lesz a legnagyobb öröm arra nézve, ki most szomorúan írja e sorokat.

Marquise de Francheville *Celine*,
szül. marquise de Dummelissard.

Megjegyzem, talán ez önrel is bizonyos méltánylásra talál, hogy mi a mi királyi házunknak, a mely ellen ön harcol, örökös adósai vagyunk, hogy a Dummelissardok egyik ága üdvözült felséges uralkodónk XV. Lajos alatt — így van írva, ne kacagjalok oh Pompadour és Dubarry árnyéka! — hercegi czímet kapott.

Finom illat emelkedik ki a nehéz sárga papirosból, egy világ illatja, a mely nincs többé. Magas, nemesi fogadtatások Versaillesben, fogadtatások hercegnői tabouretokkal, a mikor egy pár nagyon kiváltságosnak Ófelsége jelenlétében szabad volt leülni, támadnak föl képze-

letemben. Talán egy ily tabouret volt az én vérrokonomnak is egykor teljesítetlenül maradt eszménye. Egy holt világ, maradjon csak eltemelve!

A dolog tehát el van intézve, én nem jövök Yvetac kastélyba.

Tizennégy nappal később.

Mégis csak Yvetac kastélyban vagyok és pedig azzal a kilátással, hogy soká kell itt maradnom.

A dolog így történt. Mégis kíváncsivá lettem a régi fészekre, a melyben az embereknek az alatt, míg egész Európát mintegy Vulkan rázza meg, idejük van családi évkönyveket tanulmányozni s mintegy női Archimedesnek, bátorsága van a durván betörő életnek mondani: ne zavard köreimet.

Elhatároztam, hogy legalább távolból megtekintem egy pillanatra rokonom lakóhelyét.

De micsoda út vezetett arra! Értem, de csak azóta, mióta itt bolyongok, miért nem tudták legyőzni csapataink a vendéikeket és chouánokat. Az utak, helyesebben az útvesztők ép oly világ előttiek, mint minden egyéb. Oly kátyúkat, melyek távolról teljességgel nem láthatók s mindaddig el vannak rejtve, míg az ember beléjük nem bukik, nem láttam sehol. A nap fényesen sütött, de előző napon esett az eső s a köves meredek erdőút, melyen szegény lovam nagy ügyvel-bajjal vánszorgott előre, sikos és sötét volt. El-clesúztunk és számtalanszor megbotlottunk; de végre a rám nézve tilalmas éden előtt álltam. Annyira távol feküdt a világtól, annyira védték az erdők, melyek csak itt képeztek nyílt teret, hogy valószínűleg e miatt maradt megkímélve a lerombolatástól; — vannak helyek, melyekben az emberek a mozgalmas életről annyira lemondottak, hogy viszont a mozgalmas élet is lemond róluk.

Egy régi kastély állt előttem dűledező állapotban. Az elhanyagoltatás nyomait hordozta, de ez az elhanyagoltatás olyan volt, mint egy szép nő pongyolája, melyben csak pirulva lehet látni s melyben ennél fogva annál bájosabb. Ha több munkás kéz állott volna rendelkezésre, bizonyára megnyirbálták volna a vadszölő és futórózsá ágait; így a szürke falak egészen el voltak borítva a zölddel és az éppen nyílni kezdő rózsabimbókkal. Kétségtelen, nem ilyen volt akkor, mikor a hercegi Dummelissardok rokona, mint ifjú asszony vidám bevonulását tartotta, de kételkedem, hogy szebb lett volna. Szebb hang nem üdvözölhette őt sem, mint az, mely a távolból hangzott felém, míg hallgatózva megálltam az ódon vár kerítése mellett. Az énekes nőt nem láthattam, de a hang friss, tiszta csengése nyilvánvalóvá tette, hogy ifjú lehetett; a tavasz csendült meg hangjában. Az ének dala is — a szavakat nem érthettem, de úgy látszott, hogy valami régi népdal volt s hirtelen visszaemlékeztem, hogy az én breton dajkám ilyes dalokat énekelt — csodásan összhangzott a maga lágy, búsongó hangjainál fogva a vidékkel. Az ifjú hang, mely a régi népdalt énekelte, jól illett az öreg épületekhez, melyeket ifjú zöld koszorúzott.

Soká, igen soká hallgatóztam. Nem tudom, mit álmodtam, azt hiszem, hogy úgy volt, mintha valaki az idegen, zajos vendégfogadóból jöve, egész távolból szülőhelye templomának harangját hallja s elfelejti, hogy már réges-régen hitellenné lett. Oly lehetetlennek látszott, hogy az a világ, a melyben vesztőhelyeket állítottak föl, a világ, a melyben az emberek gyűlöltek és gyilkolták egymást, ezt a napsütötte helyesekét is képes volt előhozni, tele zöld lombbal és békével; oly lehetetlennek tetszett, hogy én, a ki ennek a tiszta hangnak énekét hallgattam, hallottam a *ça irát*, a *tricotéusók* és *tape-durók* durva hangján felhangzani. Fájdalom fog el, az a fájdalom, a mely mindig eltölt bennünket, ha meglátjuk, hogy mily szép lehetne a világ és hogy majdnem mindenütt mily csunyává lettük azt.

Egy mély sóhajjal indítottam énnek lovamat. De a kerítésen kívül, mely az én tiltott paradicsomomat a méltatlantól elzárta, tényleg megszűnt a paradicsom. Mikor én egy pillanatra elfeledve, hogy micsoda talajon járok, sarkantyúmat használtam, lovam oly kátyúba jutott, a mely valamivel mélyebb és még kevésbé látható volt, mint a többiek, melyekbe már ismétetlen majdnem belebukott s egész erővel le-

dobott magáról. Úgy éreztem, mintha az a fa, mely az ösvény szélén állott, valamennyi ágával reám zuhant volna; szemem előtt tánczó lámpácskák egész serege szikrázott, fülem zúgott — azután minden csendes és fekete lett körülöttem.

Midőn öntudatlan állapotomból fölébredtem, egy nagy ágyban feküdtem megfakult damast függönyök megett, régi módisan bútorozott szobában s csodálkozva vettem észre, hogy bal karom fel van kötve és homlokomat jeges ruha borítja. Később hallottam meg, hogy közvetlenül a kastély mellett bukkantak rám, míg én öntudat nélkül a földön hevertem — lovam egy fához hajított — s így eresztettek be a kastélyba és konstatálták, hogy fejemen meg vagyok sérülve és egyik karom eltört; e perczen nem volt más tudatom az állapotról, melyben voltam, mint a pusztá elcsodálkozás érzése. — «Harczoltunk?» «meg vagyok sebesülve?» kérdeztem, a harcztérre és Hocherà gondolva.

Nem, a jóságos öreg arc, a mely reám hajolt, nem az én ifjú szép tábornokom arca volt.

— Marquis úr leesett a lóról, de néhány hét múlva marquis úr újra felgyógyul, — válaszolt egy tiszteletteljes hang.

— Hol vagyok tehát?

— Yvetac kastélyban, marquis úr.

Yvetac kastély, marquis úr — mily rég óta nem hallottam ezt az atyám által eldobott nemesi címzést! — mintegy tündérmese hangjának hallatszottak előttem. De egyszerre csak az emlékezésnek fénysugara villant át fejemen: hiszen ez volt az én rokonom kastélya! «De hisz akkor én nem maradhatok, engem itt nem látnak szívesen», dadogtam és iparkodtam föltámaszkodni; de hasztalan, még nagyon gyenge voltam.

Mintegy álomban véltem hallani egy alakot, mely barátságosan így szólt: «Fiam, szívesen látjuk önt» és úgy éreztem, mintha egy kéz pihenne karomon; azután ismét minden ködbe tűnt el előttem.

Második fölébredésem öntudatos fölébredése volt egy olyannak, ki hosszan és nyugodtan aludt. Most tudtam, hol vagyok s megértettem, hogy a fiatal leány, a kit a szomszédos szobában, melynek ajtaja nyitva állt, láttam ülni, énekelt az a dalt, melyet a kastély előtt végig hallgattam.

Megértettem, hogy ő volt az, mert neki kellett ennek lennie. A dal teljes hangzatosságával még ez ajkamon ült, itt úgy látszott, hogy dal és énekesnő egyek.

Míg ezeket most írom, mosolygok azon a gondolon, hogy le akarnám őt írni. Ki látta egy festményt csak azért, mert valaki a vonalakat és a színeket elbeszéli, ki hallaná a fülemilét csak azért, mert valaki a fülemile daláról beszél?

A tavasz, mely hangjából felém hangzott, nyugodott egész lényén. Alakja nem volt oly karcsú, mint a hogyan ezt talán az *ancien régime* alatt Páris esztétikai szalonjaiban kívánták volna; a külső levegő színe volt rajta, mely üdőbbé és erőssé tesz. Arcza mutatta, hogy a nap gyakran megsütötte. Hosszan tekintetem reá a gyengeség kellemes érzésével, mint a ki nem voltam képes másra, csak látásának élvezésére ép úgy, mintha valami szép virágot láttam volna.

Úgy látszott, hogy felügyelete alatt tart, mert midőn látta, hogy fölébredtem — ifjú arcában szokatlan, mély komoly szemek ültek, még most is hasztalan törekszem visszaemlékezni, hogy kire emlékeztettek ezek — rögtön felállott s úgy látszék, hívott valakit, a kit én nem láthattam.

— Jól van, Madeleine, — hallottam s egy pillanattal később egy koros hölgy tekintélyes alakja lépte át lassan a szoba küszöbét.

Ez az öreg nő a marquise volt. Lehetetlen lett volna az előkelő hölgyet benne félreismerni, ha mindjárt a nehéz gyász, a melyet hordott, sokkal szűkösebbnek látszott is, mint a minő rangjához illett volna. Megvolt benne az előkelőségnek az a biztonsága, a melyet csak nemzetiségről nemzetségre tapasztalt tisztelet s nemzetségről nemzetségre gyakorolt tekintély képes nyújtani.

Megértettem, a mint őt a majdnem szegényes

ruhában ünnepélyes lassúsággal felém közeledni láttam, hogy miért nem volt anyám legcsillogóbb öltözetében is a régi szolgálk előtt, a kiket atyám házába magához vett, semmi egyéb, mintegy gazdaggá lett kereskedő leánya. Még most is elpirulok, ha arra az alig észrevehető mosolyra visszagondolok, midőn egy alkalommal díszöltözékére bámulni láttam őket, a mely öltözéket anyám a helyett, hogy virágokkal vagy más díszítésekkel himeztetett volna ki, családi címerünk különböző jegyeivel himeztetett ki s hallom még most is, hogy atyám mily nyomatékosan tiltotta meg neki e ruha viselését. Felhányna neki, hogy mindig az arisztokratát akarja játszani, pedig éppen ezzel az öltözetével tanusította világosan, hogy mennyire nem arisztokrata!

— Midőn ide behozták, azonnal felismertem önt, mint a de Francheville család tagját, — mondá az éltes hölgy — míg nyugodt szere-

levelet megírtam s hódolattal hajlok meg a Gondviselés akarata előtt, mely önt mégis idevezette. Nem lett volna szabad nekem elutasítani önt, midőn ön alkalmat keresett egy oly világot megismerni, a mely önre nézve eddig talán inkább szerencsétlen véletlen, mint saját hibája folytán idegen volt. Bár csak jól érezné magát ebben a világban! Úgy hiszem, hogy önnek az ég rendelte a balesetet, hogy engem szeretetteljesebb gondolatokra bírjon.

Épen egy gonoszító mosoly akart ülni ajkaimra, mert arra gondoltam, hogy az ég igaztalan az oly fiatal emberek iránt, kiknek tagjait koros hölgyek megtérése kedvéért kifizamodni engedi; de midőn Madeleine-re tekintettem, nem látszott többé oly nehéznek megnyugodni abban, hogy karom kitörött, mert ez szerezte meg a jogot, hogy közelében lehessek. Molièrenek egy sora

«A jó alkalmat az Ég adja nekünk»

Nyugodt szeretetreméltósággal helyet foglalt ágyam mellett.

tetreméltósággal helyet foglalt ágyam mellett. — Örülök, hogy személyemben bemutatathatom a rokont, a ki reméli, hogy ön itt egészen meg fog gyógyulni. Az — a szomszéd szobában levő leánykára mutatva — az ön unokahuga: Madeleine.

Éreztem nagy jóságát, melyet ő a maga állapontjáról tanusított, midőn engemet, a köztársaság tisztjél, kinek atyja polgári házasságot kötött, ily jó akarattal szólított meg; de míg pompás fehér hajtól környezett arcában a sok szenvedés nyomait szemléltem, fájdalmasan érintett, hogy könnyelmű kíváncsiságom folytán ebbe a helyzetbe hoztam őt, mert hiszen bizonyára egy bizonyos fokú szomorúság oka lettem én is egy olyanra nézve, ki úgy látszék, a nélkül is sokat szenvedett. Szégyenpirral arcomon köszöntem neki s dadogtam, hogy mennyire fájjalom, hogy én, mint nem kívánatos toladó kénytelen vagyok itt maradni.

A marquise félbeszakította mentegődzésemet. — «Ön az én levelemre gondol, — mondá — fiam, én utólag magam is sajnáltam, hogy e

villant át agyamon. Megcsókoltam tehát a felém nyújtott kezét s lehúnytam szemeimet egy oly beteg kellemes érzésével, kinek nincs más dolga, minthogy nyugodtan beteg legyen.

Valóban nem tudom, hogy a Prairial hányadika van ma. De ez mit sem tesz, én nem irok több dátumot, egyelőre életemnek nem lesz több dátuma. Az idő megállott s nem kívánám, hogy tovább haladjon. Oly jó, oly gondos szívetlennel vannak a nem szívesen látott vendég iránt! Mert nem akarom, hogy Vincente, az öreg ügyelő szolgál mellett maradjon, s virraszson, magával viszi ajtóm kulcsát, hogy éjjel néhányszor utánam nézhessen. Ez ugyan teljesen fölösleges, de én némileg szibarita hangulatban vagyok: engedem magamat kényeztetni és becéztetni. Ilyen ellátást, fényűzést nem élveztem legelső ifjúságomtól fogva; kemény derékalj az, melyet a háború nyújtani szokott s most én oly kényellelemmel, mely miatt szinte szégyenkezem, pihenek a puha vákoson. Szobámat még nem hagyhatom el, — kivéve, hogy a szomszéd szobába

át mehetek, hol az agg marquise társaságában vagyok délután, de az órák azért nem hosszúak rám nézve. Asztalom közvetlen az ablak mellett van s a mint írás közben kitekintek, e pillanatban unokahúgomat, Madeleine-t egy magas hársfa alatt látom ülni, mely ágaival majdnem eléri ablakomat. Varrással van elfoglalva, kezei kicsinyek, de nem simák, sőt kissé eldurvultak, mint olyanok, melyek ismerik a munkát. A mint most megfigyelem, egyszerre megvillan előttem, hogy micsoda emlékeztet kellett föl lelkemben. Corday Sarolta, a kit én Cayenneben ismertem, önkénytelen ő reá emlékeztet. Corday Sarolta is ugyanily módon viselte egy hasonló fejkötő alatt haját, mely hullámosan omlott vállaira. De főleg a szemek azok, melyek engem a cayenni ifjú nőre emlékeztetnek.

«A tenger van szemekben», mondta egyszer, úgy hallom, egy tengerész Madeleine-ről s e szavak jellemzik őt. Szürke szemei vannak, hosszú, nagyon sötét pillákkal, melyek a szemeket néha majdnem sötétekné láttatják s mintha ezek minden benyomásnál változtatnák színüket, ép úgy, mint a hullámok minden napsugárra. Ezeknek a nyugati tengervidékeknek női a szemükben hordoznak valamit a tenger áthatolhatatlanságából. Sokszor megfordultam Corday Sarolta ismerőseinél és sohasem gyanítottam semmit abból a tüzből, mely a külsőleg oly csendes, nyugodt leányban lángolt; ezek a nők síma homlokkal gondolkoznak s hallgató ajkakkal itélkeznek. Rajongásuknak nincsen tetszés kiáltása s idegenkedésüknek nincs szemrehányása, mint az érzelmek azon szalmalángjának, melyet Párisban szeretetnek vagy gyűlöletnek neveznek. — de ez a rajongás daczol a vérpaddal s ez az idegenkedés tört rejt magánál. Vajon Madeleine is tudna-e ily mélyen gyűlölni? Mily erősen tudna ez esetben szeretni is!

Csodálkoznom kell a tapintaton, a melylyel az öreg marquise a beszélgetést vezetni tudja, úgy hogy egyikünk érzelmeit se sértse meg. Szerencsére, a rémuralom nem kívánt tőle véres áldozatokat. Férje és négy fia, kiket elveszített — lehet-e csodálni, hogy az anya arcvonásai szenvedőkké lettek? — elhaltak még azokban a napokban, mikor Franciaország «még boldog volt». Még boldog! A vér és iszony rövid uralma, a mely most, mint nehéz éji álom megettünk fekszik, okozta, hogy a «*Lettres de cachet*» napjairól — ilyen «*lettres*» tartotta atyámat is fogva a Bastilleban — mint boldog napokról lehet beszélni a nélkül, hogy gúnyosan fölka-czaghatnák.

Pedig a forradalom nagyszerűen, oly sokat ígérőleg kezdődött!

Míg én itt oly világban élek, mely iszonyodik tőle, szükségét érzem, hogy hajnalpírjának napjait, azét a hajnalpírét, mely oly gyönyörű napot engedett remélni, emlékezetembe vissza-idézzem. 1790 jul. 14-ike, te szent kibékülési ünnepe a nemzet összes néposztályainak, mely élténken állsz lelki szemeim előtt! Párisban voltam súlyos betegen fekvő atyámnál. Egy későbbi nemzedék, a mely ezt a napot egyedül könyveiből tanulja ismerni, úgy hiszem, sohasem jut tudatára annak, hogy mit éreztek azok, a kik ezt a napot *átélték*. Talán soha nem dobogtak a szívek oly lelkesen, mint ezen az örökké emlékezetes napon, s talán soha utána nem fognak a szívek ismét oly lelkesen dobogni, mint akkor. Abban a perczben, a midőn a király és a nép egyszerű embere csak egyazon szeretett Franciaország polgárait látszottak egymásban látni, senki sem volt oly szegény, hogy gazdagnak ne érezte volna magát, mert hisz egy nagy eszmény birtokában volt. Ha egy későbbi kor kicsinylőleg mosolyog is, *mi* ebben a pillanatban hitünk a mi nagy testvérisülési jelszavunkban, mi testvéreknek *érezük* magunkat. Atyám majdnem haldokolva az ablakhoz vitette magát és a mint az ujjongó tömeget látta, fejét egy utolsó mosolylyal hajta le és így susogott: «A ki ezt a napot megláthatta, annak élete megérte az egész élet szenvedését.»

Fájdalom, erre a napra következett a rémuralom. Az ember nem ujjonghat többé a tegnap felett, melyet a ma bölcsességével kritizál. Atyám csak a Bastillet látta leomlani, de nem látta a rémuralom vérpadjait.

Vincent kopogtat ajtómon. A kis falu maireje, a melyhez Yvetac kastély is tartozik, Rennesben volt s magával hozta az utolsó híreket Párisból, leírását azoknak a jeleneteknek, a melyek Prairial elsején folytak le. Majdnem újra visszatérés a rémuralomhoz!

A hársfán ablakom előtt egy csalogány énekel párjának, a virágok illata áthat a nyílt ablakon s e közben olvasom, hogy Párisban egy dühöngő tömeg a 93-iki alkotmányt, a sansculottek uralmát kívánja vissza s az elégtellen nép újra a kormány gyeplőjéhez nyúlt.

Boissy d'Anglas bátorsága, a ki midőn a dühöngő tömeg a tanácsterembe benyomult, nem engedett s nem ingadozott, megfékezte a vihart. De mily különös, Romme, Goujon, mindazok a vezetők, a kik a sansculottizmushoz való visszatérést követelték, nem lettek ennek iszonyaitól szennyesek és ellenkezőleg most, mint a moderantizmus védői lépnek föl. Rettenetes, hogy gyakran azok, a kiket az ember legjobban utál, lesznek a segítők, kik szántóföldjeinket a gaztól megszabadítják. Hát a piszkot egyedül csak piszkos kézzel lehet eltávolítani az útból?

Annyira az olvasott benyomása alatt állottam, hogy én, midőn a marquise délből szokás szerint bejött hozzám társalogni, önkéntelen is a párisi eseményekről kezdtem szólni. Abból a kevésből, a mit válaszolt — vajjon az óvatosságot velem szemben tartja szükségesnek, vagy ajkai elfáradtak az elítélésben? — észrevettem, hogy ő mindazt, a minek köztársasági neve van, egy jelentőségűnek tekinti az elnyomással és kegyetlenkedéssel elannyira, hogy nem tartja érdemesnek csodálkozni bármely felett, a mit a köztársaság nevében elkövetnek. Miért ne kívánhatnák vissza a 93-iki alkotmányt, ha lehetséges volt ezt az alkotmányt megcsinálni? Mindent és mindenkit érintő elítélése tulajdonképen jól esett nekem. A mint így a köztársaságot oly vakon kárhoztatták, ismét képes voltam tüzszívemben védelmezni azt.

Azt hiszem egyébként, hogy kölcsönösen örülünk azon, hogy a jég köztünk meglökt s nem kell többé a korábbi aggodalmas tartózkodást folyton szem előtt tartanunk. Madeleine, a ki, ha más foglalatossága nem volt, néha kézi munkájával hozzánk jött, most mutathatta ki először, hogy tudja, hogy én a köztársaság tisztje vagyok. Kérdezte, hogy hol harcoltam és hogyan sebesültem meg. Úgy látom, hogy Vincent közölte úrnőivel, hogy én egy golyó sebhelyét hordozom vállamon s egy bajonette szúrás helyét mellemen. A sebek bizonyára nem olyanok voltak szemükben, melyeket a jó ügyért való harcolásom közben nyertem, de minden esetre olyan sebek voltak, melyek legalább annyit bizonyítottak, hogy én a rossz ügyért nem harcoltam rosszul. Nem olvastam ugyan helyeslést, de legalább részvételt láttam Madeleine szemében. Vincentot fecsegéseért a legszebb dohánytárczával kell megbüntetnem, a melyet e vidéken csak előkeríthetek és leánya, Babette olyan új ruhában pompázik majd, a mi Yvetacban valóságos falusi esemény lesz.

Balesetemet közölni akartam Hoche tábornokkal, de a marquise oly nyomatékosan kért arra, hogy ezt ne tegyem, hogy meg kellett benne nyugodnom. Valószínűleg valami republikánus köztársasági bekvártélyozás, valami Yvetacot látogatásukkal megtisztelő forradalmi emberke képe villanhatott át fején, talán veszélytől tartott, mint királypárti, — a biztonság még oly nagyon új dolog — elég az hozzá, hogy meghajoltam kívánsága előtt. Hoche bizonyára fölteszi, hogy én még mindig kémutamom bolyongok. Nos, titkos kívánságát most bizonyára betelni látja; mert innen semmi esetre sem lesz neki jelenteni valóm!

Nem gondoltam-e rokonom kérésének teljesítésénél egy pillanatra arra, hogy fiatal tábornokom veszélyes is tud lenni, s hogy arisztokrata nők is ilyenek találták? Ha ilyesmi megtörtént eszemben, úgy az nagy ostobaság volt részemről, mert Madeleine iszonyodik ép úgy, mint nagyanyja a királygyilkosok köztársaságától s ennek vezetőitől Párisban és a hadseregben egyiránt. Nekem nincs felelősségteljes állásom és rokona is vagyok, bizonyára ennek kell

köszönnöm, hogy nem néz reám azokkal a szemrehányással teljes szemekkel, melyek néha halovány arcából kivillannak, ha nagyanyja a polgárháború iszonyairól beszél, a mely Vendéében és Bretagneban dühöngött. Madeleine nem szól ilyen alkalmakkor, de a tenger szemében — viharzó tenger, mely vagy tönkre tesz, vagy a sziklákon maga semmisül meg.

Házi fogságom szerencsére megszűnt; körülvezetethetem magamat Madeleine által a helyen, mely egykor Yvetac parkja volt s a mely most festői zöld vadon. Vincent nagyon le van verve az elhanyagolt állapot miatt, a melyben mindent találok, pedig nem volna szükséges, hogy ennyire levert legyen, én mindent igazán elég szépek látok. Az öreg ember s leánya, Babette képezik a kastély egész szolgáloményzetét. Nem gondoskodhatnak selyem vagy bársony virágszőnyegekről s fénylő, kavicsos utakról, de a természet gondoskodik helyettük olyas valamiről, a mi nekem sokkal jobban tetszik, mint mindaz a merev pompa, mit egykor Versaillesban láttam. Nincsenek szépen gondozott virágágyak, de vannak orgona-, jázminbokrok, vannak fülemilék és pacsirták, s mindenek felett itt van Madeleine, hogy nekem mindent megmutasson.

A park után meglátogattuk a konyhakertet, Vincent és leánya működésének tulajdonképeni terét. Itt gondozzák azokat a salátafejeket, melyek engem először ismertettek meg Yvetackal s innen látszik jelen jövedelmeinek legelőkelőbb forrása is fakadni. A kastély tulajdonosai egykor gazdag földesurak voltak. De a mint a halálszok mondják, már régóta nem úsznak a dagálylyal és a család szétesése után Yvetac tulajdonosa, ki a maga részét testvérétől nagyon is drágán vásárolta meg, nem volt képes az előző jólétre emelkedni. A forradalom, a mely a polgárháború révén a munkára szükséges kezeket elvette s az assignatákat hozta be, csak egy már a nélkül is tűnőben levő fényt homályosított el még jobban. Most már Yvetac erdősegei és szántóföldjei (mert erdősegei elvágják az országúttól — eufemisztikus kifejezés! — de a másik oldalon kiterjedt, bár most ugaron fekvő szántóföldjei vannak) kevés jövedelmet hajtanak, mert hiányzik a szükséges munkaerő. Úgy látszik, hogy azok a termékek, a melyeket melegágyai és kertje a legkevésbé távol fekvő helységek számára szolgáltat — közlőrl itt szó se lehet — adják most főleg a két nő ellátására szükséges jövedelmet.

Madeleine vezetése mellett bejártam a gyümölcsöst. A fű magas volt, de ő azt mondta, hogy csak akkor szabad lekaszálni, ha a magvak megérnek és leullanak. Nem mertem megkérdezni: miért; bizonyára oktalannak találná a kérdést. Azt sem tudtam, hogy oly sokféle mezei virág van; mit tudunk mi Páris klubjaiban és a táborokban a természetről! Azt hiszem, hogy különös benyomást tehettem reá; minden, a mi rá nézve mindennapos volt, új volt reám nézve; én nem tudom, mikor kell vetni és mikor aratni, mikor állnak a növények szépen és mikor állnak nagyon sűrűen. Madeleine néha mosolygott, azt hiszem, hogy úgy igazában nem is tud nevetni, szemei mindig komolyak maradnak, mint egy olyannak a szemei, a ki az életnek nagyon is sok árnyoldalát látta, hogy sem gondtalanul örülni tudna valaha. Saját fájdalma is, vagy csak nagyanyja gyászruhájának árnyéka, — a mint Vincenttől hallom, ezt a gyászruhát Ő Szent Felsége halálakor vette az öreg nő magára — a nagy események árnyéka hull csupán reá?

A marquise szerencsére nem engedte, hogy ő is gyászt viseljen. Madeleine még az életé, a jövendőé, — szokta mondogatni. — Vajjon micsoda jövendőről álmodhatott Madeleine részére?

Óh ez a felséges nyugalom itt! ez a felébredés, ablakkinyitás, hársfilla, mit a reggeli szél behord, ez a semmivel nem törődés, az arra nem gondolás, hogy az embernek tüstént tovább kell hurcolkodnia s talán diadalmas zászlók lobogását láthatja, de vértócsákat is és megcsontított embereket. Úgy érzem, mintha mindennap egy-egy ajándék volna reám nézve.

Mi volt eddig tulajdonképen az én életem? Midőn a külföld a háborút megüzente, elhagytam Páris, hogy mint önkéntes lépjek szolgál-

latba s azóta kalona maradtam és folytattam a csalározás és egyik helyről a másikra vonulás életét, azt az életet, mely hadseregünk élete volt. Nyugodni annyit jelentett reám nézve, mint megszécsesülve valahol lefeküdni. Mivel úgy éreztem, hogy képzetesebb vagyok, mint a legtöbb társaim közül, magamba zárkóztam s nem találtam más rokonszenvet, csak azt, a mi engem Hoche tábornokkal összekötött. Azok voltak legboldogabb óráim, midőn élénk hangjával hozzám kiáltott: «Jőjj csak ide, könyvmoly» és én mellette az ő sátorában ülhettem s olvashattam. Gyakran szokta mondogatni, hogy ő maga is egykor szűkös sergeant zsoldjából hogyan lakargatta meg a pénzt akkora darabka gyertyákra, melyek mellett késő éjszakán könyvei mellé ült. «Mi egy csapáson járunk», mondá ilyenkor látható elégtelenséggel, csak hogy nekem jóval rosszabb sorom volt, nekem A—Z-ig mindent magamtól kellett előteremtennem; igen, arisztokrata fiacskám, a ti jó neveléséért nem egyszer irigyeltelek benneteket. Én durva fickó voltam. Marat megelégedhetett akkori stílusommal, de hogy is lehetett volna ez másként? Ha, a mint Siéyes mondta, «az ember a semmiből egyszerre minden lesz, akkor az embernek az evést ép úgy meg kell tanulni, mint előbb az éhezést.» Menynyszer köszöntem én Hoche-nak a szivességét s osztoztam győzelmei felett büszkeségében. Katona életünk kemény volt, de az ember szerethette a köztársaságot tiszta szívet-lelékkel; nem látta a gazemberek vagy fanatikusok iszonyú tettei által való megszeplősítést; a hadseregben, a mennyiben a köztársaságért harcoltunk, nem ismerlük a kegyetlenkedést. Ha a történet később ezek miatt az iszonyatok miatt «vestra culpa, vestra maxima culpa»-t kiált, adja meg egyúttal a babért a mi vitéz hadseregünknek. Nem lobogtattuk-e meg a francia tricolor-t a batávok befagyott folyói felett? Nem táboroztunk-e a napsütötte Rajna és Mózél völgyekben? Nem visszhangozták-e Spanyolország hegyei a mi győzelmi kiáltásainkat? Nem volt-e Európa ellenünk s nem győztük-e le Európát?

Iga, Bretagne és Vendée nincsenek legyőzve, csak paczifikálva vannak; mi itt nem mint győzők a legyőzöttekkel, de mint harcolók a harcolókkal tárgyaltunk. De hát a chouánok, a vendéiek nem ép úgy francziák-e, mint mi? Ha ezek velünk egyenlők, ez nem egyúttal a mi dicsekedésünk is-e?

Rokonaim, úgy látszik, nem igen hisznek a paczifikálásban. Mikor én a kibékülésről beszéltem, melyet Nantesban Charette és a köztársaság között megkötni láttam, a köztársaság között, mely mindent jóvá akart tenni, hogy az új, virágzó életet hívjon az elpusztított országba, az öreg marquise, mindent mondó hangon kérdezte: «A sirokba is?» Mit felelhettem én, s mit felelhetett a köztársaság?

Rokonom kérdése szünetlenül fülembe hangzik. De ha sohasem szólhatnánk sirjainkhoz: «Záruljatok be», hisz akkor országunk egy örökké tartó átokhoz volna kötve. Most, hogy új vér többé nem folyhat, most a polgároknak, a kik oly soká küzdöttek egymás ellen, nemcsak a Nantesban váltott kézszorításokkal, de szívével is békét kell kötni. A rémuralom megbukott, így az élőknek igyekezniök kell megnyugodni, ha nem tudnak is megbocsátani s ha nem akarnak is feledni.

— Mit tett a köztársaság a maga gyilkolásainak kiengesztelésére, — kérdezte Madeleine-tőlem, azzal a pillantással szememben, a mely ezeket oly mélyekké és sötétekké teszi; — azok közül a kegyetlenkedők közül, a kik a Vendéet elpusztították, egyedül Carriert végezték ki; gyilkosokat, mint a minő Billaud-Varennes megkíméltek, septembriseurök, a minő Tallien, uralmon vannak.

— A történet büntetése lassan jó — válaszoltam én — nem mindig látja az a nemzedék, a mely a bűnt látja, ennek büntetését is; a mi bűn volt a köztársaságban, az bizonyára ép úgy bűnhődik, mint a hogy bűnhődtek azokért a bűnökért, melyeket a királyság követett el.

Éreztem, hogy nem értett meg. Mit is tudott volna az ő tiszta szíve a «napkirály» vagy XV. La-

jos bűneiről, azokról a bűnökről, a melyekért a szegény, rövidlátó utód még jobban lakott, mint saját hibájáért. Nem volt bálorságom gondolatait a Parc de Cerfs, Montespannal vagy Pompadourral beszennyezni; hogy tudhatta volna, hogy a történelemben a túl sok szennyet néha csak a vér tudja lemosni? Minden kormány, a mely, mint a történelem visszahatása egy előbbi kormánnyal szemben uralomra jut, ellenkező irányban követ el hibákat a nélkül; csak ezek közvetlenül elérnek büntetésüket; csak mikor az áradat ismét elhúzódott, lehet látni, hogy micsoda károkat okozott s lehet ellene sánczokat építeni. A királyság ily módon vétkezett kezdetben büntetlenül a hatalmas nemesi családok ellen, a köztársaság, viszont a királyság ellen. Mi mindnyájan oly magvak gyümölcsöt szaggatjuk, a melyeket nem mi vetettünk el, de egyúttal fizetjük azokat a számlákat is, a melyeket nem mi csináltunk.

Itt úgy látszik, senki sem talál abban semmit, hogy Madeleine egyedül megy ki velem, ő maga a kacérság teljes hiányában, legkevésbé. Mit susogtak volna az *ancien régime* udvari köreiben, azokban a mérges körökben, melyekben Mária Antoinette jó nevét tönkre tették, Madeleine természetisége felett, mennyire megkritizálják volna őt! Itt, hol a nemesség patriarchális és a világ nyelvéből érintetlen maradt, nem volt szükség a szertartás és etikette szigorú körülhatárolására, az ember egyszerű addig, a míg romlatlan. Mily kevéssé gyanítja az agg marquise a maga naiv büszkeségében a fölött, hogy ereiben az udvari nemesség vére folyik, mily kevéssé gyanítja, hogy mily souverain megvetéssel néztek volna Párisban és Versaillesban az ő falusias egyszerűségére s ő reá, kinek soha nem volt kedvese s kinek férje soha maitresset nem ismert.

Kezdetben fiatal rokonomat húgomnak címeztetem, de ezt a merev címzést csakhamar abbahagytuk. Madeleine elmondta, hogy majdnem 20 éves. Szülei korán meghaltak. A nagyszülők, a kik fölnevelték, szerencsére, sohasem éreztették vele, hogy keserű csalódás rájuk nézve az, hogy nem fiú, hanem csak leány. Három fiuk korán elhalt, egyedül Madeleine atyja nőtt fel s nyújtott reményt arra, hogy a régi nemesség benne tovább él, de ő is meghalt a nélkül, hogy különösen a marquise által oly forrón óhajtott örökösöt hagyott volna utódul. A de Francheville breton ága kihalt Madeleinnel, ha csak...

Nem, a mit most egy pillanatra gondoltam, nem irom le.

Rokonaim rendszeren francziául beszélnek, de a falu lakosaival mindig breton nyelven és ha Madeleine valami miatt tűzbe jön, önkénytelenül is breton szavak jönnek ajkaira. Sohasem mondom többé, hogy az-ac hangok oly lehetetlenül hangzanak. Ha az ember a breton nyelvet használja, úgy hangzik, mint az elmúlt századok zenéje; az ember hallja a régi legendák tengerbe merült harangjának kongását; oly komoly és oly naiv e nyelv, mint Madeleine maga. A nemes hölgyek, a kikkel eddig Párisban találkoztam, Voltaire-t és Rousseau-t olvasták — talán titokban Crebillont is — Grimm-ről és Holbach-ról beszéltek, Beau marchais «Figaró»-jának tapsoltak, vagy azzal a lelkiülettel, a mely Roland asszonyé volt, a klasszikusok műveit olvasták. Mindez Madeleinnel nézve zárt könyv volt. De azért még sem tudatlan. Micsoda lelkesedéssel tud beszélni Jeanne d'Arc-ról, vagy a kegyes királynőről, Clauderól, — eddig csak azt tudtam, hogy a szilva, melyet annyira szerettem, róla nyerte nevét; — mennyi legendát, mennyi dalt ismer! Ha énekelni hallom Poitou Eleonóráról, elfeledem, hogy az igazi Eleonóra bűnös királynő volt, a kinek ereiben egy courtesane vére folyt, akkor csak a szépség királynőjét látom magam előtt, a ki előtt mindennek meg kellett hajolnia, a mi szereti a szépet, akkor csak a szép száműzöttet látom magam előtt, ki Angolország kódéiben a napos Poitou után siránkozik. A legenda olyan, mint egy pápa, a ki már sokat avatott szentté és Madeleine az ő legjobb szószólója; képes elhítenni, a mit maga hisz.

Részemről azonban szeretném, ha valamivel kevésbé élne a legendák között s valamivel inkább a valóságban. A köztársaság annál siralmasabbnak látszik, minél szebbnek rajzolja a dolgok régi rendjét. Igaztalan voltam öreg rokonom iránt, ő sohasem kívánt a maga számára hercegnői tabouretet Versaillesben, ő csak abban a nézetben volt, hogy itt egyedül a legnemesebb nők foglaltak helyet s élvezték nemes királyuk tekintetét. Itt ezeknek az embereknek még külön történetük is van; nem hamisítanak ugyan határozottan, de sok mindent elhallgatnak. A történet, melyet Madeleine tanult, nem egyéb, mint koronát viselő lovagias harcosok, bölcs államférfiak s kegyes asszonyok története; csodálom őt rajongásában, a melylyel ez alakokról szól, de érzem egyúttal, hogy mindezek a szentek az én dolgomat annál durvábbá teszik; hogy is lehet fellázadni egy oly királyság ellen, a mely minden ízében ilyen kitünő volt!

Tőle, magától nem rabolhatom el a multakról táplált illuziókat, ez annyi volna, mint letörülni egy szép gyümölcs hamvát, de nagyanyját gyakran figyelmeztetem arra a siralmas helyzetre, a melyben a nép, a nép, mely mégis csak a miénk, a forradalom előtt volt, s igyekszem világossá tenni előtte, hogy még Vendée és Bretagne is, a hol pedig talán legtöbbet szenvedtek, most jogban és szabadságban mégis csak nyertek, de szavaim üres hangok maradnak. — Óh fiam, — válaszolt az agg hölgy szomorúan, — ha az ember ifjú, akkor mindennek érzékelhetően, kézzel foghatóan kell előttünk állnia s talán tényleg sokan nyertek is e javakkal valamit, de mi öreg emberek más mértékkel tanultunk számolni. A mi javaink kifejezésére ezek a tételek szolgálnak: hódolat, önfeláldozás, tisztelet, hű szolgálát s ezekből a tételekből azokban a tudósításokban, a melyeket olvasok vagy hallok, nagyon keveset találok. Hígyje el nekem, a legnagyobb számokat nem lehet mindig számjegyekben kifejezni.

Fájdalom, van valami igaz szavaiban. Nem lehet egy régi épületet lerombolni a nélkül, hogy a madarak, melyek ott fészket raktak, el ne repüljenek s ezzel sok dal el ne némuljon. Az ember nem dobhatja el az útból az alkalmatlan fészket, úgy, hogy a dalt mégis megtartsa. És a köztársaság durva fészkekrontó volt. Midőn üldözövé lett, a vértanúság glóriáját kölcsönözte ellenfeleinek s ezzel együtt a költészetet, mely csak romok körül lebeg. Bizonyos szegénység mindig együtt jár az új vagyonnal, mert újonnan szerzett javak nem ragyognak az emlékezés aranyfényében.

Madeleine nagyon szorgalmas és sohasem látom őt ölvetelt kezekkel. Egyébként az agg hölgynek is mindig vele van kézimunkája. Széles, fehér szalag csüng munkakosarából alá, a melyet néha beszélgetés közben ujjai körül csavar; ezt azért vettem észre, mert Madeleine mindig nyugtalanul tekint reá, ha látja, hogy nagy anyja ezt teszi. A szokás valószínűleg idegessé teszi őt, a mint ilyes gyengeségek a családtagokat idegessé szokták tenni. Legtöbbnyire az ebédlőben ülünk, egy nagy teremben, melynek tölgyfaburkolatú falai s padlása van és régi divatú butorai, az egész csendes, barna hangulattal telve. A családi arcképek egész sora hirdeti a nemesség régi voltát, korát és fényét, mely századok óta Yvetacon székel. A függönyök brokátja megfakult s azt hiszem, Madeleine gyakran javítgatta már őket, de a fakó színek igen jól illenek az egész környezet sötétbarna színéhez. Elképzelem, hogy a nagy terem, a melyben oly kevés ember tartózkodik, felbős napokon rendkívül szomorú lehet, de most, hogy a kék ég az íves ablakokon, melyek előtt magas, öreg fák állanak, helylyel-közel egy-egy napsugaras üdvözetet bocsát be, melyet a zöld mérsékel, de el nem takar, most épen olyan, a mit az ember szeret, halk zene, melybe a napsugarak egy-egy vidám hangot vegyítenek, mely föl-föl hangzik, mint biztató ígérlet a jövőre.

Megnéztem ma a családi arcképeket, melyek az étteremben függenek. A marquise bizonyára fájdalommal vette észre, hogy mit sem tudok az ősokról, a kiknek dicsőségében ő sülkerezik, «de hiszen az ő vérükből való vér», mondá szomorúan.

Talán igen, — susogta félig ineseledően, félig komolyan.

Majdnem azt válaszoltam: «De nem az ő lelkéből való lélek», de elnyomtam e szavakat. Miért okoznék neki fájdalmat? Miért tesszük gyakran még a szükségtelen szavakat is éles késekké, mikor a szükségesek magukban is oly sok sebet ütnek?

Egy arckép nagyon megkapott, Madeleine emlékeztetett, idősebb, az élet tapasztalatain keresztül ment nővére lehetett volna. — Ez de Sombreuil grófnő, ki egy de Franchevillehez ment nőül, boldogult férjem unokafivéréhez, — világosított fel az éltés hölgy, mint valóságos családi krónika.

— Nagyon boldogtalan volt? Oly szomorúan tekint a festményen? — kérdeztem ezúttal valóban igazi érdeklődéssel.

— Nem, tudtommal semmi különös szerencsétlenség nem érte, de azt mondják, hogy a világos látás tehetségével volt felruházva, hogy claire voyante volt s talán előre látta a csapásokat, melyek szerencsétlen nemzetségét nem sokára érték.

Megdöbbsentem. Vajjon a fájdalom Madeleine vonásain is előérzete volna egy oly szenvedésnek, mely a fájdalmas vonást szükségképpen felidézi? Vajjon az ifjú nő azzal az idegenszerű tekintettel, kinek arcát magam előtt látom, látta-e előre, hogy házában két tagja a vesztőhelyen múlik ki és egy harmadik száműzetésben fog bolyongani? Az agg gróf de Sombreuil, a kit a szeptemberi kegyetlenkedések idején leánya oly csodás módon mentett meg, a rémuralom alatt tényleg legifjabb fiával a vesztőhelyen halt meg, legidősebb fia, mint száműzött Angliában tartózkodott és leányának sorsa, mely előttem ismeretlen maradt, talán egy gyásztragédiával még többet tartalmazott. Valóban itt lehetett beteljesült előérzetről szólni.

— Gróf de Sombreuilról, ki az emigránsok közé tartozik, azt hallottam, hogy igen derék tiszt s hogy olyan valaki, kinek tekintélye van az angol udvarnál; ismeri őt? — kérdeztem minden hátsó gondolat nélkül.

Vajjon csak képzelődés-e, de úgy tetszett ne-

kem, mintha hirtelen valami nyugtalan látnék Madeleine szemeiben feltűnni. Nagyajja nyugodtan válaszolt, — vagy ezt is talán úgy képzeltem? — inkább unokájára, mint reám tekintve: E súlyosan látogatott családot, a mely után tudakozódik, ismertük és így ismertük de Sombreuil Károly grófot is; szülei életében érintkezünk egymással, úgy a mint érintkezés azok között, kik bizonyos tekintetben vérrokonoknak voltak nevezhetők, lehetséges volt.

— És mi lett abból a hajadonból, a ki a szeptemberiek előtt atyja érdekében síkra szállt?, kérdeztem résztvevőleg.

— Fájdalmaiban a magányt kereste, mely az egyetlen menedékhely azokra nézve, a kik kívánják, hogy elfeledjék őket, mert maguk nem tudnak feledni, — válaszolt rokonom a nála sajtószerű ünnepélyes módon s én nem intéztem további, talán szerénytelen kérdéseket hozzá, nem akartam érezni, hogy hallgatása esetleg irányomban táplált bizalmatlanság is lehet.

— Az idő, úgy reméljük és várjuk, nem sokára el fog jönni, a mikor a köztársaság eszközeit talál, hogy az emigránsokra kiszabott szigorú edictumait visszavonja: azok után, a miket én gróf de Sombreuilról hallottam, ő is azok közé a menekültek közé tartozik, kiknek visszatértén mindenki örülne, — mondtam melegen.

Vajjon Madeleine szemeiből egy örömteljes pillantás lövellt ki? Úgy tetszett nekem, mintha valami meleg, valami hátaltelt villant volna fel benne. De amint a gombolyagot felkaptam, a melyet a marquise, míg szokás szerint, munkakosarának fehér szalagjával játszott, leejtett, nem láttam semmi változást az ifjú komoly arczon velem szemben. Most, hogy mindezt leírom, úgynevezett «megjegyzéseimet» nagyon ostobának találom, de mind között legostobábbnak találom azt, hogy én, ki örömet óhajtottam szemeiben olvasni, hirtelen attól féltem, hogy tényleg öröm volt e szemekben olvasható! Miért? hisz ő királypárti, neki örülni kell, hogy a menekültek visszatérhetnek. Nagyanyja teljesen helyesen felelt: Igen, reméljük, hogy a

visszatérés órája már nincs többé messze; a száműzetésnek a kenyere igen keserű és nem jó egy országra nézve, ha legnemesebb fiai idegenben tartózkodnak.

Vendégeik voltak ebédre, melyet ezúttal az ő tiszteletükre én is a többiekkel együtt költöttem el. Az ősz lelkész és Yvetac maireje, egy csendes, kissé ügyetlen fiatalember volt a vendég, kik közül az utóbbi keveset beszélt, de gyakran tekintett Madeleine-re és színes, úgynevezett royalista zsebkendőket használt, melyeken úgy hiszem, valami titkos királyi jelmondat volt felvarrva. A lelkész olyan lelképásztor, a milyen Yvetacra kell, a ki, ha a dragonádok korában élt volna, a hugenottákat bizonyára megoltalmazta volna, de nem protestált volna üldözőik ellen; egyike azoknak az embereknek, kik sohasem mutatkoznak nagyoknak a cselekvésben, de igen gyakran a fájdalom elviselésében. Ő rokonomat, mint ifjú nőt üdvözölte, mikor Yvetacra megérkezett, gyermekeit megkeresztelte, felnevelte s eltemette, hallgatta panaszaikat s megbocsátotta bűneiket s most az Madeleine-re nézve, a mi egykor szülőire nézve vala. Kezei, melyek az első szentelt vizet hintették reá, szimpátikusok voltak előttem. Némely öreg kéz oly tiszteletre méltó, mintha az ember látná mindazt az imát, melyre összekulcsolta, mindazt a gyengédséget, amelylyel beteg, lecsüggesztett fejekre áldást hintettek. Ennek az öreg falusi lelképásztornak, ki sohasem álmódott becsüvagyó, monarchiális vagy köztársasági álmot, a ki nem próbált csillogni sem az udvari termekben, sem a nemzeti konventben, ilyen kezei voltak.

Ismerte Sieyès-t és azzal az iszonyodó érdeklődéssel tudakozódott utána, a melylyel egy gyermek a mesebeli szörnyetegek után kérdezősködik.

Közöltem vele, hogy Sieyès arra a kérdésre, hogy mit csinált a rémuralom alatt, azt válaszolta:

— Éltem.

A jó ember szomorúan rázta fejét és így szólt:

— Fájdalom, ez olyas valakinek a válasza, a ki élet alatt egyedül e világ életét érti. Mennyivel igazabb lett volna, ha így felelt volna: «Nem szüntem meg halott lenni. Elszomorít, ha erre a megholt lélekre gondolok, ki ily kérdésre sem tudott így válaszolni: «Megtanultam bűnbánó lenni.»

Sohasem éreztem rokonszenvet az iránt a becsüvagyó doctrinair iránt, ki, ha nem mint rendszer, hanem mint ember mutatkozott, kicsinyes, önző emberi voltot tanúsított s így nem éreztem indítatva magamat arra, hogy őt védelmezem. Hisz itt úgy sem tudták volna méltatni egyetlen érdemét, hogy azzal a mondásával, hogy a harmadik rend semmi sem volt s mindenné kell lennie, egy egész idő jelszavát megtalálta. Így csak azt válaszoltam, hogy a jelzett szavakat talán époly kevésbé mondta Sieyès, mint a történet annyi más *szállóigéit* a melyeket legtöbbször nem azok mondtak, a kiknek azokat tulajdonítják.

A lelkész ezt koncedálta s elmondott néhány ilyen anekdotát, a melyek, a mint jóságosan, de feleslegesen megjegyezte, Yvetacon ismeretesek voltak ugyan, de a melyeket talán én, kit állandóan marquis úrnak szólított, még nem ismertem.

Köztársasági zelóták talán árulónak fognak nevezni, hogy én itt a marquis címet engedem velem szemben használni. De vajjon jogom van-e rokonom házában ahhoz, hogy őt naponként megsértsem? Midőn nemesi címek megtagadása a köztársaság megerősítésére szolgált, nagyon helyesen tettük, hogy mintegy tüntetészerűleg elvetettük e címeket magunktól; most, úgy tetszik nekem, azzal tanúsítjuk legjobban, hogy mily jelentéktelenek, ha közönyösek vagyunk az iránt, hogy használják-e velünk szemben, vagy nem. A mi tegnap még újítás volt, az ma már konzerválás lehet. Azt hiszem, hogy ma már nemesi büszkeség rejlik a nemesség kérdezetlen megtagadásában. Miért harcolnék tovább a legyőzött ellenséggel? Én magam úgy is polgárnak érzem magamat.

A beszélgetés leginkább az yvetaci események körül forgott és így a dolog természeténél fogva

nem vett magasabb röptőt, mint az a két szomszéd tyúk, melyek a maire kerítésén átröpültek, s ott a földet úgy felkaparták, hogy legszebb virágágya egészen elpusztult. Értem fájalmát: a virágok bizonyára Madeleineinek voltak száma, jóllehet nem merete mondani, de én még sem akadályozhattam meg, hogy gondolataim kissé el ne távozzanak a társalgástól, melyben Madeleine, bizonyára szerénységből, majdnem semmi részt nem vett. Tekintetemet önkénytelenül de Sombreuil grófnő éppen velem szemben függő arczképére függesztettem s újra ellenállhatatlanul megkapva éreztem magamat. Minél tovább néztem, annál inkább Madeleine szeméit láttam belőlük visszatükröződni. Volnának valóban előre látó szemek, vagy csupán ennek az ifjú nőnek volt előre látó szelleme, ki a ma bűne után a holnap bűnhődését látta jönni? Talán csak a Pompadour «après nous le déluge» mondását érezte komoly és nem könnyelmű szellemben? Akkor meg voltak okai, hogy ezt a próféta tekintetét hordja szemében. A mit mi a jövő hirdetésének, vízióknak nevezünk, gyakran nem egyéb, mint mélyebb érte, helyesebb látása a jelennek.

Meglepett, hogy Madeleine arca nyugtalan lett, valahányszor e képre tekinttem. Talán már ő is észrevette a hasonlóságot, melyet én észrevettem és fél tőle. De úgy látszik, senki más nem veszi észre s azt hiszem, hogy senki sem tudja kevésbé, hogy milyen a külseje, mint Madeleine maga.

A lelkész és a maire a búcsú vételnél nagyon lelkekre kötötték, hogy minél előbb látogassam meg őket. Régi anekdoták, a melyek ismét majdnem újakká lesznek, annál fogva, hogy az ember oly hosszú ideig nem meri ismételni őket és a kerítésen átröpülő tyúkok! — De egyébként jóra való, egyszerű emberek s van valami megindító abban a tiszteletben, melyet az öreg marquise, mint volt patrónusuk özvegye iránt éreznek. Meg vagyok győződve, hogy ezek Yvetacban még mindig azt a várat látják, a melyből egykor bársonyba öltözött lovagok és szép nemesi hölgyek indultak vadászni, azt a helyet, a melymindazt képviselte szemükben, a mi szépség és fény, a mi jótékonyság és műveltség volt. Ha megvan is bennük a vazalok hódolata, mely reám nézve oly bántó, úgy hiszem, meg van bennük egyúttal a vazalok hűsége is, kik készek volnának urokért meghalni.

Úgy látszik, hogy a marquise saját köréből való vendégek nem fordulnak meg Yvetacon. Valószínűleg elmenekültek, mint gróf de Sombreuil, vagy elseperték őket a polgárháború hullámai, mint Bonchampsot, d'Elbéet, La Rochejequelint és a nemes családok annyi más fiát, kiknek vérével van szegény hazánk földje áztatva.

«Hová tűnt a tavalyi hó»...

hangzik jelenleg minden dalon, a melyre rázendítünk. Szerencsések, a kik a miért kérdésre, mely ennél ajkaimra tolul, készen állnak a felelettel, úgy mint itt.

Ma jelen voltam az istentiszteleten, a kastély kis kápolnájában — a falnak nincs magának temploma. — Kétségtelenül sohasem fogom imádni azt a szentet, a kinek ma napja volt s nem is fogok hinni csodáiban, de az emberek buzgó imádsága körülöttem mélyen meghatott. Az értelem élénk tiltakozásával mosolyogtam imáadásuk tárgyán és irigyeltem őket egyúttal buzgó imájukért.

A lelkész Robespierre «fête de l'Être suprême»-jében szentségkáromlást lát, pedig mi is volt tulajdonképen a legfőbb lény létezésének úgynevezett elismerése — az istenségnek az emberek dekrétuma által való elismerése! Isten káromlás volt, vagy végtelen ostobaság volt, vagy a vallásos szív megnyilatkozása volt? Mind a három felfogás mellett lehet valamit mondani.

Ebédemet mindig szobámba hozták a nélkül, hogy sejtettem volna az okot, de ma délben véletlenül váratlanul léptem be az ebédlőterembe. Nem láttam semmit, csak egy tál burgonyalevest az asztalon, — óh mennyire szégyenkeztem a miatt a csirke miatt, a melyet megettem! — s észrevettem, hogy Madeleine elpirult. Nagyanya azonban teljes méltósággal így szólt:

Üdvözült királynénk nagyon érdeklődött a burgonyaművelés, mint néptáplálék iránt, még egyikén az udvari bálloknak is burgonyavirágot hordott hajában és én is mindent elkövetek, hogy ezt a művelést az ő szemében példámmal is buzdítsam.

Én még sohasem csókoltam neki oly tiszteletteljesen kezét, mint e pillanatban. Igen, én mosolygok néha öreg rokonomon és mégis tiszteletet érzek iránta. Eltemette férjét és gyermekeit, élő eszményeit, látta elmerülni a királyságot, szellemi eszményét vérben, szegény és egyedül van s mégsem esik kétségbe. Van valami igazság a lelkész szavaiban: a hajók, a melyek számára egy magasabb kikötő áll nyitva, nem merülnek el az élettenger viharában. Ha a kikötő nem volna is, a benne való hit daczol a viharokkal!

Tudom, hogy súlyos sértés volna, ha csak egy pillantással vagy kézmozdulattal is észrevétném, hogy ismerem rokonom korlátolt anyagi eszközeit s hogy minden ajánlatot részéről a legnagyobb udvariassággal határozottan elutasítanak, mert ezzel azt tanúsítanám, hogy nem értettem meg legmagasabb eszményét: Yvetac nymbusának fenntartását. Hogy tehetnék valamit a nélkül, hogy ezt a nymbust megsértsem? Talán az éjszaka hoz majd valami alkalmas gondolatot.

Hiszem, hogy tudok valamit, valamit, a mi egyelőre talán jó lesz, de hisz nem is kell hosszabb időre tartónak lennie. Meglehet, hogy később talán önkénytelenül is meg lesz az a senkit nem sértő jogom... Tollam megint el akar kalandozni, miért is akar leírni tüstént minden ötletet, mely bennem feltámad, ha mindjárt ostobaság is az. — Vagy talán még sem oly ostobaság, a mire gondoltam?

Madeleine még semmit sem látott a világból, csak Rennest, Angerst és Vannest; én szeméi-

ben majdnem világotató vagyok. Kérdezte, hogy nem találom-e nagyon jelentéktelennek, ha közönséges dolgokról beszél velem. De hisz reám nézve minden, a mit mond, új. A legbölcsőbb hölgy a felvilágosult Párisból az ő világában tudatlan lenne. Különben is mi a jelentékeny és mi a jelentéktelen! Vannak idők, mikor minden kis féreg vagy pillangó nagy dolgokat beszél el nekünk s vannak idők, mikor az egész élet semmit se mond.

Rám nézve e pillanatban a mezei virágok, mikre ő hívja fel figyelmemet és csodálatomat, a madarak szép színe, a gerlicze bűgása, melyeket etet, a növények, melyeket naponta nőni látok, megannyi kijelentése a gazdag természeti életnek, melyet még sohasem tanultam vizsgálni. Oly nyugodt béke uralkodik itt. Ha nem volna a marquise gyászruhája, mely folyton felébreszti az emlékezőket az okra, a miért azt viseli, azt lehetne gondolni, hogy oly Francziaországban élünk, melyben az életnek nincsenek felhői, melyben a szívek semmit sem tudnak harczról. De hisz úgy is fog ez lenni, az idő mindent kárpótol. Yvetac csak jelképe a jövőnek!

A figyelem, melyet itt irányomban tanúsítanak, oly megindító, hogy alig merem megvallani, hogy kissé nyomasztónak találom. Valószínűleg rokonom azt a női felfogást táplálják, hogy a beteg, a kit nem ápolnak folytonosan, nem részesül jó ápolásban, de én némileg úgy érzem magamat, mint a növény, melyet folyton öntöznek; néha egy kis elhanyagolás szinte kellemes volna. Bár balkaromat még mindig felkötve hordozom, igen jól tudnék lovagolni, de mégsem kísérlem meg, mióta láttam, hogy mily nyugtalanságot okoztam, mikor legutóbb egyedül lovagoltam a legközelebbi helységbe. Újra, meg újra kérdezték, miért? és én igazán nem mondhattam meg, hogy mi dolgom volt ott az ő saját érdekükben, mert ezt nekem bizonyára sohasem bocsátották volna meg. Még azt sem

Siess, tábornokom, egy angol hajóhad van utban.

láják szívesen, ha hosszabb sétát egyedül teszek s Madeleine társaságának élvezetét megrontja némileg az az aggodalom, hogy ő talán a velem tett sétát, mintegy ránehezítő feladatot tekint.

Hogy ne legyek terhére, gyakran szobámban maradok, vagy egy óráskát töltök a falu maire-jénél, a ki itt az egyetlen fiatal ember, a kivel némiképpen érintkezhetem. A lelkész és a mairet nem számítva, Yvetac kevés, alacsony kunyhóiban csak parasztok laknak. Kis birodalom ez, melynek a marquise az úrnője s Madeleine imádott, őrző angyala, de mégis csak birodalom, a melyben még mindig a legteljesebb engedelmség honol és pedig egy kis, de feltétlen monarchia. Az emberek nem is mernek megbázasodni a marquise engedelme nélkül és szinte hajlandó vagyok azt hinni, hogy e nélkül még csak meghalni sem mernek. Nem tudom elképzelni Yvetac lakóit elég bátraknak, hogy Szt. Péternél, kinek kapus voltában természetesen senki sem kételkedik, bekopogtasson valaki a nélkül, hogy bizonyítványt vinne magával, hogy az úrnő jóváhagyásával lépett be a világba és távozott el abból.

A maire jóra való, egyszerű embernek látszik, megelégedettnek a maga egyhangú életével ebben a magányban. Ennek az életnek napja Yvetac. Egy még oly egyszerű ebéd a kastélyban, egy beszélgetés a kastély úrnőjével, miközben Madeleine nézhet — tiszteletteljesen, mint egy hű apród a középkorban — ezek életének eseményei és egyúttal boldogsága. Csodálom elégedettségét, de a cizra szent képek, melyek szobáját állítólag díszítik, valóságos vétek a jóízű ellen s valóságos védőbeszéd a vallás megcsufolása mellett és óh, ezek a kiálthatatlan zsebkendők, a királpártiság bántó, gyermekes fitogtatása! Csodálom, hogy ebben a világban, a melyben minden oly régóta áll, a kívül lezajló eseményeket, úgy látszik, érdeklődéssel kíséri; de olvas ujságokat s ezeket, ha Rennesben vagy másutt volt, magával szokta a kastélyba is olvasmányul vinni. A zajló élet árja fölcsapdos e tudósításokkal Yvetacba is, fájdalom, a vér nek és könnyek árja. Keserű igazság volt rám nézve abban a válaszban, melyet a marquise adott, midőn csodálkoztam, hogy annyi tudósítás találta meg az utat Yvetacba: «Fiam, szomorú tudósítások rendszeren jó emlékező tehetségű hírvivőkre akadnak és a köztársaságnak még nem volt alkalma, hogy a feledékeny boldogság számára adjon tudósításokat».

Úgy látszik egyébként, hogy Yvetac lakói még más jobb utakat is ismernek, mint a milyen volt például az, a mely engem idehozott és a melyet talán szándékosan mutattak nekem, mint olyant, a melyen valószínűleg csakhamar magamtól hajlandó volnék visszatérni. Úgy látszik, hogy Bretagneban és Vendéében még nem szívesen mutatják meg valakinek az utat, ezt ismétellen volt alkalmam megjegyezni. A veszély, a mely a bizalom minden érzését egy ideig lehetetlenné tette, óvakodóvá tette az embereket minden idegennel szemben; mindaddig, míg a «colonnes infernales» az országot keresztül-kasul kóborolták s véredek, mint egy Carrier Nantesban székeltek, kevés jó kalauzt lehetett találni. Megborzongok a ma biztonságában, ha azokra a veszélyekre gondolok, a melyekben a két védtelen nő, akiknek vendége vagyok, nem rég forogtak.

Most, hogy itt vagyok, úgy látszik a marquise bizonyos szimpáthiát kezd érezni irányomban. Hogy ugyanazt a keresztnevet viselem, melyet férje viselt — egy ideig egygyel több ok ellenem — most mellettem kezd szólani. Kevésbé leszek folyton bántó jelenség s egyre jobban az elmúlt boldogságra való emlékeztetés. Szüleim nem voltak boldogok. Atyám rajongó igyekezetében, hogy kimutassa, miszerint nem érzi magát többé marquisnak, egy polgárnót vett feleségül, a ki mindig marquisnak mutatta magát. Az egyiknek fölvetett egyszerűsége folyton összeütközött a másik fölvetett nagyzásával. Óh, mily hidegnek, alacsonynak és szegénynek látszik ifjuságom gazdag háza, összehasonlítva ezzel az öreg várral, melyben majdnem inség uralkodik.

Pedig öreg rokonom életének van egy tragédiája, egyike azoknak a katasztrófa nél-

küli belső tragédiáknak, melyekben mindkét részről oly kevés hiba és oly végtelen sok szemrehányás szokott lenni. Madeleine atyja, úgy látszik, modern eszmékkel volt eltelve. Valószínűleg rennesi s más nagyobb helyeken tett látogatásai alkalmával a breton nemesség azon részével ismerkedett meg, a mely utóbb az elsők közé tartozott, kik az új idő eredeti kívánságaival, mikor ez a forradalom pusztán csak reformáczióknak látszott, együtt haladtak. Más fogalmak voltak a jószágán élőkkel való bánásmódról. Több rendbeli újításokról beszélt, óhajtott tanulni és utazni, — utazni, mikor az ember Yvetacon lehetett! — egy szóval egy oly de Francheville szomorú és hallatlan példáját mutatta, ki az életet és intézményeket Yvetacon nem tekintette eszménynek. A lelkész — tőle tudom ezeket — intette, a szülők tiltakoztak, a fiú iparkodott meggyőzni s ügyét védelmezni, mindez hiába.

Nyílt szakadásra nem került a dolog. Az ifjú ember sokkal jobban szerette már a nélkül is gyászba borult szüleit, kiknek utolsó fiuk volt, hogy sem más könnyeket akart volna okozni, mint a melyeket halála miatt csakhamar sírtak. Meghódolt a szülői akarat előtt, de életkedve meg volt szegve. Nőül vette azt a leányt, kit anyja választott neki s mint nemes úr élt, de midőn egy hosszú, lappangó betegség után meghalt, szülei keserű szemrehányással érezték, hogy utolsó gyermekükben áldozatot vittek a sírba.

Csodáljam-e vagy kárhoztassam-e Madeleine atyját? «Boldogan halt meg», mondá a lelkész, ki volt tanítványában egyedül egy majdnem elévedt, de még szerencsére megmentett lelket s nem egy ifjú életet látott. Valóban úgy cselekedett ő, mint egy önmagát feláldozó fiú — mint tökéletes ember, bizonyára másképp cselekedett volna. — Vajjon önmegtagadása valóságban nem öngyilkosság volt-e? Igen, nem volt-e még ott is kegyetlen, hol a leggyengédebb akart lenni? A lelkész nyugodt, de az anya feje nem talál nyugvást a menyországról való biztosítottság theologiai vánkosain. Nem adta-e anyját azért, hogy oly fájdalomtól megkímélje, melyet meggyőzhetett volna az élő ajkak engesztelő csókja, martalékul a gyógyíthatatlan fájdalomnak, mely a holt ajkak sohasem hallgató szemrehányásából indul ki?

Rosszul alkalmazott áldozatok mindig oly magvak, melyekből valódi jó aratás nem származhatik.

Nem, Madeleine atyja mégsem hozott egészen hiábavaló áldozatot. Ma beszélgetésünk arra a levélre tért, melyet rokonom hozzám írt s félig tréfásan — mert most már mindketőnknek szabad volt tréfálkozni felette — kérdeztem: «Miként történt, hogy szigorú száműzetési ítéletét oly gyorsan visszavonta.» A szép, öreg arc egyszerre nagyon elkomolyodott. «Ne nekem köszönje ön ezt, mondá lágyan, de fiának Luciennek; nem az ő szellemében jártam el, midőn önnek írtam. Nekem van legkevesebb jogom, hogy kemény és rideg legyek.»

Szavai mélyen meghatoltak. Most, hogy történetét ismerem, sok apróságon veszem észre, hogy az önmagával való elégtelenség mily érzete tölti el, ha fiára gondol; észre veszem, hogy a szigorú ítéletet mások ellen, mely ajkaira tolul, hogyan szelidíti, mintegy érezve, hogy ő is tévedett s hogy törekszik a másként gondolkodókat el nem ítélni abban a tudatban, hogy kedvenc fia is másként gondolkodott s ő nem értette meg őt. A fiú az, a ki anyját mintegy még a sírban is szelidebbé és igazságosabbá teszi. Haszontalan élet volt-e az, mely még a halál után is mindig így hat s nem hoztak-e a magvak, melyeket ő elszórt, mégis bő aratást?

Úgy látszik, hogy Yvetacból egy út vezet egy époly magányosan fekvő halászfalu felé, mert elég gyakran jönnek halászok a kastélyba. Egy kissé gyanúsítom Vincentet, hogy ő is részt vesz a csempészkedésben, mely Bretagne hírhedt tétele s mely most, midőn szerencsére belföldi vámkok nincsenek többé, a külföldi produktumokra irányul. A csempészek, a chatsuantok oda is eljutnak, a hová a chouanok bizonyára sohasem jutottak s én a törvény át-

hágását, ha tényleg elkövetik, nem is tudom szigorúan kárhoztalni. Erkölcstelen megadóztatás mindig magával hozza az erkölcstelen kibuvást az adó alól s bizonyos tekintetben törvényesíti azt. Én is megkerülöm talán a törvényt, ha úgy teszek, mintha nem látnám, hogy Vincent néha csomagokat kap, melyek nem igen hasonlítanak halhoz. Különben is főlősleges fáradság volna, ha e tekintetben bármiféle intőbeszédet intéznék hozzá; meg vagyok győződve, hogy szemeiben semmit sem lehetne bűnnek bélyegezni, a mi úrnőjének némi hasznot hajthat. A föltétlen engedelmség itt uralkodó rendszere nagyon hű szolgálkat képez, de nem egyúttal gondolkozó embereket is. A mi ezt a világot elnyomott voltában előttem tiszteletre méltóvá teszi, azt, ha győzedelmeskednék, elveszíténé szemeimben. Ez a ragaszkodás azokhoz, a kik szerencsétlenek, ez a megindító hűség — a szerencsésekkal szemben pusztán rabszolgai meghunyászkodás volna, épúgy, mint a hogy a szerencse uralomvágygá tenné azt, a mi most egyedül méltóság. Madeleine nagyanyja kész arra, hogy mint Berta királyné a szegények számára fonjon, de mindig Berta királyné akar maradni. E világ adományai mindig olyanok, mint a jótékonyosság alamizsnái, részesítenek ugyan valami jóban, de nem emelnek fel; az, a ki az alamizsnát kapja, mindig koldus fog maradni. Hogy az alacsonyabb sorsút önállóságra kell nevelni, hogy az élet árjában jobb úszni megtanítani az embereket, mint az elmerülőket kimenteni: ez itt egy teljesen ismeretlen törvénykezés paragraphusa. Szegény Lucien, szegény atyja Madeleinek, ki a nélkül, hogy Sámson lett volna, Yvetac fogalomvilágának oszlopait akartad megrázni, oly nagy részvételt vagyok irántad! A marquise e napokban — halála napjának évfordulója volt — koszorúkat vitt sírjára. Madeleine koszorúja friss virágokból volt fonva, az anya csak egy komor zöld koszorút hozott a kriptában levő koporsóra. «Nagymama nem akarja soha, hogy virágok is legyenek a koszorúban», susogta Madeleine.

Megértettem, miért. Oly belső részvételt voltam iránta, midőn a sírboltból visszatérni láttam, melyben bizonyára azokra a tövisekre gondolt, melyeket fiának életében font, de ő részvétem nyilvánítására tett kísérletemet gyorsan elhárította magától. «Nem, Camille, mondá mély sóhajtással, — de mégis jól esett, hogy ezzel a névvel szólított meg, midőn azt kérdeztem, nem volna-e jobb rá nézve, ha valaki előtt egészen kibeszélhetné magát, — engedjen tovább is hallgatni. Nem tartozom azok közé, a kik ki tudják fejezni magukat; azt hiszem, hogy a mi szívünk legmélyében él, bizonyos tekintetben olyan kell, hogy legyen, mint a gyónás, melyet csak egy felszentelt papnál tudunk végezni; s legmélyebb fájdalomunk tekintetében senki sem léphet fel a felszentelt pap jogával.»

Csodálkozhatom-e, hogy Madeleine nemcsak ennek a kornak, de ennek a környezetnek is gyermeke, komoly lett? Pedig ő is tud tréfálkozni, ezt ma vettem észre.

Önkénytelenül is, mert miért adnék itt okot a meghotránkozásra, a neveket használtam: Prairial és Messidor. Madeleine mosolyogva szólt: «Ön éppen úgy tesz, mint az öreg Marcelle, a ki néha dolgozni jár hozzánk; ha ez tyúkjai tojáskészítésével elégedetlen, ezt szokta mondani: «Várjatok csak, lusták, rögtön más jön a helyetekbe.» Mindnek más nevet ad s azt gondolja, hogy csupa új tyúkja van; de én nem vettem észre, hogy a tyúkok azért csak egygyel is több tojást tojtak volna és azt sem hallottam soha, hogy az önök új hónapjai egyetlenegy boldog nappal gazdagabbak lettek volna.»

Szívemben igazat kellett neki adnom. Az új neveket könnyebb volt megtalálni, mint az új boldogságot. S ennek az egész köztársasági időszámításnak van-e tulajdonképpen létjoga? Nem vagyunk-e hálátlanok, ha Franciaország történetét a mi legfontosabb tettünkkel akarjuk kezdeni? Nem készítették-e ezt elő korábban élt nemzedékek? Nem szunnyadt-e a köztársaság legnemesebb tartalma már jóval előbb őseink szívében s vajjon nem hibái-e sokkal inkább, mint erényei képezik a mi kizárólagos tulajdonunkat? Mik vagyunk mi mások, mint

olyan emberek, kik, mert az aratás hónapjában élnek, nem akarnak többé hálát adni a virágzás hónapjáért? Megigérttem Madeleine-nek, hogy legalább itt és a mi engem illet, ezeket a neveteket nem fogom többé használni. Van a mosolygásában valami varázsszerű, éppen azért, mert az ember nem várja és mert oly elröppenő; egy napos áprilisi napra emlékeztet, mikor a napfény oly nagyon melegnek és világosnak tűnik fel előttünk, mert még nem szoktunk hozzá és még oly szívesen látott, mint kedves, nem várt vendégek. — Adomány, a melyben ritkán van részünk, a legdrágább adomány.

Tehát még ebbe a magányosságba is behatolt a mi köztársasági naptárunk. Egyébként meglep, hogy rokonaim mennyire érdeklődnek az események folyamata iránt; a marquise engem még csapataink számereje felől is megkérdezett. Kezdetben kerültem, hogy köztársasági titkomról beszéljek, mint olyasmiről, a mi rá nézve kínos volt, de ő ismétellen vitatkozásra tereli a dolgot. Nemesség és királyhűség reá nézve természetesen synonymák. Én nyomtatékosan hangoztatom előtte, hogy sorainkban a nemesség erősen képviselve van; hogy Provencebent azt szokják mondani, ha tekintélyes emberekről van szó: «Oly nemesek, mint a de Barras-k, vagy a de Barras-król: «Oly régiek, mint Provence sziklái.» De úgy látom, hogy ő a köztársasági nemest csak úgy tekinti, mint az Égalitétet vagy a Gontaut-Bironokat, mint becsvágyókat, kik előbb vagy utóbb keserűen megfogják banni, hogy a jó ügyhöz hűtlenné lettek. Részemre úgy hiszem, mentő körülményekül tekinti, hogy tévelygésben nevelődtem, s hogy még értetlen voltam, midőn 17-ik évemben a köztársasági szolgálatba léptem. Hogy vannak idők, mikor a fölvilágosult konzervatívizmusként is a forradalmat kell pártolnia s hogy a forradalom első manifesztumát talán a híres egyházi szónok s királyi herceg nevelőjének Fenelonnak Telemaquejában kell keresni, hasztalanul mondanám neki. Az ok és következményei közötti kötelék a legtöbbször nézve oly láthatatlan, mint egy föld alatt folyó patak; hogyan foghatnák föl a mindenkire nézve látható árvizet, melyet az végre is eldől? Csak egy itt elhangzott állítás ellen tiltakoztam erőlesen, az ellen az állítás ellen, hogyha nem a becsvágy, akkor a csöcselékeltől való félelem tett volna oly sok arisztokratát köztársasági tisztá! Talán ezt lehetne Custineról mondani — úgy hallottam, hogy ő Párisban nagyon kevésbé férfiasan viselte magát — de mindazoknál a férfiaknál, kik mint vitéz harcosok harcoltak, bizonyára nem hiányzott a bátorság a halállal szemben. «Miért — így szóltam — nem taníthatott volna meg az idő komolysága egy vicomte de Beauharnais, ki a vesztlőhelyen ép oly bátoran mutatkozott, mint a harcoltárs, arra, hogy ő, a ki az előtt csak, mint a versaillesi udvari bálok legjobb táncosa volt ismeretes, valami jobbra volt rendeltetve, s hogy az ünnepélyek és harczok ideje elmúlt?» Idéztem a remek szavakat Racine Athaliájából:

«Mind e hiú gyönyör, mit szívünk úgy kíván,
Eltűnik mint az álom ébredés után,
Minden csak tévedés.»

Meglepetve vettem észre, hogy ezek itt ismeretlen szavak voltak. Fölajánlottam, hogy az Athaliát fel fogom olvasni. Rokonom habozva jelentette ki, hogy gondolkodni fog róla. Valószínűleg előbb a lelkéssel akar beszélni; nem ugyanazon önállatlanság-e ez, mint Vincenté? Itt egy derék s türelmes ember viseli a soutanet; de csodálkozhatik-e az ember Franciaországnak a forradalom előtti állapotán, ha megdöbben, hogy *milyen* volt sok tekintetben a papság, mely ilyen befolyást gyakorolt?

Rokonom beleegyezett abba, hogy az Athaliát fölolvassam, miután a lelkész biztosította róla, hogy Racine XIV. Lajos udvari költője volt. Szegény Racine! Ily kevésbé értik meg pompás költői szavait, a melyekben szerintem a forradalom szárnycsapásai hallhatóan, költői, prófétai módon suhogtak. Így olvassák a költőket! Most, igen, most értjük meg ügyel-bajjal, hogy az «Athalie» nemcsak költemény, hanem valóságos *tett* volt és pedig oly tett, mely-

nek véghezvitelére a genie hősi bátorságára volt szükség; de kérdezze meg bárki azok közül a kik a «Roi soleil» napjait ismerik, önmagától, hogy ő maga vagy sokan merték volna-e akkor XIV. Lajosnak egész udvara jelenlétében az ünnepélyes szavakat fülébe menydörögni:

«Okuljatok királyok s emlékeztetek,
Hogy az egekben szigorú bírátok él,
Ártatlan boszulója, árvák atyja ő.»

Racinet sohasem neveznék hidegnek, ha megdöbben, hogy micsoda lelkesültség volt szükséges ahhoz, hogy *ezekben* a napokban, *ezeket* a szavakat elmondja valaki. Örülök, hogy Madeleine arcán verseinek benyomását visszatükröződve láthatom.

Ma kellett volna olvasásunkat megkezdeni, de Madeleine halasztást kért holnapig, nagyon sok dolga volt. Ha Vincent és Babette a kertben vannak elfoglalva, sok házi dolog jut ő reá. Most értem már, hogy miért mutatják kezei a munka nyomait. Kedves kezek, a melyek mintha csak köztársaságiak volnának, munkáról tanuskodtok, mennyivel szebbek vagytok szememben, mint a royalista téllenség kicsiny fehér kezei. De én mégis szenvedek amiatt, hogy ezt a munkát végzitek, mert elgondolhatom, mily nehezetre esik.

Egy szócskával jeleztem, hogy micsoda gondolatok foglaltak el.

— Vajjon a mi szentséges királynőnk nem volt-e kénytelen éjjel foltozni a király ruháit, mert a barbárok semmit se hagytak neki, csak azt az egy ruhát, melyet hordott s szabad volna-e nekem egy kis munka miatt zugalódnom? volt Madeleine felelete és e felelet kétszeres megszügyenítést tartalmazott reám nézve. De miért is volt a köztársaság, mely hadseregében oly dicsőséges volt, Párisban oly kegyetlen!

Az idő gyakran oly öregekké s komolyakká tesz bennünket, pedig oly szívesen szeretnénk mi ifjú emberek, a melyenek mindaketten vagyunk, tréfálkozni és játszadozni. Délben Madeleine közmétét főzött be és én segíteni akartam neki a kellemetlen közméte-szedésnél s egy nagy tál szép érett közmétét hoztam, a melyért kezemet — csak az egyik áll szolgálatomra — a hegyes, éles tövisen kegyetlenül fölsértettem. Őh én ügyetlen segítő! Hisz éppen az értetlen gyümölcsöket főzik be. Mikor elképedt ábrázatomat látta, egy pillanatra vidám mosoly jött komoly arczára, oly röpké, mint a napsugár, mely még nem mer felragyogni. Mily szép volt e pillanatban; oly sokat ígért ez a mosoly, a mely még nem volt kacaj! Megérem-e, hogy még kacajjává is lesz; kinyilik-e a bimbó? Óh Madeleine, mindaz, a mi napsugár, szeretném, ha birtokomban volna, hogy mindent, mindent a te utadra szórhathnék!

Hosszú, pompás olvasó óráink voltak, egyikünk se tudta abban hagyni. Mikor én Athalia álmát olvastam, éreztem, hogy Madeleine együtt átéltte ezt: nem az yvetaci kastélyban volt többé, hanem a zsidó templomban s ott hallotta, hogy a bűnös királyné, a ki iránt bizonyos rokonszenvel még sem tudok megtagadni, mint beszéli el rettenetes álmát. Azért rokonszenvezek vele, mert a gyermek, a ki által elbukik, mint férfi mindazt a félelmet igazolni fogja, mely Joád szavaiból hangzik, a szavakból, melyek az abszolútizmust jobban megbélyegzik, mint a hogyan ezt a köztársaság valaha tette:

... «nem ismered
E végzetes dicsőség mérges bajait;
Nem a korlátlan hatalomnak mámorát,
Sem gyáva hízelgők varázsló hangjait
Majd hallod, hogy a legszentebb törvények is
Csak hitvány népet kötnek, nem királyokat;
Hogy a királynak korlátot tetszése von;
S föl kell nagyságáért mindent áldoznia;
Hogy könyre és munkára kárhozott a nép,
Hogy vasvesszővel kormányozható csupán,
S el nem nyomtatva, elnyom ő előbb-utóbb.
Így jó majd törre tör, örvény örvény után,
S megrontva lassan tisztaságodat,
Az igazságot meggyűlöltetik veled,
És az erényről undok képet festenek.»

Mikor végre a könyvet bezártam így szóltam: «Ha Abner is hűtlenné lesz hozzá, Athalia majd-

nem sajnálkozásra indít; ki tudja, nem lett volna-e ő is más, ha Joád meghallgatta volna a gyermeki szeretetre vonatkozó könyörgését, vagy Abner megőrizte volna iránta hűségét.»

— Nem, válaszolt Madeleine — és arc kifejezése ismét hirtelen Corday Saroltára emlékeztetett — Athalia nem érdemel részvétet, mert vért ontott.

— De Abner ezt mindig tudta s mégis mindig abban a téves hitben ringatta, hogy hű szolgálója.

— Abner akkor még nem tudta, hogy törvényes királyi házának fia élt; csak ez iránt, csupán ez iránt volt a hűség rá nézve kötelező, válaszolta Madeleine, bizonyos rajongással szememben, melyek ilyenkor mindig oly sötétek lettek; «az Athaliának tett eskü most már nem volt érvényes.»

Akartam kérdezni, hogy helyeselné-e, ha a királypártiak, a kik most kibékültek a köztársasággal, szavukat nem tartanák meg, de nagyanyja félbeszakította beszélgetésünket azzal, hogy már nagyon késő lett.

Nem szeretem, ha Madeleine szemében ez a kifejezés megjelenik. Elismerem Corday Sarolta nagyságát, de belső borzadással; könnyebben meg tudom érteni, hogy mint hal meg egy asszony, mint azt, hogy mint ől egy asszony.

A szegény kis dauphinnek meg kellett halnia. Miért is született? Mennyi halálos fájdalmat szenvedett boldogtalan anyja ő érette, halálos fájdalmat, midőn szülte, halálos fájdalmat, midőn egy nyomorúlt kínzó kezeibe kellett átengednie s talán több, mint halálos fájdalmat, midőn arra használták fel, hogy anyai nevét beszennyezze.

Az a tudósítás, hogy XVII. Lajos nincs többé, itt újra felelevenítette mindazt a sok keserűséget a köztársaság ellen. Nehéz helyzetem van, mert tulajdonképp én is elitélem mindazt, a mit rokonaim elítélnék. «Őn azért szereti a köztársaságot, mert önmaga nézve ez csak szép szavaknak papirosrendszere, mondá Madeleine öreganyja. Őn nem hallott semmit kegyetlenkedéseiről, őn nem látta ezeket, őn nem látott embereket meghalni. Ha őn a köztársaság vesztlőhelyei mellett állott volna, vagy a Vendéében gyilkolni látta volna, bizonyára másképp gondolkoznék.»

Nem, nem gondolkoznám másképp, mert hiszem, hogy akkor is tudnám, hogy nem a köztársaság alapelve, hanem csak a rosszaság, mely mint fekete árnyék minden fényre össze van kötve, vétkezett e napon; de mégis érzem, hogy ez a fekete árnyék reám is rám esik. Most visszahívták a Gironde megmaradt tagjait; miért is oly ritkák a Lanjuinais-ok, köztársaságiak, a kik ellen a royalizmus sem tud semmi kifogást, a kik a girondisták erejét hibáik nélkül ragyogtatták! Igen, mért olyanok az emberek, mint a kövek, a melyek közt sokkal több kavicsot, mint drágakövet lehet találni?

Midőn egyike a gazoknak, a kik a szegény Lamballet meggyilkolták, csapatainknál akart szolgálni, katonáink agyonverték azzal a kijelentéssel, hogy egy asszony-hóhért nem akartak társukul. A köztársaság adósságainak sorozata ellenében, legyen javára írva ezeknek a férfiaknak az érzülete, kik mint hősök harcoltak érte.

Ma este a nagy hárs alatt ültünk, melynek ágai ablakomat szokták verdesni.

Madeleine kérdezte, hogy nem tudok-e néhány új dalt? — «Mit énekelnek önöknél a hadseregben?» kérdé gyanútlanul, naivan.

Mit válaszolhattam neki? A Marseillaisét gúnynak vehette volna s a mi többi dalaink, — jobb ezekről hallgatni itt, hol a fülemilék énekelnek. — Hogy ne látszassam nagyon udvariatlannak, egy pár strófát énekeltem Souriguère «Reveil du Peuple»-jéből. Gaveau zenéje egyébként nagyon lelkesítőnek tetszett előttem, de mily rossz helyen hangzott itt! A béke itt semmit nem akart hallani bosszúdalokról, ha mindjárt ez az utált rémuralom elleni bosszúdal volt is.

Láttam, hogy a jóságos lelkész fejét rázza e szavaknál:

«Ártatlan síró szellemek, ti
Nyugodjatok csak sirotokba,
Eljő a boszu napja, melytől
Elsápad a hohérok arca.»

e szavakra pedig ismét

Im esküszünk itt, sirotoknál,
Szegény hazánk, halld esküvésünk,
Nem nyugszunk, míg e kannibálok
Szívébe nem merítjük késünk!

hallottam, a mint halkán mormogja «pas ça, pas ça.»

Bátortalanul hallgattam el és szomorúan mondtam: «A madarak az én számomra még nem énekeltek, Madeleine. Ezek hallgatnak ott, hol az ágyú bömböl s én még nem hallottam más dalt. Ne haragudjék, hogy nem tudok énekelni.» Szívemben hozzátettem: «Talán majd itt megtanulok.»

Olvasta-e a marquise ezeket a szavakat ajkaimon? Hirtelen felém nyújtotta kezét s majdnem anyai hangon így szólt: «Szegény fiam.»

E pillanatban valóban éreztem, hogy szegény vagyok, de egyúttal azt is éreztem, hogy mily végtelenül gazdag tudnék itt lenni.

Igen, érzem, hogy jövöm Yvetacon van. A virágok, melyek először viritottak számomra, tele vannak Madeleine-nél. A csalóányok, melyek éneke először hangzik felém, róla énekelnek, a szelid fájdalom, mely néha meglep, mintegy fáradt vándort, ki most pihen ki magát először, s az öröm, mely ezáltal először dobogtatja meg jobban szívemet, mindez Madeleine-ről beszél. Minden tele van vele s csupán csak ő vele. Az ő hangja hangzik a madarak énekében s az ő szemei tekintenek reám a napsugarakban. Ő van mindenben s mindenben együtt van velem. Az új élet, a melyet élek, Madeleine nevét viseli, óh! bár csak mondhatnám az én, én Madeleine nevét!... Vajjon olvassuk-e valaha mosolyogva együtt ezeket a lapokat?

Óh, hová csapongtak álmaim! Látva azt a szivességet, melyet itt irántam, mint rokon iránt tanúsítanak, gyakran elfeledem, hogy micsoda úr tátong közöttük és egy köztársasági között. Még nem sikerült elérnem, hogy a köztársaságot más szemekkel nézze. Most, hogy én együtt kárhoztatom a rémuralom iszonyatosságait, nem képesek sem Madeleine, sem nagyanyja megérteni, hogy mégis elvetem az *ancien régime*-t, s azt hiszem, hogy a forradalom, mely oly sok iszonyatosságot hozott magával, ezek dacára is, végeredményben egy lépés lesz előre a jó útján. Egyébként hogy is lehetnének itt a breton magány egyszerű világában okosabbak az emberek, mint egész Európa kabinetjeiben? A külföld még mindig nem érti meg Liancourt szavait, a *forradalmat* még mindig *lázadásnak* tekinti. Miért halt meg a terrorizmusnak majdnem minden áldozata ajkán ezzel a kiáltással: éljen a köztársaság; miért énekeltek a Marseillaiset és nem a royalista dalt: «Óh Richard, óh mon roi!» Mert érezték, hogy mégis csak a tricolornál s nem a liliosos zászlónál van a jövő, mert érezték, hogy a köztársaság által elkövetett jogsértés egy még chaotikusan jövő világnak bűne, az *ancien régime* jogsértése pedig egy haldokló világ vétke. A régi világ hibái rendszerének egy részét képezték, nem maradhatott meg ezek nélkül; a rémuralom kegyetlenebb hibái a valódi köztársaság megfertőzései voltak, mely néhány év alatt évszázadok bűneit söpörte el, de néhány év alatt végig is csinálta évszázadok bűneit. Franciaország köztársaság marad, vagy pedig olyan monarchiát kellene nyújtani, mely nem lenne többé a régi értelemben monarchikus.

Még ma is gyakran mondják a királypártiak között, hogy a forradalom sohasem diadalmaszkodott volna, ha XVI. Lajos nem lett volna nagyon is gyenge és nagyon is jó. Dehát vajjon az ellenünk szövetségelt fejedelmek, a kik bizonyára nem voltak gyengék hatalomban, le tudták verni a forradalmat? Lehet-e az orkánt legyőzni és a lavinát feltartóztatni? Ha egyszer az van a népben, a mi akkor volt a mi népünkben, akkor haragja orkán és hatalma lavina.

Vincent fülembe sugta, hogy én szerencsét hoztam a házhoz. Az utóbbi időben mindazok a termények, melyek Yvetacból a szomszédos piacra jönnek, oly drágán kelnek el, hogy ő nem értheti a változást. Jóságos öreg szolgáló

Nem próbálom meg a rejtélyt feloldozni előttem! Mennyire örülök, hogy itt ez rejtély maradt.

Anyám gazdag volt, a világ szerint talán nem volnék rossz parthie Madeleine-re nézve, de, óh, mily koldusszegénynek tűnöm föl önmagam előtt, mily igazak nagyanyjának szavai, hogy a legnagyobb számokat nem lehet számjegyekben kifejezni.

Most értem csak, hogy Danton oly kevéssé küzdött a maga léteért éppen akkor, mikor az élet a legtöbb ígérettel kecsegtette. Mikor az Arcis sur Aube-ban eltöltött békés hetek után fiatal ártatlan nejeinek karjaiból Párisba visszatért, csak akkor érezte a maga igazában a rettenetes ellentétet a rút élet között, a melyet átélt és a között a szép élet között, a melyet átélhetett volna. Páris orgiái undort keltettek benne a tiszta, falusi légkörben eltöltött hetek után, a hol talán először szállt teljesen magába; az utcai lányok, kiket egykor csókolt, még emlékezetében is beszennyezték Géley Sophie tiszta csókjait. Nem Robespierre hatalom szavára halt meg, . . . ezt még le tudta volna győzni, de meghalt az undortól, melyet önmaga iránt s az iránt a világ iránt érzett, a melyben elveszítette önmagát, — mert a szeptemberi napok Dantonjának nemesebb éneje volt.

Nem azok a templomok, melyeket bezárnak előttünk, de azok a templomok, a melyekbe akkor vezetnek be, mikor már ott nem tudunk többé imádkozni, ezek valódi bosszúállásai annak a hitnek, a melyet megtagadtunk.

Madeleine, méltó vagyok-e még arra, hogy téged szeresselek? Óh mennyire szeretnék e pillanatban jó s teljesen mocsok nélküli lenni, mily tiszta ajakkal tudnám az édes szót: szeretlek, elrebegni!

«Szeretlek, szeretlek» — szavak, melyeknek az aranyfény fényével kellene birniok s a melyekből mi méltatlan használatul oly gyakran kopt, réz váltópénzt csináltunk.

Én nem voltam Telemaque. A ki szünetlenül vesélyekkel teljes úton járt, azon az úton, melyen egyetlen birtoka a ma. — lehajol néha a pillanatban fölkinálkozó virágokért, de szeretni, úgy szeretni, a mint Madeleine szerettem, nem szerettem soha. Szívemhez sohasem szóltott más hang. Madeleine, fölemelhetem-e hozzád szememet, megtalálnád-e oldalamban te is azt a végtelen boldogságot, melyet álmaim varázsolnak elém? Óh, Madeleine, tégy engem jóvá, mint a milyen te magad vagy!

Érzem, hogy naponként erősödöm; hogy van az, hogy majdnem sajnálkozom erőim visszatérésén?

Meggyógyulni annyit tesz, mint bucsút venni Yvetac-tól. Bucsút mondok akkor Madeleine-nek is, a mint az ember bucsút mond egy álomnak, melyet végigálmodott s ismét a régi katonai életet élem, a melyben senki sem vár dobogó szívvel, melyben csak egy paránya vagyok annak az emberanyagnak, a melyet a háború elhasznál. Vagy lesz-e számomra valahol egy kis napsugaras otthon, a melyben örvendező szeretettel várnak jövetelemre s tudakozzák a béke napjait, a mikor lerakhatom a fegyvereket s az ellenség által nem fenyegetett Franciaországban boldog lehetek? Néha, ha Madeleine-t úgy foglalatatoskodni látom ebben a környezetben, ebben a keretben, melybe arcza oly egészen beleillik, nem tudom, hogy óhajtásom: őt ebből kiragadni, tulajdonképen nem véték-e ellenében.

Nem szabad vidékeket ép úgy, mint embereket pusztán nyaruk után megcsodálni vagy telük után elítélni. Ma Yvetacot változott alakban láttam. Az eső patakokban ömlött alá s a vihar üvöltött az öreg tornyok között. Óh a tél a maga fagyasztó szelével, a maga ólomszínű égboltozatával és napsugártalan havával, ha ezt a helyet nem lehet megközelíteni vagy elhagyni, mégis csak rideg lehet itt. Madeleine, ez az ódon kastély mégsem az a környezet, a melybe te beleillesz. Magányos virág, legyen szabad remélnem, hogy napsugarasabb földre ültethetlek át!

Az alatt, míg a rossz idő szobámhoz kötött, tanulmányoztam a tudósításokat, melyeket a nemzeti konvent hajóhadunkról kiadott. Szomorú olvasmány! «Az angolok felégették, az angolok

elfogták», ez az egyhangú jelentés tartalmazza majdnem minden hajónk sorsát s száz és száz ifjú élet halálkiáltása sikolt ki ebből a néhány sorból.

Váratlanul szemembe öllött egy hajó neve: «La Felicité», melyhez az a megjegyzés van csatolva: «Elsülyedt a francia parton». Nem volna szabad egy hajónak sem, egyáltalán semminek, a mi elsülyedhet, ezt a nevet adni «Boldogság». Fájdalom, nem mindnyájan legtöbbször arra adjuk-e a boldogság nevet, a mi elsülyed?

Az eső odakint hat a kedélyekre is. Hideg és sötét volt az étteremben s a beszélgetés folyton akadozott. Beszéltem Hoche tábornokról, hogy a rémuralom őt is majdnem veszthelyre vitte, s hogy ennek dacára is mily szívvel-lélekkel csüng a köztársaságon, s hogy így nem kell mindenütt a köztársaság híveinél alacsony indító okokra gondolni, de szavaim visszhang nélkül maradtak. Volt valami Madeleine nagyanyjának kézmozdulataiban, a mi nyilván valóban mutatta, hogy egy ex-sergeant érzelmei, kinek nem volt semmi szent hagyománya, rá nézve teljesen közönyösek. Oly mozdulat volt ez, mely nekem fájdalmat okozott, mert egyszerre eszembe juttatta azt a nagy távolságot, mely köztünk fennáll. Úgy éreztem, hogy belül és kívül egyformán el volt zárva tőlem a kilátás. Hoche érzelmeinek nemessége, a gond és odaadás, a melylyel katonái telett örködt, tiltakoztak öreg rokonom kézmozdulata ellen, a kire nézve ő e szerint sohasem lehet más, csak az alacsonyabb fokon álló ember, kinek Isten fölvitte ugyan a dolgát, de a ki mindezek dacára is mindig alacsonyabb fokon áll. Beláttam, hogy rokonom, Hoche egész eljárásában sohasem hall egyebet, mint azt a néhány szitkozódást, mely kétségtelenül durva ugyan, de lényegileg oly jelentéktelen.

Oh mily hangosan kell a Madeleine atyjára való emlékezésnek érettem szót szólni, hogy nála meghallgatásra számíthassak. E pillanatban úgy tejszett, mintha megérttem volna a végzetes dilemmát, melyben ő forgott, ő, ki valószínűleg tudott volna egy Hochet méltányolni.

Pedig ő olyan jó! Gyakran szégyenlem, ha valamivel gondolatban megvádolom. Nem halmoz-e el a gondoskodás és a jóság meg nem érdemelt jeleivel? Nem látom-e mindenütt, a hol segíthet és gyámolíthat valakit? Ha megtudom érteni, hogy az eső fátyolán keresztül az ember nem láthat a távolba, miért nem tudom megérteni azt is, hogy az öröklött előítéletnek is van fátyola, mely a tekintetet korlátozza? Egész nyaláb napsugár tört keresztül a ködön, midőn ma azon meglehetősen nyomott hangulatban tett megjegyzésemre: hogy nemsokára elég erős leszek arra, hogy őt a köztársasági katonabeszállásolástól megmentsem, melegen válaszolt: «Az én unokaöcsém rám nézve csupán csak egy de Francheville és remélem, hogy még soká lesz vendégünk».

Igen, én egy de Francheville vagyok s e nevet Madeleine gyermekeiben tovább élni látni, bizonyára rendkívüli boldogság lenne nagyanyjára. Nemzetségem neve, melyre ez esetben én is súlyt helyeznék, kedvencz fiára való emlékezés, legyenek nála segítségemre!

A magányosságban oly sokszor fölteszem a döntő kérdést és mégis ha ismét Madeleine-nel vagyok, nem akar elhangzani ajkaimról. Még nincs meg az a bátorságom, hogy bizton számíthatnék egy boldogító válasza és ennek a remény és kétség között édesen kínos hánykódásnak talán reménytelen bizonyossággal vessek véget. Ma még szívem illúziókkal telve doboghat, ma még nem vesztettem el semmit s várhatok mindent, ma még itt vagyok, hát nem elég ez? Miért, hogy kívánságaink mindig olyanok, mint a madarak, melyek visszaröpülnek az elhagyott fészekbe, vagy elmennek oly meleg tájakra, melyek melegségét csak sejtik? Miért nem ülnek soha nyugodtan a ma galyain? A jelen pillanat szép, ne repüljünk előre, éljünk ebben az általunk oly ritkán élvezett jelenben.

Igen, a jelen szép s mégis van egy idő óta valami, a mi engem nyugtalanít.

Úgy érzem, hogy dolgok történnek körülöttem, a melyeket előttem eltűntek, vagy legalább nem közölnek velem. Úgy tetszik, mintha valami, a mit szemmel nem láthatok s ujjaimmal meg nem tapinthatok, volna körülöttem s lábaknak nyomai melyeket nem látok, haladnak el mellett. Úgy érzem, mintha egy hangot hallanék, melynek szavait nem tudom kivenni, más hangok hangját s nem a háziakét.

A Madeleine és nagyanyja közti beszélgetés is gyakran úgy elnémul belépésemre! Ilyenkor van valami Madeleine tartásában, a mi arra a gondolatra bír, hogy a tenger, mely szeméből felém csillámlik, még nem árulta el minden titkát. Nem olvasok szívében? Fájdalom, mit tudunk mi emberek egymás szívéből? A mélységek, az örvények mindig homályban maradnak!

Úgy látszik, hogy több levél jó Madeleine nagyanyjához, mint lakásuk és életük félreeső voltánál fogva érhető volna előttem. És kik a hírvivők, a kik neki e leveleket hozzák? Nem látok senkit, legfőleg egy durva öltözetű halászt, a kívül Babette egy pár halon alkuszik,

valószínűleg mindkettőnk részéről szándéktalanul, minden gondolkodás nélkül továbbra is fennmaradt. Mit tegyek? Az ajtót verjem s ezzel fölébresszek mindenkit? De a hangok egész nyugodt beszélgetésről tanúskodtak. Miért ijeszteném meg tehát öreg rokonomat? Egy darabig az ajtó mellett hallgatóztam, azután a töltött pisztolyt kezem ügyébe tartva, ruhástól lefeküdtem. A nyári éjszaka úgy is oly rövid, elhatároztam, hogy ébren maradok s ügyelek minden hangra. Mint katonának úgy is sok éjjelt kellett ébren töltenem.

De úgy látszik, hogy még gyenge vagyok, az álom ezuttal nagyon is hatalmas volt, én elszunnyadtam, s midőn meglehetősen későn reggel fölébredtem, kívülről Madeleine hangját hallottam a friss reggeli levegőben üdén hangzani s úgy látszott, hogy minden csak képzelődés volt.

Ezuttal azonban nagyon is bizonyos voltam a magam dolga felől, hogy sem azt hittem volna, hogy álmodtam s közöltem rokonommal a mit hallani véltem. A marquise azonnal hívatta Vincentet.

Hogy némileg igazoltam magamat, Vincent távozása után megkérdeztem, hogy nem vakmerőség-e ilyen idegen embereket bebocsátani? Figyelmeztettem a sok fegyveres csapatra, a fölkelők maradékaira és sőpredékére, melyek Bretagnet még mindig keresztül-kasul járták.

— Nem hiszem, hogy Yvetacon ezektől a bandáktól félni kellene, válaszolt az agg hölgy nyugodtan.

Mennyi szó ilyen jelentéktelen dologért s mily különös, hogy én míg ezt leírom, úgy érzem, mintha még sem tudnék mindent!

Jó volna, ha egy rosszul kezdett napot ép úgy mint egy rosszul kezdett levelet, félretolhatnánk, hogy egy új, még tiszta papiros után nyuljunk. Ma oly nap van, a melyen nekem minden mögött valamit keresnem, s minden mögött, úgy látszik, valamit találnom kell. — Igen, mi is volt ez? Kerestem, vagy találtam valamit?

Délben, egész váratlanul kérdeztem, hogy gró de Sombreuil hasonlít-e rokona arczképéhez? Ismét láttam azt a különös meghatározatlan zavart Madeleine vonásaiban és ismét nagy-

Három különböző oldalról nyomulnak az erdő ellen.

a mikor is végre az úrnő szánja rá magát, hogy az alkut eldöntse s mégis ilyen czivódás után esténként úgy találom, hogy ugyancsak serényen ír. Ilyenkor válaszol levelekre, ezt kell gondolnom, mert mi más írni valója volna? — Kíhez lehetnek intézve e levelek s miért nem szólnak nekem erről soha?

A lelkész nem régen így szólt: «Legboldogabb óráinkat azok az órák alkotják, a melyek már elmúltak, vagy a melyek még ezután eljövendők». Nem onnan van ez, hogy mindig van az ajkainkon valami, mint a milyenek a fentebbi kérdések.

Míg én, mint beteg, ágyban feküdtem, ismételtén úgy tetszett, mintha éjjel hangokat hallottam volna alattam, de ezt mindannyiszor lázas képzelődésnek tulajdonítottam. Ma éjjel azonban ismét hangokat hallottam, ütőerem pedig teljesen normálisan vert. Felugrottam, gyorsan egy pár ruhadarabot vettem magamra s pisztolyom után nyúltam. Ki akartam nyitni az ajtót, de egyszerre eszembe jutott, hogy hiszen ezt Vincent kívülről mindig be szokta zárni. Mikor már jobban lettem is, ez a szokás

— Vincent, mondá, kézimunkakosarának fehér szalagját ujjai körül csavargatva, — mit jelent az, a marquis úr panaszkodik, hogy nem tudott aludni, mert szobája alatt beszélgettek.

— Ezer bocsánatot kérek, az éjszaka oly hűvös volt, egy pár halásznak, a kik a piacon elkésztek, megengedtem, hogy itt töltsék az éjszakát s egy kicsit soká beszélgettünk a halászatról.

— Hogy itt tartottad őket, jól tetted, ezért megdicsérlek, Vincent, de gondoskodjál jövő alkalmammal, hogy ezek a derék emberek semmi zavart ne okozzanak, — felelte a marquise méltóságteljesen, — remélem, hogy a halfogás kielégítő volt.

— Sohasem beszélnek többé hangosan, még egyszer kérem a marquis úr bocsánatát, mondá Vincent alázatosan, és miután úrnőm oly kegyes és érdeklődik a halfogás iránt, jelenthetem, hogy a két utolsó napon 100 új kosárral hoztak s mind a legjobb fajtából.

Siettem kijelenteni, hogy megzavart éjjeli nyugodalmam semmit sem jelent; Vincent oly teljesen természetes magyarázatánál önmagam előtt is a magam ijedtségével és gyanakodásával egy kissé nevelésnek tűntem fel.

anyja felelt helyette: «Igen, nekem úgy tetszik, hogy közte és nővére között van hasonlóság — Madeleine — valami figyelmeztető volt szavaiban — azt hiszem jól emlékszel korábbi ismerőseidre: nem találod te is?»

Madeleine valamit susogott: «évekkel ezelőtt,» «nem egész világos» és nagyon megkönnyebbültnek látszott, hogy e pillanatban a lelkész jelentették be. A jóságos öreg tréfásan kérdezte, hogy miért pirult el oly erősen s kérdezett engem is, hogy nem mondtam-e neki nagyon sok bókot, hogy ennyire elpirult. Nos, igen, miért pirult el tehát?

Most, hogy tegnapi följegyzésemet átolvassom, nevetnem kell. Hiszen nincs semmi különös Madeleine zavarában. Az én folytonos merő nézése egy arczképre, melyen talán maga is észrevett bizonyos hasonlóságot, ez okozza, hogy pirul, a mint elpirulna egy folyton reá irányított tekintet alatt. Valószínűleg egy kissé többet nézett a tükörbe, mint gondoltam, s ennek meglehet az az oka, hogy... talán ez az ok nem szükségképpen kellemetlen reám nézve. Ma reggel azt kérdezte, hogy a

émet lányok, a kikkel találkoztam, nagyon szépek voltak-e? Midőn azt feleltem: «Nem, arra nézve, ki a francziákat ismeri», oly pompás ifjú leányosan eléggülnek látszott, oly kevéssé magasabb sphaerából valónak s hozzáférhetetlennek. Az élet, a mely reám, mielőtt Yvetacra jöttem volna, mindig oly komolyan tekintett, egyszerre kék nevelő szemeket látszott kapni. — Oh mily kár, hogy nagyanyjának éppen akkor volt rá szüksége s épen most kellett tőlem elhívnia!

Mennyire ingadozhat szívünk egy napon különböző érzelmek között. Délben Madeleine egy beteget látogatott meg, nagyanyja láthatatlan maradt — hallottam, hogy ír, ugyan kinek és mit írhat? — én egyedül ültem szobámban, s egyszerre csak az a jelentőség, melyet Madeleine elpirulásának és zavarának tulajdonítottam, a legelfogadhatlanabb optimizmus kifolyásának tetszett előttem. Nem feküdt-e közelebb, sokkal közelebb egy más magyarázat?

Nem a száműzött gróf de Sombreuilvel való házasság volt-e az a jövőké, melyet rokonom unokája részére alkotott? A gróf atyja és fivére a vesztőhelyen multak ki, ő maga a köztársaság ellen harcol: ezek itt oly nemesi levelek, a melyeknek nagyobb súlyuk van a mérlegben, mint aranynak vagy földbirtoknak. De hát Madeleine szívélyessége? Ah, nem lehet-e ez annak a lánynak elfogulatlansága, a ki tudja, hogy mélyebben nem érezhet, annak bőkezűsége, a ki tudja, hogy legdrágább kincse biztonságban van. Oly gyakran kérdeztem önmagamtól, hogy mi lehet az oka annak a mély komolyságnak ifjú arcán; talán abban lel kifejezést a szomorúság a kedves távolléte miatt, vagy a veszélyek miatt melyekben őt forogni tudja. Éreztem, hogy minden derűs reggeli álmom eltűnt, mint a madarak a lövésre és aggodó kétségekké változtak át. Mintha csak ismét e szavakat hallottam volna: «La Felicité, elmerült a francia parton», mintha csak ez az én saját élethajóm lett volna. Oh szappanbuborék a napsugárban, a mi illúzióink nem omlanak-e össze hamarább, mint te?

Nem, nincs semmi Madeleineben, a mi engem ilyes aggodásra indíthatna. Egy nő, a ki szeret, nem oly elfogulatlan. Eltitkolhatja ugyan legnagyobb titkát, de nem titkolhatja el azt, hogy titka van. Szemei nem időzhetnek körülükben, a távolba tekintenek, ha tudná, hogy ott van boldogsága. És mégis mennyire örült a meleg szavaknak, melyekkel gróf de Sombreuilról megemlékeztem? Ha a gróf semmi más, csak ifjúkori ismerőse, hogy van az, hogy nem beszél róla?

Pókháló, semmi más, mint pókháló! Elsőpröm és nem volt soha. Hol vannak aggodásaim, hol vannak kételyeim, kaczagok felettük! A levegő csupa kék és napfényes.

Madeleine volt a parkban. Ez páratlanul szép volt elhagyatottságában a nyestetlen fákkal és nem gondozott utakkal. A fű, a mely buján nőtt az utak felett, egészen be volt hintve arannyal a napsugártól. Éreztem, hogy ruhájának megérintése a boldogság remegését okozta belsőmben. Semmit mondó szavakat váltottunk és mégis azt olvastuk egymás szemeiben, hogy ezek reánk nézve oly sokat mondók voltak. — A virágok, melyeket leszakítottam s neki nyújtottam — annyi virág, a mely érdemes volt a leszakításra, még sohasem virult másutt — nem közönséges virágok voltak, tele voltak azzal az édes híradással, melyet szívem az ő szívének küldött. Egy pár kis madárra bukkantunk, melyek — úgy látszik, — a fészkekből a földre hullottak. Míg a fészket kerestük és Madeleine a kis gyenge állatkákat melengetve keblére szorította, mondtam — tréfálkozva, mert hát az ember oly ostoba, hogy szégyenli megindultságát: — «Madeleine, a madarak most már nekem is énekelnek. Akarja hallani, hogy elmondjam, mit énekelnek?»

— Talán igen, susogta félig incselkedően, félig komolyan.

Miért nem vagyok Greuze, miért nem tudom lerajzolni, úgy a mint ott állott egyik kezében az én csokrommal, másikkal a madárkákat melengetve. Nem értek a női öltözethez, csak azt tudom, hogy valami világozkéket viselhetett,

mert alakjának vonalai összecolvadni látszottak a kék égbolttal körülötte. És mosolygott, először mosolygott a boldogság kifejezésével és — reám mosolygott.

Oh ifjú pompás napfényben fürdő reggel! Boldogság volt a napsugártól átragyogott levegőben; boldogság izzott a kalászkok halvány aranyában, a melyeket a távolban láttunk hullámszerűen; boldogság volt a madarak csicseregésében és énekében, de a legnagyobb boldogság a mi bensőnkben volt, a mint egymásra tekintettünk és semmit sem szölvünk és mégis éreztük, hogy értjük egymást.

Mert nemde, Madeleine, te megértettél engemet? Mikor haza mentünk, hallgattunk mindketten; a pillangó oly szép volt, nem volt szabad szárnyait érintenünk s a kimondott szó, ilyen érintés lett volna. De tudtuk, hogy mi gyorsítja meg lélekzétvételünket, mi színesíti meg orczáinkat s mi ad csillogást szemeinknek, éreztük üdvösségünket, mely velünk jött, mely megcsókolt bennünket a napsugarakban, mely körülillatozott bennünket a virágokban, mely mindenütt és mindenben velünk volt.

Míg ezt írom, reám nevetnek és ujjonganak a betűk és én is nevetek és ujjongok és nem tudom megérteni, hogy mint lehettem oly balga és egyuttal oly végtelenül boldog. — Madeleine, én Madeleine!

És mégis egyszerre valami aggasztó, mint hideg csúszik felém. A kiöntött vérnek oly sűrű fellege lebeg hazánk felett, hogyan merek én felhőtlen napsugárról álmodni! Lehet-e az ember ilyen országban boldog?

Lehet! Hiszen az ember ilyen országban is ifjú, az ember ilyen országban is szeret!

Brest, Hoche főhadiszállása.

Nem, sem kedves nő, sem gyermekek nem fogják soha e lapokat olvasni. Azért írok, mert érzem, hogy a rettenetést nem tudom elviselni, ha legalább valahol kifejezni nem tudom. Áruló vagyok Madeleine szemében, ki most kétségbe esve ül Yvetacon és sír, sír miattam! Oh és éppen ezen a lapon állnak ezek a betűk, a melyekkel boldogságomat magasztalom!

Hoche táborában vagyok. Mint őrzőgő vágattam; így vágatnak azok, kiket a fűriák üldöznek. Lovam összeesett, midőn Hoche hadiszállását elértem.

— Francheville, végre megjöttél! — De mi az, a halált hozod magaddal? — kiáltott Hoche megrettenve.

— Ezt szívemben hordozom, — válaszoltam szilaj kacajjal s karjaiba kapva, kiáltottam a fülébe: — Siess tábornokom, egy angol hajóhad van útban, az emigránsok seregét szállítják partra Quiberon félszigeténél.

— Menyőbe is! — kiáltott Hoche felugorva, kiknek a vezetése alatt?

— Pouisaye, d'Hervilly és de Sombreuil vezetése alatt.

— Átkozott! Hogy jutottál tudomására?

Én nevettem vagy láthatatlan lelkek nevettek gúnyos kacagással körülöttem? — «Életem árán.»

— Megörült, — mondá Hoche segéde Menage.

— Ki van merülve, válaszolt Hoche, nem látod, hogy mint néz ki, bizonyára egész nap és egész éjjel száguldott, hogy engem a hírről értesítsen. Menj, aludj fiam, én ébren vagyok és megteszem, a mi szükséges.

Lehajtottam fejemet az asztalra és örültem, hogy ideges zokogásomat a kimerültségnek tulajdonították.

Hoche azt mondta: «menj aludni.» — De midőn a legnagyobb fáradság megszűnt, a testnek az a teljes kimerülése, mely megpihenhet, mert nem érez többé, akkor egy pillanatig sem tudtam nyugodni tábori ágyamon. Fennülök az éj sötétjében, és rábizom naplómrá, a mit sem bárátnak, sem papnak el nem mondhatok. Miért vagyok itt? Mi űzött el engem Yvetacból? A lobogó gyertyafénybe tekintek s nem tudom fel-fogni, hogy régi szállásomon vagyok Brestben. Minden eltűnik szemeim elől. Ismét Madeleine-nél vagyok. Hazajöttünk, a napfény Madeleine arcán nyugszik és szemeiben van titkunk édes napsugara. Régen volt ez? Igen, nekem úgy tetszik, hogy egy század mult el azóta, pedig nem fekszik több, csak néhány nap, csak né-

hány nap köztem és emez óra között. A halárvonal, az üdvösség és kétségbeesés között oly keskeny volna?

Madeleine nagyanyja még szunnyadott, midőn ebéd után az ódon étterembe léptem. Madeleine egyedül találtam — és ezúttal először — foglalkozás nélkül. Legelőször hozta belépésem zavarba, zavarba, mely minden szó nélkül oly sokat mondott.

Én nem tudtam tovább élni a ki nem mondott boldogság üdvében. Fölébredt bennem a férfi, a férfi, a ki karjaiban akarta érezni remegő alakját, a ki sóvárgott piros ajkának csókja után, a csók után, a mely a teljes bizonyosságot nyújtja.

— Madeleine, kérdeztem, — szabad nagyanyjával beszélnem, szabad tőle legfőbb boldogságomat kérnem?

Elpirulása, nem ajkai mondták az igent, a mely jogot adott volna arra, hogy megcsókoljam.

De nem csókoltam meg. Méltatlan voltom érzete velt erőt rajtam, a mint gyengéd, határtalanul bizó tekintetét láttam,

— Akarsz-e segíteni nagyanyád akaratának kinyerésében, abban, hogy ellenvetéseimet el nem legyőzzük? — kérdeztem; s míg ezt kérdeztem, kevésbbé köztársasági érzületemre gondoltam, hanem inkább erkölcsi értéktelenségemre. A nő, ki szerelmével ajándékoz meg bennünket, mindent ad nekünk és mit adunk mi legtöbbször neki cserébe?

Hozzám simult s fejét vállamra nyugtatta, míg én susogtam: — Madeleine, tudod-e, hogy néha azt gondoltam, hogy nagyanyád téged másnak szánt, a száműzött de Sombreuilnak és hogy attól tartottam, hogy te is...?

Soha, soha, ameddig csak élek, el nem felelhetem azt a mosolyt, a mely Madeleine ajkaira röppent. Ezer bizonyítgatás nem szólhatott volna oly meggyőzően, hogy *mennyire* alaptalan volt féltelmem. Oh, hadd idézzem még egyszer vissza a legfőbb üdvösség e pillanatát, ez volt a legmagasabb pont, hová éltem jutott, mielőtt megtudtam volna, hogy a legmagasabb hegyek mellett vannak a legmélyebb szakadékok.

— Camille, kedvesem, — hangzott szava, a de Franchevillek jelmondata: «Csak egyszer» és te vagy az, a kit én szeretek. Igen és ezért mondom el mindent ez órában neked. Nem szabad semminek többé lenni, a mit ne oszlanánk meg egymással. Tudod-e, mi tett engem oly elfogulttá, mikor de Sombreuil nevét említetted? Mi volt az én titkom? Nagyanyám levelez az emigránsokkal, azok Angolországból egy angol hajóhaddal akarnak átjönni, hogy országunkat megmentésük.

Úgy éreztem, mintha ereimben minden csepp vér jéggé fagyott volna. Oh, Madeleine, micsoda végzet hallatta velem szavaidat. «A hajóhad néhány nap múlva kiköt Quiberon félszigeténél, de Sombreuil egyike a vezelőknél, gróf Pouisaye és D'Hervilly a fők».

— És nem tudod, hogy ez árulás, hazaárulás a köztársaság ellen? — úgy tetszett, mintha minden egyes szó, melyet én magam kiejtettem, úgy hatott volna lelkeimre, mint minden reményem szemfedője, a göröngy. «És hogy én a köztársaság tisztje vagyok?»

Kezdte megérteni, hogy mit cselekedett. Látom még, mint fehérült el piruló arca, mint változtak át boldogságtól ragyogó szemei kétségbeesésseljes szemekké, azokká a szemekké, melyek rokonának arcán, mint jóslat tekintettek reám. De ragaszkodott boldogságához, mint az elmerülő, az utolsó hajóroncsához s így kiáltott:

— A köztársaság tisztje voltál; de most a mienk vagy kedvesem, mindenem! Mondd, hogy a mienk vagy!

Volt egy pillanat, oh bocsásd meg nekem hazám, hogy azt gondoltam: — Mit tesz az, köztársaság-e vagy monarchia? Az egész nem egyéb pusztá névénél, hadd legyek boldog és nem törődöm vele. — De Madeleine Angolországról beszélt. — Ez a név öntudatra keltett s lelkembe harsogta, hogy én francia vagyok. — Talán az emigránsok hajóhadát engedhettem volna kikötöni, de soha az angolok hajóhadát, hazám és ellenségeit.

Madeleine olvasta szemeimben, hogy lelkem elvált tőle: — Mit akarsz tenni — kiáltott.

— Mindent, amit csak tehetek, hogy a tervet megbiúsítsam.

— Elárulnál bennünket, nem volnál de Francheville, nem volnál hű!

— Én de Francheville vagyok, fájdalom, azért vagyok hű. Katona vagyok, Madeleine, én hűséget esküdtem a köztársaságnak, Hoehenak, nem hallgathatok.

Átölelte térdeimet, ő Madeleine, kinek lábai alá akartam teríteni kezemet, hogy kő meg ne üsse őket s nem volt szabad őt felemelnem; rám szegezte nagy, könnyel telt szeméit könyörögve s nekem nem volt szabad e könnyeket letörölnöm!

Óh atyám, te, ki éveken át a Bastilleben selym-lődtél s ezért fiadat megesküdtetted, hogy rendületlenül kitartsak az új zászlók mellett, a mely az emberiség jogaiért küzd, atyám, állhatatos voltam!

Elhárítottam a drága kezeket, melyek visszatartottak; úgy tetszett, mintha szerelmétől szakítottam volna el magamat. Madeleine felugrott s éreztem, hogy e pillanatban nem lát ben nem mást, mint ügyének ellenségét, azt az embert, ki talán övéit veszedelembé fogja sodorni. Többé nem Madeleine, hanem a royalista nő állott velem szemben s éles sikoltása: «árulás, árulás» ugyanaz lett volna, ha ezt a vazallók egész csapata hallhatta volna s reám vetette volna magát. Az elhagyott kastélyban senki sem hallotta ezt a sikoltást, senki, csak én, kinek fülemben még mindig hangzik és én látatlanul siettem tovább... Most, hogy leírom, a mit átélttem, nem tudom megérteni, hogy mint tudtam keresztülnéni.

Az angol hajók tényleg kikötöltek Quiberon félszigeténél, Crac és Carnac között s partra szállították az emigránsok első csapatát. Vitéz admirálisunk, Villaret-loyeuzé nem tudta megakadályozni, vereséget szenvedett s három erős hajónkat, az «Alexandre, Formidable és Tigre» nevűeket elfogták. Valószínűleg iparkodni fognak az emigránsok hatalmukba keríteni Penthièvre erődöt, mely Quiberont uralja.

Nem volt-e az ostobának nevezett breton paraszt, a ki engem figyelmeztetett, mikor lovam nem akart Quiberon mellett tovább vinni, valósággal jós? Hűséges barátom, mennyivel hűségesebb lettél volna, ha akkor patkóiddal széttapostál volna!

Nem, — ezt nem szabad kívánnom; a köztársaság ügye nagyon is gyengén áll, szüksége van minden emberére. A chouanok újra fegyverben állanak. Most tűnik ki, hogy Charette és a többiek sohasem láttak a köztársaságban egyebet, mint rablót, kinek áldozata, melyet pisztoly fenyeget, igéri, hogy meghódol, de csak azért, hogy a mint eltávozott, csendörökért küldjön; nem tekintik kötelezőnek az esküt, melyet akarataik ellenére tettek. Mi, akik Nantesben úgy ujjongtunk a kibékülés ünnepén, mi, akik nem ütöttük a sebeket, nagyon gyorsan elfeledtük, hogy mily mélyen vannak ezek az emberek lelkükben megsebezve. Most a régi sebhely mind újra felújul.

Penthièvre az emigránsok kezében van. A parancsnok, a mint gondoltam is, valóban semmit sem tett. Felvonta a fehér királyi zászlót a vár fokára, de a mellett az angol színeket is. Az angol színeket! Doucet állítólag így szólt: «Mostanáig a köztársaságiak a maguk hírnevéért harcoltak, mostantól küzdenek létükért a francziák.» Kell erőmnek lenni, hogy csak hazámra, fenyegetett hazámra gondoljak, kell!

Hoche organizál, vezet, megtesz minden lehetőt, mindenütt ott van és minden mindenben. Sohasem csodáltam inkább. Hányszor kérte a nemzeti konventet, hogy bízzanak rá nagyobb csapatot s hányszor utasította el bántó módon a nemzeti konvent kérését, mintha azt csak saját önző becsvágyából tette volna. De buzgalma nem tud semmit személyes megbántódásról, semmit gúnyos kárörömről sem. A köztársaság hívja őt és a köztársaság veszélyben van és ez elég egy Hoehenak.

Az emigránsokat Auray és Landevent vidékéről visszaszorítottuk, most egészen Quiberon

vidékére koncentrálták erejüket. Hoche gyorsított meneteléssel nyomon követte őket. E pillanatban St. Barbe nevű faluban táborozunk a la Falaise földnyelv kezdetén, a hol Penthièvre erőd fekszik. Tegnap (júl. 7.) hasztalan kísérelték meg az emigránsok, hogy keresztül törjenek vonalainkon. Nemde dicsekvő lovag Puisaye, ki oly megvetőleg beszélsz rólunk, a köztársaságot még sem oly könnyű legyőzni!

A provençei gróf, ki most XVIII. Lajosnak nevezi magát, egy proklamációval jött csapatainak segítségére. Egy proklamáció! Czukrocskák ott, hol golyók füttyölnek.

Nincs több emberünk, csak körülbelül hét ezer. Ha Hoche a royalisták tábornoka volna, kik nagyobb csapatszám felett rendelkeznek s kiket egy erős erőd és hatalmas angol hajóhad fedez, mily másképp használná ő a kedvező időt!

Az emigránsok, úgy látszik, új erősítéseket várnak. Mi is megerősítjük sáncainkat, de ez a munka nem oly idegfeszítő, a pillanatnyi veszély nem oly fenyegető, hogy minden gondolatot csak arra irányíthatnám, csak arra korlátozhatnám. Emlékezéseim Yvetacra nem akarnak elnémulni a haza hangosan hívó szava előtt, mit egy idegen zászló beszennyezett. Gondolatban újra átélem a régi kastélyban időzésem egész idejét. Most értek mindent: az aggodalmat, hogy engem egyedül hagyjanak, a marquise játszadozását a fehér szalaggal, — mely nem egyéb, mint óvatosságra intő jel, — az imént fogott halakkal telt kosarak, melyek az újonnan csatlakozott csapatokat jelentették, a halászok, a kik áruhába öltözött chouanok vagy emigránsok valának, mindez, a mi szemem előtt játszódott le s a mit én mégsem értettem. Az emigránsok ezt a magános kastélyt választották, a hol csak két nő lakott, mert úgy hitték, hogy itt biztonságban vannak minden gyanú ellen s az öreg marquise vezette a levelezést a chouanok és emigránsok között. Szegény Madeleinem, nem voltak-e az emberek nagyon kegyetlenek, hogy ifjú vállaidra ily ólom nehéz titkokat raktak? A szemrehányás keblemben ezt a feleletet adja: a kik ezt tették, nem is gyanították, hogy egy lelkiismeretlen fog behatolni Yvetac magányába.

Igen, én úgy cselekedtem, mint lelkiismeretlen ember, nem azért, mert a köztársaságnak tett eskümet megtartottam, de mert oly helyzetbe hoztam magamat, hogy ezt az esküt csak úgy tarthattam meg, ha a nekem nyújtott bizalmat elárulom. Miért akartam majdnem erőszakal Yvetacba bejutni, a honnan mintegy prófétai előérzettel távol akartak tartani? Miért csatoltam magamhoz, az idegenhez, egy oly világ lakóját, melyben én nem voltam otthon és sohasem is volt szabad otthon lennem? Tudtam, hogy Madeleine mindig royalista, én pedig mindig köztársasági maradok s mégis igyekeztem megnyerni a gyanútlan szívet, mely sohasem dobogott az enyémmel egybehangzón. El kellett volna menekülnöm, messze menekülnöm, mihelyt éreztem, hogy Madeleine drága kezd lenni rám nézve, hogy én megszűntem közönyös lenni rá nézve. Mi voltam én más Yvetacban, mint csábító, ki megszereztem a marquise hajlamait, Madeleine szerelmét, habár ezt csak abban a föltevésben ajándékozták is nekem, hogy úgy fogok egykor gondolkozni, mint ők? Nem kellett-e fel bizalmukat, jöllehet ezt csak tévedés alapján nyújthatták nekem?

Hibás vagyok Madeleine; a rettenetes órában, melyben elszakítottam magamat, boldogtalan voltam; abban az órában, melyben ujjongtam a boldogságban, mit szerelmed nyújtott, bűnös voltam. Meg tudsz-e valaha ennek a bűnösnek bocsátani?

A kürt szava fegyverre hív, valóságos megváltás gondolataimból!

Vakság verte meg az emigránsokat? Míg minden perczen várhatják az erősítéseket, ma (júl. 16.) újra megpróbálják, hogy hatalmukba kerítsék táborunkat. D'Hervilly, mint hős küzdött s maga is súlyosan megsebesült, de támadása oktalan volt. Mi túlbecsültük a veszélyt; csapa-

loktól, melyeket így vezetnek, nincs szüksége tartani Franciaországnak, melynek oly vezérei vannak, mint Hoche.

Hoche maga nem ért velem egyet. «Abból, hogy ezeket a csapatokat most rosszul vezetik, egyáltalán nem következik, hogy ezentúl is rosszul fogják vezetni. Erre a Puisayere nézve, a ki mint hallom, Quiberonban, mint szultán él és dorbézol, túlságos megtszelltetésnek tekinteném, hogy az én derék kék kabátosaim piszkos eszmáit lenyalassam vele, de az erősítések, melyek de Sombreuil alatt kilátásban vannak, egy vitéz liszt vezetése alatt jönnek. Ismerem őt; ő bátor katona s a háború maga a bátor katonákból nagyon hamar csinál jó vezéreket; ezt láttuk tábornokainknál saját tapasztalatból. Ha de Sombreuilnek ideje van, hogy a dolgokat saját személyes belátása szerint személyesen vezesse, úgy a koczká nagyon hamar megfordulhat. Valóban szeretném — félbeszakította szavait s gondolkozni látszott, de azután fejét rázta s így folytatá nyomott hangon: — Fiam, nem, ez a vállalat nagyon koczkázatos lenne.

Éreztem, hogy e szónál szívem örömtől kezd dobogni. «Bízd reám a vállalkozást, tábornokom», könyörögtem neki.

Hoche merőn nézett reám szép, mély tűz szemeivel, azután így válaszolt: — Nem, fiam, kétségbeesett vállalkozást nem bízik olyanra, ki maga is a kétségbeesés hangulatában van. Az emberi élet nagyon is drága anyag, én sokkal jobban szeretem katonáimat, hogyssem ezzel könnyelműleg bánni tudnék.

— Nem mondanád meg, tábornokom, hogy mit szeretnél volna tenni?

Hoche nevetett: — Elfoglalni Penthièvre erődöt. A mi fájdalom, lehetetlen, az miattam egész seregemre nézve «le secret de Polichinel» lehet. Szeretném, hogy azt a szép angol zászlót onnan leránthatók, mielőtt de Sombreuil, — a ki úgy hiszem, sohasem vonta volna azt fel — parancsnok urainak hibáit jóvá tehené. Enfin, ez nem lehetséges; ne is beszéljünk róla többet.

És talán mégis lehetséges. Az angolok megígérték, hogy az emigránsok seregét saját csapataikkal fogják megerősíteni, de a helyett, hogy angol ezredeket küldtek volna, csupán a mi elfoglalt hajóinkról fogolylyá tett katonákat kényszerítették, hogy ellenünk szolgálatba álljanak. Most, hogy ez a legénység régi bajtársával áll szemben, csapatosan jön át hozzánk. Ha Angolország talán arra számított, hogy a sokkal gazdagabb élet soraiban ezeket az embereket, kik nálunk a szükségest is alig találják meg, visszatartja szolgálalában, akkor most láthatják, hogy a hazai szegénység a francziára nézve kívánatosabbnak tetszik, mint az idegen gazdagság. Az emigránsok seregében szeretik a szép díszítéseket. Még a hajók árbóczaikhoz is, a mint megérkeztek, óriási kenyerek voltak oda kötve a bőség jeléül, mely a királlyal országunkba visszatérne.

Ezektől a szökevényektől hallottuk, hogy mint áll az erőd ügye s melyik ponton van a támadásnak sikerre kilátása. Hoche tudja, hogy a vállalkozás még most is majdnem csak csoda által történhetik, de a franczia katonák megtanultak az utolsó években hinni a csodákban. Hoche tudja, hogy de Sombreuil csapatai már hajóra szálltak és hogy így nemsokára nekünk nem Puisayeval, hanem egy vitéz és tehetséges vezetővel lesz dolgunk. Ilyen vezér, úgy mond, képes Penthièvre erődöt néhány száz emberrel minden támadásunk ellenére birtokában tartani s ez alatt többi csapatait más ponton, az őrizetlen partra szállítani és ezzel bennünket hátban támadni meg. Hoche-nak elve az, hogy az ember a bölcseséget, mellyel maga rendelkezik, ellenfelénél is föltelelje és így megelőzze azokat a terveket, melyeket annak helyén ő maga kivinni hajlandó volna.

El van határozva: júl. 20-ikáról 21-ére virradó éjszakán megpróbáljuk a koczkázatos dolgot. Három különböző oldalról nyomulunk az erőd ellen. Hoche arcán látni lehet a pillanat komolyságát; mindnyájan érezzük, hogy a veszély

nagy, de egyúttal azt is, hogy ha ezt valaki legyőzheti, úgy Hoche az. A nemzeti konvent két tagját: Tallien és Blad-ot küldte táborunkba; jelenlétüket Hoche nyomasztónak érzi s ez az egyetlen, a mi néha nyugodtságát veszélyezteti; ezt látom homloka redőin s újjainak játékaiban, ha Tallien beszél. Jól lehet azok, kik őt kevésbé ismerik, talán alig veszik ezt észre. Midőn a tanácskozás bevégeztével még egy pillanatra egyedül voltam vele, arra a helyre tekintett, a hol Tallien ült, kiköpött maga elé s így szólt: «A csatatér sohasem valami szép dolog, de legalább hiénáknak nem volna szabad rajta szaladgálni.»

Kérdőleg tekintetem reá, de ő csak vállat vont.

— Ha holnap ez időtájtban még élünk, meg fogsz érteni Francheville; menj, most néhány órát aludjál, szükségünk van, hogy ezen éjszakán egészen éberek legyünk.

A tricolor újra fenn lobog Penthièvre erőd ormán. Az angolok tüzelése alatt gázoltak át katonáink a viharos parti tengeren s visszafoglalták az erődöt. Egy pillanatra én sem tudok szomorú lenni. Derék katonáinkkal együtt kell ujjonganom az ő hősi bátorságukon.

Igen, az idegen zászló, mely francia földön merészelt lobogni, lekerült az erőd ormáról. Óh, micsoda órák feküsznek megottunk, órák, melyek alatt az ember megöregedett az iszonyattól és órák, melyekben az ember megifjult az újjongó boldogságtól!

Hideg, sötét éjszaka volt, melyet úgy látszik, a július a novembertől kölcsönzött, mikor kivonultunk. A szél az esőt arcunkba korbácsolta s a széles homoksíkságon, melyen a sötétben előhaladtunk s melyen semmi ismeretlen és tájékoztató jegy nem volt, többször eltévesztettük az irányt. A három csapat, melyre széteszteltünk, többször majdnem menthetetlenül összekeveredett, de Hoche mindig újra sorba tudott állítani bennünket. Csak midőn a hajnal kezdett szürkülni, érte el a középső rész, hová én is álltam, az erődöt és ment át a támadásba. De a zuhogó eső puskaporunkat hasznavehetetlenné tette, csak a bajonettet tudták használni és e közben az ellenség is fölébredt: az angol hajók és az erőd ágyúinak halálos üdvözlőket küldtek hozzánk. Ekkor legkeményebb embereink is elfeledték a mondást, hogy egy francia katonára nézve semmi sem lehetetlen s a kiáltás: «Vissza, St. Barbe felé!» kezdett fölhangzani. «Attól tartok, hogy a vállalkozás meghiusult», — sugta Hoche rekedtes hangon fülembe. — «És ha egyedül kell is mennem, az az angol zászló lekerül onnan!» kiáltottam én mindent elfeledve kétségbeesésemben.

E pillanatban új zászlót láttam felvonatni az erőd ormára, — a trikolor. Győzelemkiáltásban törtünk ki, — sokra nézve utolsó kiáltás volt ez, — mely nem tud semmit veszélyről vagy halálról és előrenyomultunk. Menage csapata már az erődben volt. Ezek nyakig gázoltak a vízben, a sziklát gyilkos tüzelés közben mászták meg s benyomultak az erődítményekbe, hol a védők egy része azonnal hozzájuk társult. Az időközben derülten felsütő nap az egész erőd urainak látott bennünket.

Puisaye hős volt az első, ki magát az angol hajók biztonságba hozni igyekezett. A mit még a mieink hatalmukba nem kerítettek vagy a mi nem munkált közös ügyet velünk, az igyekezett az ő «sauve, qui peut» elvét követni. De egy pár csónak felborult és Hoche az elfoglalt ágyút gyorsan úgy állította fel, hogy a többi menekvőnek a hajóra szállást lehetetlenné tette. Az angol hajóhad, mely oly készségesen vezette mindezeket az embereket romlásukba, nem tett semmit mentésükre. Lövései — vajjon csak véletlenből-e? — az emigránsokat ép úgy találták, mint minket. Kezdem hinni, hogy az angolok magukban örömmel nézték, hogy a francia mint őli a francziát. Hiszen most ismét annyival erőtlenebbek vagyunk velük szemben.

Az egész félsziget nemsokára birtokunkban volt, kivéve egy szirtet, legvégső csúcsán. Itt állott a vezér, ki Puisaye szégyenletes futása után a vezérést, a mennyiben még erről beszélni lehetett, magára vállalta; a csak az imént partra szállott de Sombreuil Károly tábornok

lett még egy utolsó kísérletet, hogy szerencsétlen csapatait összegyűjtse s egy utolsó ellenállással megpróbálkozzék.

A mi köztársasági szívünkbe is, bármennyire elítéltük is a szerintünk félig bűnös, félig örült vállalkozást, fölébredt a nagy részvét a sok elvesztett élet iránt. Az ég tudja, hogy a dicsőség és boldogság micsoda illuzióival jöttek ide! S ez volt az, a mit találniok kellett. Dol püspöke, ki az expedícióhoz csatlakozott papjaival együtt, teljes papi ornatusban állt közöttük s könyörgött az áldásért, melyet az ég megtagadott tőlük. A hullámok zúgása összevegyült az angolok ágyúdörgésével, mely őket is találta.

— Adjátok meg magatokat! hangzott önkénytelen a részvét kiáltása sorainkból, mely őket kimélni akarta s önkénytelenül megszüntettük a tüzelést.

Egyetlen ember lépett ki előre soraikból s néhány lépéssel lejjebb jött.

— Ez de Sombreuil — kiáltott Hoche s mi lábhoz tettük fegyvereinket.

Még látom alakját, a mint fedetlen fővel a szikla lejtőjén állott és bennünket üdvözölt. Talán egész lelke azután vágyódott az idegenben, hogy Franciaországot viszontláthassa, Franciaországot, melyet a maga módjára bizonyára ép úgy szeretett, mint mi a magunk módjára s most viszont látta, de nem fog találni benne mást, mint ifjú, még élvezetet nem ismerő életének sírját. Egy pillanatra ég felé emelte arcát; ima volt, a mit fölfelé küldött? vagy bucsú volt, a melyet vett? Akkor gyorsan felénk sietett és ugyanebben a pillanatban látuk, hogy egy másik vezér, gróf Damas, megsarkantyúzza lovát s a szírtől a mélységbe ugrott; ló és lovag eltűntek a habzó hullámok között.

Most de Sombreuil előttünk állott. — Én meghalni jöttem, de kimélje csapataimat, — kiáltott Hoche.

Ez ellenfele elé lépett. Ő is meg volt hatva. Maga is ifjú és vitéz, mély rokonszenvet érzett az ifjú és vitéz iránt, ki e pillanatban leszámolt életével.

— Megteszem, a mit tehetek, de Sombreuil tábornok, de nem vagyok mindenható, — mondá; — ha rajtam állana, ezeket a szegény embereket bizonyára megmenteném. Most csak azt felelhetem, meglátom, mit tehetek értük s ha lehetséges, önért is.

— Ertem mindent megtesz, a mit én még kívánok, ha őket megmenti, — válaszolt de Sombreuil, — gondolja meg, hogy még van elég emberünk, hogy keresztül vágjuk magunkat, vagy legalább is, hogy sok vér árán engedjük magunkat lefegyvereztetni; de sok védtelen, sok fegyvertelen chouan van nőikkel, gyermekeikkel oltalmunkban; ezért lerajuk fegyvereinket a kapituláció föltétele alatt.

— Igen, a kapituláció föltétele alatt, a mennyire ez tőlem függ, válaszolt Hoche. A nemzeti konvent... de szavai elvesztek a zúgó örömjongásban, mely most mindnyájunk kebeléből előtört.

Mindaz az érzelem, mely egy megsemmisítő csatavesztés s egy majdnem megfoghatatlan győzelem között fekszik, keresztül járta e napon szívünket s érzelmeinknek kifejezést kellett adnunk. Újjongtunk, míg sokak szemében örömkönnök ültek; átöleltük egymást és mindenki elfelejtette a maga fájdalmát az egy, mindent átható tudatra: Franciaország veszélyben forogott és Franciaország meg lón mentve.

Így irtam tegnap és ma? Óh, hogy a legszebb nap után is mindig ismét egy másiknak kell feljönnie! Quiberon dicsősége, mily nagyszerű lettél volna, ha ott végződhetél volna. De midőn a vezér Hoche munkája bevégeződött, jött a hóhér, jött Tallien.

Most értem, mire célzott Hoche a hiénákkal, a kiknek nem volna szabad a harczmezőn, a hol vitéz férfiak küzdöttek, szaladgálni. Ezek árának most körül s ezek akarják a quiberoni diadalmi napot gyásznaprá változtatni.

Tallien kijelentette, hogy az emigránsokat nem szabad hadi foglyokul tekinteni. Kegyelmes ég, meg kellene érdem, hogy a férfiak, a kikért most Madeleine bizonytalán imádkozik, mint bűnösök jussanak vesztőhelyre!

Szívem majdnem megszűnt dobogni, mikor ez az iszonyú lehetőség megvillant agyamban. Tallien tudni akarta, hogy mint jöttem a royalista terveknek nyomára.

Hoche, a ki engem sohasem kérdezett ez iránt, gyorsan válaszolt helyettem: «Hogyan szerezte de Francheville a maga információit? Természetesen egy nőtől; én legjobb információimat mindig ily módon szerezttem, de úgy-e bár, az ember nem nevezi meg a nőt, míg csak feleségül nem veszi azt, mint a hogyan ön is a szép ex-marquise-zel, de Fontenay, szül. Cabarrus grófnővel tette. Én mindig így szoktam szólni kékkabátosaimhoz: «Harczoljatok a férfiak ellen és csokoljátok meg a nőket.» Egyébként bárhonnán szerezte is információit, ön hálás lehet értük, polgártárs, ezek segítettek megmenteni a köztársaságot s de Francheville rászolgált mindnyájunk dicséretére.»

Korbácsütések nem sújthattak volna kegyelenebbül, mint ez az oly jóakaró dicséret.

— Akkor bizonyára örülni fog, ha a köztársaság emez ellenségeit golyóink alatt elhullani látja, — mondá Tallien ravasz mosollyal.

— Golyóink alatt? azokat az embereket, kik kapitulációra adták meg magukat! — dadogtam remegve.

— Annyira ittassá nem tette a siker az ön tábornokát, hogy ilyen oktan feltételeket elfogadott volna. Kérdezze meg csak, hogy erre nézve nem-e a nemzeti konvent és egyedül a nemzeti konvent van döntenivali.

— Valóban, követ polgártárs, — válaszolt Hoche, kezemet figyelmeztetésül megszorítva, de ha a nemzeti konvent úgy találná, hogy én itt feladatomat hűen teljesítettem, talán engem is meghallgat ez ügyben és épp oly kevésbé lesz keményszívű, mint én. Én nyáron, mint a nap, ajándékozó kedvemben vagyok. Ki tudja, hogy nem leszek-e szigorú a szeptemberi napokban.

Az egykori septemriseur, a ki semmitől sem tart inkább, mint az 1792. év őszének borzalmaira való célzástól, jobbnak látta eltávozni, úgy hogy én egyedül maradtam Hoche tábornokkal.

— Tábornokom, ez csak lehetetlen — kiáltottam. — Hoche sóhajtott: «Remélem, hogy nem történik meg, de te ismered az emigránsok elleni törvényt, Francheville. Ha ezt végső szigorában akarják alkalmazni, akkor ezek a szegény emberek elvannak veszve. Enfin, azért nem szükséges fejedet lecsüggeszteni; a mennyire csak tehetem, megteszek érdekükben mindent; menj most az erődbe és ügyelj, hogy győzelmünk ne legyen önmagunkra nézve is véséssé. Nem akarom, hogy csapataink itt új Capuát találjanak, pedig alkalom van reá elég.»

Hochenak igaza van; a készülétek, melyeket Penthièvre erődben találtunk, óriásiak. Angolország nem fukar, ha arról van szó, hogy versenytársát megsemmisítse; a boldogtalan expedíciót, a melynek sorsáért most remegek, majdnem hallatlan pazarsággal szerelte fel. Míg a hordóknak és ládáknak, majdnem végtelen sorát segíték rendezni és elhordani, tapasztalhattam, hogy Hoche nem ok nélkül fél egy új Capuától.

Óh, a bator győzelmes katonák, a kiket csak az imént annyira megcsodáltam, miért nem éneklék a Marseillaise tüzes strófáit:

«Mit akar e szolgák csoportja,
Kik ellenünk esküdtenek?
Kinek e lánczok, e régóta
Készült bilincsek, oh kinek?»

Egy közönséges bordalt énekeltek. Utálatos a refrainje:

«Csak töltsetek, barátim, csak töltsetek;
Borból soha nem ihatom eleget.»

utálatos a dicső környezettel való ellentéténél fogva, melyben felhangzott és azon ellentéténél fogva, melyben az engem eltöltő kétségbeesítő gondolatokkal állott. Ez a refraine harsogott folyton fülembe. Óh a világ olyan, mint egy színház, melynek számára az élet nagy drámákat ír, de a melyben a hősi szerepeket gyakran oly kicsiny emberek játsszák!

Szegény kicsiny emberek! Nincs nekik tulajdonképp igazuk? Miért ne felednék el a borban, hogy kemény, veszélyteljes életük mily

keveset nyújt nekik? Ha volna bor, a melyből én tudnék feledést inni, mily sóváran tudnám ezt kiüríteni.

Hoche az elfogott chouánokat, a mennyiben ezek csak közlegények voltak, éppúgy, mint a nőket és gyermekeket szabadon bocsátotta, de az emigránsok sorsára nézve semmit sem fehéret. Ezeket Vannesba és Aurayba viszik s ott a hadi törvényszék elé állítják. Hoche maga St. Malóba megy, a hol új angol támadást várnak. Engem ahoz a csapathoz rendelt, a mely a szerencsétlen foglyokat, kik talán már el vannak ítélve, mielőtt bíró előtt állottak volna, kíséri. «Tégy, a mit tudsz a szegényekért,» így szólt hozzám, «de tedd okosan. Te magad meg nem mentheted őket ép úgy, mint én sem; ne rántsd tehát szükségtelenül veszélybe magadat. A hátor ember életét kockáztára teszi, ha kell, de nem dobja azt el magától; a mit az ember elhajt, azt értéktelennek jelenti ki s ha te irántunk való rokonszenvből saját életedet kockáztatod,

A royalisták szilárdul meg vannak győződve, hogy ők kapitulációra s nem kényre-kegyre adták meg magukat, ha nincs is írott szerződés. Mi, ha meg kell halniok, szemükben nemcsak kegyellenek, de csalók is leszünk. Hát szerencsétlen hazánk még mindig nem bűnhődött eléggé az öt év előtti júl. 14-ike rövid boldogságáért? A testvéresülés és emberszeretet illúziója oly merész volt, hogy ezt az azóta eltelt évek minden gyűlöletével és vérontásával sem büntették meg eléggé?

Fájdalom, nem kell-e az egész emberiségnek annak a hitnek tanítása szerint, mely magát kegyelemnek nevezi, szüntelen bűnhődni az első emberpár paradicsomi örömeért!

Meglep, hogy mennyi erejük van ezeknek az emigránsoknak a szenvedésre, kik oly kevés erőt tanúsítottak a cselekvésre. Itt nem voltak elkészülve oly sok fogoly ellátására, de senki sem panaszkodik a nélkülözések miatt, a melyeknek ki vannak téve. Én megteszek mindent,

éves, — mondá oly hangon, melyről nem lehetett tudni, hogy az ember önértzetesnek, vagy gyermekinek mondja-e?

Mindezek az emberek a maguk ügyéről, mint a «jó ügyről» beszélnek — és miért nem? A tévedés, míg ilyenül fel nem ismerik, a tévelygőre nézve igazság s azok, kik fogalmaink szerint hazájukat elárulták, nyugodtak lehetnek, ha én, ki ezt védeni segítetttem, vádoló magamat. Ők a maguk becsület mértékével egybehangozóan cselekedtek, mert egy köztársasági a saját szemükben rosszabb, mint egy idegen s így joguk volt Franciaországot inkább az idegennek kiszolgáltatni, mint a köztársaságnak. Én Madeleine ellen vétkeztem, az én becsület törvényem szerint is. Az ő kemény fekvőhelyük puhább, mint az enyém, mert önvád nem tartja őket ébren.

De Sombreul ma hadi törvényszék előtt állott. Nem próbálta meg mentegetni magát, így szólt: — Én egy meghiusult vállalkozás vezetője

Egyetlen ember lépett ki előre soraikból.

csak kevésbé könyörületos kezekre szolgáltatod őket. De ha behunyod egyik szemedet, ha útközben néhányan elmenekülnek, vagy ha a börtönőr elfelejti a börtön zárát rátolni, akkor, ha csak nagyon ügyellenek nem mutatod magadat s ha nagyon sok ajtó nem maradt nyitva, kimentelek túlságos kimerültséggel, mely miatt nem ügyelhettél mindenre. Jóságos ég, úgy hiszem, jogunk van fáradtagnak lenni. És most menj, fiam, s tartsd föl a fejedet. Talán a katonai bizottság másképp gondolkozik, mint egy Tallien.»

Fájdalom, a katonai bizottság többsége éppúgy gondolkozik, mint Tallien, vagy meghajol előtte. Sok fogoly elmenekült, de nem is hajszolódnak utánok, mert azok, a kik nem tudtak vagy nem akartak elmenekülni, még mindig nagyon is számosan vannak. Alig van nemesi család, melynek neve történetünkben meg van örökítve, hogy tagja ne volna itt jelen. Vajjon ezek a régi büszke házak rövid időn belül mind gyászt fognak hordani?

a mit tehetek, hogy legalább a fogságnak talán már megszámlált napjait megkönnyebbítem, ez az egyetlen, a mit Madeleine szellemében még tehetek.

Két fivér van közöttük, egy nagyon régi családnak két egészen fiatal fia. A fiatalabbikat betegen találtam, didergett hideg lázban. Az idősebbik, a mennyire csak tudta, betakarta ruháival, s karját feje alatt tartotta, hogy feje puhábban feküdjék. Mikor takarókat és vankosokat hoztattam, melegen megköszönte s azt mondá aggodalomtéljes pillantást vetve a betegre:

— Csak hamarabb jobban lenne, mielőtt arra kerül a sor, — ha a nekünk adott szót csakugyan nem akarják megtartani, — egy beteg nem tudja magát oly bátornak mutatni s talán azt gondolnák, hogy fél. A mi nemzetségünknek egy tagja és félni! Chère maman! Nem élne túl, ha valaki ezt mondaná rólunk, pedig oly nehezen engedte őt a jó ügyért harcba menni. Mon pauvre, pauvre petit, csak ne hoztam volna magammal, hiszen még oly fiatal!

— És ön? — kérdém.

— Óh, én már elég idős vagyok, már húsz

volтам — óh, mily kevésbé lehetett az, — ilyen esetben az ember a sikertelenséget a maga vérével fizeti meg, de én kikötöttem, hogy az enyém élete sértetlen maradjon; megszegik a nekünk adott szót, ha őket a törvényszék elé állítják és mint emigránsokat akarják elítélni.

— Ön maga is emigráns s az ön nemessége és papi kísérete ugyanazok, a mi ön, — kiáltott Tallien színésziesen, — aki elég merész volt lábát ismét a szabadság talajára tenni, az tudjon diadalmaskodni vagy meghalni.

— Mutattam én, hogy élni akarok? — kérdé de Sombreul átszellemült mosollyal; de azokért, a kiket nem tudtam győzelemre vinni, emlékeztetem önt arra, hogy a ki győzni tud, annak tudni kell nagylelkűnek is lenni. Az önök kormányja győzött és nem lesz azzal gyengébb, ha tanúsítja, hogy békét is tud kötni azokkal, a kiket legyőzött. Biráihoz fordult s arra mutatott, hogy mi az által, hogy a vendébeliek és a chouanok fejével egyezkedtünk, magunk elismertük egy királyi hadsereg létezését. Hogy mi ezeket hadviselőül s nem lázadókként tekintvén, csapataikat is hadviselőül ismertük el;

hogy ők, mint francziák a vendébeliek jogait élvezik, vagy pedig, mint idegenek, kicserélendő hadifoglyok volnának. Láttam, hogy szavai sokakra nagy hatással voltak. Mikor elvezették, újra remélni kezdtem.

A haditanács megmarad annál a felfogásánál, hogy a foglyok az emigránsokra hozott törvény teljes szigorá alá esnek. Egyet szabadon bocsátottak, mert szülői külföldi utazása alatt, tehát nem Franciaországban született, ez volt az, a ki oly hangosan tiltakozott.

Ma tanúul hívtak. Egy utolsó kísérletet tettem. Ráműtattam arra az öt ezer köztársasági katonára, kiket a nemes vezér Bonchamps Vendében megmentett, midőn Choletnél fogságba jutottak s kérdeztem, hogy mi, mint köztársaságiak engedhetjük-e megszegyéníteni magunkat egy royalista által. Ha valaha ellenség ellenségéért könyörgött, úgy én meglettem azt. Ráműtattam a mieinkre is, a kik még most is Charette kezeiben vannak s a kiket ez bosszúállásból bizonyára ki fog végezni.

Hasztalan volt.

— Akkor bizonyára tudni fognak meghalni, a mint ez hozzájuk illik ex-marquis de Francheville — válaszolt Tallien.

Thermidor a napnak és termékenységnek hónapja, Vérhónapnak kell léged ezentul nevezni! De Sombreuil már halott. Néhány órával kivégzetése előtt magához hivatott. «Azt mondták, hogy ma meg kell halnom, ma, — mondá annak nyugodtságával, ki a halál keserűségét már maga megélt érzi — s van még valami, a mit én — szavak után látszott keresni — majd gyorsan kérdezte: Nemde ön Marquis de Francheville?»

Lehajtottam fejemet, éreztem, hogy mi lehetek én, egy de Francheville, én a köztársaság lisztje az ő szemeiben.

— Hallottam az ön nevét említeni — mondá szemrehányás nélkül, már erről is régen letelt; — fölteszem tehát, hogy tud azokról a rokonairól, a kik — a kik nem osztoznak az ön érzületében. — Sorsuk...

Megértettem, hogy mi nyugtalanította őt, tudni akarta, vajjon Madeleine nagyanyjának részvétele az ő szerencsétlen vállalkozásukban fölfedeztetett-e s ez esetben közbejárásomat akarta kikérni. «Ők teljesen biztonságban vannak», mondám gyorsan, «semmi sem szivárgott ki, de sőt ha valami kiszivárgott volna is, Hoche nem harcol asszonyok ellen.»

— Hála az égnek, — válaszolt de Sombreuil a megkönnyebbülés mély sóhajtsával. Őh bár csak gondolhatnám, hogy a többiek is... — Őszéjára ajkait s néhányszor nyugtalanul ment föl s alá. — És semmit, semmit sem tehettünk! — tört ki mintegy fájdalom kiáltás kebeléből; nyilvánvalóan megfedkezett jelenlétéről.

— Fiam, vond el gondolataidat a föld gondjairól s irányítsd azokat az égre, a hol úgy is reméljük hogy csakhamar viszontláthatjuk egymást — figyelmeztette a hasonlólag halálra ítéltdoli püspök, a ki mellette volt.

De Sombreuil tekintete reám esett, gyorsan fölvette korábbi nyugodt tartását. — Köszönöm önnek — mondá fejének könnyű meghajtásával, ez volt az, a mit én önnel megbeszélni kívántam.

Megértettem, hogy egyedül akart maradni a lelkeszszel s magára hagyta őt.

Őh, nemes lovagias de Sombreuil, a ki egész az utolsó pillanatig nem a maga, hanem mások védelmére gondolt! Puisaye elmenekült, gróf Damas lovával együtt a szirt fokáról a mélységbe ugratott, hogy kezünkbe ne jusson; az egyik úgy cselekedett, mint gyáva, a másik mint egy bátor férfi, de mindketten csak magukra gondoltak; egyedül te gondoltál bajtársaidra, te vetted meg egyformán a menekülést épúgy, mint az öngyilkosságot. Vajjon nem tud-e halálad kieszközölni kegyet azok számára, a kiket oly szívesen megmentettél volna? Oh, nem lehet, hogy megöljék őket, hisz ez irtózatosságot kegyetlenség volna!

Megölték őket, mind valamennyit. Száznolcz számára közülök maga a katonai törvényszék kérte a nemzeti konvent kegyelmét, mert oly

fiatalok voltak, hogy cselekedetük alig volt beszámítható, midőn emigránsokká lettek; ez sem használt. Az egykori vérszopók, kik most Párisban a mérséklettel s emberszeretettel kaczerkodnak, ismét gyilkosoknak mutatták magukat, Tallien ismét vért kóstolt. És én, ki Yvetacon azt mertem hinni, hogy nem fog új vér folyni többé! Így ébred fel az ember a földön a paradicsomi álomból!

Visszagondolok Madeleine öreg anyjának szavaira: «nem látta halni őket», most láttam őket meghalni. Oh, azok a fegyverek, még most is hallom, a mint ropognak s hallani fogom, a míg csak élek! S ők oly bátran, oly mosolyogva mentek a halálba. Egyik tréfásan szólt katonáinkhoz: «Nem akartátok megengedni, hogy visszatérjünk Franciaországba s most magatok csináljátok, hogy mindig itt maradjunk». Egy másik, ki bizonyára észrevette, hogy mily halott halovány vagyok, részvevőleg szólt: «Ne vegye annyira szívére, uram, az ember oly kényelmesen hal meg». Sokan ruháikat, melyeket viseltek, a mi katonáinkra hagyták, mielőtt agyonlőtték volna őket, így a két fivér is, kiknek oly fiatalon kellett meghalniok. Az idősebb néhány kis emléktárgyat adott át anyja számára s megkért, hogy írjam meg neki, hogy mint férfiak haltak meg: «Mert ugy-e bár, így fogunk meghalni?» mondá, bátorító tekintetel vetve fivérére. «Mais si» válaszolt ez büszkén. De láttam, hogy az idősebb mégis aggódott, hogy vajjon a fiatalabb elég bátornak mutatja-e magát. De a gyermek — hisz nem volt még több — nyugodtan mosolygott. Midőn a kivégzés helyén álltak, megcsókolták egymást s hallottam az idősebbet suttogni: «Mon brave.» — A fiatalabb arcát öröm színe borította el «ugy-e bár, chère maman, meg lesz elégedve» súgta vissza. Valóban meg lehet elégedve.

Hoche nem ismert reám, midőn visszatértem hozzá. Igen, a kém, a kit ő tavasszal a Bretagneba küldött, az fiatal ember volt, a ki még mindent várt az élettől és mi vagyok én?

Midőn elbeszéltem neki szomorú híreimet, hosszan, némán ültünk egymás mellett. Hoche is meg volt indulva. Végre mélyen sóhajtott: «Béke velük, mint derék férfiak haltak meg. Rossz katonák voltak, de hősök voltak.» Az utálat vonásával arcán tekintett maga elé: «És egy gyalázatos kutya, mint Tallien, ki, ha a royalisták győztek volna, az első lett volna, hogy a maga kedves Cabarrusával az új fazékba kanalat adasson magának, egy ily komisz eb él, mikor egy de Sombreuilnek meg kell halni. S e mellett még elgondolni, hogy én magam is egy ily septembriseurért egy oly nemes lélek utolsó gondolataiban, mint szőszegő fordulok meg! Itt a levél, melyben de Sombreuil mindenre kér, hogy ígéretemet váltsam be, lásd ez olyan ital, mely az ember nyelvét még évek múlva is keserűvé teszi. Ugy van, fiam, egyike a legnyomorúságosabb dolgoknak ebben a világban, hogy gyakran meg kell szorítanunk egy oly kezét, melyet még arra is piszkosnak találunk, hogy beleköpjünk s egy másik kezét, melyet talán térdeinken szeretnénk megcsókolni, le kell vágnunk. Ha mindig azokat tudnók gyűlölni, a kik ellenségeink s azokat tudnók tisztelni, a kik szövetségeseink, akkor a harcz jó dolog lenne; de az élet legtöbbször seprűkké tesz bennünket, kik mindent inkább elsöpörhetnek, csak éppen az igazi piszkot nem.»

Kezét vállamra tette: «Meg kell nyugodnunk benne, Francheville, nem tehetünk semmit és ezer mennykő, azt hiszem, mindketten így szólunk, inkább meghalni, mint egy de Sombreuil, mint élni, mint egy Puisaye vagy Tallien» s meleg nagy szívésséggel egyszerre megragadva mindkét kezemet, így szólt: «Menj hozzá, fiam, nem kérdem, hogy ki vagy hová való; menj hozzá, a kire most gondolsz és mondd meg neki: ha tábornokom és én a szegény embereket megmenthettük volna, a mily bizonyos, hogy nem vagyunk gazemberek, oly bizonyos, hogy élnének ma is.»

Őh, nemes tábornokom, nem, senki sem fogja mondani, hogy te mint gonosztevő cselekedtél, de hogyan cselekedtem én?

Habozásom Yvetacon, hogy a döntő szót ki mondjon Madeleine szemben, nem csendes beismerése volt-e már magában véve is annak, hogy ezt a döntő szót nem is lett volna szabad kimondanom? A mint itt a tengert viszontlátam s a szél, mint hideg ujjak, melyeket az ember hasztalan próbál magától visszatartani, halántékomat érték, visszagondoltam arra a borzongásra, mely Quiberonnál elfogott. Nem volt-e okom félni a tengertől? Nem a tengeren keresztül ért-e balvégzetem? Ostoba emberek vagyunk mindnyájan! Balvégzetem saját szívemből jött; kívülről csak az ítélet jött, mert én bűnt követtem el; azt nevezem balvégzetnek, a mi csak büntetés volt!

Nem ontottam védtelen vért s mégis úgy tesz, mintha az a vér, mely kiömlött, kezemhez tapadna. Hát sohasem némulnak el ezek a puskadurranások! Pitt, te így szóltál: «Hiszen csak idegenek, a kik elesetek!» Ha van ítélet napja, az vegye számon tőled mindazt az életet, melyet a te hajóhadad hozott romlásba s a melynek megmentéséért semmit se tett; ez a nap nem fogja igazaknak ismerni szavaidat. Legnemesebb vérrrel írt számla az, melyet Franciaországnak egykor veled ki kell egyenlítenie.

Itt Hoche mellett jobban tudom szeretni a köztársaságot, mint előbb, itt ez nem a Carrierék, Lebon-ok, Fouquierék, Tinvillek és Tallienek köztársasága, itt ez a haza ügye, mely megérdemli, hogy az ember hű maradjon hozzá még annyi szenvedés és könny árán is. Ma kérdeztem, hogy bízik-e bennem eléggé, hogy engedélyt adjon eltávozni a nélkül, hogy megkérdené: Hova? Hoche átadta a már aláírt papírost és így felelt: «Nem mondtam már neked, hogy menj hozzá? Igen, jól tudom, hogy nő van a játékban, a mint én annak az átkozott septembriseurnek is mondtam; ha egy vitéz férfi kétségbeesik, ez vagy veszett ügyért vagy aszszonyért van. Menj tehát hozzá és mondd el mindent, a mi szíveden fekszik és ha nem akar meghallgatni, — mert úgy képezem, hogy azok közül való, kik a haragot is tartósan megőrizik, ez az a fajta, mely a szerelmet is hűségesen megőrzi, — gondold, hogy megtetted, a mit kellett tenned; és hogy másoknak is egyszer-másszor mindörökké be kellett zárni szívükben egy bizonyos ajtót, azután, hogy e mögött legbensőbb boldogságukat elrejtették.»

Rám tekintett egy percze s azután megrázta fejét: «Par bleu, egy lábbal én is állottam ezen az úton. Nem, nem egyike nagyszámú szerelmeimnek, a melylyel ti, gazok, mindig csufolódni szoktatok... de bennem is egy kis Danton-vér van s szeretek szeretkezni... de valami lényeges, valami...» föl s alá járt egypárszor s azután mély lélekzet vétellel mondta: «Ő volt a legszebb leány, kit valaha láttam. Fivére hibát követett el, nem valami súlyosat; de mint volt arisztokratának valószínűleg súlyosan kellett érte lakolnia. Ekkor hozzám jött és fivére megmentéséért ár gyanánt felajánlotta kezét. Valóban kész lett volna feleségem lenni, jóllehet mint ultraroyalista iszonyodott tőlem. Én fivérét menekülni engedtem és — természetesen nem fogadtam el áldozatát — de igazán derék leány volt, megtartotta volna szavát. Ha visszagondolok rá, azt hiszem, hogy a mit akkor éreztem, valóban szerelem volt; ezt sohasem éreztem többé.»

— Nem tudod, tábornokom, mi lett belőle? — kérdeztem habozva.

— Nem. Csak azt remélem, hogy nem valami nagyon is nyomorult emigránshoz került nőül. Nevetett. Mennyire nagyra lett volna az öregem: Hoche Lázár, ex-sergeant és az ex-hercegnő... Bah, ostobaság, a régi világ és az új nem illenek egymáshoz.

— Nem voltam nagyon kényes — katonáknak nincsenek szerzetesi kötelezettségeik — ha egy szép asszony, ki már mindent tudott, előkelő férje urát egy kissé velem kijátszani akarta, de egy fiatal ártatlan leányt boldogtalanná tenni, arra nem lettem volna képes, pedig ő mint feleségem bizonyára boldogtalan lett volna; sohasem tudtuk volna ugyanazokat a gondolatokat gondolni. Nem, jobb ez így; de mégis azóta értem, hogy mit gondolt Rouget de Lisle, mikor egy-

szer szavaimra, hogy az ő Marseillaise több háborút nyert, mint a legtöbb tábornok, azt mondta: «Oh, mit tesz az? A levél, melyen valakinek legbensőbb verse írva van, lezárva marad s magának az írónak sem szabad még egyszer átolvasni. Ez a levél egy halott: «Serrez les ranges!» Én is azt mondtam azóta: Zárd le azt a levelet.»

Mily kevésse gyanította Hoche, hogy jószívű szavai mindegyike a sebet, melynek fájdalmát enyhíteni akarta, csak mélyebbre vágta. Ah, a legkeserűbb szemrehányás talán vigasz, a mit nem szabad igénybe vennünk. Nem tudtam mást felelni, csak ennyit mondtam bátortalanul: «Iri-gyellek tábornokom; te megmentheted legalább fivéréd, ő bizonyára áldani fog». Bánata oly messze esik az enyémtől. Oly messze, a meny-nyire az a fájdalom, melyben nincs megbánás, esik az önvádtól.

«Sohasem tudtuk volna ugyanazokat a gondolatokat gondolni,» Hochenak ez a mondása úgy hangzik fülembe, mint az ítélet. Nem tartozunk-e mi is, Madeleine és én, két különböző világhoz? Miért nem tettem én is úgy, mint Hoche, a ki nem próbálta kitölteni azt az áthidalhatatlan űrt, melyet a királyság gaztettei és a köztársaság gaztettei ástak. A bibliának rettenetesen igaz szavai: az apák bűneiről, melyek a fiakon büntetnek meg, nem volnának oly rettenetesen igazak, ha mi magunk nem csatlóznánk mindig új bűnöket az apák bűneikhez.

Madeline, visszatérhetek-e még egyszer a helyre, a hol tartózkodol? Tudom, hogy az egyesülés közöttünk örökre lehetetlen; én csak viszontlátni akarok még egyszer s bocsánatért könyörögni. Térdeimet akarom meghajtani előtted s ezt mondani: Tégy rám, a mily büntetést csak akarsz; én, a ki halálom órájáig fogom hallani azoknak a boldogtalanoknak halálshajtásait, a kik a te ügyedért estek el, nem félek többé semmitől; de légy könyörülő, adj egy könyörületet velem abba a rettenetes magányba, mely ezentúl részem leend. Itélj el azért, a mit ellened vétettem, csak ne nevezd árulónak, mint abban az órában, a melyben elhagytalak, mert a mit akkor tettem, azt mint francziának meg kellett tennem. Madeleine! ezért kiált lelkem hozzád. Madeleine, meg fogsz hallani engemet?

Yvetac volna ez? Az az Yvetac, a hol mi együtt boldogok voltunk? Ébren vagyok? Tudom, hogy hol vagyok?

Az öreg marquise halott; a lövések, melyeket Vannesnél és Auraynál tettek, szíven találták őt. Ah, Madeleine, miért nem alszol te is oldala mellett? Ez jobb volna neked is, jobb volna reám nézve is.

Hogy írjam le azokat a szavakat, a melyeket Vincent intézett hozzám! Madeleinere éj borult, nem az az éj, melyben az ember örökre alszik, de az örület éjszakája. Örjög folytonosan, nevem átkozva, sikongat; az esetetek árnyékaitól védi magát szüntelenül s kéri bocsánatukat, mert ő árulta el őket nekem.

Ezzé tettem tehát Madeleinét!

«Az ember nem hal meg, ha szíve megtörik is.» — Ha az, a ki e szót először hangoztatta, gúnyosan akarta használni, úgy ez a legkegyetlenebb gúny, melyet valaha használtak; de ha ez a saját fájdalom legmélyebb mélységéből, mint fájdalomkiáltás hangzott el az ajkáról, akkor sohasem hangzott föl a földön rettenetesebb kiáltása a kétségbeesésnek. Nem, az ember nem hal meg, ha szíve megtörik is, mert én élek!

Nem tudják ezek az emberek, hogy én mit tettem, vagy egy de Franchevillét oly lénynek tartanak, kit nem szabad elítélni? Részvétet és nem haragot mutatnak irántam. A lelkész azt mondja, hogy titkának erőszakos visszafojtása, a félelemnek és hallgatásnak nyomása,

mely alatt Madeleine hónapokon keresztül állott, hozzájárulhattak a katasztrófához; ez se nem használ nekem, se meg nem vigasztal. Fölmentheti-e azt, a ki őt, csak némileg is a bűn súlya alól az a körülmény, hogy áldozata már meg volt sebesítve? Madeleine az én áldozatom, halom kiáltásait — hangját, mely nem az ő hangja többé — de nem szabad látnom, azt mondják, ez halála lehetne. Oh tiltott paradicsomom, a mint egykor neveztelek tréfás könnyelműséggel, ismét mint kiteszített állók kapud előtt, de most nem bezárt, hanem elpusztított paradicsom vagy.

Nem lesz több éjszaka, melyen ne halljam a puskák ropogását, és míg én itt boldog voltam, az alatt készítették elő a szerencsétlen partraszállást. Miért nem tudtam felfedezni a tervet, mikor még azt megakadályozhattam volna! A míg semmit sem tettem olyant, a miért a felelősséget nem tudtam volna viselni, vallottam azt a tant, hogy az ember semmiért se felelős. Mily iszonyú volna, ha az ember csak a visszavonhatatlanul elkövetett tett után ébredne felelősségének tudatára. Első kérdésünknek, a helyett, hogy az Atyát találná, a kiből nem hittünk, a Birót kellene találnia, kinek létezésében többé nem kételkedünk.

Mindent, amim volt, pénzzé tettem, ez elég lesz, hogy Madeleinét legalább minden nélkülözéstől megmentse s a vidék emberei mindig gondozni fogják őt. Mikor a pénzt a maire kezébe átadtam és vele Madeleineről szóltam, szomorúan mosolygott: «Előbb meghalánk mindnyájan, mintsem hogy elhagyjuk őt.» Kissé vonakodott, azután elpirulva így szólt: «Marquis úr, bocsánatot kérek, de talán az ön megnyugtatólására szolgál, ha megmondom — még jobban elpirult — én természetes, ki volt zárva, hogy remélhettem volna, de én is szerettem őt...»

Ezt akadozó, elfogódott hangon mondta, mintha bocsánatot kért volna azért, hogy ő, az egyszerű falusi maire, oly merész mert lenni, hogy egy marquise de Franchevillét szeressen s talán az ő világában valóban merészség volt ez, habár a marquise gyakran csak egy tál burgonyát ebédel is. Csendesesen megszorítottam kezét. Egymás szemében nem voltunk versenytársak, nem ugyanazt a lányt óhajtottuk, csak mindketten ugyanannak a lánynak fájdalma miatt szenvedtünk.

Ugyanazok a cifra szentképek függtek a falon, melyek a maguk izléstelenségével oly gyakran bosszantottak s ugyanazzal a cifra zsebkendővel törölte le szemét s oh, milyen magasan láttam e pillanatban őt felettem, őt, a ki annyival méltóbb, mert önzés nélkül szeretett.

A lelkész csatlakozott hozzám s így szólt: «Őn nagyon korán hitte, hogy a harcznak vége van s az ellentétek kiegyenlítődték; ez az ön tévedése volt. A föld még nem itta be a kiöntött vért, midőn ön már építeni akart. Nem tudom, mi történik később, de tudom, hogy ön nagyon korán akarta ezt. Remélem, hogy a kibékülés, a mely feled és megbocsát, eljön egyszer, de bizonyára hosszú, igen hosszú utat kell addig megtennie, míg hozzánk juthat.»

Igen, én nagyon korán álmodtam kibékülésről. A mai nemzedékben csak azok számára van meg a szerelem és egyesülés boldogságának lehetősége, a kik a sírokon is tudnak örülni s a kik könnyen felejtenek és nem emlékeznek szüntelen. Talán majd egykor, ha új életnek lábnyomai haladnak el sírjaink felett s új szívek dobognak a régi helyett, egy dicsőségsébb utókor úgy néz a mi szenvedéseinkre és harczainkra vissza, mint a hogy a szerencsés lakók néznek a verejtékekkel összehordott kövekre, melyből az őket védő és oltalmazó ház fölépült. De nekünk verejtékező kőhordóknak kell maradnunk.

Bár csak egy szerencsés Francziaország elfeledhetné egykor, hogy mit szenvedett az a nemzedék, mely új házat építette. Én kiengesztelő-

désről álmodtam, midőn a gyűlölet éjszakája még nagyon is sötét volt, de talán már majd csak virra l a hajnal. Áldott hajnal, ha én sohasem láthatom is!

A lelkész arról a lehetőségről szólt, hogy Madeleine fölépülhet. Itt hagyom e naplót; ha ez a lehetőség bekövetkezik, talán ezeket a lapokat olvasva, kevésbé fog elítélni, talán meg fog bocsátani nekem. Oh Madeleine, ezt az egyet legalább is kiérezheted szavaimból, a könnyekből, melyek reájuk folynak: szerettek akkor is, mikor boldogtalanra tettelek.

Ma a kriptában voltam, hol Madeleine nagyanyja pihen és a hol Madeleine is pihenni fog egykor. Még a halálban sem leszünk egymás mellett. Mikor a sirbottot elhagytam — nem mertem virágokat helyezni el, virágokat tőlem! csak egy Isten hozzád-ot mondtam a halottnak, ki oly jó volt hozzám, — a távolban sikoltó hangot hallottam, azt a hangot, mely egykor úgy hangzott, mint a zene — és hallottam, hogy mint átkoz engemet. Szegény Madeleinem, mily szívesen adtam volna szívem vérét, hogy megmenthessem azokat, kiknek gyilkosául tekintesz engemet.

Mindent rendbehoztam. Akkor még egyszer elmentem búcsút venni mindazoktól a helyektől, a melyeken Madeleinével együtt voltam, a melyeken meghalt boldogságom lábnyoma van s hallgatóztam annak a dalnak visszhangja után, a mely elnémult. A levegő hideg volt és szürke, zizegve reszkettek a sárgásbarna őszi levelek a hideg szélben körülöttem s képzeletem előtt ismét feltűnt az a tavaszi nap, mikor először álltam itt; ismét láttam az öreg szürke tornyokat a napfényben fürödni, a piros és fehér rózsabimbókat a zöld közül előbukkanni. Vajjon Madeleine gondolatainak éjszakájába behatolt-e egy fény sugar, melynél lelki szemei úgy láttak engemet, a mint ott álltam. Sikongató hangja ellágyult, majdnem korábbi hangzását nyerte vissza, a mint énekelt:

Ha nézzük, élünk a mint elhalad.
Sokat szenvedtünk s tettünk ah, sokat,
Mit jobb lett vón, ha soha nem teszünk,
De jó az Úr, kegyelme megbocsát,
Ha botlunk, vétkezünk.

Nem, Madeleine, jól tudom, hogy mit sem tudtál arról, a mit énekeltél, mit sem tudtál rólam, de hadd legyen meg az a vigasztalásom, a mit nekem öntudatlanul nyújtottál. «Az Úr kegyelme megbocsát, ha botlunk, vétkezünk», ismétellem, igen, erre oly nagy szükségünk van. És ekkor kiragadtam magam arról a helyről, hol tavaszom virult, és a szürke légkörből a tél, melynek jegyében most életem áll, látszék felém közeledni.

Szerencsére talán nem tart már soká. Holnap visszatérek csapatomhoz. Nem keresem a halált, — Hochenak igaza van, a mit az ember eldobj, azt értéktelennek mutatja ki, — a mig idegen ellenség fenyegeti a hazát; de szerencsére, a halál maga jár buzgón keresve körülöttem. Talán nemsokára elég könyörületes lesz a golyó, hogy engem találjon.

★

E kézirat szélén egy évvel későbbi kelettel következő sorokat írta egy remegő női kéz: «Senki sem hallott többet felőled, semmit, Camille. Hiszem, hogy a halál, mely felém is közeleg, könyörületes volt irántad, de ha még életben volnál s valaha Yvetacra jönnél — ha szíved még dobog, el kell jönnöd, — adják vissza neked e lapokat. Mi is vétkeztünk ellened. Utolsó üdvözetem feléd száll, ez mondja meg, hogy én is megbocsátok neked és hogy én is szeretlek téged most és mindörökké.»

Sem az öreg lelkész, sem a maire nem tudta a kéziratot visszaadni írójának.

MŰMELLÉKLETEINK.

A *Vasárnapi Ujság* «Karácsony»-ának színes műmellékletei immár ismerős, szívesen látott és megbecsült vendégei a magyar családoknak. Az a művészi tökéletesség, melylyel sokszorosítottak s az eredeti műkincseknek az a gondos megválasztása, melylyel fokozatosan a műtörténelem minden nagy mestere s a magyar művészet maradandóbb becsű alkotásainak birtokába jutnak olvasóink, lassanként valóságos kis házi képtár gyűjtésére adnak módot, gyönyörködtetve és egyben terjesztve a műízlést s a műszeretetet. Idei képeink közt is egyaránt méltóan vannak képviselve a klasszikus mesterek s a modern magyar festőművészek.

A klasszikusokat ezuttal a fényes multu olasz művészet két kimagasló alakja képviseli. Giovanni Battista Tiepolo, a velencei iskolának ez a világhírű festője és rézkarczója az egyik, Domenico Feti, a római iskolába tartozó Cigolitanivány a másik. Tiepolo tudvaleg a XVIII. század velencei művészetének volt a vezéralakja, ott is tanult Gregorio Lazzaninál, de leginkább a nagy Paolo Veronese hatása alatt fejlődött. Változatos pályája alatt szinte elárasztotta a velencei területet — hol egyébként mint akadémiai igazgató is működött — majd Madridot, hol együtt dolgozott fiával: Giovanni Domenico Tiepolóval, vallásos tárgyú kompozíciókkal s szentek képeivel, melyek közül a mi Szépművészeti Múzeumunknak is jutott egy «San Fernando» s egy csodaszép «Mária szentekkel», melynek pompás reprodukcióját adjuk egyik mellékletül. A klasszikus kompozíciójú fellegeken látható Mária alakja, kitért karokkal, lábainál a kigyóval. Előtte jobbra Szent József ül egy felhőn, jobbában kivirágzott botját, baljában könyvet tartva. Lent balra Szent Teréz, Szent Domoakos és Szent

Fernando, jobbra Szent Ambrus és Szent Ferencz, míg a háttérben barna csonka oszlopok, jobbra felhők és cherubok láthatók. Béke és derű ömlik el Tiepolo e mesterművén, míg a színpompá a velencei iskola egész pazar gazdagságát juttatja eszünkbe.

A nagyközönség előtt kevésbé ismert, mint Tiepolo, de a műtörténelem által kiválóságához mértén megbecsült mestertől, Domenico Feti-től való másik műmellékletünk, az «Alvó leány». Az Esterházy-gyűjteményből a Szépművészeti Múzeumba került kép az érzés megkapó közvetlenségével s a részletek gondos, művészi kidolgozásával egyaránt lebilincseli a nézőt. A díszes terítővel letakart asztal, a hasonló szövötű párna, melyen a fiatal leány két karját nyugtatva s fejét két kezére hajtva alszik, a leány ujjai közül lecsüngő csipkeszegélyű fehér zsebkendő, az arc nyugodt szépsége, a sötét háttér, melyből oly élesen válik ki az alak — mindez finomsággal s erővel teljes és kitűnően jellemzi a XVII. század elejének e komoly művészt, aki Giulio Romano és Caravaggio mellett a római iskola jelesei közé tartozik s a kitűnő kora is annyira értékelt, hogy Gonzaga Ferdinánd herceg udvari festőjévé választotta. A hogy a vallásos festészetet Tiepolo, a világi művészetet — úgy hisszük — Feti-nek e munkája méltán képviselheti *Karácsony*-unkban.

Hazai művészeink közül ezuttal Skutezky Döme s Mihalik Dániel kerülnek sorra. Skutezky, a ki hosszú és küzdelmes mult után, melyben Bécs és Velence voltak a legkiemelkedőbb állomások — mintegy húsz évi festői munka után Besztercebányán telepedett meg s ott ragadta meg érdeklődését a régi, egyszerű rézhámor, festőien fekete kemenczéivel s víztől hajtott verőművével, mely a mi képünknek —

Munkában — tárgya. Sokszor megfestette, mennyi változatában sikere is volt vele, egyet a király Őfelsége vett meg, de a legnagyobb elismerést az itt reprodukált változattal aratta, mert ezzel elnyerte a Képzőművészeti Társulat aranyérmét. A művész nagy tehetsége csakugyan e művében ért el tetőpontjára; széles festői modora, a mozdulatok és a fénytartás biztos megfigyelése meggyőző igazsággal ábrázolják a kovácsok komor életét.

Egészen más világba vezet viszont bennünket Mihalik Dániel. Érettség, bujaság, vidám színek jellemzik a szolnoki művésztelep e finom érzékű festőjének e tájképét, mely a legegyszerűbb és legközvetlenebb természeti életnek valószínű tükrö. «A réten» fáktól koronázott alacsony domb felett tornyosuló felhők közeledő vihart hirdetnek. Még a fűszálak is mozogni látszanak a tikkasztó meleg szélben. A hogy a művészt megfogta a nagy természet változatosága és gazdagsága, úgy hatja át lelkünket is e kép láttára a földnek, a magyar földnek szeretete. Mihalik munkáját egyébként eléggé dicséri maga az a tény, hogy a Szépművészeti Múzeum szerzte meg s ott a modern osztály egyik díszé.

Színes címlapunk R. Hirsch Nellynek, a gyengéd ecsetkezelésű és finom érzésű festőnőnek egy bájos jelenetét ábrázolja, mikor a kis gyermekek kara a karácsonyfa alatt kórusban énekl: «Mennyből az angyal lejött hozzátok...» A poétikus tárgyat s a művészi készséget, melylyel a tárgyat a művésznő kezelte, a kor színvonalán álló reprodukció, melyben azt — s a többi műmellékletet is — a Franklin-Társulat, chromo-photografikai intézete sokszorosította a maga egész hatásában érvényre hozza, öntudatos tanúságot tevén egyben a magyar grafikai műipar előkelő fejlettségéről.

Minden jog fentartva.

TARTALOM.

Minden jog fentartva.

SZÖVEG.

A varázsló kovács. Bohókás mese. Irta MIKSZÁTH K. Fáradi hajós éneke. Költemény. Irta LAMPÉRTH GÉZA. Lillias. Irta AMBRUS ZOLTÁN. Czirkušban. Költemény. Irta SZABOLCSKA MIHÁLY. Áldomás. Az Anakreoni dalokból. Költemény. Irta ENDRÓDI SÁNDOR. Két asszony. Elbeszélés. Irta SZÖLLŐSI ZSIGMOND. Az elsülyedt utak. Költemény. Irta ADY ENDRE. Csipkerózska. Költemény. Irta FARKAS IMRE. Férfiak. Irta LUX TERKA. Füst. Költemény. Irta HARASZTHY LAJOS. Hervadáskor ne menj az erdőre. Költemény. Irta SAJÓ S. A legnagyobb hős. Költemény. Irta ZEMPLÉNI ÁRPÁD. Az új miniszter. Irta BERCSIK ÁRPÁD. Wilmowski festménye. Fantasztikus történet. Irta PEKÁR GYULA.

A Bogártelekiek. Irta BÁRSONY ISTVÁN. Minden úgy van jól, a hogy van. Elbeszélés. Irta SZÍVOS BÉLA. Szerelmi álmom 1795-ben. Regény. Irta WALLIS A. S. C. Holland eredetiből fordította HANTAI GY.

KÉPEK.

Karácsony. R. HIRSCH NELLY festménye. (Czimkép). Mikszáth Kálmán «A varázsló kovács» című elbeszéléséhez 3 rajz GARAY ÁKOS-tól. Ambrus Zoltán «Lillias» című elbeszéléséhez 2 rajz NEOGRÁDY ANTAL-tól. Szöllősi Zsigmond «Két asszony» című elbeszéléséhez 2 rajz BÉR DEZSŐ-től. Haraszthy Lajos «Füst» című költeményéhez rajz GAÁL ISTVÁN-tól.

Zempléni Árpád «A legnagyobb hős» című költeményéhez 2 rajz RICHTER AURÉL-től. Pekár Gyula «Wilmowski festménye» című elbeszéléséhez 3 rajz KÖSZEGHI WINKLER ELEMÉR-től. Bársony István «A Bogártelekiek» című elbeszéléséhez 2 rajz CSERNA KÁROLY-tól. Szívós Béla «Minden úgy van jól, a hogy van» című elbeszéléséhez 3 rajz KOTÁSZ KÁROLY-tól. Wallis A. S. C. «Szerelmi álmom 1795-ben» című regényéhez 6 rajz PATAKY LÁSZLÓ-tól.

SZÍNES MŰMELLÉKLETEINK.

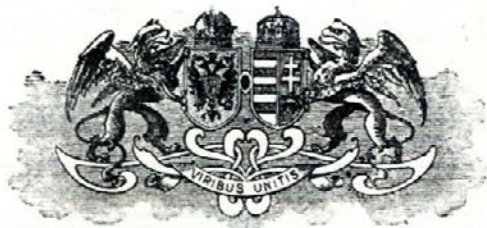
Alvó leány. DOMENICO FETI festménye. Mária a szentekkel. TIEPOLO festménye. Munkában. SKUTEZKY DÖME festménye. A réten. MIHALIK DÁNIEL festménye.

A képekhez szükséges felvételek és lemezek a Franklin-Társulat chromo-photografikai osztályában készültek.

Szerkesztette HOITSY PÁL.

ALAPITVA 1802.

Csász. és kir.
udvari szállítók.Szerb kir.
udvari szállítók.

KUNZ JÓZSEF ÉS TÁRSA

BUDAPEST

V. ker., Deák Ferencz-utca és Bécsi-utca sarok.

Menyasszonyi kelengyék.

Vásznak, asztalneműek,
törülközők, zsebkendők.

Női divatáruk:

blousok,
pongyolák,
négligék,
matinék.

INTÉZETI KELENGYÉK.

Női és leány fehérneműek,
gyermek fehérneműek.

Női pipereáruk:

gallérok,
jabot-k,
nyakkendők stb.
Tollboák.

INTÉZETI KELENGYÉK.

Uri divatáruk:

férfi és fiu fehérneműek, nyakkendők, esőernyők, botok, ing- és kezelő-gombok,
kalapok, mellények, illatszerek. — Gallérok, vadász-, utazó- és sportsapkák.

Szőnyegáruk:

Szalon- és futószőnyegek, ágyelők, szövet- és csipkefüggönyök, ágy- és asztal-
terítők, lábtörlők és gyékények.

Valódi keleti szőnyegek óriási választékban.

Magyar házi ipari himzések

saját telepeink készítményei:

abroszok, asztalközepek, teaterítők, csemegekendők.

Magyar csipkék.

Művészfüggönyök.

1900, PÁRIS
nagy bronce érem.

1896
állami nagy aranyérem.
Jury tag.

1907, PÉCS
Grand Prix.

Zongorakészítők Első Productív Szövetkezete

Főraktár és kölcsönző-intézet: Budapest, IV., Kristóf-tér 7. sz.

Igazgató: Cecelits János.

13266

Központi igazgató: Kossuth W.

HAZAI IPAR

SZEPESSÉGI

LEN-IPAR.

HAZAI IPAR

WEIN KÁROLY ÉS TÁRSAI

vászon- és asztalnemű-gyárosok

Budapesti főraktára IV. ker., Koronaherczeg-utca 8. sz.
(Haris-bazárépület.)

Ajánljuk hírneves szepességi **vászon, asztalnemű, törülköző, törő** és minden e szakmába vágó gyártmányainkat. Minden darab gyárainkból származó árut fenti védjeggyel látjuk el.

13274

FODOR JÓZSEF

cs. és kir. udv. bútorgyárának
nagyobbított üzlethelyiségében rendezett

Interieur kiállítása

Budapest, IV. ker., Kecskeméti-utca 6. szám.

13271

SALGÓ-TARJÁNI KŐSZÉNBÁNYA RÉSZVÉNYTÁRSULAT

A társulat széntermelése évenként:

Salgó-Tarjáni bányákban ———— **10 millió**
Petrozsény-Farkasvölgyi bányákban **9 millió**

A vezetése alatt álló Esztergom-Szászvári kőszénbánya r.-t. termelése évenként:

Dorogh-Annavölgyi bányákban — **2.5 millió**
Szászvár-Nagymányoki bányákban **1 millió**
Össztermelés — 22.5 millió

métermázs

Szénosztályozás:

Darabos (tömör) szén	} szoba-, gőzcseplőgép- és gőzeke-fűtésre.
Koczkaszén ————	
Diószén ————	} gyári kazánfűtésre.
Durvaszén ————	
Aknaszén ————	
Rostált aknászén ————	
Aprószén ————	} körkemence-fűtésre. kovácsolási célokra.
Kovácsszén ————	

Megrendelések központi irodánkhoz:

Budapest, V., Erzsébet-tér 16. sz. intézendők.

Jutányos árak, pontos és gyors kiszolgálás.

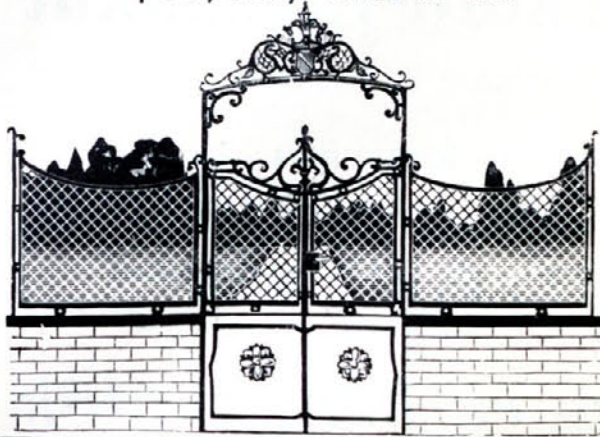
13273

HAIDEKKER SÁNDOR

sodronyszövet-fonat- és kerítés-gyára

Budapest, VIII., Üllői-út 48.

Ajánlja
kizárólagosan szabadalmazott

HUNGÁRIA- sodronyfonatát,

mely olcsóságánál és rend-
kívüli szépségénél fogva
alkalmas:

lakóházak templomok

iskolák

temetők faiskolák

vadaskertek

szőlők kertek

tennis pályák

bekerítésére.

Elegáns és tartós, kovácsoltvas-kerettel bíró
sodronyfontos kerítések, kapukra és egyéb
gyártmányokra vonatkozó árjegyzékét fenti cím
kivánságra ugyancsak bérmentesen megküldi.

13264

MAGYARHON ELSŐ, LEGNAGYOBB ÉS LEGJOBB HIRNEVŰ ÓRAÜZLETE.

Alapítva 1847.

Brausweller János
Szegeden. Cs. és kir. kizárólagosan
szab. chronometer- és műórák, főtáplálója
a remontoir ingaóráknak
stb. stb.

**ÓRAK, EKSZEREK 10-ÉVI JÓTÁLLÁSSAL
RÉSZLETFIZETÉSRE**

Képes árjegyzék bérmentve. Javítások pontosan eszközöltetnek.

13263

A világ legjobb zongorái

«Steinway & Sons»,

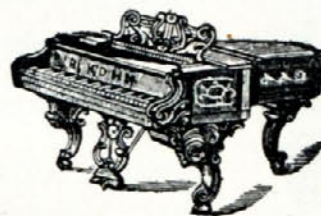
«Jul. Blüthner», «Pleyel Paris».

Egyedül e cégek képviselőjénél:

Kohn Albertnál

kaphatók

13270

Budapest, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 4.

(Ferencziek-Bazára) I. lépcső. * Telefon 162.

Ugyanott dus választék bel- és külföldi zongorák és
pianóknak 300 forinttól följebb.

Kitünő átjatszott zongorák.

KOZMETIKA

Az embereket — férfiakat és nőket egyaránt — nem annyira a hiúság, mint inkább a fejlett esztétikai érzék vagy a kényszerűség vezeti a szépség orvos műtermébe. Mert egy feltűnő szépséghiba (pl. egy szemölcs az orr hegyén, női szakál, ferde arc, törött orr) vagy valamely kellemetlen baj (pl. viszkettség, izzadás, szájbűz) gyakran a foglalkozásukban zavarja őket, s nem ritkán jövőjüknek, karrierjüknek árt.

A modern kozmetika nemcsak az arczör finomításával és üdítésével foglalkozik, nemcsak a szépséghibák elmulasztásával éri el sikereit, hanem az arczvonások és formák szépítésével is.

A **Kozmetikai Gyógyintézet** a Kossuth Lajos-utca 4. számú palota első emeletén 15 helyiséget foglal el, várószobái, rendelőszobái, gépszobái úgy vannak elhelyezve, hogy kellemetlen találkozások kikerülhetnek, s minthogy reggel 9-től este 6-ig van nyitva, a látogatók sohasem tömörülnek össze, tehát soká várni nem kell. A Kozmetikai Gyógyintézetnek 4 osztálya van:

1. **Orvosi osztály.** Főorvos Dr. Jutassy József orvostudor, bőrgyógyász, a Kozmetika szakorvosa, egészségügy, aki az intézetet párisi mintára 1892-ben alapította s azóta oly nívóra emelte, hogy bármely külföldi hasonló intézettel vetekedik s elmondhatjuk, ha Párisban és Amerikában van is elegánsabb és drágább kozmetikai intézet, jobban felszerelt s a szakmában külön sehol sincs. — Az intézet orvososa Dr. Balassa Károly orvostudor, a ki Amerikában 9 évig működött a leghíresebb szépség orvosok mellett.

2. **Szanatórium.** Bennlakók részére, akik feltűnő kezelésben részesülnek, (pl. arczhamlasztás) vagy nagyobb kozmetikai műtéten mennek át (pl. orrkisebbités, arcztömés, tetoválás stb.).

3. **Vegyészeti osztály,** ahol ártalmatlan anyagokból az orvosok felügyelete mellett készülnek az intézet kozmetikus szereit, melyekről jótállunk, hogy elmulasztják azt a szépséghibát, mely ellen rendeljük vagy ajánljuk őket.

4. **Elárúsító osztály.** Azok részére, a kik az intézetet nem látogathatják,

Kezelés előtt.

Gumó-orr.

Kezelés után.

szereinkből — melyeket 17 év alatt sok ezer arcon kipróbáltunk — ötféle szépség készletet (garnitúrákat) állítottunk össze; felszereltük őket mindazon szépségkészletekkel és eszközökkel, melyek egy hatásos, de nem feltűnő szépségkúra végzésére otthon alkalmasak. Ezek:

Bőrápoló készlet a normális, ép, tiszta arczör szépségének ápolására és megőrzésére; száraz, sömörös, durva, hámló, feszülő, viszkető, hervadó bőrre; ráncok és libabőr ellen.

Bőrgyógyító készlet fényes, zsíros, pórusos, pattanásos (vimmerlis), eres, vörös arczör, vörös orr, vörös kéz, fagyási foltok és izzadás ellen.

Bőrtisztító készlet elsárgult, lebarnot, nap-sütött arczör fehéritésére, szeplő és májfolt ellen.

Bőrhámlasztó készlet lencsefoltok, tág pórusok, pattanásnyomok, rózsapattanás (rosacea), bőrkeményedés, borvirág, himlőhely és sebhely ellen.

Hajgyógyító készlet hajkorpa, hajhullás ellen s a kopaszodás megakadályozására.

Minden egyes készlethez csatolva van a kimerítő használati utasítás és Dr. Jutassy «Szépségápolás» című könyve.

A dobozok és edények a fenti védjeggyel vannak ellátva; a védjegyre tessék ügyelni, mert hamisításokért vagy utánzatokért természetesen nem vállalhatunk felelősséget. — Ha valaki nem ismerné ki magát, hogy melyik készletet válassza, személyesen vagy levél útján díjmentesen felvilágosítjuk, válaszbélyegyet kérünk csak. Kivánságra az általunk kiválasztott készletet vagy egyéb szükséges szereket utánvétellel megküldhetjük.

Egy-egy készlet ára 5 K. — Gyógyszertárakban és drogeriákban is kapható. Nagy raktárt tart belőlük a **Török gyógyszerár** Budapest, Király-utca 12. sz. Vásárolható egész nap az intézet Elárúsító-osztályában, vagy megrendelhető utánvétellel avagy a pénz (és 50 fillér csomagolási díj) előleges beklüdtésével ezen a címen:

13177

KOZMETIKAI GYÓGYINTÉZET, ELÁRUSÍTÓ-OSZTÁLY, Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 4. sz.

Alapított 1835.

Angol

Alapított 1835.

könyvkötő-vásznakat*sajtoltva és simítva,*

könyvesinvatot, kanavászt, bőrposztót, Cottonet minden szélességben, térképek felhuzására, derék- és jelölőszalagokat stb.,

továbbá

könyv- és könyomdák

számára

hengernedvesítő szöveteket, angol bőrt, hengerposztót, fehér moleszkint és fekete fény-moleszkint ajánl

WILH. RAUNEGGER

vászonzraktára

«A MENYASSZONYHOZ»

WIEN, I., Lichtensteg 4.

(a Hoher Markt közelében).

13263

AZ
IPARMŰVÉSZEZETI ISKOLA

CSIPKE-OSZTÁLYA

készít valódi halasi rece- és vert csipkét, eredeti tervek után, összeállít blousokat, függönyöket, terítőket és egyéb csipkés tárgyakat.
» Csipkekészítést tanít. «

BUDAPEST, IV., KIGYÓ-TÉR 1.

13260

CALDERONI és TÁRSA*Budapest, IV., váczi-utca 1.*

Mű- és tanszerraktár IV., Kishid-utca 8. szám.

**Prizmás
látcsövek.**

Zeiss-Busch Goerz stb. gyártmányu új rendszerű prizmás látcsövek, tábori, vadász-, verseny-, utazási és színházi célokra, eredeti gyári áron.

Aneroid barométerek.

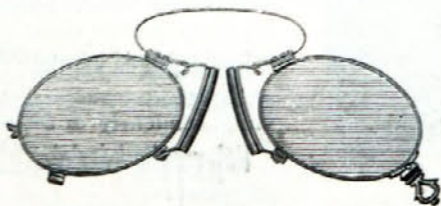
Finom szerkezettel, díszes kivitelben. Barographok. Hőmérők díszes kivitelben.

Színházi látcsövek.

Férflak és hölgyek részére a leggyorsabbtól a legfinomabb kivitelig gyöngyház, emalle, teknősbéka külsővel K 10.- felj.

Vadász - látcsövek.

K 16.-, 20.-, 30.-, 50.-, 60.-.

Szemüvegek és orrcsüptetők.

Arany, ezüst és teknősbéka foglalatban. Legújabb rendszer szerint.

*Arjegysek kívánatra
ingyen és bérmentve.*

Rugós lorgnettek.

Finom ecaille blond, teknősbéka, gyöngyház és zománcból. Aranyozott ezüst, double és arany foglalatban nagy választék.

Laterna magikák.**Fényképezeti készülékek.**

Gőzgépek és mozdonyok.

Villamos vasutak.

Experimentáló szekrények.

Szalon-
lorgnettek.
Teknősbéka
ecaille blond és
imitációban.

13269

Uj! Muquet de Paris Uj!

Párizsi gyöngyvirág

az előkelő világ legkedveltebb illatszere

1 deka 1 korona. * 10 deka 8 korona.

Szobaillat

Fenyőillat   Ibolyaillat   Rózsaillesat
Gyöngyvirágillat   Orgonaillat   Resedaillat

1 üveg 70 fill., 3 üveg 2 kor. 1 liter 6 korona.

Lili

száraz-tej-crém, kéz és
arcz ápolására

1 doboz 50 fillér.

Luna

„Shampoing“ hajmosó-por,
nagyszerű tojásmosó a hajnak

1 csomag 20 fillér.

DETSINYI FRIGYES

droguista „a fekete kutyához“

Budapest, V., Marokkói-utca 2. sz.

Hölgyeink figyelmébe

ajánljuk a széles körökben
előnyösen ismert

Gyovay Vilma vállfűző-üzletét,

hol a legjobb szabású egye-
nes elejű (reform) fűzők
készülnek, mérték szerint
8 frttól feljebb készít igen
izléses kivitelű fűzőket.
A mértékvetelhez szüksé-
ges a derék, mell- és csipő-
bőség, továbbá a hossza
a fűzőnek, ezt ruha felett
kell venni, minden leszámítás
nélkül.

Has- és csipőfűzők. * Melltartók raktáron.

Kész fűzők 4 forinttól feljebb.

GYOVAY VILMA

fűző-készítő

Budapest, IV., Egyetem-utca 9. sz.

13276

BERGER ÉS WIRTH

(KURZWEIL JÁNOS ÉS TÁRSA)

ELSŐ KŐ- ÉS KÖNYVNYOMDAI FESTÉK- ÉS HENGERANYAGGYÁR

Telefon: 56-64

Budapest, IX. Márton-utca 19.

Telefon: 56-64

Festékek az összes grafikai ágak számára.

Különlegességek:

„Viktoria” és „Bianka” szab. hengeranyag.

„Gyémánt” áttetsző festékek.
„Platin” fedőfestékek.
Dombormű-nyomófesték.
„Viktória” nyomóbronz.

„Metaton” (Duplex) festékek.
Alapszín nyomófestékek.
Másoló-festékek.
Fénynyomó festékek.

„Viscosine” és „Perfektine” színes nyomásnál nélkülözhetetlen.

„Rationell” szárítópaszta és („W”) szárítóanyag.

13258

HAAS FÜLÖP ÉS FLAI

V., Gizella-tér 1. sz.

BUDAPEST

IV., Kossuth Lajos-u. 20.

TELEFON.

Valódi perzsa- és smyrnaszőnyegek.

Futószőnyegek, ágyelők, függönyök, gobelin ablakvédők, ágy- és asztalterítők stb.

Olcso árak!

Butorszövetek, bel- és külföldi tapeták.

Olcso árak!

13284

Sportszánkók, Ródlí, Ski, Jég hockey.

Hó- és jég sport fehérsapkák,
meleg keztyük, fehér sweaterek.Ujdonságok közt fehér
gyapju női kabátkák és
mellényekből.Hócipők,
hó- és jég-
csizmák.

Columbus korcsolyák

«Achilles» bokaszijak
(Rohonczy G. szabadalma).Árjegyzék
bérmentve
küldetik.

Főraktár:

13261

WESZELY ISTVÁN

angol sport-, gümme- és aczélárúk üzletében

Budapest, IV., Váci-utca 9. sz.

Nincsen többé!

szeplő,
májfolt,
atka (Mitesser)

Egy tégely
ára 90 fillér.Egy üveg legfinomabb
Gézsá-parfüm
ára 3 kor.

Legjobb arczeréme! Hölgyek kedvencz créme!

Teljesen zsirmentes és ennélfogva nappal is használható.
Hatása már a krém két napi használata után észlelhető.

Kapható kizárólag

WATTERICH A.

drogueriájában.

13272

Budapest, VII., Dohány-utca 5.

Valódi levélarany-gyár

Weyermann Márton

Schwabach, Nürnberg mellett.

Gyárt:

Levélaranyat minden nagyságban és színárnyalatban,
ú.m. narancs, sötét és világos; citrom, zöld, sötét és világos.

13262

A „THERMOS”

palaczkok a meleget hosszú időn át melegen, a hideget pedig napokon keresztül hidegen tartják, minden előkészület, tűz, jég vagy vegyszerek nélkül. Ezen kitűnő tulajdonságoknál fogva joggal állítható ezen THERMOS palaczkokról, hogy mindenkor nélkülözhetetlenek.

Kapható a magyarországi vezérképviselő, a főhercegi udvar szállítói:

GEITTNER és RAUSCH cégnél Budapesten, VI., Andrassy-út 8/M. sz.

Árak folyadéknak, álmányozott kupakkal, mely egyszermind ivópoháru is használható.

A palaczk leírása	1/2 liter	1 liter
fekete japán fény, faanyag burkolatban	12.-	21.-
krém vagy barna faanyag burkolatban	13.-	22.-
műbőrrel bevonva felső és alsó rész álmányozva	13.-	22.-
igazi bőrrrel bevonva felső és alsó rész álmányozva	15.-	26.-
egészen álmányozva	19.-	30.-
egészen alumínium burkolással	22.-	32.-
bőrvédőtok nemezzel bélelve válszíjjal	10.-	14.-
Hozzávalók		
hordszíj kézben hordáshoz	1.50	2.-
hordszíj vállon hordáshoz	2.-	2.50

THERMOS-PICNIC

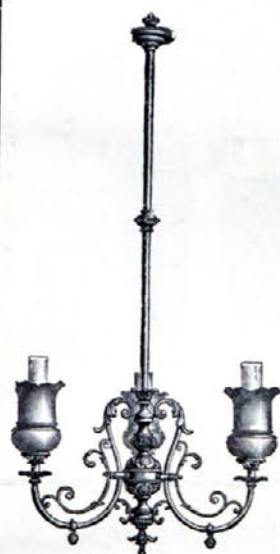
palaczkok megbecsülhetetlen szolgálatot tesznek, mert a meleg ételek és fagyalékok hőfokának hosszú időn át megtartására szolgálják. Például délelőtt főzött ételeket este színház után, majdnem ugyanabban a meleg állapotban lehet találni, mint a minő meleg állapotban az üvegbe lettek beleöntve. A Picnic kívül finoman álmányozott, s alul étesésével bir, mely belül aranyozva van, őrartalma egy liter, ára K 50.-, 1 1/2 liter K 65.-, 2 1/2 liter K 80.-, kézi szíj hozzá K 3.-

A legalkalmasabb, tartós értékű ajándéktárgy.

13265

Az árak helybeli raktárunkról (egyéb megállapodás hiányában) utánvétel mellett értendők, esomagolást önköltségen számítunk.

Magyar fém- és lámpaárú-gyár

részvénytársaság

BUDAPEST-KÖBÁNYA.

Dús választék

mindennemű légszesz-, villamos- és petroleum-világítótestekben

„OPTIMUS”
kézi tűzoltókészülékek,
gyárakban, üzletekben és irodákban
nélkülözhetetlen.

FÉMDISZMUTÁRGYAK.

Raktárak Budapesten:

II., Szilágyi Dezső-tér. VIII., Üllői-út 2.
V., Gizella-tér 1. (a Kálvin-tér sarkán)
VII., Erzsébet-körút 19.

Vidéken:

Debreczen: Simonffy-utca.
Kolozsvár: Mátyás király-tér.
Pozsony: Lőrinczkapu-utca 1.

13275

Kézimunka Gobelinek

himzőanyagok és szövetek olcsó szabott árakban kaphatók.
Kérjen képes árjegyzéket és kiválasztási küldeményt.

Bérczi D. Sándor

női kézimunka nagyiparos

Budapest, VI., Desseffy-utca 5.

(a váci-köruti sarokház mellett, villamos megálló). Saját áruházában.

Alapított 1883.

★ Telefon 109 06.

Magyarország legnagyobb kézimunka-üzlete.

13268

Uj találmányra

szabadalmat kidolgoz, értékesít

Védjegy- és Mintaoltalom

lajstromozását kieszközli a

Szabadalmakat Értékesítő Vállalat

PÁSZTOR cég

Budapest, VII., Erzsébet-körút 17.

Telefon 24-20. Felvilágosítás díjtalan. Telefon 24-20.

13267

SZABOTT ÁRAK

**A karácsonyi és ujévi
occasio vásárt megkezdtek!**

**Perzsa és egyéb szőnyegek, fehérneműek,
valamint összes egyéb cikkeink árát
tetemesen leszállítottuk.**

■ Kelengye-költségvetésekkel ■ Szőnyeg-maradékok.
■ kívánatra készséggel szolgálunk.

Wittmann Frigyes és Fiai (Ezelőtt Wittmann és Bauer)
Budapest, V., Váci-körút 6.

MENYASSZONYI KELENGYÉK

13283

Elsőrangú gyermekruha-szabóság.

TULIPÁN GYERMEK-OTTHON

DARVAS JENŐ

Budapest IV., Koronaherczeg-utca 9.

A hazai termékek legjobb minőségű anyagából előállított, saját készítményű **fiu- és leánygyermek-ruhák, téli kabátok, tavaszi felöltők** állandóan nagy választékban.

KÜLÖNLEGESSÉGI MÉRTÉKOSZTÁLY.

Alkalmi, séta- vagy gyászruhák

24 óra alatt készülnek.

Állandó nagy választék iskolai fiu- és leányruhákban.

Intézeti fehérneműek.

Képes árjegyzék ingyen és bérmentve.

Csecsemő-kelengyék.

13256

Karácsonyi occasió valódi kinaezüst árúknak!

A valódi ezüst egyedüli pótlása!

Karácsonyi, újévi és alkalmi ajándéknak legjobban ajánlható!

Rendkívül leszállított árak!

Tartósságáért jótállok!

13299

82. sz.

Legujabb gyümölestartó valódi kinaezüst, finoman fénytelenítve és vésvé, üvegcsészével frt 4.25, üvegcsésze és üveg-tulipánnal 56 cm. magas frt 5.75

232. sz.

Gyönyörű reggeli készlet, valódi kinaezüst, elegánsan díszített vajtartóval, 2 sótartó és 2 tojástartóval csak frt 4.75
4 tojástartóval frt 5.50
6 tojástartóval frt 6.50

Minden más dísz- és asztali készlet, nász- és karácsonyi ajándékok, műipari fémárúkat tartalmazó legujabb gazdagon illusztrált KARÁCSONYI KATALOGUSOM-at kívánatra bárkinek ingyen és bérmentve küldöm meg és kérem azt minél gyakrabban igénybe venni.

Különös karácsonyi alkalmi vétel.

Valódi 13 lamos ezüst evőkészlet, cs. kir. fémjelzéssel, 3 kanál, 3 villa elegáns atlasz kazettával csak frt 3.90
6 kés, 6 villa kazettával csak frt 7.50

Valódi kinaezüst kávé készlet, finom fonásdíszítéssel, 2 személy részére, tálcával, teljes csak frt 8.25

Valódi kinaezüst díszgyertyatartó, 21 cm. magas, finoman vésvé, páronként csak frt 4.-

Nagyobb tárgyaknál esomagolás és ládáért 50 krt számítok. Sztéküldés utánvétellel, vagy az összeg előzetes beküldése ellenében, csak a kinaezüstárú raktárából

ALFRED FISCHER

Wien, I., Adlegasse 10/U.

UJDONSÁG!

Valódi kinaezüst cukorkosárka kívül finoman vésvé, belül aranyozva.

Czukorszőrökánállal frt 1.50
Kristály-üveg betéttel frt 1.75

Mélyen leszállított árak!

Valódi kinaezüst étkező készlet, legdivatosabb ezüst façon, elsőrendű minőség, vastagon ezüstözve.

Evőkés tucatzja frt 10.50 Kávékanál tucatzja frt 5.25
Evővilla frt 10.50 Levesmerő darabja frt 3.25
Evőkanál frt 10.50 Tejmerő frt 1.50

Dessert készlet (kés, villa és kanál) darabja 70 kr.

Szépirodalmi ujdonságok!

Vértési Gyula.
RABSZOLGÁK.

Elbeszélések.
Ára 4 korona.

Pekár Gyula.
TATÁRRABSÁG.

Regény két kötetben.
Ára 8 korona.

Oláh Gábor.

AZ ÉLET LOBOGÓJA ALATT.

Uj versek. Ára 2 korona.

Megjelentek a Franklin-Társulat kiadásában.

Kaphatók:

LAMPEL R. könyvkereskedése (Wodianer F. és Fiai) r. t.-nál, Budapest, VI., Andrásy-ut 21. — és minden könyvkereskedésben. —

Most jelent meg!

Gróf Vay Péter

Kelet művészete és műzlése.

Két színes műlappal és tizenkét mű-melléklettel.

Negyedrétalaku díszes kiállítású kötet.

Ára 16 korona.

A FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA.

Kapható:

Lampel R. könyvkereskedése

(Wodianer F. és Fiai) r. t.-nál

Budapesten, VI., Andrásy-ut 21. sz. és minden könyvkereskedésben.

A Franklin-Társulat kiadásában legujabban megjelentek:

AZ 1875-ik ÉVI FUZIÓ TÖRTÉNETE

Irta Dr. OLÁH GYULA

Ára 5 korona

Nép, nemzet, nemzetiség

Politikai tanulmány

Irta barabási dr. KUN JÓZSEF

Ára 5 korona

Kaphatók:

LAMPEL R. könyvkereskedése

(Wodianer F. és Fiai) r. t.-nál

Budapest, VI. ker., Andrásy-ut 21. szám és minden könyvkereskedésben.

Magyar Könyvtár.

Szerkeszti Radó Antal.

Egy-egy szám ára
30 fillér.

539
szám

Minden füzet külön
is kapható.

UJ:

517. **Höfding Harald.** Darwin élete és tana. Ford. *Zoltán Vilmos.*
518. **Gustave Flaubert.** Egy jó lélek. Fordította *Gábor Andor.*
519. **Shakspeare.** Julius Caesar. Fordította *Vörösmarty Mihály.*
520. **Farkas Pál.** Keleti uti képek.
- 521—522. **Halász Zoltán.** Mester-játszmák.
523. **Conan Doyle.** Scherlock Holmes kalandjai. VIII. sorozat. Fordította *F. Fayer Rózsa.*
- 524—525. **Schopenhauer Arthur.** Paraenezisek és Maximák. Fordította *dr. Szemlér L.*
526. **Cicero beszéde** Archias érdekében. Fordította *Szidarovszky János.*
- 527—528. **Kegel Miksa.** Lassale Ferdinánd élete. Fordította *Zoltán Vilmos.*
529. **Rákosi Viktor.** Oroszlánkölyök. Regényes színdarab 3 felvonásban előjátékkal.
530. **Szemere György.** Mimi komtesz és egyéb elbeszélések.
- 531—534. **Ignotus.** Olvasás közben. Jegyzetek és megjegyzések.
535. **Goethe.** Clavigo. Szomorújáték 5 felvonásban. Fordította *Radó Antal.*
536. **H. G. Wells.** Kőszá lelkek. Két csudálatos történet. Ford. *Farkas Klára.*
- 537—538. **Bernard Shaw.** Caesar és Cleopatra. Egy darab történelem öt felvonásban Ford. *Mikes Lajos.*
539. **Lőrinczy György.** Bolyky Ábris válópöre és egyéb elbeszélések.

Kiadja

LAMPEL R. KÖNYVKERESKEDÉSE
(Wodianer F. és Fiai) részvénytársaság
Budapest, VI. ker., Andrassy-út 21. szám.
Kaphatók minden könyvkereskedésben.

OLCSÓ KÖNYVTÁR.

Szerkeszti Gyulai Pál.

Egy-egy szám
ára 20 fillér.

1515
szám

Minden füzet
külön kapható.

UJ:

1450. **A magyar szabadságharcz német dalnoka.** Szemelvények Hartmann Móríz költeményeiből. Ford. *Kozma Andor.*
1431. **Gyulai Pál.** Emlékezés Deák Ferenczre.
- 1432—1433. **Istváni Pál.** Volter és Grizeldis. Bevezette és magyarozó jegyzetekkel kísérte *Vende Ernő.*
- 1454—1456. **Ihering Rudolf.** Küzdelem a jogért. Fordította *dr. Szilassy Cézár.*
- 1457—1463. **Mac Donagh Mihály.** Az angol parlament szokásai, furcsaságai és humora. Ford. *Huszár Imre.*
- 1464—1473. **Fogazzaro A.** A szent. Regény. Ford. *Vetési J.*
- 1474—1478. **Ötven év előtt.** Elbeszélés. Irta *Jókay Lajos.*
- 1479—1480. **A kondor.** Irta *Stifter Adalbert.* Németből fordította *B. K.*
- 1481—1485. **Candide** vagy az optimizmus. Irta *Voltaire.* Fordította *Langer Ignác.*
- 1486—1488. **Furto.** Elbeszélés. Irta *D'Amicis.* Olaszból fordította *Elek Arthur.*
- 1489—1494. **Sterne érzékeny utazásai.** Ford. *Kazinczy Ferencz.* Bevezette és kiadta *dr. Berki Miklós.*
- 1495—1497. **Balzac.** Irta *Taine H.* Franciaából fordította *dr. Halasy Aladár.*
- 1498—1499. **A szendomi kolostor.** Irta *Grillparzer.* Fordította *Györi K.*
- 1500—1502. **Nyomor és büntettek.** Irta *dr. Balogh Jenő.*
- 1503—1505. **Utazás a Harzban.** Irta *Heine.* Németből fordította *Oláh Gábor.*
- 1506—1508. **A pozsonyi diéta.** Vigjáték 3 felvonásban. Irta *Berczik Árpád.*
- 1509—1512. **A görög művészet bölcsellete.** Irta *Taine Hippolit Adolf.* Fordította *Dr. Ferenczy Zoltán.*
- 1513—1515. **Vesztett boldogság.** Verses regény. Irta *Erdélyi Zoltán.* Az Akadémia által 1897-ben a Nádasy-féle 100 aranyas díjjal jutalmazott pályamű

Kiadja

LAMPEL R. KÖNYVKERESKEDÉSE
(Wodianer F. és Fiai) részvénytársaság.
Budapest, VI. ker., Andrassy-út 21. szám.
Kaphatók minden könyvkereskedésben.

Most
jelent
meg!

A BUDAPESTI ÚJ LAKÁSBÉRLETI SZABÁLYRENDELET

Jegyzetekkel és magyarázatokkal.

A f. öv. törvényhatósági bizottsága által elfogadott
::: **tervezet.** :::

Kapható:

Ára 60 fillér.

LAMPEL R. KÖNYVKERESKEDÉSE
(Wodianer F. és Fiai) r.-t.
Budapest, VI. ker., Andrassy-út 21. szám
és minden könyvkereskedésben.

Görög és latin * * * * * remekirók.

Kiadja a M. TUD. AKADÉMIA classica-philológiai bizottsága.

A gyűjtemény legújabb kötete:

PLATON SOPHISTÁJA.

(Görögül és magyarul).

Fordította, bevezetéssel, jegyzetekkel és philosophiai műszótárral ellátta

SIMON JÓZSEF SÁNDOR.

Ára 3 kor. 50 fill.

Kapható: **Lampel R.** könyvkereskedése
(Wodianer F. és Fiai) r.-t.-nál
Budapest, VI. ker., Andrassy-út 21. sz.
és minden könyvkereskedésben.

Katholikus imakönyvek

közép- és polgári iskolai tanulók használatára.

Áhitat órái. Imák és énekek. *Szepesi Imrétől.* Vászónkötésben 2 K 80 f.

Leányoknak:

Üdvösség útja. Oktató és imádságos-könyv, felnöttebb róm. kath. leányok számára. *Papanek Ferencz dr. és Zelliger Vilmostól.* Vászónkötésben 2 K 40 f.

Az esztergomi egyházmegyei hatóság engedélyével.

Kaphatók

LAMPEL R. könyvkereskedése
(Wodianer F. és Fiai) részvénytársaságnál
Budapest, VI., Andrassy-út 21. sz.
és minden könyvkereskedésben.

!! Fiatal anyáknak fontos !!

A Franklin-Társulat kiadásában most jelent meg:

A SZOPTATÁS

a mesterséges táplálás és
a csecsemőkori bélbajok.

Irta

BEREND MIKLÓS dr.
egyetemi magántanár.

Ára 1 korona 50 fillér.

Kapható:

LAMPEL R. KÖNYVKERESKEDÉSE
(Wodianer F. és Fiai) r. t.-nál
Budapest, VI. ker., Andrassy-út 21. szám
és minden könyvkereskedésben.

A Franklin-Társulat könyvkiadóhivatala a művelt köröknek teljes tisztelettel ajánlja
SZITNYAI ELEK
következő munkáit:

ÉS Z és SZIV.

Értekezések a lélektan, nevelés tan
és életbölcselet köréből.

Második, átdolgozott kiadás.

Ára füzve 6 K 20 f.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerium által középiskolai tanári könyvtáraknak 1147/903. számú rendelettel ajánlott munka.

Filozófiai irodalmunk egyik elsőrangú terméke. Mély tudományos tartalom, népszerű előadás. Az erkölcsbölcselet könyve.

LÉLEKTAN és LOGIKA.

Ötödik, javított kiadás. Tíz képpel.

Ára füzve 3 K 60 f.

Modern, tudományos lélektan, physiologiai alapon. Fejtegetései világosak, könnyűek. Hasznos tanácsok a bölcs és boldog élethez.

TANULMÁNYOK.

A magyar ifjuság és a művelt közönség számára.

Második kiadás.

Ára füzve 2 K 40 f. — Vászónkötésben 3 K.
Egy művészelektű, mélykedélyű és széles látókörű író felettébb nevelő hatású essayi.

LEVELEK EGY TANULÓ IFJUHOZ.

Második kiadás.

Ára füzve 2 K 40 f. — Vászónkötésben 3 K.

A SZELLEMI TEHET- = SÉGEK EREDETE. =

Ára füzve 1 K.

Szerző azt vizsgálja, hogyan fejlődik a tehetség, mi van reá hatással? — A talentum és a genie születése. — Szülőknek, nevelőknek egyaránt tanulságos munka.

A HIBÁS GONDOLKODÁS

mint a boldogulás legfőbb akadály.

Ára füzve 1 K.

A könyvet nagy tudás, józan világnézet, erős erkölcsi felfogás jellemzik. — Mélyenjáró, becses filozófiai feljegyzések.

„A Magyar Filozófiai-Társaság közleményei.”

Szerkeszti **SZITNYAI ELEK.**

Budapest, VIII., József-körút 23. sz.

Egy évfolyam ára 6 K.

Kaphatók:

LAMPEL R. könyvkereskedése
(Wodianer F. és Fiai) r.-t.-nál
Budapest, VI., Andrassy-út 21. sz.
és minden könyvkereskedésben.

A Franklin-Társulat kiadásában
most jelent meg:

A modern pedagogia utjain.

Tanulmányok.

Irta **Dr. WESZELY ÖDÖN.**

Ára 8 korona.

Kapható:

LAMPEL R. könyvkereskedése
(Wodianer F. és Fiai) részvénytársaságnál
BUDAPEST, VI., Andrassy-út 21.
és minden könyvkereskedésben.

Franklin-Társulat   Lampel R. könyvkereskedése
magyar irodalmi intézet és könyvnyomda * (Wodianer F. és Fiai) Részvénytársaság
könyvkiadóhivatala   BUDAPEST   könyvkiadóhivatala
IV., Egyetem-utca 4. szám.

Karácsony, 1908.

Ifjusági iratok.

BENEDEK ELEK

VIRÁGOS KERT

*Képes- mesés és verseskönyv, sok színes és fekete képpel, kis 4° alakban.
Ára 5 korona.*

A legnépszerűbb és legzamatosabb magyar nyelvű mesemondónak, a fiatalság meghitt barátjának és kedves írójának két új könyve bizonyára épp úgy meg fogja találni az utat az ifjuság szívéhez, mint eddigi, majdnem könyvtárt kitevő munkái. E könyveknek s különösen a népeletről vett meséknek neveléstani jelentőségük is van azonban, mert fogékonytá teszik a gyermekeket a népköltés s így a magyar nemzeti irodalom legbecselesebb forrásai iránt.

BENEDEK ELEK

SZÉKELY MESÉK

Ára 3 korona 50 fillér.

UNIVERSUM

Szerkesztette: HANKÓ VILMOS.

IV. KÖTET.

A természettudományi nevelést sürgető mai időknek korszerű könyve ez, melyben nagynevű írók és tudósok kalauzolják végig a fogékony fiatalságot a technikai, természetrajzi, fizikai, kémiai és más gyakorlati tudományok széles mezőin. Az élet könyve az *Universum*: universális tudást és műveltséget ad az élet számára.

Ára 8 kor. 50 fill.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

KÖNYVTÁRA

szerkeszti Dr. LÓCZY LAJOS egyetemi tanár.

Eredeti és külföldi utleírások és egyéb földrajzi művek, egyben becses ismeretterjesztő és érdekes olvasmányok gyűjteménye.

Minden kötet diszes vászonkötésben, gazdagon illusztrálva.

X. kötet.

HOMOKBA TEMETETT VÁROSOK.

Irta Stein Aurél.

Ára 8 korona.

MAYER MIKSA

ARANYBÁNYA

Ára 4 korona.

TÓTH SÁNDOR

A MAGYAR SZABADSÁG ATYJA

Ára 3 korona 50 fillér.

MADZSAR GUSZTÁV

LEGJOBB OTTHON

Ára 3 korona.

Részint a história, részint a költői fantázia birodalmából vett s az ifju lelkekben gyengéd, nemes érzelmeket fakasztani hivatott könyvek. Izléses kiállításuk és gyönyörű képeik méltóan egészítik ki érdekes tartalmukat. Igazi jó és olcsó könyvek.

BENEDEK ELEK KIS KÖNYVTÁRA

Az ifjuság e kedvelt könyvtárából újabban a következők jelentek meg:

KOLUMBÁN LAJOS

A Magas-Tátra hazájában

Ára 1 kor. 20 fill.

LENGYEL LAURA

A MAGYAR LEVEGŐ

Ára 60 fillér.

HAVAS MIHÁLY

A BÜKKI HARANG

Ára 60 fillér.

SÁRÁNDY ISTVÁN

Elpusztult birodalom

Ára 60 fillér.

MOSDÓSSY IMRE

UTRAVALÓ

Ára 60 fillér.

FRÖHLICHNÉ KAFFKA MARGIT

KÉPZELET-KIRÁLYFIAK

Ára 60 fillér.

SZIVOS BÉLA

A HAJDUSÁG

Ára 60 fillér.

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irodalmi intézet és könyvnyomda könyvkiadóhivatala.

LAMPEL R. KÖNYVKERESKEDÉSE

(Wodianer F. és Fiai) Részvénytársaság könyvkiadóhivatala.

MIKSZÁTH KÁLMÁN

**A NOSZTY FIU ESETE
TÓTH MARIVAL***Regény három kötetben.*

A magyar irodalomban mindig eseményszámba megy egy-egy újabb *Mikszáth*-könyv megjelenése. A koszorús író új regénye annál nagyobb érdeklődésre tarthat számot, mert hosszú idő óta megint ez az első nagyobb terjedelmű munkája. A regény a magyar gentry-világban játszik s a megyei és vidéki kisvárosi életet tükrözi, a mi annyit jelent, hogy Mikszáth ragyogó tolla a maga saját külön területén mozog s a maga legigazibb világát aranyozza be édes humorának napsugarával.

Ára 3 kötetben fűzve 12 K., díszes kötésben 18 K.

BERZEVICZY ALBERT

**A CINQUECENTO
FESTÉSZETE ÉS SZOBRÁSZATA***A Velenczéről szóló fejezetekkel kiegészítette Divald Kornél.*

A renaissance bűbajos világának *Berzeviczy Albert* Magyarországon legalaposabb ismerője és leglelkesebb ismertetője. A tudós aesthetikus és műtörténész többször bejárta Itáliát s közvetlen tanulmányai alapján tárja fel előttünk a XVI. század hatalmas festészetét és szobrászatát, klasszikus irodalmi nyelven és mégis a lélekhez is szólva elemezvén a művészetnek ezt a leggazdagabb és legtermékenyebb virágkorát. A Velenczéről szóló részt *Divald Kornél*, a tudós műtörténész írta.

A diszkötésű könyv ára megjelenése előtt meg nem állapítható, de előreláthatólag 15 korona lesz.

ALEXANDER BERNÁT

Művészet**A művészet értékéről
A művészeti nevelésről**

A napjainkban nálunk is oly hatalmas erővel fellendült műszeret, magyar elméleti munkára, mely művészeti érzésünket irányítaná, alig támaszkodhatik. *Alexander Bernátnak*, a tudós aesthétának e könyve az első, mely a modern művészet rejtelseit megvilágítani s annak bonyolult ösvényein a közönséget eligazítani törekszik. Nem száraz didaktikai munka ez, de elmés, okos, meleg és közvetlen hangú csevegés a modern művészetről. Mintha egy elegáns szalónban egy kivételesen művelt lelkű, tudós barátunk beszélgetne velünk.

*Ára 4 korona.***UDVARI ÉLET****A FRANCIA KIRÁLYOK ALATT**

A francia császári és királyi udvaroknak intimitásait tárja fel ez a roppant érdekesítő munka, mely a *Hires asszonyok* és *Hires szerelmesek* írójának eleven tollát dicséri. A történelmi alakokat pongyolában látni — ez a gondolat mindig izgatta a nagyközönséget s ezt a kívánságot legnagyobb mértékben a sajátos tárgyú könyv kielégíti. Nagy 8° alaku vaskos kötet. Finom, simított papírra nyomva, képekkel gazdagon diszítve.

Ára selyembekötésben 12 korona.

PEKÁR GYULA

TATÁRRABSÁG*Regény két kötetben Ára 8 kor.*

KÓBOR TAMÁS

MUNKA*Ára 4 kor.*

ERDÉLYI ZOLTÁN

BAZSALIKOMNádasdy díjat nyert költői
elbeszélés.*Ára 3 kor.*

VÉRTESY GYULA

RABSZOLGÁK*Ára 4 kor.*

BÁLINT IMRE

KELETI KÉPEK*Ára 3 kor. 20 fill.*

A modern magyar szépirodalom legjobbjainak érdekes, vonzóan megírt s díszesen, de mégis olcsón kiállított új könyvei, külön kötetekben.

WILDE OSZKÁR

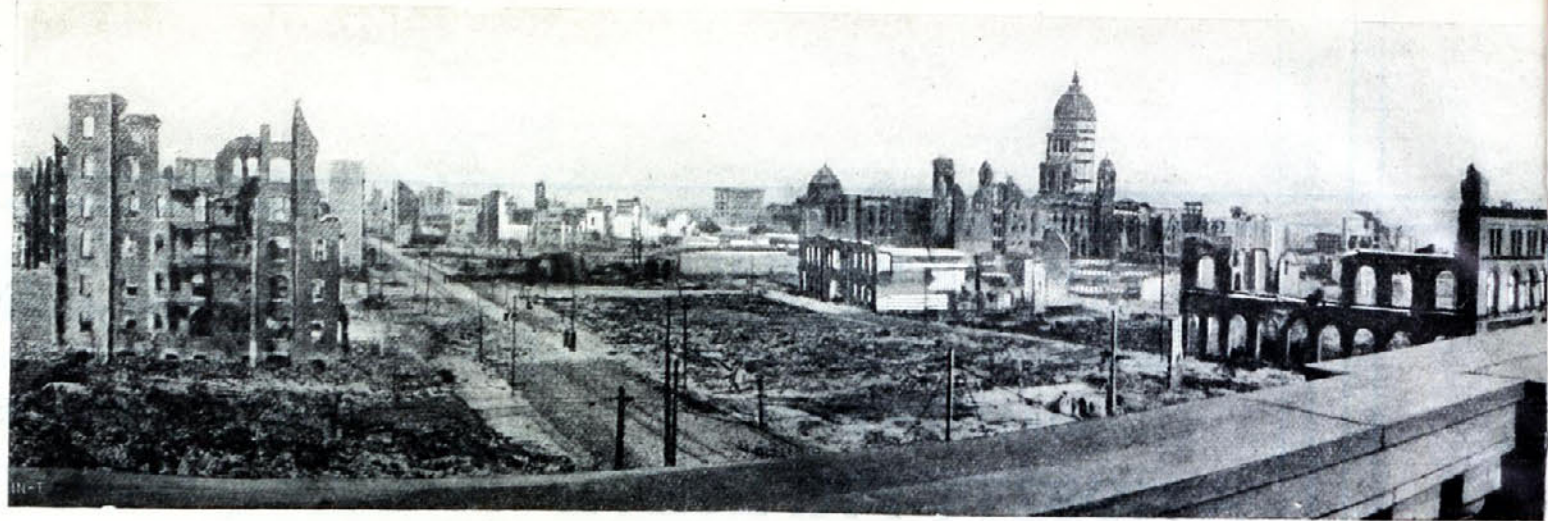
GRÁNÁTALMAHÁZ*Elbeszélések.**Ára 4 korona.*

Lyrain hangú és symbolikus jelentőségű novellettek, melyekben a legszebb fényben csillog az iskolát csinált divatos angol író mélységes és színes költői egyénisége. Egyes darabjai magukban is bejárták a világot s népszerűekké lettek, mint valami dal, vagy költemény. A ki nem ismeri a *Gránátalmaház*-at, az nem ismeri Wilde-t. Ez a könyv hozzátartozik az ő jellegzetes írói profiljához.

Hoppay: Leselkedő gyermek. (V. U. 1907. 40. sz.-ből.)

San-Francisco városháza és környéke a pusztulás után. (V. U. 1906. 22. sz.-ből.)

A művelt magyar közönséghez!

A kor szellemé és szüksége hozta létre 55 évvel ezelőtt a **VASÁRNAPI UJSÁG**-ot s visszatekintve erre az időben és eredményekben egyaránt gazdag multra, most már bizvást megállapíthatjuk, hogy elindulásával az irodalmi haladásnak tett szolgálatokat. E félszázadnál hosszabb idő alatt a Vasárnapi Ujság mindig lépést tartott kulturánk és irodalmunk általános haladásával s fontos tényezője volt a nemzeti irodalmi törekvéseknek. S a mai irodalmi termelés óriásivá dagadt tömegében, a lépten-nyomon fölmerülő új irányok és áramlatok között is a Vasárnapi Ujság minden törekvése arra irányul, hogy **fenntartsa a nemes irodalmi és nemzeti hagyományokat**, nem zárkozva el semmitől, a mi a haladás és fejlődés jele, hű tükré legyen a magyar művelődés mai állapotának, közéletünk és társadalmi életünk nevezetes mozgalmainak s tájékoztassa az olvasót a külföld mindazon eseményeiről, melyeket a művelt magyar embernek ismernie kell.

A Vasárnapi Ujság joggal mondhatja, hogy hasábjain a magyar élet, irodalom és művészet tárgyilagosan és mindig a legmagasabb szempontokból tekintve tárul a közönség elé, de bátran hivatkozhatik arra is, hogy a magyar olvasóközönség igényeinek növekedésével lépést tartott a szerkesztőség igyekezete, valamint a kiadók áldozatkészsége is, melylyel ez igényeket kielégíteni törekedtek. **Belső tartalmára, külső díszére, illusztrációinak gazdagságára a Vasárnapi Ujság a magyar viszonyokhoz képest a lehető legjobbat és legtöbbet igyekszik adni; munkatársai a mai magyar irodalom legkiválóbb**

művelőinek egész serege, világhírű írónk, **Mikszáth Kálmán** pedig, mint főmunkatárs, szépirodalmi munkáit kizárólag a Vasárnapi Ujságnak írja.

A hét aktuális eseményeit évenként másfél ezernél több képben örökíti meg; a legjobb hazai és külföldi írók regényeit közli s írásban, képben állandóan bemutatja a női divat változásait, hogy külön divatlap tartását a családoknak feleslegessé tegye. Mindezekon felül előfizetőinek karácsonyra olyan **diszes kiállítású ünnepi albumot ad ingyen**, mely egy évfolyam szépirodalmi lappal szinte egyértékű. A

KARÁCSONY

ünnepi ajándékunk kitűnő elbeszélő-írók és költők legbecsesebb szépirodalmi termését teszi le egy nagy, vaskos, pazar kiállítású albumban a művelt magyar közönség karácsonyfája alá, olyan szövegképekkel és színes műmellékletekkel, melyek a világhírű régibb és újabb külföldi és magyar mesterek képeit teszik közkinccsé. A Karácsonyt azok is ingyen kapják, kik most lépnek az előfizetők sorába.

A Vasárnapi Ujság népszerű melléklapja, a VILÁGKRÓNIKA

hetenként egy iven, számos képpel illusztrálva jelen meg, és az általánosabb érdekű napi események részletes magyarázatára szolgáló cikkekkel kívül rendszeren közöl nagyobb elbeszéléseket, regényeket, utirajzokat, ugyszintén mulattató kisebb közleményeket és hasznos tudnivalókat.

Előfizetési föltételeink:

A «Vasárnapi Ujság» negyedévre 4 kor., félévre 8 korona, egész évre 16 korona.

A «Vasárnapi Ujság» a «Világkrónika»-val negyedévre 4 korona 80 fillér.

Az előfizetések a «Vasárnapi Ujság» kiadóhivatalába, Budapest, IV., Egyetem-u. 4. sz. küldendők.

Mutatványszámokat levelezőlapon kifejezett kívánatra bárkinek készséggel küld

a **VASÁRNAPI UJSÁG** kiadó-hivatala
Budapest, IV., Egyetem-utca 4.

A turfon. (V. U. 1908. 39. sz.-ből.)

Pihenő honvéd huszárok. (V. U. 1908. 39. sz.-ből.)

Gépfegyverek működésben. (V. U. 1908. 39. sz.-ből.)

FRATELLI DEISINGER

FIUMEI CZÉG

Budapesten, IV. ker., Ferencziek-tere 1. szám

Királyi bérpalota.

KÁVÉ- ÉS TEA-ÁRJEJEGYZÉKE

TEA.					NYERS KÁVÉ.		
Idei termésű, teljesen pormentes.					Közvetlen behozatal.		
Chinai teák:	1/8 kg	1/4 kg	1/2 kg	1 kg	Kávé származása	1 kilo ára	
	K f	K f	K f	K f		K	f
Törmelék keverék tea	— 98	1 82	3 65	7 —	Santos	2	30
Congo tea, nagylevelű	1 14	2 15	4 25	8 20	Santos, gyöngy	2	60
Panjong tea, nagylevelű	1 18	2 30	4 35	8 50	Kuba, kisszemű	2	80
Moning tea	1 20	2 35	4 50	8 90	Salvator	2	80
Japán, zöld tea	1 25	2 40	4 60	9 15	Guatemala	2	90
Ningchow tea	1 28	2 42	4 75	9 50	Caracas	2	90
Imperial gyöngy, zöld tea	1 35	2 60	5 10	10 20	Portorico-Jauco	3	—
Mandarin karaván tea	1 40	2 68	5 25	10 50	Portorico-Pillon	3	90
Kintuck tea	1 47	2 80	5 50	11 —	Portorico, gyöngy	3	20
Souchong tea, nagylevelű	1 44	2 75	5 35	10 60	Kuba, középszemű	3	—
Souchong tea, különlegesség	1 88	3 62	7 10	14 —	Liberia, nagyszemű, sárga	3	10
Király keverék tea	1 70	3 30	6 50	12 90	Szultán-Mocca	3	10
Karlsbadi keverék tea	2 55	5 —	9 80	19 40	Neilgherry	3	40
Pecco virág tea	2 65	5 20	10 30	20 —	Kékjáva	3	40
Angol tea keverékek:					Kuba, válogatott	3	40
Universal	1 22	2 40	4 70	9 —	Kuba, gyöngy	3	50
Five o'clock	1 35	2 65	5 20	10 —	Costarica	3	60
Ceylon	1 48	2 90	5 70	11 —	Menado-Preanger, barna	3	60
Superiore	1 60	3 15	6 20	12 —	Menado, legfinomabb, barna	3	90
Boudoir	1 85	3 65	7 20	14 —	Ceylon	3	60
Munaros	2 10	4 15	8 20	16 —	Malabar	3	70
Darjeeling keverék	2 35	4 65	9 20	18 —	Matagalpa	3	80
Délamerikai tea:					Moljo-Ardjo	3	80
Herva Matte (Ilexparaguayensis)					Mocca-Hodeida	3	90
gyomor és vesebetegék szokták élvezni					Mocca-Longb.	3	60
nagyobb levelű	1 60	3 15	6 20	12 —	Kuba, különlegesség	3	90
kisebb levelű	1 35	2 65	5 20	10 —	Ceylon, gyöngy	3	90

Tea a kávéhoz hozzácsomagolható. — Teát külön 1 kilónál kevesebbet bérmentre nem küldhetünk.

Az árak korona értékben, 5 kiló vételnél elvámolva és bérmentre értendők.

➡ **Eredeti postacsomagokat közvetlen Fiuméből is szállítunk.** ➡

Az „**UNICUM**” vörös keresztés gyomorerősítő likőr
kizárólagos gyártói.

KÜLÖNLEGESSÉGEK:

✂✂ Anisette ✂✂

☐ Cacao Chouva ☐

♥ Cherry Brandy ♥

Curaçao Triple Sec

☐☐ Peppermint ☐☐

✂✂ Allash ✂✂

stb.

KOVALD

FEST. TISZTIT.

GYÁR ÉS FÜZLET BUDAPEST VII Szövetségutca 37.

GYŰJTŐTELEPEK
A SZÉKESFŐVÁROS
MINDEN RÉSZÉBEN.

KÉPVISELETEK
A VIDÉK
LEGTÖBB VÁROSÁBAN.

TÖRV. BEJ. VÉDJEGB.

A FEKETE VÁROS.

REGÉNY.

Irtá MIKSZÁTH KÁLMÁN.

I. FEJEZET.

(Némely előzmények és részletek, melyeket okvetlenül szükséges tudni.)

Szepes vármegyének emlékezetes alispánja volt Görgey Pál a Thököly-féle időkben. Rosz, bizonytalan világ volt. Hétfőn még a labancz volt az úr, szerdán már a kurucz parancsolt. Tojások közt kellett táncolni, de a hibás lépésekre emberi fejek törtek össze. Igaz azonban, hogy akkor az emberi fejek olcsóbbak voltak, mint a tojások.

Mindegy, azért a hatalom mégis hatalom s úgy van vele az ember, mint a morphinista, mindig nagyobb adagot akar a morphinból. Hiszen végre is csak fölfelé volt kényelmetlen, lefelé mindig kényelmes a hatalom.

Görgey Pál elég jómódú úr, családja illő tekintélyben áll a Szepességen, de már mégsem az, a mi volt a néhai Árpádok alatt, Isten adjon nekik örök nyugodalmat, ha már az országuknak örök nyugtalanságot mért.

Hja, megy az idő, megy, megy és a Görgeyek egy kiesit lejjebb csúsztak . . . Első ősük Arnold és fiai még a szász grófok tisztjét viselték és a legnagyobb olygarchák voltak a lengyel széleken. Ez az Arnold csalogatta be a szászokat a néptelen Szepességre, de nem úgy, mint az erdélyi szászokat a hammelni patkánybűvölő. Ezek a szászok okosak voltak és nem imponált volna nekik a sípszó, — ígéreték és kiváltságok kellett nekik, — meg is kapták. Sőt magának Arnoldnak is adott a király, IV. Béla ő felsége egy kis földet, a Dunajecz és a selyem vizü Poprád közti területet, mert az Árpádok gavallér királyok voltak, nem katasztrális holdakban mérték a földet, hanem egyik folyamtól a másikig. Arnold fiai hasonlóan vitéz emberek voltak, kivált Jordán gróf. IV. László ezeket is megemberelte egy faluval, Görgövel. Innen irták a nevüket.

Óriás területek urai lévén, ők játszották az első hegedűt Szepesben. Egész sor comes került belőlük, majd a megye főispáni székét ülték sok nemzedéken át. Isten tudja azonban, miképen forgott akkor a föld (talán kardhegyen forgott), elég az hozzá, hova-tovább egyre szegényebbek lettek, új dinasztia családok fölibük kerekedének. Jött a hatalmas Csák, a Zápolyák, a Thurzók, ez idő szerint a Csákyak, a kik elhomályosították őket s egyre lejjebb-lejjebb nyomták nyibus és tekintély dolgában. A Dunajecz meg a Poprád most is ott folydogált, a hol azelőtt, de közte a földek már nem voltak az övéik, a mi maradt itt-amott, az már csekélység, a családja is mintha elaggott volna, már nem termelt vezéreket és államférfiakat, legfeljebb egyszerű viceispánokat és főszolgabirákat, noha megjósolta a késmárki százhet éves cigányasszony Görgei Mihály uramnak, hogy a családja csak olyan ép, mint volt, hanem most a telet éli és pihen, ez a tél pedig kétszáz évig tart, kétszáz év után megint olyan lombot

ereszt, a melyik fölibe nő hetedhét országon minden családfának.

A mi hősünk, Görgey Pál, már csak az úgynevezett jobbmódú nemesek közé tartozott, atyafiságban a Berzeviczyekkel, Jekelfalussyakkal, Máriássyakkal és Darvasokkal — Katalin nővére egy Darvasnál volt férjnél, Gömörmegyében, Osgyánban. Azért említem főkép a *nexus* és nem a két-háromezer holdját, mely a görgői bástyás váracsszerű kuriához tartozott, mert a *nexus* volt a mértéke annak, ki milyen úr és csak másodsorban a birtok. Nagy *nexus*sal épen olyan könnyű volt akkoriban nagy birtokhoz jutni, mint ebben az időben (a mikor én ezeket írom) nagy birtokkal nagy *nexus*hoz. Az elevenebb vérű nagy uraknak, az olyan Balassa-, Csáky-féléknek, hol van valamijük, hol nincs, egyszer hopp, máskor kop, néha öt-hat várat is összekaparitanak, néha meg már egyebük sincs, mint a testi ruhájuk, a melyben bujdosnak sötét erdőkben, csöszkunyókban, nádasokban keresve menedéket, de ez úgyszólván mindegy, egy kis játék, föl se veszik. Király elveszi, meg visszaadja — mert hat a *nexus*; ha az egyik családtag roszt fát tesz a tűzre, a másik vagy a harmadik azalatt bizonyosan ott dörgölgődik a király palástjához és apránként rendbe jön minden.

Nem is az a különös tehát, hogy a Görgey-birtokok összezsugorodtak, inkább ne volna semmijök, de az a baj, hogy a nagy dinasztia családok sorából kiestek. Miért történt s miképp, nem érdemes vele bibelődni. Egy jelszó volt akkor a boldogulásra: «jól verekedni és jól házasodni.» Nos, alkalmasint rosztul házasodtak, mert hogy jól verekedtek, azt az annálék bizonyítják. Aztán egyebekben is pechjük volt; rosztul választották a királyukat Szapolyai János és Ferdinánd idejében, majd az Istenüket — a Luther tanainak hódolva meg.

Valameppyi Görgey közt mégis Pál örökölt legtöbbet őseitől; a birtokaikból ugyan keveset, de a kevelységük egészen rámaradt. Nagy brontesz alak volt, szúrós szürke szeméből hidegség áradt ki, mintha két jéggolyó mozogna a bozontos szemöldök alatt. Rút gurgulya arca volt, de ha egy megyegyűlésen szónozott, kisugárzott belőle a lángész és szépnek látszott. Orra alul tömött bajusz lógott le, de már a szakállra nem telt, az már csak ritka, rőt szálakból állott, homloka erősen kidudorodott s a ránczok rajta makacságra, kegyetlenségre engedtek következtetni. Ajkait többnyire összeszorítva tartotta, mosoly ezek körül nem játszott, csak a haragtól remegtek igen gyakran. Mintha egy olyan tájék volna ez az arc, melyen sohasem süt a nap, mely sugártalan, sötét és hideg — csak néha világítják meg a villámok.

Olyan nagy feje volt, hogy külön kellett rá kalapot csináltatni Kammeleitner János uramnál, a híres löcsei kalaposnál; hanem volt is ész ebben a nagy fejben. Úgy forgatta a nemes

vármegyét, a hogy ő neki tetszett. Noha csak negyvenkét éves volt, már harmadszor választották meg alispánnak, mindig egyhangúlag. Erre az egyhangúságra nagy súlyt fektetett, mert minden választás után kivágta a rezet azzal a vakmerő mondattal:

— Nemes atyámfiai! Ha csak egy van is kegyelmetek közül, a ki engem nem akar alispánnak, jelentkezék és én nem fogadom el a tisztséget, itt állok, nem tehetek másképp, Isten engem úgy segítjen.

Persze rendesen siri csend következett. A nemes atyafiak dehogy szóltak volna, pedig titkon mindenki szeretné, ha a szomszédja nekiugrik. De hát ezt halálugrásnak gondolták. Maga Görgey Pál népszerűségnek vette alkalmasint egész komolyan és az egyesek is annak vették, akképen okoskodván belül a lelkükben: «Nekem ugyan nem kell, de a többiek szeretik, majd bolond vagyok, hogy agyonverjenek.»

Népszerűség! Különös kis holmi. Az egyetlen dolog, a miből a látszat annyit ér, mint a valóság. Sőt talán többet, mert ha az embert népszerűnek gondolják, sokra viheti a közpályákon, ha alapjában gyűlölik is. Ellenben semmire se viszi, ha szeretik bár, de nem látszik, hogy szeretik. A valóságok bizonyára erős gránitkövek, de a legnagyobb karriernek mégis a látszatokon épültek fel.

Görgey Pál uramat, szó, a mi szó, a kutya se szerette, de annyira rajta volt száradva egyéniségén «a szeretve tisztelt» cím, hogy senki se merte lefeszégetni róla. Kegyetlen, hiú, szeszélyes, gyanakodó és gögös, valamint lusta embernek tartották. Azonban e rosztulajdonságok egy része is alapjában csak látszat. Kegyetlensége s úgynevezett zsarnoksága mindössze hirtelen felfortyanó természetére vezethető vissza. Ilyenkor szinte rabiatus, de ha kihül, rendesen magábaszáll és megbánja, a mit tett, némelykor jóvá is teszi.

Egyszer, beszélnek róla, megbetegedett a megyegyűlések alatt Lőcsén, hideglelést kapott, etette vele a chinát a felcsere, tudós Plasznik András úr, derűre-borúra, de csak rázta a hideg eszeveszetten, nem használt ellene semmi szer; napokig ott feküdvén a megyeházi szállásán, elküldte a huszáriját Görgöre, hogy a gazdasszonya, Marjáné küldje el a flannel alsó ujjasát. El is hozta a huszár, de a mint felhúzná, akkor veszi észre, hogy felül a gomb nincsen felvarrva, mire éktelen dühbe jött, kiugrott az ágyából, magára rángatta a ruháit, kirohant és a huszár künn kapálózó lovára ülve, elvágatott.

— Hova-hova? — kiáltozák a megyei urak meglepődve.

— Az Isten szerelméért, mit csinál spektakuláris? — lelkenedett rémülten a szembe jövő felcsere.

— Kénytelen vagyok hazamenni egy perezre — felelte rekedten, vadul szikrázó szemekkel, — hogy a gazdasszonyomat megpofozzam.

Egy félóráig nyargalt Görgő felé a régi czik-

czakos országúton, azalatt kipárolgott a boszúsága s közvetlenül Görgönél szép csendesen visszafordult és a hideglelését is elvesztette a nagy felindulástól.

Annyira ismerte magát e tekintetben, hogy a kaloda, deres, kurtavas és egyéb közigazgatási eszközöket egy kamarában tartotta bezárva s a kulcsot minden használat után föl kellett vinni egy-egy ostoros gyereknek az udvaron levő jegenyék valamelyik magas ágára s egy madzaggal odakötni; mikor aztán kellett, az alispán úr kihozta a puskáját s addig lövöldözött rá, míg a kulcs lepottyant. Ez némi szórakozást okozott neki s minthogy néha egy óráig is eltartott, míg eltalálta, mert mérgében reszketett a keze, rendesen csak akkor találta el, mikor nyugodtabb lett s ennél fogva nyugodtabban, hidegben nézte a büntetni szándékolt delinquens esetét is, magát a hóbotos ítéletektől a legtöbb esetben megkímélvén.

Az igazságra törekedett kétségkívül, ennél fogva nem volt rossz ember. Nem, nem, Görgy pusztán megsavanyodott kedély volt, kit a csapások idegessé tettek. Hiába volt a vármegye esze, ha három dolgot nem tudott. Nem tudott felejteni, nem tudott enni és nem tudott aludni. Pedig mit nem adott volna egy jó, egy igazi alvásért! A kakasok egész nemzetségét kiirtotta a kastély környékén, a szomszédos parasztokét is, a hajnalban túlközlő tehénpásztorra huszonöt botot vágatott. Kivált a délutáni szundikálását nem volt tanácsos megzavarni. Sok ember megjárta ezzel. Mert a délutáni álom az édes. Az éjjelit az Isten adja, de a délutánit a megétől lopja az ember — ha megyei tisztviselő. Azért ér ez többet.

Lábujjhegyen kellett járnia minden élő lénynek az ablakai alatt, a szomszédos malomnak, mikor felkelt az ebédől, a mit egy taraczk elcsütése a bástyán jelzett, be kellett szüntetnie az őrlést, mert a zúgás zavarta volna. Mindenki vigyázott, hogy zaj ne legyen; kútnak nem szabad csikorogni, láncz ne csörögjön, mozsárban ne törjenek semmit, mert az uraság szundikál. Dalolás, hangos beszélgetés tilos. Még az öreg Apró Mihály, a kertész is egy rakáson tartotta a kis esztét ilyenkor, ha valamely halaszthatlan okból el kellett mennie az ablakok alatt, levetette a patkós bagaria csizmáját, télen botost húzott, nyáron pedig mezítláb hatolt át a veszedelmes területen.

Történt egy ízben, hogy az unokája jött látogatáshoz hozzájuk a vakációban. Örültek a nagyszülők a kedves fiúnak, a ki már úri sorba jön, mert az apja, egy kézmárki mézeskalácsos, pának taníttatja, vézna testalkata miatt. Szegény jó öregek tejbe-vajba fürösztének, sűrűnek-forognak körülötte, még a helyet is megfűjják, a hova ültetik s ime, talán csak egy-két perczig hagyják magára, mégis mi történik. (Oh, Istenem, Istenem, ezek a gyerekek mindig kitalálják, mit nem szabad csinálni.) Meglát a nebuló valahol a szekrény tetején egy harmonikát, fogja, kimegy vele az árnyas udvarra, leül a hársfa alá, épen az alispán hálószobájának az ablakainál és elkezd vígan játszani a mélabús régi dalt:

Buda, Buda, hinné-e valaki?

Érted beh sok magyar vér omla ki?

Nem tartott ez tovább egy percznél, csak épen addig, míg az udvaron levők odaszaladtak őt figyelmeztetni. Apróné asszonyom (pedig már csoszogó asszonyka volt) szinte röpült, hogy csak ropogtak, suhogtak a tiszta, kikeményített szoknyái s kitépte kezéből a harmonikát.

— Csitt, te szerencsétlen! Jössz el innen mindjárt!

Magával rángatta, óvó szeretettel eltakarva őt a kötényével, vezette tüskön, bozóton, mert már hallatszott, hogy nyílik az ablak (Jaj, uram teremtom!) s egy éles, parancsoló hang megmordul:

— No, mi az?

Semmi válasz nem jött, csak a cserjék, bokrok zizegését hallotta egyre messzebből.

Képeből kikelve, vérben forgó szemekkel rohant ki az udvarra, melyet Apró uram hosszú kertészkedése alatt olyan széppé varázsolt, mint egy tündérgert. A faóriások közé pompás bokrokat növesztett s gyönyörű virágokból szemléltetvé tette az idén Szepesmegye czimerét, mely a Thurzók, Berzeviczyk és Draveczyk czimeréből van összeállítva, az egyszarvú pedig a Korotnok családéból. Vasárnaponként messze földről eljárnak a parasztok megbámulni a csodát, mert nem az Apró művészetének tulajdonítják, hanem az anyaföldnek, mely magától löki ki virágszineken Szepes vármegye czimerét annak a jeléül, hogy szepesi emberre jut most a királyság sora.

(Bizony közel jártunk hozzá, de most már vége van, — Thököly uram távol keleten bujdosik valahol a feleségével.)

Épen a szép czimer plántáit öntözgették kúpból a cselédek, mikor Görgy Pál megjelent a tornáczon.

— Hozzátok ide azt a harmonikást, — üvölté. — Élve vagy halva kerítsétek elő, de mindjárt.

Fogait csikorgatta dühében. Csunya sárga fogai voltak, mivel ő is a «haladók»-hoz tartozott. (Haladóknak nevezték akkoriban azokat, kik a törököktől eltanulták és átvették a dohányszás férfias gyönyöreit.)

A cselédek dermedten nézegettek egymásra, az öreg Apró elsápadt, mint a fal, Marjárné pedig teljes erővel kezdte tisztogatni valami fehér porral az ostyasütő vasat.

— Ki volt? — kérdé zordonan.

Senki sem felelt, pedig mindenki tudta, de a cselédség szerette Aprókat s az ő kedvükért hallgatott.

— Marjárné, magának látni kellett.

— Nem láttam, — felelte Marjárné vakmerően, — így görbüljek meg. (Volt annyi esze, hogy az ujjait eközben egyenesen tartotta.)

— No, szépen bántok velem, — dühöngött Görgy. — Egyitek se tudja?

Megint semmi felelet.

— Te se tudod, Preszton?

Ez volt a leibhuszár neve.

— Nem tudom, tekintetes alispán úr.

— És te se, Mátyás? (A parádés kocsist hívták így.)

— Én se, — hörögte csukló hangon.

— Hát jól van, nagyon jól van, fiacskáim, nagyon derék gyerekek vagytok, — és vérfagyasztó nevetésre vicsozította ki a fogait, (Ilyenkor volt a legkiméletlenebb, mikor a nyájasat adta.) de ha egy félóra alatt ide nem teremtetek a harmonikást, mindnyájatokat megcsapatlak. Dixi.

Ezzel bement szörnyű morgással a kastélyba, hallani lehetett, a mint csapkodta az ajtókat és rugdalta a kutyákat, melyek szanaszét jártak és feküdtek a szobákban. Siralmas vonításuk hátborzongató hangzott kívülre.

Bezzeg lón nagy elszontyolódás az udvaron, a szolgák sügtak-bügtak, tanácskoztak, mitevők legyenek, kiszolgáltassák-e a diákokat, vagy ne, az öreg anyóka, Apróné, a kezeit tördelte, hogy túl nem éli ezt a napot, később inkább menten a kútba ugrani, mintsem hogy az ő unokáját megfenyítés érje. (Istenem, Istenem, mit szólna hozzá a szegény lányom?)

Hallván az anyókat jajveszékélni, Apró bátya is elvesztette a fejét, tutyi-mutyi ember lévén különben is, beszaladt a szobájába megkeresni, nem a fejét, de az olvasóját s mint jó katolikus keresztény, azt kezdte morzsolgatni, hátha használ, csak Marjárné asszonyom rakta fel csipőjére a kezeit.

— No hát én azt a szegény vézna gyereket bántalmazni semmiféle pogánynak kedvéért nem engedem! Ne félj, kis fiam, oltalmamba veszek. (Megersimogatta a diák fejét, a ki reszketve állott mellette.) Eredj be a konyhába, én majd rád zárom. Oda be nem jut a Herko páter sem, míg én oda leszek és eligazítom a dolgot. Te csak eredj be és ülj ott veszteg, míg a zivatar elmúlik. Találsz ott a rurában egy kis turós lepényt, meg egy libacombot. No, már most megyek és magammal viszem a kulcsot. Legyen épséges lelki nyugalommal, Apróné asszonyom!

Marjárné pedig nyakába vette a kertet s onnan a kis ajtón egyenesen a pástnak tartott, hol a falubeli cigányok vályogot vetettek. A legöregebb rajkó Peti volt, már legénysorba nőtt nagy akasztófa. Ő rá vetett most szemet Marjárné s rábiztatta szép szóval, hogy vállalja a harmonikálás vétségét az alispán előtt. Nagy huza-vona után végre egy négyhetes malacz és két fehér cipő ellenében kötélnek állott s hagyta magát vitetni az urasági portára.

Az udvaron ögyelgő cselédek, valamint Apróék legott megértették a Marjárné miskulancziáját (de iszen hosszú ennek az esze is, nemcsak a haja), nagy barátságos fogadták a megmentő Petit s mindenféle biztatások és lelki erősítések mellett segítették őt betuszkolni az uraság elé, csak a kétszínű Preszton ijesztgette, a fülébe súgván: «Nem szeretnék more a bördben lenni.»

Úgy látszik, ő maga se érezte benne most magát elég jól s némi jelek mutatkoztak, hogy szeretne megszökni, de Marjárné görcsösen fogta gallérját s föltépvén a dolgozószoba ajtaját, egy nagy lendítéssel úgyszólván behagyította.

— Itt a delinquens, tekintetes uram, — kiálta lelkendezve.

Az alispán, a ki csendesen csibukozott, hanyattfekve egy medvebőrös kereveten, lustán, fáradtan odapillantott.

— Ah! — mondta közömbösen, unottan, egyet ásítva. — Szépen harmonikáztál, Petyusko! Adjon neki Marjárné egy rénusi forintot és négy sing posztót.

Sokat lehetne ilyeneket felhozni annak a bizonyítására, hogy Görgy Pállal nehéz tisztába jönni. Maga volt a kiszámíthatatlanság. De akármit tett, neki nem vették rossz néven. Valami különös szerenese incselkedett az ő útjában és olyan bolondos tükröket rakott a rosszságai elé, hogy azok szinte csinosan festettek. Más embert régen agyonverték volna, őt védelmezték. Ugyan hagyjátok szegényt. Értetni kell azt az embert. Azt az ő nagy lelkét. Még mindig el van keseredve a felesége miatt. Gyásza van, ilyenkor nem szabad egy embert megítélni. Ingerlékeny, keserű, kegyetlen, — hiszen épen ez mutatja, hogy milyen jó szive van.

Azonban olyasfélét is suttoztak némelyek (audiatur et altera pars), hogy a nagy gyászt már elfujta szívéből az idő, a rossz tulajdonságait meghagyta és hogy nem olyan rideg aszkéta ő, a milyennek magát a világban mutatja, hogy mikor az est palástja ráborul a görgői kastélyra, gyakran látni libbenő árnyakat a falakon s hallani szoknyasuhogást az elhagyott folyosókon...

A kik jobban ismerték Görgy Pált, azok nem hitték, nem olyan ember az, de a kik a

görgői parasztmenyecskéket ismerték jobban, mint Görgey Pált, azok nem tamáskodtak, mert hát a görgeői menyecskék messze földön híresek voltak szépségükről meg a kacérságukról, s bizony a férfiak javarészen otthagyták a fogukat a «Késmárki király» csatáiban.

A puritán erkölcsű Görgey-család szűkebb köreiből méltó bosszúságot keltettek az ilyen szárnyra eresztett pletykák a *vademberről*, csak a jó humorú Görgey János, Pál jóval idősebb testvérbátyja ütötte el tréfával:

— Nem hiszem ugyan, de ha teszi, se bűn. Tíz esztendeje már, hogy a szegény Karolina meghalt. Hiszen nincs fából s ha abból volna, se fejfa egyetlen sir fölött. Különbén még az is kidől tíz év alatt. És a végén, kinnek mi köze hozzá? Az ember úgy szaporítja a jobbágyait, a hogy lehet.

Ezért a szóért aztán jól hátbavágta János urat a felesége, Jánoki Mária, de a sógor dolga ezzel lekerült a fekete tábláról, nála ép úgy, mint a többi atyafiságnál, mert János úr volt a család orakuluma, ha nem is oly nagy talentum, mint Pál öcsese, de jó hazafi, nagy kurucz és olyan tiszta jellem, mint a frissen esett bó.

Hát igen, Görgei Pál tíz év óta volt özvegy s azóta lett «vadember». Így nevezeték a családban. Az öreg János pláne azt szokta neki mondani: «A Görgey-czimerből ugrottál ki, öcskös.»*

Azelőtt vidám kedélyű, nyugodt, szeretetreméltó ember volt, ez a haláleset roncsolta össze az idegeit. Azt mondják, mélyen alul sok jószág és érzés van most is a szívében, de a felesége elvesztése óta oly rétege takarja el a keserűségnek, melyen csak ritkán bírja magát átütni. Ideges, szeszélyes, zsarnok, szóval vadember akkor lett, akkor ezért szólta meg, most pedig azért kezdik megszólalni, hogy miért nem vadember még tovább is. Hát nem bolond a világ?

A mi az elhalt úrnőt illeti, azt csakugyan érdemes siratni. «Igazgyöngyöt ásunk be a földbe», — e szavakkal kezdte halotti beszédét tiszteletes Podolinczi Sámuel úr, a ki maga is sirvafakadt a temetésen, — pedig oka lett volna akár káromkodni is.

Már lánynak is szép volt messze földön Jekelfalussy Karolina, hát még azután menyecskének! A Porubszky krónikájában olvassuk, hogy már tizenhét éves korában kilenczvenhat kérője volt, s kevélykedő apja, Jekelfalussy György, semmi szín alatt se akarta odadni Máriaassy Kristófnak (noha úgy ő neki, mint a kisasszonynak kedvére való deli és módos gavallér volt), míg nem lesz ki kerekszamba a száz kérő. Nosza fogta magát Máriaassy Kristóf, fellovalta ravaszul néhány jó barátját, kérjék meg színből, hadd teljék kedve az öregnek. Így ment oda a nagyfejű Görgey Pál, a jó tréfa kedvéért, s ucu mi lett belőle, halálosan beleszerettek egymásba, se szó, se beszéd többé Máriaassyról (mind ilyen a fehérség), megtörtént a menyegző s punktum. Maga Thököly Imre nyitotta meg a tánczot a szép menyasszonynyal s úgy belemámorosodott, hogy egyszer-kétszer meg is ölelte, a miért láthatólag megneheztelt a vőlegény.

— Ejh no, mi az? Mit morogsz, Görgey? — mondá a fejedelem mosolyogva az ünnepi lakomán. — Jobban az enyim ő, mint a tied. Ha én vagyok a *felvidék királya* (akkoriban kapta a szultántól ezt a czímet), kié akkor a *felvidék királynéja*?

Tréfa mezbe volt bujtatva a szó, de lehetett annak komoly magja is. Még a mézeshetek alatt ott toppant Görgein egyszer-kétszer. Inkognito

jött, egyetlen lovász kíséretében, mint valami közönséges lovag. Görgeyt bántotta és mikor egyszer egy deputációban Késmárkon járt és Thököly nyájasan üzenté a feleségének, hogy e napokban ellátogat Görgeire, egy kis jó vacsorára, Görgei elpirult s mogorván felelte:

— Nem leszünk otthon e napokban.

Thököly összeránczolta a homlokát. Berzeviczy Miklós tapintatlan jóakarattal megrántotta a Görgey dokáját s félhangosan kérlelte:

— Vigyázzon a fejére, öcsém uram, per amorem dei.

A mire kevély, elutasító mozdulatot tett a fiatal férj.

— A fejem ő felségéé, arra vigyázzon ő felsége, de a feleségem az enyém, arra majd én vigyázok.

Tetszett a válasz Thökölynek, elnevette magát:

— Ha már nem akarsz házigazdám lenni, légy legalább vendégem.

S ottmarasztotta ebédre, a mi nem kis tisztesség volt a deputátus urak szemében. Nem is volt aztán Thököly Görgein soha többet. Azért-e, mert megneheztelt? Isten tudja. Talán csak azért, mert már nem ért rá.

A napsugár, mely most sütött pályáján a legfényesebben, csakhamar lehanyatlott. Mert rossz napsugár volt. Nem az égről sütött rá, hanem a szultán szemeiből. S a szultán sokszor behúnyta a szemeit, mikor nem kellett volna, vagy pedig a harag árnyéka jelent meg azokban. Szóval a dicsőséges harcoknak vége szakadt. Thököly csendes ember lett, a ki valahol Törökországban mereng az emlékein. Itthon minden a régi rossz kerékvágásba fordult. Egypár unalmas, szomorú esztendő következett. Csak a görgeői kurián uralkodott boldogság és megelégedés. Karolinból bájos, megenni-velő menyecske lett. Görgey Pálnak nem lehetett semmi egyéb kívánni valója egy tökéletes paradicsomhoz. Még a féltékenység is, mely eleinte nagyon izgatta, eltűnt a szívéből? Ki rabolhatná el az ő Karolináját? Ki merné, mikor még Thököly se merte?

Pedig már akkor útban volt érte, hogy elvigye, egy nagyobb úr Thökölynél: a halál. A szép Görgey Pálné 1689-ben egy leánygyermeknek adva életet, örökre behúnyta a szemeit, miután gyenge, elhaló hangon magához kérte újszülött kisdedét és meghagyta, hogy Rozáliának kereszteljék.

Görgey Pál kétségbeesése felülmúlt minden képzelhetőt. Ordított, ruháit tépte, ütni, harapni akart, mint egy fenevad. A temetésen való viselkedéséről esztendőig beszéltek. Mikor a pap, tiszteletes Podolinczi Sámuel úr megjelent a végtisztességtételhez, rettentő dühbe lobbant.

— Ki az az ember? — riadt fel. — Mit akar itt? Nem engedem elvinni Karolinát. Nem, nem. Takarodjék innen!

— Ugyan az Istenért, sógor, legyen eszed, — csitította Darvas. — Nem szégyenled magad így bánni az Isten szolgájával?

— Micsoda? Az Isten szolgája? Épen van egy kis számadásom a gazdáddal. Ne ereszszétek el, — ordítá lázas paroxizmusban. — Hiszen csak épen az kell, hogy itt kapjam a szolgáját, ha már ő magát kézbe nem keríthetem, a ki elvette az én drága lelkemet. Úgy, hát a te szolgád ez, te kegyetlen Isten (s kezeit fenyegetően emelte fel az égre). No, jól van. Hollá, hajduk, Preszton, Szlímicska, verjetelek rá nyomban huszonnégyet (akkor még csak főszolgabíró volt Görgey Pál).

A gyászoló gyülekezet megrendült, hajszálaik égnek meredtek a szörnyű kifakadásokra, a lelkes szeliden emelte égre szemeit: «Bocsásd

meg neki, uram, mert a fájdalma kiáltoz», az atyafiak restelték, de nem bírták észretériteni; végre is, hogy megtartható legyen a gyászszertartás, erőszakkal lefoglák a szegény Pál urat, három erős ember: Görgey János, Jekelfalussy Kristóf és Horánszky Dávid alig bírtak vele, bezárták a pinczébe és úgy temették el a százsorszép asszonyt, hogy az ura jelen se volt.

MÁSODIK FEJEZET.

(A gyanu.)

A Gondviselés körültekintő ereje bizonyára felismerhető a legapróbb dolgokban, most is úgy intézkedett, hogy Görgey Jánosné Jánoki Máriaanak ugyanakkor szülessék egy kis leánykája, ki a Borbála nevet kapta és most volt hathetes. A derék úrasszony, minthogy elég teje volt, elhatározta, hogy magával viszi ezt a másik babát is és azt is ő fogja szoptatni. Iszen csak nem hagyhatja itt anyátlanul, cselédre bízva. Az akkori emberek még tudatlanok voltak, el se hitték, hogy a paraszt dajka fehér tejétől kék vér képződjék az úri csemetében. Így aztán, mihelyt egy kicsit beszélni lehetett Pál sógorral, megegyeztek ebben s a csecsemő elkerült a toporezi kastélyba.

Még meg se látogathatta a búskomor apa, a ki hetekig jóformán nem volt észnél s a kit váltig ijesztgetett Marjárné, hogy a kis leánykának aligha lesz elegendő tápláléka, mikor híre jött, hogy a Jánosék leánykája, Birike, meghalt. Minthogy késői gyerek volt, amolyan vakarcsféle (Jánoséknak már felnőtt gyerekeik voltak), nem sokba vette az atyafiság a halálesetet. Hiszen az ilyen gyerek még senki. Idegen, ismeretlen. Úgy megy el, hogy itt se volt. Nem nagy teketóriát csináltak belőle a rokonok s mivel hófuvásos téli idő volt, nem is igen mentek el a temetésre, tekintve a rossz utakat. Egész csendben, noha nyilván mélységes fájdalommal kísérték a szülők kis halottjukat a családi kriptába. Igazán nem történt semmi különös, de mikor aztán pünkösdi táján látogatást tett Pál úr Toporezon (csodálatos, már nevetni is tudott a gyermek), sok mindenféle benyomást szedett össze. Kereste a fejletlen arcocskában a Karolina édes vonásait és nem találta. Órákig nézte ebből a szempontból. Szép, kedves volt a gyermek, de mégsem az. Oh, nem az. Néha valami olyasforma csilant meg a szemecskéjében, mintha a Karolina özike-nézéséből volna, de ez hamar kialudt, talán csak képzelődés volt. A piczike kővér volt, mint a hogy az angyalokat festik a katolikus templomokban, amorettek játszottak ajkai körül s mikor János urat meglátta, elkezdett a karjaival repesni, mintha szárnyakat emelgetne, hozzá kéredzkedett, mikor ellenben az apja karjára tette a sógorasszony, sirásra fakadt: félt tőle. Hát hol van itt a gyermeki ösztön? Különös nyugtalanság fogta el, melynek alig birt nevet adni. Zúgott a feje s mint a varjúk a ködben, ide-oda kóvályogtak a gondolatai. Összevonta a szemöldjeit, mikor János föl-fölkapta bölesőjéből a kunkogó gyereket s elkezdte hajsókálni s mindenféle gyermeki szavakkal engesztelni, míg csak ki nem csikarta a napfényes mosolygását. Csodálatos, hogy nem resteli, deresedő hajjal, a patvaristák szemelátára, a kik nyilván gúnyolódnak a háta mögött: «Nini ni, megbolondult az alispán, beállott pesztonkának.»

S ha még a maga gyermeke volna, — szötte tovább képzelete tarka vásznát, úgy, mintha a patvaristák gáncsolásait szőné, de ez a gondolat annyira az övé volt, hogy e körül szállongtak, mint alkalmatlan legyek, sokféle járó elmének összes villanásai.

* A Görgey-czimer egy vadembert ábrázol, talán az erdőirtás emlékéül.

Miért szereti János annyira ezt a gyereket? Hát természetes az? Egy idegen gyereket? Egy komoly alispán? (Ebben az időszakban ugyanis még Görgey János volt az alispán.) Aztán a sógorné is imádja. A maguk elhalt leánykáját pedig nem is emlegetik. Meghalt, hát nincs, föl se veszik. Pál úr egy párszor szóba hozta, de alig borult el a homlokuk. Olyanformán veszik, mint a mely házban egy kanári pusztult el. János valami olyast mondott, hogy a ki még nem érintette lábacskájával a földet, az még nem élt, az még az égben volt és hát a kis Birike a pólyákban halt meg — még nem volt karonülő. Hja, a karonülő, az már más; az már kisasszony. Ugy-e, kis mákom, te már kisasszony vagy, no, ne vess hátra egy kicsit az apádra is.

De Rózsika bizony nem nevetett, visszahajolt morozosan a János feje mögé; nem is esoda, a vadember akkor kezdett vadember lenni, arca sötét volt és fanyar, a külseje teljesen elhanyagolva, szakála kuszált, haja belógott az arcába, — nemcsak a gyerekek ijedhettek meg tőle, hanem a mindkét nembeli felnőttek is.

György úrfi, egy tiz éves, csinos, kamasz késmárki diák, szintén hazaszaladt a pünkösdi ünnepekre. Pál úr előfogta, mint alkalmas materiát az észleleteihez, s messziről környékezte meg.

— Hallod-e, nebuló, hát pünkösdkor is kaptok vakációt? Szeretném én tudni, mikor tanultok. Ugy látom, te is csak olyan diák vagy, mint Sváby Pista, hogy arra is hazakéredzkedik a professzoroktól, ha az anyja libát ölt.

— Én olyan diák vagyok, Pali bácsi, a ki nem szokott kérni semmit, még vakációt sem.

— Hm, látom, Görgey vagy. Mi akarsz lenni?

— Katona, — felelte György úrfi kevélyen.

— Úgy, de a katonának engedelmeskedni kell, atyámfia.

— Hiszen épen az. Engedelmeskedni tudok, de kérni nem. Akkor jövök haza, a mikor meg van engedve.

— Ohó, barátja az erénynek, hányszor voltál itthon az idén?

— Karácsonykor, husvétkor és most.

— Hát mikor a kis hugod meghalt?

— Akkor nem voltam.

— És miért?

— Mert nem tudtam, hogy meghalt.

— Micsoda? Neked meg se irták?

— Nem.

— Hát mikor, kitől tudtad meg?

— Apám mondta egyszer később, mikor Késmárkon megátogatott.

— És nagyon busult az apád, szomorú volt az arca?

— Meglehet.

— Hogy-hogy, hát nem láttad?

— Nem néztem az arcára.

— És te nagyon sajnáltad a hugocskádat?

György úrfi elgondolkozott, hogy mintegy magából kihúzza előbb az igazságot, mert arra ki volt nevelve szigorúan, hogy hazug szót soha ki ne ejtsen.

— Nem ismertem, — felelte végre teljes határozottsággal.

— De hiszen látnod kellett öt karácsonykor.

— Iszen láttam, de . . .

— Ennél fogva tudod, milyen volt . . . Emlékezz csak vissza, no, erőltess meg az eszedet, — ösztökélte Görgey Pál.

— Hát semilyen.

— Micsoda beszéd az? — pattant rá a nagybácsi.

— Úgy értem, Pali bácsi, hogy a kis gyerekek nem olyanok, mint a kis macskák, a kik mindjárt tarkák, feketék vagy hamuszínűk és

meg lehet ismerni, hogy ki melyik. A lányokat én csak akkor tudom megkülönböztetni, ha már szoknya van rajtuk.

— Eredj, te ásinus. Azt akarod ugy-e mondani, hogy Borbála épen olyan volt, mint Rozália? No, ha ez így állna, miről ismerte volna anyád, hogy melyik az övé?

— Hja, ő neki könnyű, mert ő tudta, milyen pántlikájú főkötőt adott az egyikre, meg a másikra.

Görgey Pált ki nem elégítette ez az együgyű beszélgetés, de némileg felizgatta és mikor harmadnap összecseszkölte leánykáját, ki édes szuszogással aludt a bölcsőjében, s elbűcsúzván testvérétől és sógornéjától, megindult szürke négyesen Görgő felé, elgondolta azt a megható gyöngédséget, azt a jóságot, melylyel iránta viseltettek, csupa vidám beszéddel szórakoztatván őt, elkerülésével minden olyan vonatkozásnak, a mi csak távolról érinthetné lelkének sebeit, kialakult benne egy fájdalmas gyanu, mely észrevétlenül gyült már benne és most egyszerre életre pattant, hogy hátha az az ő *Rozáliája voltaképen az ő Borbálájuk és Rozália meghalt.*

Ah, Istenem! Hát lehetséges-e ez? Fölsziszszent, de azért keresni kezdte, hogy lehetséges-e.

Nos, mért ne volna lehetséges? János a legnemesebb lelkű ember és a legpéldásabb testvér a világon. Hiszen az idegenekhez is jóságos, úgy nevezi a vidék: «Patronus és pater lutheranorum.» Puha szíve fönséges dolgokat sugall neki. És Mari méltó társa. A nemes poézis megtestesülése. Több egy asszonynál. Mari egy szent.

No már most mondjuk, hogy Rozália meghalt, tegyük fel, — okoskodott Pál úr magában, — Jánosék kétségbeestek, hogy velem mi lesz, ez a csapás okvetlenül a tébolyba kerget. S a mint erről tanakodnának, miképen értesítsenek róla, elgondolván a következményeket, Marinak vagy Jánosnak egy mentő-gondolata támadt s közölte a másikkal, körülbelül ezeket szólva: «Tudod-e, fiam, mit gondoltam, a gyermek meghalt, de Pált kimélni kellene. Ez a kis lélek elköltözött az anyjához, de a Pál lelke, ha most megtudja, úgy költözik el, hogy nem a szerettei után megy, hanem az örök homályba, a zürzavarba. Hát ne mondjuk meg neki, hogy Rozália meghalt, hanem mondjuk azt, hogy Borbála halt meg. Hisz mit veszünk mi ezzel? A mi Borbálánk azért élve marad, szerethetjük, láthatjuk, gyönyörködhetünk benne, egyéb se történik, csak az, hogy Rozáliának hívják. Sőt egyszer talán meg is mondhatjuk neki, jöhet olyan nap, hogy visszavehetjük a leányunkat s föl se veszi, hiszen abból a bajból még eddig mindenki meggyógyult. De nézzük, mit nyer ő. Mindent. E nélkül elveszett, elkárhozott, ezzel meg van mentve az életnek, a közügynek, a hazának, visszanyerheti egyensúlyát és még boldog is lehet. Aztán nekünk még két leányunk van, az igaz, hogy már férjnél vannak, de hiszen ez is férjhez fog menni, és ne feledkezz meg arról se, hogy a férjhez ment leányaink gyermekei mihelyt megtanulnak járni, itt fognak szaladgálni a kertünkben; de ő neki, Pálnak, nincs senkije.»

Mindezt így állította össze elméjében Pál úr és immár világos lett előtte, miért vették Jánosék olyan félvállról a gyermek halálát (no, mert nem volt az övék), és az is, miért imádják úgy a megmaradt gyereket (mert az öreg szüle rendszeren nagyobb bolondja a gyerekeinek, mint a fiatal), és világos végre, miért nem hasonlít Karolinához s miért nem nyilatkozik meg a kicsikében a vérugyanazonosság rejtelmese ösztöne vele szemben . . .

Ez a különös gyanu úgy fejlődött és nőtt benne, mint egy daganat, eleinte csak feszélyezte, később már fájt, aludni nem hagyta. Két vagy három hét múlva megint átment Toporcra s egy detektív szenvedélyes buzgalomával szaglálózott, megkörnyékezett cselédeket, figyelte a testvérét, sógornéját, a legfurfangosabb módokat eszelte ki, valami bizonyosat megtudni, de a dolog csak egyre homályosabb lett. Voltak percei, a mikor mindent megtudott magyarázni az érem másik oldaláról. Oh, Istenem, de bolond vagyok, ezek a szegény jó emberek azért becézgetik a gyereket, hogy e szeretettel az én sebemet gyógyítsák, azért nem emlegetik a kis Borbála halálát, hogy a szomorú themáktól lelkemet eltereljék. Hogy nem csináltak nagy teketóriát? Hát mit tudom én azt, mit éreztek. Hogy nem hasonlít a kicsike Karolinához? Hát ugyan hasonlít-e az embrióban levő kis alma a tavalyi nagy almához? De nem fog-e hasonlítani a nyár végén? Nem, nem, az képtelenség, a mit gondoltam.

Oh, jaj, hasztalan volt menekülni, e lelket mardosó lidérczek csak percekig aludtak a másik oldalukra fordulva, aztán megint föltápaszkodtak és kinozták. Próbálta a mások bajába temetni a magát. Mint főszolgabíró, bejárta a községeit, a mi kis ideje maradt, vadászott néha rogyásig, de nem ért semmit. Közbe az a vágya támadt, hogy valaki előtt megnyissa a lelkét. Hátha az, a kívül közli, szembekacagja, lezáfolja s ettől megkönnyebbül. Nem bízott már a saját ítéletében, noha különben sokat adott rá ő maga is, nemcsak mások. De épen mert eszes megfigyelő volt, tudta, hogy a legokosabb ember lovagolja be magát a legerősebben egy-egy rögeszmébe.

De kívül közölje gyanúját? Marjáknéra gondolt. Marjákné hűséges lélek, ő látta a kis Rozáliát három-négy napig, ő segédkezett a fürösztéseknél, míg el nem vitték. Marjáknét Karolina hozta magával és babonás ösztönnel valahogy úgy érezte, mintha egy köteles formának tenne ezzel eleget s egy homályos, megfoghatatlan fonalon magával Karolinával beszélgetne erről.

Az esküdt, Rolly István, nem volt otthon egy nap s a főszolgabíró egyedül ebédelt. Megszólította a pohárszéknél foglalatoskodó asszonyt.

— Ugyan mondja csak, Marjákné, kihez hasonlít a kis Róza?

— Hát ki máshoz, mint az anyjához? — felelte egyszerűen. — Vagy talán nem?

— Én legalább semmi hasonlatot nem tudok felfedezni, — folytatá a főszolgabíró egy sóhajjal.

Marjákné vállat vont.

— Semmit, de semmit, — panaszkolta Görgey tovább. — Nem furcsa az?

— Furcsa? És miért volna furcsa? Ha van benne valami furcsaság, akkor az bizonyára nem abban az ártatlan kis angyalban van, hanem abban, hogy minden szem másképp lát. Igaz vagy nem igaz?

— Igaz, Marjákné, hiszen nem is emliteném, ha nem zavarna az a körülmény, hogy a két kis baba közül az egyik meghalt. S hozzá sok minden egyéb.

— Valami egyéb? Hm.

— Hát tudja, az embernek sok mindenféle bolondság az eszébe jut, ha álmatlanságban szenved, mint én, s ilyen körülmények között közeli az a gondolat, hogy hátha kieserlődött a leányka.

Mint a kigyó a kövér bogarat röptében, úgy kapta be Marjákné ezt a gondolatot. Mert élt-halt a pletykáért, boldog volt, ha rosztat kipisz-

kálhatott s terjeszthetett, de olyan ártatlan, jószágos arcot adott neki a Gondviselés és olyan mély, őszinte szemeket, s a rossz nyelvével olyan művészettel használta, hogy lehetetlennek látszott őt pletykázáson vagy rosszhiszeműségen érni. Az volt a módszere, sohase állítani, csak kérdezni, mindég kérdezni, s a kérdésekbe rejteni be észrevétlenül a fulánkokat.

— Azt mondja a tekintetes úr, hogy kicserélték? (És a szája is nyitva maradt az ámulattól.) Oh, Istenem, Istenem, hogy a mi kis Rozálina már ott volna a mamájánál. Oh, uram, szent atyám (ájtatosan keresztet vetett magára), ne vigy minket a kísértetbe! Hát hogy kicserélték?

— No, azt én nem állítom, — tiltakozott Görgey, — csak úgy eszembe jutott.

— Eszébe jutott? — tündődött a gazdasszony s egyet csavart az asztalkendőket leszorító présen. — Milyen finom esze is van a tekintetes úrnak, milyen finom esze! Hát mért nem jut nekem eszembe ilyesmi, pedig mennyi esetet hallottam?

Egy Osztróluiczky-fiút említett, a kit valaha az ősidőkben kicseréltek, úgyszintén hallott egy kicserélt lányról, a kinek a nevét elfelejtette, csak annyit jegyezett meg magának, hogy grófkisasszony volt és Kassán laktak a szülei. Sőt hova-tovább mind több-több kicserélési história bontakozott ki emlékezetéből, melybe össze volt hordva, mint egy csókafészekbe, mindenféle.

— De ezek az esetek mind jól végződtek, — jelenté ki. — Valami anyajegy meghozta a kibonyolódást. Az a baj, kérem alásan, hogy a mi kis szentünknek egy akkora anyajegy se volt a fehér testecskéjén, mint a mákszem. Úgy látszik, a hajdani gyerekek csupa anyajegyekkel születtek.

— Már megint együgyűséget beszél.

— Együgyűséget beszélék? — védekezett szelid szemrehányással. — Persze, persze, én csak egy szegény szücsnek a tudatlan özvegye vagyok. De hogy is beszélhetnék én okosakat. Mert vagy igaz a dolog, és akkor mit akar tőlem hallani, én nem segíthetek rajta, vagy pedig nem igaz a dolog és akkor mért mondja a tekintetes úr, hogy én beszélék együgyűségeket?

— Hohó, Marjárné! Maga csipős kezd lenni, — mondá féltréfásan, de voltaképen jól esett neki, hogy Marjárné gúnyolni kezd.

— Uezu ni! Szépen vagyunk. Én vagyok a csipős, én vagyok a harapós. Azért, hogy egy szót se szólok, mert sokkal puhább az én lelkem, mintsem egy rossz lehellet támadhatna benne a toporczy uraság ellen.

— Ejh! — pattant fel Görgey boszúsan, — hiszen én is csak úgy képzelem, hogy jószág-ból történt, ha történt.

— Az hát, — kapaszkodott meg Marjárné az ildomos szóban. — Jószágból. Oh, Istenem, mi másból? Avagy lehet-e nagyobb jószág a szülői szeretetnél? Jámborabb, tetszetősebb dolog lehet-e Isten előtt? És telik-e a toporczy uraktól egyéb, mint jószág és tökéletesség? Mennyire hálás lehet az a gyermek, kit gondos szülői kéz a földi javak paradicsomába vezérel. Kivált ha semmi élőknek nem árt vele, ha nem kell elvenni se haddal, se erőszakkal, se uzsorával. Ha csak annyit kell mondani, neveztesék ezentúl Rozáliának. Hát kinek rossz az? Senkinek se rossz, de neki jó, mert ő öröklő Görögöt a kastélylyal, a rétekkal, a malmokkal és az erdőkkel.

— Ostobaság! — dűnyögte Görgey félhangon, inkább magához szólva. — Hiszen Görögöt a nélkül is a bátyám gyerekei örökölnék, mert Darvasék gyermektelenek.

Marjárné le volt főzve. Behúzta a fejét a vállá közé és egy darázs ellen dohogott, a melyik beszabadult az ablakon és körülötte repdesett.

— Hess, te ezudar! Az ember azt se tudja miatta, hogy mit beszél. Ez is engem bánt, a ki senkit se bántok soha. . . . Hogy a nélkül is ők örökölnék, mondja a tekintetes úr? Az bizony igaz lehet. A tekintetes úr jobban tudja. Én azért mondom rosszúl, mert én mindent rosszúl tudok. Mit tudhatna egy szücsnek az egyszerű özvegye? Én csak azt tudom, hogy legjobban szeretem, ha minden a valóságos Rozáliának jut. De mit beszélék én valóságos Rozáliáról, mintha volna nem valóságos Rozália is? Ok nélkül semmi se lesz a világon, mindennek oka van, a mi történik, mondja tiszteletes Podolincezi úr. Borbála nem lehet ok nélkül Rozália, mert Görög így vagy úgy, oda jutna idővel és jó helyen lenne, ha jobban nem lehetne, de odajutna-e minden esetben Jekelfalva és Lesznice, a Jekelfalussy-birtok? Ezt már megint csak a tekintetes úr tudja és ha akarja, nekem is megmondhatja.

Lopva vetette szelid, őszinte tekintetét urára s látta, miképen tántorodik hátra, mint a kit láthatatlan ütés ér.

— Takarodjék innen a pokolba! — mordult meg haragosan és az asztalra csapott, mire megindultak a poharak és a tányérok a lecsuszamló abroszon, de megindult Marjárné is, nem ugyan a pokolba, csak a konyhába; a poklot otthagya Görgeynek.

Új perspektíva nyílt meg előtte. Erre nem gondolt. Új út ez. Nemes ember esze nem jár azon. Pedig ez az út mégis megvan s a Marjárné józan esze egyszeriben ezen kereste a «rejtély» nyitját. De szabad-e Jánosékról ilyen alacsonytságot feltenni? Bizonyára nem. Haszonlesésből Görgey Jánosék nem mennek bele ilyen hazugságba. Belemennek, ha nagy jót tehetnek vele. Úgy ám, de ha az, a mivel jót tehetnek, egyszersmind hasznos nekik, elvetik-e pusztán azért, mert hasznos is? Ennyire talán mégse puritánok. Végre is mindenkinek maga felé hajlik a keze és a legjobb családokban is megesik az ilyesmi. Végig gondolt esze az ismerős gazdag familiákon, ki hogy szerezte a birtokait. Egy kis szépséghiba bizony megakad mindenütt. Talán maga a császár se tiszta. Csel, furfang nem hiányzott a jogcímek közül. Az aquirálás vágya ott van minden jó magyar ember szíve fenekén és akkor ugrik ki, mikor senki nem gondolná. Jó lélekkel bizony még Jánosért se tehetné tüzre a kezét Görgey Pál. Gondolat kergetett gondolatot s az lett az eredmény, hogy Marjárné, ámbár azért közölte vele az esetet, hátha a mi körakás a szívet nyomja, levesz abból egy-két követ, most a helyett rágurított egy egész sziklát.

Ebben a fixa ideában tépelődött, soványodott Görgey, belső nyugtalanságban. Gyakran megfordult Toporczyon, azt hitte, új benyomások elsöprik a régiéket. Mindenfelét megpróbált, még ispiant is tartott a toporczy kastélyban; a Marjárné lányát, Zsuzsannát fogadta meg s küldte Rozália mellé pesztonkának, különös titkos utasításokkal ellátva. De se új nyomok nem kerültek napfényre, sem nem mosódtak el az eddigiéik. Minden állt. Még az idő is mintha állt volna. Csak a szél suhogott Késmárk felett. . .

Egyszer aztán valami egyéb is suhogott. Hír jött Erdélyből, hogy Thököly Imre betört oda a szultán csapataival s a lelkes kis ország fejedelemnek kiáltotta ki. Megbizsergett a vér az erekekben, megmelegedtek a szívek. Lóra kurucz, lóra! Előkerültek az öreg nyergek a padlásokról s forgott a köszörűkő a kurucz udvarokon, élesztve a rozsdás fringiákat. . .

Görgey János egy pár hirtelen összeszedett nemessel, kiket lándzsás nemeseknek neveztek Szepesben, nyomban elindult. A megyei karoknak és rendeknek csak egy levelet hagyott, melyben lemond az alispánságról, «mivelhogy előbbre való dolga jött közbe» (így nevezi a hadba való menetelt, a helyett, hogy egy nagyoló frázist vágna ki) s öcsesét, Görgey Pált ajánlja utódjának, «mert nehéz keze van, de erős elméje és erősek az idők is.»

Mint már tudjuk, Görgey Pált egyhangúlag választották meg alispánnak. Az új tisztség, a hatalom gyakorlása, elszórakoztatta egy darabig, ez kétségkívül orvosság volt, a megyeházán a zajosabb társasélet sokat tompított a felesége utáni bánatán, az elcserelési fantazmagóriát szintén háttérbe szorította a sok tárgyalás, tanácskozás, a kedélyek izgalma, a politikai élet élénksége, de azért a lelki egyensúlya korántsem jött létre. A szű ott bujkált benne, fűrt, vajt, örölt, nem pihent. S még a közdolgok is gyakran terelték épen erre a gondolatát.

Az a körülmény, hogy Görgey János az új erdélyi fejedelem hadaihoz ment, némileg veszélyes ponttá tette a toporczy kastélyt. Késmárk fészkelődése immár szemet szűrt Bécsben. Nem lehetetlen, hogy itt toppan valami labancz csorda és mindenekelőtt Görgey Jánoson áll boszút. A toporczy kuria lakói tehát egy perczig sincsenek biztonságban.

Ennek az előrelátásnak pedig az lett volna a következménye, hogy az alispán, mint jó rokon, eleve gondoskodjék a család elhelyezéséről valamely megerősített városba, vigye például Lőcsére. Görgey a helyett egy Salamoni ötletet főz ki, hogy bizonyosságot szerezzen Rozáliára nézve.

Elhatározta, elviszi Osgyánba a hugához, Darvasnéhoz. Szépen kitervezte, együtt mentek el Darvasnéval Toporczyra s ott előadván a háborús kilátásokat, azon ürügy alatt, hogy Osgyánban (levén a különben is beteges Darvas minden pártoskodástól távolálló) teljes biztonságban lesz a kised, holott itt veszedelemben forognék, felszólítják a sógorasszonyt, csomagolja össze a baba holmiját, mert rögtön viszik. Így hirtelen, mintegy ajtóstul rohanva be, lehetlenné válik valamely át gondolt szerep; kihatad belőle az anya (ha csak ugyan ő az), elárulja magát s nem adja oda könnyen. Ha pedig mégis könnyen adja, akkor az a Karolina leánykája.

Úgy is lett, levél útján eligazított a hugával mindent és a nemzetes asszony, a kit bátran lehetne nevezni vitézlőnek is, mert harcziás, bátor szavú és szapora cselekedetű egyéniség vala, feljött szüret után Görögőre s onnan együtt elmentek a lánykáért Toporczyra, magukkal vivén Marjárnét is, kit kettős indok vezérelt: részint látni akarta Rozáliát, hogy megtehesse alkalomadtán észrevételeit, érezvén, hogy az ő összehasonlító megjegyzései a háromnapos és a mostani Rozáliát illetőleg, fontos csemege lesznek az úr számára, melybe ő, mint a pampuskákba, tetszés szerint keverhet ilyen vagy amolyan izü lekvárokat, részint pedig azért ment, hogy Zsuzsijától elbucszúzzék.

Kedves, napfényes őszi idők jártak, élvezet, öröm volt megtenni ezt az utat, mely gyermekéveire emlékeztette Darvasnét. Hegyen-völgyön, erdők, ligetek, vizesések közt kanyarodik az út a szepesi Kárpátok felé. Öreg várak bámulnak le a hegyekről, a falvak meglapulva, álmodni látszanak a völgyekben. Csak egy-egy malom eleven az ezüst patak mentén. Legelésző nyáj fehérlik a sziklás domboldalakon, nehéz eltalálni messziről, melyik a birka, melyik a kő.

Örültek a vendégnek Toporczyon, hanem rö-

vid ideig tartott, mert Darvasné asszonyom nem sok teketóriát csinált, csakhamar kijelentette, hogy leánynézőbe jöttek, a mire rögtön megütődött Görgey Jánosné.

— Menyecske, lelkem Katika, mind a kettő.

— No, már pedig mi mégis leánynézőbe jöttünk és pedig nem is kérjük, hanem mindjárt visszük is a leányzót.

Mire aztán lassankint kivallogatta Pál úr a szándékát és az okot, a bátorságtalan helyzetet, a miért Osgyánba helyezi el a kicsikét.

— De hiszen a testemmel védeném, — szolt a toporczyi úrnő, ijedt tekintettel méregetve hol az alispánt, hol az osgyáni sógorasszonyt, ha nem tréfálnak-e?

— Hja, lelkem sógorasszony, a maga teste elég testnek, de kőfalnak roppant csekélység.

Darvasné elmosolyodott, mert Mária magas természetű és hatalmas testű takaros asszony volt.

— Szivemhez nőtt, nem bírok tőle megválni, inkább halálotat akarnám, — sóhajtá, miközben két forrás bugygyant ki a két szeme alul.

Görgey Pál homlokán minden ellenvetésre több-több ráncz gyült.

— Meg kell lenni, Mariska; az atyai sziv aggodalma sugallja.

— Köszönöm azt az atyai szivet. Odaadja a harmadik vármegyébe az egyetlen gyermekét, a honnan hirt se hall felőle. Oda bezzeg át nem szaladhat, ha vágya támad megcsókolni.

— Csak addig lesz ott, míg a háborús világ tart; megint visszahozzuk Toporcza.

— Hisz épen az, hogy háború van. Az uram a csatamezőkön, a kis fiam Késmárkon, nincs más vigasztalóm, csak ez a csöppség.

— Mért nem mondja a sógorasszony, — jegyzé meg gúnyval az alispán, — hogy az egyedüli védelmezője. Mit tudna az még vigasztalni, szegényke!

Ezalatt Darvasné a karjaira vette és föl emelte:

— Olyan kövér, akár egy ágyú, — monda, — jó helye volt, kár innen elvinni, de ha az apja így kívánja, nyugodj bele, Mariska. Nálam se fog koplalni.

Visszatette a gyereket a medvebőrre, mely a szoba közepére volt kiterítve. Szép piros baba volt, puha és lusta. A tejtől már el volt választva (e napokban múlt egy éves), gagyogni már tudott, de járni nem. (Hja, a lánygyerekeknek a nyelvük mozdul meg legelőbb, a fiúknak a lábuk.) A kis Róza meg se akarta kísérteni a járást, se a csúszást vagy a négykézláb való kirándulásokat az egyik széktől a másikig, megállt egy helyben, mint egy liliputi udvari dáma és parancsolgatta Zsuzsinak vagy Görgeynének: «Vigyél ide — vigyél oda.»

Most az öreg Marjárné guggolt mellette és kellemeztette magát mindenféle gyerekvidító mondásokkal: «Jaj, a Dráva, Rába, Rábeza rákja rákja lábamat.» Ropogott a sok r betű s Róza nevetett rajta (bizony Isten, egyszerre más lett a szoba, megvilágosodott a nevetésétől és hogy fénylettek a finom szekrények és almáriumok), Marjárné jól tudott beszélni a gyermekek nyelvén.

— Hát emlékszel-e rám, kis galambom? No, ugy-e nem? Ejnye te csunya baba, mindjárt megverlek — s pif-puf, megütögette a medvebőrt. (Ez is tetszett Rózának.) Pedig engem látál elsőnek ebből a világból, te kis mihaszna rózsabimbó. Az én kezembe voltál a legelőbb, gigom-gágom, kis virágom. Mikor a gólya hozott, én rántottalak ki a csőréből: «Csip-csup gólya, ne vidd ezt a gyereket odább, mert a mienk.» No, nézz meg hát jobban. Én vagyok az öreg Marjárné. Az meg ott az apuska, kis

rubintom. Az ám, az édes apuka. No, nézz oda hát, nézz oda!

A baba odapillantott a mutatott irányba, de nem talált semmi feltűnőt és érdekeset a nagy bajuszú úron, közömbösen vette le róla a szeméit.

Görgey Pál sóhajtott.

— Katalin, — szólítá meg nővérét félénken, aggódalmasan, a mi nem volt szokása, — mondd csak, kihez hasonlít ez a gyerek?

Darvasné, a ki épen valami érdekeset akart kérdezni sógornéjától s most ez a közbeszólás kiverte fejéből, bosszúsán felelt:

— Minden gyerekhez, édes barátom s mint-hogy az öregek fiziognomiája a gyermekarczokból képződik, következőkép Róza még egyelőre minden emberhez hasonlít, a kinek két szeme, két füle és egy szája van, kivévén hozzád. Te persze azt várod tőlem, hogy hozzád hasonlít-sam. Nem, csak épen hozzád nem hasonlít, de azt jól teszi, mert különben sohase menne férjhez.

Görgey kemény vonásai elkényszeredett mosolyra ferdültek össze.

— Oh, dehogy. Csak azért kérdeztem Katharinka, mert úgy talalom, — és a fürkésző tekintetét gyorsan átemelte Görgeynére, — hogy tökéletesen a Mariska sógorasszony arca kicsiben.

Kétségen kívül egy előre kiszámított nyomozó megjegyzés volt, de kútba esett, mert a mikor mondta, a nyitott ajtón át belépett a Rozália játszótársa, a macska, egy szárnyával vergődő szajkót tartva szájában. A szajkó idétlenül rikácsolta: «Ne félj Mátyás, ne félj Mátyás.» A macska közvetlen maga előtt emberi hangot hallva, meghökkent e csodálatos jelenségre és megállott a gyermek előtt.

— Pipi! — gagyogta Rozália, szuverén hangnyomattal, a szajkó után kapkodva kezecskéivel. — Azt akarom, add ide.

Görgeyné felkiáltott:

— Jaj, az Istenért, a Gyuri szajkója!

Nosza hamar, meg kell a macskát fogni. Görgeyné, Marjárné utána vetették magukat.

— Add ide, — parancsolta a gyermek a macskának.

De annak eszeágában sem volt kiereszteni zsákmányát, ő csak eldicsekedni jött vele Rozáliának, merő pajtáságból és most látván, hogy el akarják tőle venni, megiramlott, végig a szobákon, mignem valahol nyitott ablakot talált, kiugrott és a jámbor madár folytonos önbátorító kiáltásaitól: «Ne félj Mátyás, ne félj Mátyás» (a melyekre Gyuri oly fáradságosan tanította meg a vakációban) sem tántorodva meg, felkúszott a bástyára, a hol végre jól megérdemelt magányban élvezhette a kalitka előtt való hosszas és türelmes leselkedésének gyümölcsét.

Ez a kis dráma egészen felforgatta a hangulatot, melyből az alispán a teljes igazságot remélte kihalászni. Görgeyné nagyasszony roppant patáliát csinált; melyik eseléd hagyta nyitva Gyuri úrfi szobájában a kalitkaajtót, s minthogy a vigyázatlanságnak nem akadt gazdája, lehetőleg mindnyáján kitöltötte lelkének keserűségét. Utoljára annyira belebőszítette magát, hogy önkivületbe esett, ágyba kellett fektetni, s mindenféle herbatheákat és liktáriumokat itattak vele.

Másnap már hajnalban, hogy a beteg föl se ébredjen s ne essék ártalmára a bucsúzkodás, nagy tapintatosan befogatott Darvasné s gyöngéden elhelyezve dunyhákba, vánkosokba a még alvó Rozáliát, a Zsuzsi pesztonkával együtt megindult Osgyán felé.

Nemsokára az alispán is felkészült Marjárnéval. Marjárné természetesen a kocsis mellett

foglalt helyet, de egyszer-másszor hátrahajolt, ha az úr megszólította. Mindenről beszélgethettek, a kocsis csak tótul tudott, Marjárné ellenben hibátlanul beszélt magyarul.

— Mégis csak különös, — említette az alispán, mintegy szemlét tartva a történeteken, — hogy egy madár miatt annyira kétségbeesett a sógorném.

— Egy madár miatt? — tette meg a szokott kérdéseit Marjárné. — Azt gondolja a tekintetes úr, hogy a madár miatt? Hm, no, hogy a madár miatt.

Mély hallgatásba burkolózott, sötéten nézte az előbukkanó és eltűnő tájakat, hallgatta a fenyvesek zúgását, még a dohányszást is abbahagyta, órák hosszáig ült így némán, legfeljebb a két fekete szemkarikája mozdult meg, ha a kocsis vagy Marjárné figyelmeztette valamire, hogy: «Nini, mekkora nagy szára van itten a kukoriczának», vagy: «Ejnye, beh gyönyörű ürük», csak a Draveczky-féle malom tájékán szólalt meg újra, mutatva, hogy váltig egy tárgyon töprengett.

— Mondja csak, Marjárné, nem vette észre, mikor a kis lányról azt mondtam tegnap, hogy a sógornéhoz hasonlít, mennyire elpirult?

— Elpirult? Nem láttam, nem néztem oda. Az az utálatos macska jött közbe. Hát elpirult? (A fejét csóválta s elszörnyülködve hadonászott kezeivel, majdnem kiütötte az ostort a Matyej kocsis kezéből.) No, szépen vagyunk. Hát miért pirult el? Ugyan miért? (S ravasz együgyűséggel hozzátette.) Hát szégyen az vagy mi, egy olyan gyönyörű angyalához hasonlítani?

Még dohogott valamit, de a kocsikerekek zörgése s a négy szürke koczogása elnyomta szavait.

HARMADIK FEJEZET.

(Quia non movere.)

Görgey Pál hazaérkezve, csakhamar belátta, hogy nem ért célta. Hasztalan tette meg ezt a lépést. — Az ördögnek tartozott vele, — a mint a magyar ember mondja, ha be nem válik valami. S tényleg az ördög incselkedett Görgeyvel, rakván alája a parazsat, a gyanút, nem hagyva azt soha elaludni; ha egy kis hamuréteg ülepedett is rá némelykor, az csak ideig-óráig tartott, alul váltig pislogott a gonosz tűz és egy lehellet, fuvalom elég volt föléleszteni.

Zárkózott természeténél fogva senkivel se közölte többé kételyeit, csak önmagával disputált magányos óráiban, mintha két Görgey Pál ülne egymással szemben, a józan és a kételkedő, s beszélgetnének csendesen.

«Ne légy bolond, Pál, — mondja a józan Görgey. — Miért kellett volna épen a te Rozáliának meghalni? Hiszen ép úgy meghalhatott a másik. Az esély egyforma. És ha Jánosék azt mondják, hogy a másik halt meg, milyen alapon hiszed az ellenkezőt? Vajjon mit csinálnál, ha azt állítanák, hogy a te Rozáliád halt meg? Hinnéd-e akkor megfordítva, hogy életben maradt?»

«Nem hinném, — feleli a kételkedő Görgey, — mert akkor nem volna többé okuk engem ámitani.»

«Jól van, — vág vissza a józan Görgey, — az eset nagy fantáziával kezelve, ebben a másik formájában tényleg alkalmas lenne bizonyos nagylelkű megtévesztésre, de miből táplálkozik ez a regényes gyanúd? Főképp abból, hogy nézeted szerint Jánosék nem siratták meg eléggé az elhalt leánykájukat. Úgy, de ha a te leánykád halt volna meg és meg akarnának csalni, akkor érezvén az elkövetett turpisságot, olyan sirámokkal temetik el a kicsikét, hogy gyanúd ugyancsak föl nem ébredhetne ezen a réven.»

No, ebben aztán igaza volt a józan Görgeynek s hagyta magát letepertetni a kételkedő Görgey. Béke szállt bele egy időre. Nagyon rövid időre, mert a disputa csak egyre folyt s egy gyenge órában ismét a kételkedő Görgey kerekedett felülre, kiindulván a Jekelfalussy-vagyton megszerzéséből vagy valamely ujonnan kiemelt argumentumból. Így ment ez hónapokon, éveken át, lelke örökösén ott hányódott a két hiedelem valamelyikén, mint az ostáblán ténfergő légy, felváltva a fehér és fekete kockákon.

Még szinte jobb lett volna, ha valamely erős bizonyíték támad, mely egyszerre eldönti, hogy Rozália halt meg, ellefejtette volna rövidesen, hiszen az emberi szív is leszámol a bevégzett dolgokkal, de épen azért volt benne ebben a szemfényvesztő játékban az ördög keze, úgy lengette a kétely pondusát, hogy sohase érjen a bizonyosság széléhez.

Pedig lázas vágygval iparkodott oda. Volt a toporezi Görgeynek egy öreg tót cselédjük, névszerint Görlin Verona, egy házi moly, a ki mindenbe bevette magát. Ha valaki, hát ez tudhat a dolgról. Görgey Pálnak eszébe jutott, hogy jó volna szolgálatába fogadni s szépszerivel kiszedni, a mi benne találtatik. Nem volt ez könnyű dolog. Nagyobb fizetés az akkori cselédeknek nem imponált. Nagyobb jólétet sem ígérhetett. Hiszen tejbenvajban fürdött Toporezon. Nem volt hát más rugó, csak a mindenható szerelem. Ez többnyire beválik. Verona már ugyan a hatvan felé járó özvegyasszony volt, de hát a szerelem hatalmáról nincs még kisütve, hogy melyik évnél végződik. Görgey megpróbálta. Volt egy öreges hajduja, Preszton, az is özvegy ember, ígért neki két fejős tehenet és egy heti szabadságot, ha elveszi Veronát. Hm, két fejős tehen! Ezzel Verona egyszeribe nagy parthie lett s Preszton az egy heti szabadságot arra használta, hogy elment Toporezra, kihúzta magát egy kicsit, kifente a bajuszát, slingelt kendőt húzott az ellenzőjébe és diktum-faktum, megkérte Veronát. Verona nagy szemeket meresztett az első szavakra, hirtelen megnyálazta az öszülő haját elől, ha netalán kosztros lenne, hogy összetapadjon, azután sirva fakadt és lakodalom lett belőle: Preszton mindszentnapkor Görgőre hozta ládástól.

Mihelyt egy kicsit megmelegedett a portán, mindenekelőtt Marjákné vette a kezelésébe, az ő methodusával, de nem sikerült. Nem is tud az akkor semmit, mert különben Marjákné kiszedte volna belőle. Mindamellet megpróbálta maga az alispán is, hol nyájassággal, hol fenyegetésekkel megoldani a nyelvét, természetesen messziről környékezve meg a kényes kérdést, vizsgálóbírói fufanggal, hogy a vállatott ne vegye észre, melyik ponton keresgélnek. Ez a fáradság is füstbe ment. Verona ugyan zavarba jött, egyszer-másszor néha úgy rémlett, hogy tud valamit, de a mit elcsevegett, az mind olyan közönséges semmiség, hogy nem érte meg a két tehenet.

Görgey már le is mondott a reményről, mikor egy este esömörről kezdett panaszkodni s az akkori szokás szerint egy kis jó megdömczkölésre szorult rá a földi hüvelyé. Verona híres kenő asszony volt s ugyancsak hozzálátott, a legfinomabb lúdzsirrall kenve meg, Isten igazában nyomogatta meg a tekintetes úr hátát, üzven belőle az istentelen nyavalyát. Ilyenkor beszélgetni szokás, hogy észrevétlenül múljék az idő és ilyenkor az alispán is csak ember, a kivel szóba lehet állni.

Loesogott is Presztonné, el nem állt a nyelve, a hasmánt fekvő alispán csak néha hallatott egy «ühm»-et vagy egy «bizony»-t.

— Talán untatom is a tekintetes urat?

— Hát szó a mi szó, — mondá az alispán, — valami egyébről is beszélhetne kend, mert tudna ám.

— Milyen irányban? — kérde Verona fojtott hangon és a bütykös nagyújját neki feszítette az alispán hátgerinczének.

— A toporezi házról és az ott törtétekről.

— Hiszen eleget beszéltem már, egyebet se teszek.

— Jó, jó, öreg szüle, de olyan valamit is tud, a mit nem akar elmondani, engem el nem ámíthat.

— Nem tudok én olyat, bizony Isten.

— Ne fogadkozzék Presztonné, mert én azt is tudom, hogy mit tud.

— Ha a tekintetes úr tud is valamit, nem tőlem tudja.

— Ki tudja, nem-e kendtől tudom? Az embernek nemcsak a szavaiban, hanem a szavai mögött is van értelem, a mit az okosak észrevesznek. Az ember sohase mondhatja: «ezt vagy azt nem tőlem tudják, hiszen az ember álmában is beszélhet.

A szüle olyat nyomott a hátán erre a szóra, hogy szinte beleropogtak a csontjai. A miből abban a pillanatban csak azt a következtetést vonta le, hogy Verona még jó erőben van, másnap azonban nagyobb jelentőséget nyert öklének ez az önkénytelen szorítása.

Reggel ugyanis összekarmolt ábrázattal állított be Preszton a kancelláriába.

— Hát neked mi a bajod? — kérde az alispán. — Talán a macskákkal verekedtél?

Preszton savanyúan mosolygott.

— A harmadik tehén rúgott meg, kérem alásan.

— Miféle harmadik tehén?

— Hát az élet pár. Nekem esett az éjjel éles körmeivel, hogy azt mondja, valami olyat súgtam be a tekintetes úrnak, a mit ő álmában beszélt. A tekintetes úr tudja legjobban, hogy az nem igaz.

— Mi az ördög! — kiáltott fel élénken Görgey. — Szokott éjjel álmában beszélni?

— Nem tudom. Nem ügyeltem.

— Ejnye de mafla vagy, ha még ennyit se figyelsz meg.

Preszton vállat vont.

— Hisz tudja a tekintetes úr, hogy ő csak olyan nappali feleség.

Most már mindent tudott Görgey. Biztos tehát, hogy Presztonné valami titkot tud s ez nem lehet más, mint a gyermekesere. Mi is lehetne egyéb e becsületes, nyílt emberek életében, a mit a hü cselédnek takargatni kell, mert talán ő maga is ludas benne?

Elborult előtte a jövő és sajnálta már, hogy világosság támadt. Hiszen az igaz, kinozta a homály is, de mégis jó volt. Inkább hagyta volna úgy örökké. Legalább hihetné, hogy van valakije. Most egyszerre üres lett a világ. Hát számoljunk le vele. Igyuk ki a keserű poharat fenéig. Hiszen a bánatban is lehet tobzódni.

Hivatta Veronát s keményen nézett a szemé közé.

— Presztonné! Maga egy titkot tud és azt most nekem rögtön elmondja, parancsolom.

— Semmit se tudok, — felelte az asszony eltökélten.

Az alispán az újjaival fenyegette meg.

— Vigyázzon, szerencsétlen asszony. Én azt is tudom, hogy mi az, a mit tud.

— Ha tudja a tekintetes úr, minek kérdezi?

— Magától akarom hallani.

Az asszony a nyakán levő olvasót morzsolgatta a remegő újjaival, de a szava nem árult el félelmet.

— Én semmit se tudok, de ha tudnék is, inkább a nyelvemet vágatnám ki, hogysen va-

lami rosztat mondjak a gazdáimról. Ültessen a tekintetes úr akár kalodába, akár ütse el a fejemet pallossal, de én semmit se mondhatok.

Görgey a lázongó düh fogta el, hogy nem birt vele boldogulni. Csak Marjákné tudta lecsillapítani azzal az ígérettel, hogy ő szólasra bírja, csak bizza rá; majd megmutatja ő, mennyivel jobban tud vallatni, mint a vármegye vagy a viczeispán.

A következő éjjel, minthogy az alispán a hajdujával együtt Lőcsére ment, részint a kéthetenkint felszaporodott megyei ügyeket lemorzsolni, részint pedig, hogy a gyomor-fájdalmi ellen gyógyíttassa magát a városban, Verona egyedül hált. Éjfél tájban fehérlepedős kísértet jelent meg ágyánál, feje egész a mestergerendáig ért (ha ember volt, kecskelábakon kellett jönnie, ha lélek volt, ugyancsak sok eső eshetett a túlvilágon, hogy úgy megnyúlt). Verona felrezzent, majd vaczogó fogakkal, reszketve bújt párnáiba az elrémitő látományra, a kísértet pedig rejtelmesen sutogta:

— Verona, Verona, Verona! Könnyíts bűnös lelkeden, vallj be mindent az úrnak, vagy el-kárhozol és viszlek. Még kétszer eljövök előbb.

Veronát kilelte a hideg reggelre, egész nap kuruzsolta Apróné asszonyom. Egy kicsinyt jobban lett uzsonna táján, szentelt barkával kifüstölte a szobáját, de a mint az este közelgett, halálos félelem fogta el. A selyma béresek tréfálkoztak vele, egyik is, másik is ajánlkozott, hogy bemegy strázsálni (de hát mit szólna ehhez Preszton?), nem, az illet nem szabad, de valamit mégis tennie kell. Megfogadta a görgői öreg harangozót, Hamelik Józsefet egy itcze pálinkáért, hogy bátorság okáért a pitvarban hál. Hamelik bátyó már túl volt a hetvenen — abból már kihurezolkodott a sátán.

Késő este aztán elő is jött Hamelik, hozott magával egy vasvillát és előlegesen bevette a kísértetek elleni medeczinát, az egy itcze pálinkát. Verona mécesest gyújtott, Hamelik pedig előre tartva a vasvillát, léptek be a kis házba, mely az urasági kamrához volt ragasztva. De a mint keresztül mentek a pitvaron, hirtelen elaludt a méces s egy síri hang lekiáltott a padlásról.

— Verona, Verona, Verona! Könnyíts bűnös lelkeden, vallj be mindent az úrnak, vagy el-kárhozol. Még egyszer eljövök és aztán viszlek!

Verona sikoltott, a bátyika pedig elhagyván a villát, rohant ki, a hogy a lába birta, megállapítván később, mikor higgadsága visszatért és gúnyolódta vele, hogy egy itcze nem itcze a kísértetek irányában, holtig tanúl az ember, ahhoz legalább két itcze kell.

Verona Marjáknéhoz menekült a kastélyba, ott összeesett a konyhában, mikor Marjákné előkerült, mert csodálatosképen nem volt ott-hon (azt mondja, a pinczében rendezte a borokat), ájultan találta a tűzhely előtt, vízzel kellett felocsolni, mint valami meghervadt plántát. Marjákné jószívű asszony volt, lefektette a saját dunyháiba, ezerjófű-theát főzött neki és úgy tett, mintha egy szót se hinne a látományai-ból. Ugyan, édes lelkem, hogy képzelődhetik ennyire. No, holnap én megyek oda aludni magával és megmutatom a seprővel annak a kísértetnek, hogy merre van a temető...

Hanem biz ezt nem várta be Verona, a mint reggel fölébredt, bement Lőcsére gyalog s beállított a megyeházra az alispán úrhoz, a ki nagy szemeket meresztett a sápadt asszonyra; olyan fehér lett a haja két nap óta, mintha bemeszelték volna.

— Hát maga, szüle, mit keres itt? Mi történt otthon? — kérde az alispán meglepetve.

— Eljöttem, hogy letegyem a titkomat a tekintetes úr pecsétje alá.

S körülnézett, hogy be van-e az ajtó zárva.

— Hát mégis? — mondá az alispán és a szíve hangosan vert, mint egy kalapács. — Beszéljen! Itt senki se hallja.

— Az uram se?

— Ő se. Elküldtem a városba vagy öt helyre fűveket, vizikátorokat és koktumokat kérni, mert ma rosszabbodott az állapotom és már feleser sincs; meghalt az éjjel.

(Egész Lőcsé városában csak egy orvos volt s az is csak némelykor. Ebben az időben különben is csak a legnagyobb urak hozattak doktort, sokszor Bécsből, a kisebb urak a megyebeli úriasszonyokhoz küldöztek csatlósokat levéllel vagy szóbeli üzenettel, jelezvén a betegségi tüneteket s a mit az asszonyok küldtek, tinkturákat, liktáriumokat, azt szép csendesen beszedegették, a végeredmény azonban ugyanaz volt, a mi ma, hogy vagy meggyógyultak, vagy meghaltak. Lőcsén ez könnyebben ment. A hajdu hamar beszaladgálhatta a nevezetesebb házakat. Mauks Mihályné asszonyomat, a ki olyan zsírokat és balzsamokat tud főzni gyíkokból, békákból, bogarakból, egérfarkakból, hogy még a halott is lábra áll, ha megkenik a szíve táján — probatum est (azt mondják egyébiránt, hogy tetszhalott volt az illető), a tudós Kröster Matildot, a kihez messze földről küldik az előkelő lányokat, hogy egy-két évig úri viseletre és mindennemű ismeretekre nevelje, a melyik pedig megbetegszik, ő maga gyógyítja, pusztán fűvekből kisajtolt nedvekkel, melyeket apró palaczkokba szűr le a nevezett Kröster Matild nevű öreg kisasszony, ugyancsak érdemes útba ejteni a birónét, Kramler Károlyné nemzeti asszonyomat, a ki egy lebergi doktornak az unokahuga és annyi receptje van a nagybátyjától, hogy annyiféle nyavalya talán nincs is, úgyszintén járatos az effélékben a Sztehlovics vaskereskedő édesanyja, tavaly fordult bele a kilenczvenes évekbe, és most is olyan, mint a makk, hát akárhogy van is, tudnia kell valamit a halál ellen.)

— Nos? — kérde az alispán türelmetlenül, mikor látta, hogy Verona reszket és némán áll előtte, zavartan babrálja a fekete kendője két lecsüngő végét. — Hallgatom.

— Hát mi tagadás benne, a szegény nagyasasszony, Isten bűnéül ne vegye, megtántorodott, hiszen ugy-e tudja a tekintetes úr?

— Természetesen, — szólt az alispán szomorúan, — tudom, tudom, csak folytassa kend.

— Mindég is mondom én, hogy — de ne tessék rosz néven venni a szavamat, — a ki egyszer megszokta a férfit, olyan az, mint a dohány . . . Nehéz tőle elszokni, és hát minden asszony csak asszony és minden szalmazvegység csak szalmazból van.

— Miket beszél össze-vissza, — vágott közbe Görgey. — Kiről beszél?

— Ki másról, mint az én édes nagyasasszonyomról.

— És ki az az édes nagyasasszonya?

— A tekintetes Görgey Jánosné, — hebegte Verona, félig csodálkozva, félig megzavarodva.

Most már Görgeyn volt a csodálkozás sora. Talán megbolondult? Megnézegette figyelmesen. Kék patkók voltak a szemei alatt, de a szemek is kékek voltak és tiszták, becsületesekek.

— Miféle férfit emleget itt maga, nem értem?

— Azt a gézengúz molnárlegényt, kérem alásan.

— Molnárlegényt? Hogy jön az ide?

— Mivelhogy ő vele tántorodott meg a nagyasasszony.

— Megtántorodott? Mit ért kend ezalatt?

— A szeretője neki, megkövetem alásan.

A Görgey vonásai hirtelen eltorzultak, indulatosan ütött öklével az asztalra.

— A sógorném? — ordítá, mint egy sebzett tigris.

— Nem, — hebegte Verona remegve, — a molnárlegény.

— Hogy mersz ilyet beszélni, te bestia? — Feléje rohant, hogy leüti. — Ötven vesszőt vágatok rád ezért.

Feltépte az ajtószárnyakat, hogy hajdut, lándzsást szólítson be, de senki sem volt se az előszobában, sem a folyosón. A hideg tavaszi szél megfújta arcát ott künn, ziháló melle is áttért a rendes lélekzetvételre s meggondolta, hogy az efféle kínos ügyet nem szabad elhamarkodással elrontani, különben is az asszony nem fecsegő, hiszen majdnem erőszakkal próbáltak belőle kivenni titkokat s az is, hogy most idejött ezeket elmondani, bizonyosan a Marjákné manipulációja, nem, nem, az asszonyt nem szabad bántani, nem vétkes, hogy reszket, hogy szenved, semmi esetre se pletykázik kedvtelésből. Hiszen bizonyos, hogy nem igaz, a mit mond, de az ilyen bárgyú teremtés esze más alkatrészekből van, melyekbe másképp nyomódnak be a dolgok; a szavak talán mint események, a képzelődések mint szavak motoszkálnak e szegény műveletlen fejekben. Hát nem vagyok én bolond, — csitította magát, — hogy ilyenekért méregbe jövök? Nevetni kellene ezeken. Hiszen képtelenség. Hamarább piszkolódhatnak be a csillagok, mint Görgey Jánosné. Bolondság, bolondság. Az ilyennek inkább szemébe kell nézni, hogy honnan kerekedett, mintsem elfojtani. Hiszen tudni való, hogy valami bohókás félreértés, valami bolondgomba fog kiszülni, a min majd nagyot lehet nevetni.

Visszament egész nyugodtan és szinte örült, hogy ez volt a Verona titka s nem a másik.

— Ej-ej, megijesztettem, ugy-e szüle, — vette fel a fonalat engesztelő hangon, és senki se tudott nálánál melegebb lenni, ha akart. — No, nem baj; ne féljen, nem esik semmi bántódása, mondja csak bátran, a mi lelkén van, de lássa, felháborított az eset, mert hihetetlen nekem, hogy az a derék, jó asszony . . .

Presztonné a kezeit tördelte.

— Hiszen az, kérem alásan, inkább hittem volna, hogy a mi urunk, Jézus Krisztus (dicsértessék mindörökké amen) nem ment fel az égbe, mint hogy ez az asszony lejött onnan.

— És ebben a korban, Verona, ebben a korban, — tette hozzá Görgey, ki most a csendes belenyugvás taktikáját vette elő. — Hány éves most a sógorném?

— Bizony még gyerek asszony. Hogy is csak? Tavaly múlt negyvenegy. A kor semmi se volna, kérem alásan, hanem az, hogy olyannak hittem, mint egy szentet és ha nem a saját szemimmel láttam volna, a mit láttam, kitaposnám a lelkét, a ki állítani merné.

Görgey felugrott a székéről.

— Látta? — kiáltott fel felháborodva, de csak egy percze villant meg szemében a zöldes fény, aztán újra leült, karjait leeresztette, szeméit lehúnyta, — no semmi, minden jól van. Beszélje el, mikép volt, de ne hagyjon ki semmit sem. Nem fogom többé félbeszakítani. (Ezt inkább önmagának mondta.)

— Hát úgy volt, kérem alásan, hogy mióta az úr a háborúba ment, azóta én háltam a nagyasasszonynyal egy szobában, mert félt egyedül. Azaz csak azontúl háltam nála, mióta Rozáliát el tetszett vitetni, mert addig a gyermek aludt ott, Marják Zsuzsival. Eleinte sokat búsuult az ura miatt és a kicsike miatt is.

— A kicsike miatt is búsuult? — ütötte fel Görgey a fejét és tágra nyitotta a szeméit.

— Bizony búsuult.

— És miért búsuult? — förmedt rá Görgey fürkésző tekintettel.

— Mert nagyon szerette a kis Rozálit.

— Mit gondol, mért szerette olyan nagyon, hiszen nem az ő gyereke?

— Azért, kérem alásan, mert az ilyen nagy urak, a kiknek semmi dolguk, ráérnek szeretni a másét is, míg mi a magunkéra se érünk rá. Ez az ostoba válasz teljesen meggyőzte, hogy Presztonnétól semmi megtudnivalója nincs a gyerekcsere ügyében.

— Csak folytassa, Presztonné, folytassa bátran.

— Hát jól van, ott hagytam el, hogy nagyon búsuult. Sokszor irt és kapott levelet az urától, később aztán ritkábbak lettek a levelek, ő is ritkábban sóhajtozott, megszokta az egyedül-létet, később aztán, úgy az ősz elején, mikor hazajött Osgyánból, a hová a kis Rozálit ment meglátogatni . . .

— Hát volt Osgyánban? — mordult fel Görgey nyugtalanul. Gyanús dolog ez. (Ezt is önmagának mondta.)

— Volt, és mikor hazajött, többször ellátogatott a malomba. Ott kezdődik az eset. Hogy miért ment először a malomba, nem emlékszem, meglehet, a gát miatt, mert a molnár sokat járt a nyakunkra a nyáron át, hogy csináltassa meg az uraság. Elég az, hogy a malomban volt. A molnár, úgy hallatszott akkor, új legényt szerződtetett, hát a nagyasasszony találkozott ott az új legénnyel, azt mondják, de úgy is kell lenni. Mi szó esett köztük, mi nem, azt csak a jó Istenke tudja, meg ők, de bizonyos, hogy a nagyasasszony másnap, harmadnap is elment a malomba s ilyenkor felöltözött csinosan, a hogy mi paraszti fejrénépek szoktunk, ha a kutyaság belénk száll. Hogy meddig tartott ez, nem tudom. Egyszer, mikor a csipősebb idők bejöttek, azt mondja az én lelkem galamboskám: «Te Verona, nem tudok miattad aludni éjjel, mert szörnyen hortyogsz, más-hol vettetek neked ágyat ezentúl.» No, már ez nekem mindjárt nem tetszett. Nem hortyogtam én soha, se azelőtt, se azóta, megmondhatja Preszton is, ha meg tetszik kérdezni. Aztán a kis gyerek is itt sirt azelőtt és tudott aludni, most pedig nem tud, mert én hortyogok. No, csak lássuk, mi fog ebből kiszülni. Hát az sült ki, hogy a molnár legény belopózott éjjel, mikor a cselédség elaludt, az udvarba s az a szent asszony (nem állhat már fenn a világ sokáig) kikelt az ágyból s úgy, a hogy volt, csak egy alsószoknyát rántva magára, kiment a hideg folyosóra s bebocsátotta. Uram Jézus, ha az legalább valaki volna, de egy ilyen semmi embert.

Kínos verejték gyöngyözött a Görgey homlokán, a nemes ember háborgott benne, de leküzdötte indulatát, keresztbefonván a két karját mellén, mintha nem eresztené az egyikkel a másikat.

— Kitől hallotta ezt? — kérde sötét pillantással.

— A cselédek suttogták egymás közt, eleinte bizonytalanul. A virradat párázatában embert láttak kiosonni a kastélyajtón, mint árnyékot. Később azután rájöttek, hogy a molnárlegény jár az úrnőhöz.

— Képződtek, hazudtak, — hörögte az alispán.

— Én is azt mondtam, a mit a tekintetes úr, — felelte Verona asszony szomorúan. — Megesküdtem magamban, hogy a végire járok. Kukoriczahántás volt egy este a nagy ebédlőben, melyből az asszonyunk hálószobája nyílik. Így szokott ez lenni minden évben, valóságos ünnepség, melyet mindig a kastélyban tartanak meg s nem az ispánházban. Ilyenkor el-

jönnek segíteni a falubeliek, nemcsak a mi jobbágyaink, de a Budaméryé is, különösen a fiatalja. A nagyasszony mindenkor jelen van, még az úr is, ha otthon tartózkodik. Leölnék egy juhot s mákos kukoriczát főzet a nagyasszony vacsorára. Van vidámság, dalolás s ég a munka a sok kézben, éjfélig rendesen vége is van. Akkor aztán hamarosan kitakarítják az ebédlőből a nagy garmada csöveket, külön a pirosakat, melyek a Szent Antal tüze ellen jók, meg a boglyának föltornyosodott kukoriczaháncsot, valahonnan ott terem a duda, meg a juhász, a ki fújja s megindul a táncz, be az éjféltánba, egy-két óráig. Az idén azonban, alig hogy elfújta a bakter a tizet, egyszer csak bejön a nagyasszony a konyhába, a hol a tokányt és a kukoriczát főztük s elrendelte, hogy neki a feje fáj, le akar pihenni és nem engedi az úgynevezett éjféli vacsorát a kastélyban, hanem vigyük el a katlanokat az étellel az ispánékhoz, majd ő most mindjárt abbahagyatja a munkát és oda küldi a hántókat. Úgy is lett, rögtön beszüntette a munkát, kialudt a világ a szobákban, az ebédlőben, s mindenki az ispánékhoz gyülekezett, csak engem furkált a kíváncsiság, éreztem, hogy most lesz, a mi lesz, s a helyett, hogy a népekkel tartsak, beosontam észrevétlenül az ebédlőbe, a hol beástam magam a háncs-boglyába, úgy, hogy csak a fejem búbja látszott ki. Nemsokára mély csönd állott be a kastély felső részében, csak a tücsök czirpelt a falban; figyeltem, hallgatóztam, semmi nesz sehol, végre úgy egy félóra múlva egyetkettőt vakkantottak a komondorok, mintha valaki járna az udvaron s éles fütty hangzott közbe. Erre gyorsan kijött a nagyasszony, keresztül ment az ebédlőn, a kulcs megcsikorodult, kinyitotta a külső ajtót. Még a szívem is megállt dobogni. Jaj Istenem, mindjárt elsülyedek, ha igaz lesz. A holdvilág egy piczinyt beszűrődött az ablakon, csak annyira, mintha egy kis tejet öntenének a megolvadt szurokba. Megcsikorgott az ajtó és egy férfi lépett be, széles karimájú kalapban, nehéz csizmákban: «Vigyázzon, lelkem, meg ne botolják, — suttozta az asszonyunk, — mert kukoriczarakások vannak szanaszét», s nyilván kézenfogta, úgy vezette át a szobájába, de így is megropogott vagy kétszer talpa alatt egy-egy kukoriczaesutka. No, erre aztán én is kibújtam a boglyából s reszketve, mint a nyárfa, rohantam el az ispánékhoz, de olyan sápadt voltam, hogy megjíjedtek tőlem . . .

Eddig tartott a Verona elbeszélése, láthatólag megkönnyebbedett, mikor megszabadult sulyos és veszedelmes titkától. Kínos csönd támadt. Várta, mit mond az alispán, de az egy szót se szólt. Ott ült a karszékében, félig megmerevedve, hamuszínű arczczal. Az asszony lopva, félénken pillantott rá, úgy tetszett neki, hogy nem is él. De mégis. Hiszen az Ádám-csutka mozog a nyakán, tehát lélegzik. Így telt el vagy három-négy percz. Verona egyszer-kétszer köhintett, hogy az urat figyelmeztesse jelenlétére, de az most se vett róla tudomást. Messze járt most az ő elméje! Olyan rejtélyeken tűnődött, melyeket még halandó meg nem fejtett. Miből van gyúrva az asszonyi állat? Csakugyan nem volna benne semmi keményebb anyag? Csupa csiriz, mely ragad mindenhez, mindenkihez. Csiriz felül és csiriz belül, csupa csiriz és csiriz az utolsó porcikáig. Hát Karolina is ilyen lett volna? (Mélyen sóhajtott és bozontos nagy feje a mellére hanyatlott.) Az Isten hát nem teremtett semmi egészen tisztát? A legtündöklőbb ékességnek, a napnak, foltjai vannak, a legátlátszóbb forrásvizben undok ázalagok hemzsegnek. A legfehérebb liliumnak is van árnyéka . . .

— Elmehtek? — kérdezte végre Verona.

Görgey összereszt, akkor vette észre, hogy ott van. Belegyezőleg biczentett, hogy elmehtet, de az ajtótól viaszszólította.

— Megálljon, Presztonné, még kérdezek valamit. Gyakran előfordult ilyen eset?

— Legalább is minden második éjszaka halani lehetett az ismeretes füttyöt az udvaron.

— Jól van, Presztonné. Senkinck se szól többet a dologról soha és most elmehtet.

Nem kételkedett többé. A természeténél fogva könnyen hívó volt, ehhez járult egy tegnapi jelenet a «Szeretseny Királ»-hoz című taktérben, hol a megyei tisztikar közösen étkezett. A vacsoránál a közügyekről beszélgetve, szóba került Görgey János táborba szállása. Marsalkó Péter mondani kezdte: «Furesa hírek érkeztek . . .» Mire közbevágott a már egy kicsit becsipett protonotárius, Reviczky Dániel, mintegy kiegészíteni a mondatot: «Toporeczról.» Hüledezve néztek össze a megyei urak, mint mikor valaki nagy tapintatlanságot mond s Marsalkó uram mohón sietett kiegyengetni a hibát: «Dehogy, — mondá, — Erdélyből jönnek a furesa hírek, hogy ott mindennek vége van.» Az alispán nem értette meg tegnap, miről lehet szó, de most már minden világos. Az urak már hallottak egyet-mást a sógorné kalandjáról. Nem, ezt nem lehet tovább tűrni, ennek végét kell vetni, a szegény János becsülete kedvéért.

Alig hogy megjött Preszton mindenféle bögrékkel, üvegekkel, zsirokkal, füvekkel és azokhoz való utasításokkal, legott felhivatta a két legügyesebb lándzsást,* Göbölő Andrást, valamint Szabó Gergelyt s megparancsolta, hogy nyomban útra kelvén, a legnagyobb titoktartással környékezzék meg éjjel Toporeczon a Görgey János kastélyát, a hol a toporezi molnárnak valami ujonnan szegődött legénye szokott gonosz szándékból megjelenni, fogják meg és lehetőleg feltűnés és zaj nélkül hozzák eleibe.

Ez szerdán délelőtt történt s már pénteken este, mikor az alispán épen vetkeződni kezdett, jelenté neki Preszton:

— Egy rabot hoztak Toporeczról a lándzsások. Mit mondjak nekik?

— Hogy most nem érek rá. Majd reggel beszélék vele.

Kis vártatva visszatért Preszton, hogy a lándzsások azt kérdeztetik, ne adják-e át a várnagynak?

— Eredj, mondd meg nekik, hogy semmi esetre sem. Előbb én akarok vele beszélni. Ez az én privát rabom. Csukják be ideiglenesen valami üres czellába.

Megint csak visszajött Preszton.

— Azt üzenik a lándzsások, hogy a szegény rab egész nap és egész megelőző éjjel nem evett egy falatot sem, pedig olyan rázós szerkéren hozták, hogy ha evett volna is, holtéhes volna azóta.

Az alispán, a ki már azóta levetkőzött és a takaró alá bújt, ingerlékenyen válaszolt:

— Mondd meg a lándzsásoknak, ne üzengessenek. Mit gondolnak a beste lelkek, hogy kivel beszélnek? Elöttem lehet könyörögni, de nekem üzenni nem lehet. Ha még egyszer üzenni mernek, megbotoztatom őket. A mi a rabot illeti, hadd bőjtöljön az ebugatta!

Ezzel aztán rendbe jött ez a függő kérdés is. Reggelre azonban nagy elfoglaltságra kelt az alispán, már ott csoszogtak előszobájában a mindenféle ügyes-bajos felek és deputációk,

* Lándzsásoknak a megyei rendőri közegeket, a pandurok elődeit nevezték Szepesben, bár karddal és karabélylyal voltak ellátva s a lándzsát csak dísz kivonulásoknál, vagy mint parádés örök használták.

azonfelül értekezletek, tárgyalások vártak rá, úgy, hogy szinte zúgott a feje, mint egy köpü s teljesen megfeledkezett a rabról. Minthogy vasárnap jött közbe, estefelé hazahajtatott Görgey, hol megint gazdasági ügyekben kellett traktálni. Lembergi kereskedők várták, kik a hízott ökreit akarják megvenni. Másnap ezüdar idő kerekedett, hó, szél, de olyan, hogy a fákat csavarta ki az erdőben. A kutyát se való ilyenkor kihajtani. Egész nap ki nem mozdult szobájából. Csak innen szép most a világ, fehérék a fák, a házfedelek, a hegyek és minden, a meddig a szem lát, csupán messze az úton rontja a főségs összhangot egyetlen fekete pont. A fekete pont egyre közelebb jött. Eleinte olyan picziny volt, mint egy varjú, aztán mint egy szuszék, míg végre egy hintó alakját vette föl, melyet négy sötét pej vontatott nagynehezen a kerékagyig érő hóban. Messziről jöhet, mert különben szánkó lenne, — annak vetnek most puha, pihas ágyat felülről. A mint aztán a templomhoz ért a hintó, nagy ostorpattogatás közt befordult az urasági fasorba.

— Vendéget kapunk, — jegyezte meg Marjárné boszús hangon, birsalmákat rakosgatva a meleg kályha párkányára, hogy azok ott szépen szagoljanak a tekintetes úrnak. — Megfoghatatlan az, hogy kedvük van az embereknek ilyenkor is mászkálni!

A hintó ezalatt bejárt az ambitus kiugrója alá. Görgey maga is kíváncsi volt és az udvarra nyíló ablakhoz lépve látta, hogy a farkasbőr-bundából egy nagykendőbe keresztül-kasul bebabulyázott asszonyi alak kásmálódik ki, magával rántván sötétzöld csurapéja szárnyával téglát, palaczkot, melyek nyilván melegítőül szolgálhattak. Az érkező bekötött fejéből csak a két szem látszott ki és a hidegtől pirosra mart orr, lehetetlen volt felismerni. Csak miután az előszobában leszedte róla a ruhákat Preszton, a vele váltott néhány behangzó szóból ismerte meg Marjárné:

— Akármilyen legyek, a toporezi úrasszony, — s azzal eleibe rohant.

Görgey ellenben összeszorította ajkait s halántékán kidagadtak az erek. A helyett, hogy ő is kifelé sietne, a mint azt az illedelem hozná magával, leült az íróasztalához és írni kezdett, vagy legalább mimelte, hogy ír.

Csakugyan Görgey Jánosné nyitott be. Görgey hallotta, a mint belép és megsuhognak a szoknyái, de csak irt izgatottan, mérgesen és hátra nem fordult egy világért se: nem látta hát az asszony feldúlt arcját, megtört, roska-dozó alakját.

Az asszony megállt egy perczig a szoba közepén, mintha megütődne, majd csendes, rekedt hangon figyelmeztette az írásba elmerültet.

— Én vagyok, sógor.

De még erre se fordult meg Görgey, szorgalmatosan irt tovább s csak úgy foghegyről szólt hátra rideg, megvető hangon:

— Mit akar?

Talán észre sem vette a hideg, sértő modort, ki venné észre a tüszúrást, mikor a szívét hasogatja a legnagyobb fájdalom; ereje elhagyta, egy székbe roskadt, csak épen hogy még szavakba bírta rakni a lesújtó hirt:

— Elfogták az uramat, a kegyelmed testvér-bátyját.

Erre aztán lecsapta a tollat az alispán s keserű gúnyba tört ki:

— És kegyelmed persze búsul ezen.

— Oh, Istenem, — kiáltá fuldokló hangon, — hiszen vége van, gályákra viszik, vagy vesztőhelyre.

Az alispán elsápadt.

— Ki fogatta el? — kérdé izgatottan.

— Bizonyosan a császár.

— És hol van ő most?

— Nem tudom, hova vitték.

— Hol és mikor fogták el? Ütközetben vagy másképp?

— Otthon, — felelte Görgeyné, s hangosan kezdett sírni.

Az alispán csodálkozó szemeket meresztett rá.

— Hát otthon volt? Én erről semmit se tudtam.

— Mert titkolni kellett; áruhában volt meghúzódva a toporczi malomban.

Az alispán halovány arca olyan vörös lett erre a szóra, mint a főtt rák, szeméből kialudt a haragos fény s homlokáról eltűnt a bánatfelleg, egy tekintetet vetett a remegő nőre, volt abban részvét, bünbánat, szégyen, s egy hirtelen mozdulattal térdre esett előtte s fekete kötényének, mely megfeszült a térdein, megfogván egyik szélét, ajkához vitte és megcsókolta.

— Mit csinál kegyelmed? — ijedezett az úrnő s felugrott a székről.

— Valami olyast, a mit vezeklésül szabtam most magamra, de a mire nem vagyok érdekes. (Felkelt, lerázta térdéről a port s élénken folytatta.) Mária, kedves sógorasszony, egy percig se tartson a bánata többé, Jánost nem a császár fogatta el, hanem olyan ember, a ki visszaadja.

Görgeyné nagy lélekzetet vett s félig hívón, félig bizalmatlanul tekintett rá.

— Oh, Istenem, ki hát?

— Én, — felelte Görgey, — én fogattam el.

Csalódottan csüggesztette le a fejét. Milyen új szerencsétlenség! Isten csakugyan elvette az eszét, épen a legrosszabbkor, mikor rászorúlt volna. Már előbb is feltűnt a különös viselkedése, de most már bizonyos.

Görgey észrevette az asszony arcán, hogy mit gondol és sietett őt megnyugtatni.

— A sógorasszony most azt hiszi, hogy megőrültem, de én nem vagyok bolond, csak gonosz. Nem tudom, megbocsájthat-e nekem valaha? Azt pletykázták előttem, hogy a sógorasszony éjjelenként egy molnárlegényt eresztget be a szobájába, ez engem fellázított és elrendeltem a molnárlegény elfogatását. Alávaló dolog volt tőlem, hogy elhittem. Üssön pofon érte most, megérdemlem, itt van a fejem, tartom.

Oh, most kellett volna megnézni, milyen szép az, hogy nem csak az égről jöhet nap-sugár, hanem megterem a könnyesepp alatt is; ime, keresztül tört a mosoly a nagyasszony könnyein. Sirt és nevetett egyszersmind.

— No, csak az kellene, hogy megússem. Hiszen igaz volt, a mit beszéltek, — áradozott Görgeyné s rózsá nyílt ki az arcán, elpirult egy kicsinyt; pajkos derű repdesett a mellett az ajkszögleteiben (szebb volt akármilyen üde hajadonnál). — Mi tőrés-tagadás, beeresztettem Jánost éjjel, mint a parasztasszonyok a szeretőjüket. Hiszen annyi beszélni valónk volt. Mert ne gondoljon valami egyebet (szemérmetesen lesütötte a szemeit). Oh, kell is már nekünk! Hanem ez is meggondolatlanság. Most már belátom. Adjunk hálát az Istennek, hogy csak így végződött, nem rosszabbul. Mert fel is ismerhették volna. Ámbár szakállt növesztett, a bajuszát leborotválta és . . . de hiszen látta őt, mennyire át van alakítva.

— Nem, még nem láttam.

Árnyék vonult át a Mária homlokán.

— Hogy lehet az? Hát nem itt van? Hát hol van ő most?

Nyugtalanul függesztette rá a szemeit, de Görgey nem felelhetett, nyelvét ebben a szempillantásban bénítá meg a rémület, levegő után

kapkodott. Eszébe jutott, hogy a foglyot nem engedte a várnagyhoz vitetni, hogy az bevegje a rendes rabok létszámába, minélfogva nincs gondoskodás a kosztjáról, éhen is halhatott azóta.

— Az Isten szerelméért, mi lelte? Mért nem felel?

A finom női ösztöne súgta meg, hogy János-sal történt valami.

Görgey az ajtóhoz szaladt, felszakította izgatottan s kikiáltott:

— Rögtön fogjátok be a legsebesebb négy lovamat! Marjárné, a bundámat, botosomat! Hamar, hamar!

— Meghalok a bizonytalanságtól, sógor, ha nem felel, — esengett Görgeyné remegő hangon.

Pál úr a verejtéket törölte le homlokáról parasztosan, a kabátja ujjával.

— Meddig él meg — szólt tompán fojtott hangon, — egy ember étlen-szomjan?

— Nem tudom, — nyögte Görgeyné megsemmisülve, elhalón.

— Majd talán tudja Marjárné. Hej, Marjárné! Jöjjön csak be, Marjárné! Meddig él meg egy ember étlen-szomjan?

— Sohase próbáltam, — felelte Marjárné. — Hanem azt hiszem, embere válogatja. A katolikus ember kibírja egy hétig is, mert az hozzá van szokva a böjtökhöz, de a lutheránusokért nem mernék jótállni. Mikor a megboldogult uramnak, Isten nyugtassa meg, az a nagy hideglelése volt . . .

— Menjen a bolond fecsegésével! Sürgesse inkább a kocsist!

Görgeyné kétségbeesetten ragadta meg a sógora karját:

— Mi történt az urammal?

— Az Isten kezében van, — felelte megtörtén.

— Annyira volnánk! — sikoltott fel az asszony.

— Elfeledkeztem róla, — vallotta be bünbánó arccal. — Éjjel hozták, külön czellába zárattam, a nélkül, hogy a kosztjáról gondoskodnám, persze azzal a szándékkal, hogy reggel megpirongatom, ráijesztek és kitolonczoltatom a megye területéről.

— Csak nem gondolja, — vetette fel az asszony, — hogy e miatt baja lett, vagy talán . . .

Görgey elhárító mozdulatot tett.

— Nem. Dehogy. Isten ments. (Az erős ember egész testében reszketett, mintha láz törné.) Oh, szó sines róla. Semmi olyanra nem gondolok, sógorasszonykám. Becsületesem mondom. Ejh, mi baja lehetne? Hanem tudja, mégis, péntektől, vagy épen csütörtöktől nem enni egy harapást sem. Nagyon éhes lehet. Azért hát készítsenek egy kis jó vacsorát, én most bemegek érte és kihozom. Legyen addig itt nyugton, sógorasszony.

— No, én is bemegek. Mindenesetre bemegek.

— A hogy tetszik. De igazán nincsen semmi ok a nyugtalanságra, semmi ok. Be se mennek, hanem egy kicsit a fejem fáj . . . Majd széthasad. Egy kis szánkázás, egy kis friss levegő kihúzza.

Bizalmatlanul nézegettek egymásra.

— Jó. De én mégis elkisérem, legalább nem űnja magát az úton.

Ezalatt előállott a szán, a nyugtalanul kapálózó lovak szerszámán megszólaltak a csengetyűk, megannyi apró lélekharangok. Az este is kezdett leszállni, piszkos, kékes köd ereszkedett alá a tiszta fehér takaróra, a szél elállt már, de a hó még pilinkélt, mintha fehér legyek úsznának valami zavaros folyadékban.

Görgey fölsegítette sógorasszonyát az ülésre és betakargatta a lábait.

— Hát csakugyan nem restel velem jönni? Mindjárt visszajövünk Marjárné. Jó vacsorát főzön. Három személyre, Marjárné. El ne felejtse, három személyre. (Aztán felugrott és leült a sógorné mellé.) Löcsére, Matyej! Ne kíméld a lovat. Ha mind a négy megdöglik is.

Matyej szótfogadott, siklott a szán a csillogó fehér havon, mint a kilőtt nyíl. Sebesen maradoztak el a gyémántos erdők, ligetek az út két felén. A lovak orrlukaiból, szájából sárgás párafátyolok szálltak a levegőben a jármű előtt.

Görgey megbánta, hogy olyan nagy sietségre intette a kocsist. Még megijeszti vele az asszonyt. Pedig elég, hogy ő maga se él, se hal a rémülettől. Szükségét látta a magyarázatnak.

— Hamar szeretnék beérni, mert a várnagnál felejtettem a penicizilusomat s az ilyenkor vasárnap mindig hivatalos valahova vacsorára. Még majd hozzá nem juthatok a bicskámhoz, pedig valójában a bicska kedvéért megyek be. Meg vagyok löve. Egész nap nem bírtam magamnak kalamust faragni.

Olyan közömbös hangon mondta, mintha a penicizilusnál csakugyan nem volna egyéb baja. Görgeyné hasonlóképen erőt vett magán s ki-vallogatta apránként, hogy ő meg leginkább azért megy be a sógorral, mert nem szenvedheti a Marjárné üres fecsegéseit. Hova-tovább már szó sem esett Jánosról, mintha a világon se volna. Igazi hősiességszámba ment ez a megnyugtató számító kölesönös gyöngédség, mely csak nagy lelki erőfeszítésekkel volt fenntartható s a mellett nem ért semmit, mert mindenik tudta a másiktól, hogy a lelke valószínűs kintpadra van feszítve. Összebeszéltek hetet-havat, mint az unatkozó utasok szokták, hogy egymást szórakoztassák, még az időjárás sem maradt megszólás nélkül, hogy igen zordnak ígérkezik az idej tél (valahol a távolban farkasüvöltést vélt hallani Görgey), mire megjegyezte a nagyasszony: «Bizony jól járt a szegény urunk, Thököly, hogy már megverték s nyugton ülhet valahol Törökországban, a hol szelidebbek a telek.»

Mindezekről még semmit se tudott Görgey Pál, mert nem villanyos dróton jártak abban az időben a hírek, de csigaháton. Utasok hozták. Kovácsműhelyekben lovaikat patkoltatták és elmesélték, a mi nevezetesen hallottak, sokszor tizedik szájából. Nem ért ez semmit és rettenetes lassan ment. Először is már magában ritkaság volt az erdélyi utas a Szepességen. De ha volt is, esetleg nem tört el a szekere és nem esett le a lovainak patkója, tehát nem ment be a kovács-műhelybe. De ha bement is, hát nem mondott igazat. De ha igazat mondott is, azt senki nem vehette annak, lehetetlen lévén kihámozni az ezer meg ezer keringő s egymásnak ellentmondó tábori hírekből, melyik verzió felel meg a valóságnak. Hogy tart-e még a háború, vagy nem tart, legfeljebb a zab- és lóárakból lehetett kombinálni. A *veres égálj* csak a közelségből jel, egy-két meggyújtott erdélyi falu nem fest ki olyan messzire kiabáló pirosságot.

Görgeyt most még ez a leverő hír se érdekelte, csak úgy gépiesen tett néhány kérdést: «Mit? Hát le van már verve Thököly? Megint az a bizonyos szalmaláng volt. A szabadság oltárán gyúl ki, de mint a lidérczfény, csak a temetőkhöz visz. Persze, no persze, hiszen különben hogyan is lenne itthon János . . .»

S ezzel most megint csak odacsúsztak vissza, a honnan el akartak távolodni — Jánoshoz.

Elujságolta Görgeyné, hogy Erdély lecsendesült, elég volt a császári haderőnek bejönni, lassanként elhagyogatták Thökölyt a hivei. Az erdélyi urak teljes bünbocsánatot kaptak, mint

a kik a helyi hangulatok ereje alatt cselekedtek vala, ellenben a Magyarországból zászlóhoz csatlakozottak főmberoit lázadóknak tekintik, az üldözöttek listáján van János is. Parasztruhában, mint fuvaros menekült Osgyánig, a hol egy darabig Katalinénál rejtőzött. Darvas sógor, a kinek jó embere a nádorispán Esterházy Pál, Budára ment, hogy teljes amnesztiát eszközöljön ki számára, most is ott kuncsorog valahol, bár csak segitené meg az Isten. Osgyánból Katalin értesítette őt (a nagyaszonnyt), hogy az ura ott van, s így ment el hozzája szüret táján s rávette, hogy közelében, a toporezi malomban tartózkodjék, a hol helyet csinált neki a hűséges, hallgatag Gáll Péter molnárnál — addig is, míg Darvas kijárja a pecsétes iratot.

Matyej hátrafordult a bakon:

— Behajtsak a kapun?

Ott voltak a megyeházánál.

— Hajts be csak. Ki tudja, meddig kell itt maradnunk. — Önkénytelenül felsóhajtott.

A szán érdes sziszegéssel szaladt be a megkopott kőcsozkákön, a vártán álló ör szabályszerűen tisztelgett a meztelen kardjával.

Az alispán nevéen szólította:

— Szaladj a várnagyhoz, Vlaszinkó. Azonnal idejőjjön!

E közben leugrott és lesegítette sógornőjét, megszorítá a kezét. «Bátorság, Mariska», susogta az ő rekedtes hangján, melynek mégis valami kellemetes íze, sajátságos melegsége volt.

Mária nem felelt. A boltozatról lelógó lámpa bágyadt fényt vetett arczára. Sápadt volt, szomorú szemei különös kifejezéssel tapadtak az alispánra.

— Maga reszket, — mondá Görgey, megérezve a kezéről.

— Fázom, — rebegte Mária. — Hűvös van.

— Mindjárt itt lesz a várnagy, mindjárt itt lesz.

Vlaszinkó visszatért.

— A várnagy úr nincs itthon, kérem alásan.

— Meg kell keresni, ha a föld alatt van is. Hej, örök! Szólíts hamar egy pár ört.

Örök, huszárok, poroszlók iszen ott termettek egyszerre négyen is.

— Keressétek meg a várnagyot valahol a városban, — parancsolá indulatosan. — Élve vagy halva, itt legyen ebben az órában. Egykettő... fordulj, indulj! Te pedig, Vlaszinkó, teremtsd elő szaporán a főporkolábot az összes börtönök kulcsaival.

Nagy sürgés-forgás támadt az egész roppant épületben. Ajtók csapkodása hangzott. Imbolygó fények villantak meg az udvaron és emeleten, vagyis lámpással járó emberekkel népesült be a háztáj. Hire ment, hogy az alispán váratlanul megjött és haragszik. Maga nemzetes Grodkovszkyné asszonyom, a várnagyné is kijött ropogós fehér kötényével, felgyürt ingújjában, kipirulva, úgy a hogy volt a tűzhelynél, s meglátván a hatalmas urat, megharsogtatta éles hangját:

— Jaj, bizony nem tudom, hova ment. Egyszer csak eltűnt, most estefelé, ma épen úgy, mint tegnap és vacsorára se jött haza. Mindjárt nem tetszett nekem, valami roszban törí a fejét, mert sunyi ravaszság terpeszkedett az ábrázatán, holott azelőtt mindég meghagyta, hogy hová ment. Hát tegnap este is egy staféta kereste, tüvé tettük érte az egész várost, nem volt sehól. Mikor aztán előkerült, vallattam, hogy hol volt, de ne adj Isten, hogy megmondaná. Mondom neki szépen: «Grodkovszky, édes uram, hol jártál, mondd meg nekem, még ha úgy volna is, hogy asszony van a játékban, akkor is az volna rendjén, hogy töre delmesen

bevalljad.» De az én Grodkovszkym csak a szakállába dörmögött valamit. No, erre aztán én is felemeltem a hangomat: «Grodkovszky, kutya teremtette, ez többet ne történnék», — s ime, ma megint eltűnt estefelé, mint a kámfor és azt se tudom a méregtől, melyik lábamra álljak, mert az bizonyos, hogy rosz úton jár és léssen itt hajak lemetélése és kontyok megkobo zása, annyit mondhatok, de egy csöppet se árt, ha egy kis kóstolólól jól megpirongatja ő kelmét a tekintetes alispán úr is. Azért öntöttem ki a szívemet.

Grodkovszkyné még beszélt, mikor a főporkoláb is előcsoszogott a lámpával és a kulcsokkal.

Az alispán már messziről kiáltá:

— No, mi van a rabokkal, Balthazár?

— Semmi nevezetes.

— Úgy? Semmi említésre méltó? Nagyon helyes. — Az alispán föllélekzett. — Minden megy a régiben, ugyebár?

— Tetszik valamit parancsolni?

— Egy új rab van most itt, a kit azonnal látni akarok.

Balthazár gondolkozott.

— Nem igen van itt most új rab. Mikor jött volna?

— Most pénteken. Pénteken este.

— Nem tudok róla, nekem a várnagy úr semmit se szólt.

Görgey izgatottan gombolgatta prémes bekesét szorosabbra.

— Pedig itt van. Gondolkozzék csak!

— Lehetetlen, tekintetes uram, nekem tudnom kellene; az én feleségem főz nekik.

Görgey ingerülten szakította félbe:

— Szamar kend, Balthazár. Küldje ide Szabó Gergelyt.

— Az most rablókat üldöz. Farkasfaiván kifosztották a templomot.

— Hát Göbolyó hol van?

— Toporezon megfázott a szolgálatban, tüdőgyulladást kapott és haldoklik. Már meg is gyónt tegnap.

— Ez az. Ez tudja. Rohanjon hozzá tüstént, kérdezze meg tőle, hova csukták a rabot, a kit pénteken hoztak Szabó Gergelyvel? Ne engedje addig meghalni, míg meg nem mondja.

Szedte a lábát Balthazár, egy agár se jobban, pedig egy kis poczakja is volt, daczára, hogy a rabok főztjén élt, vagy hogy épen azért.

A Görgeyné lába megroskadtt, lankadtan szoritotta fejét a lépcső-oszlophoz s kezével megkapaszkodott a ballusterben.

A pohár végre kicsordult. A galamb is tud a csőrével kopogni.

— Istentelen pogányok, — fakadt ki. — Hát mi van itt? Még egy kutyát se zárnak úgy el a sintérek, hogy ne tudnák, melyik ölba dobták. Szégyen, gyalázat. Hát megyeház ez vagy büntanya?

Görgey ajkaiba harapott. Olyasvalamit érzett, hogy ha a megyeház dőlne rá, az sem nyomná úgy, mint ennek az asszonynak a szavai és lehúzta az asztrakán sapkáját a fülére, hogy ne hallja a továbbiakat, mert a milyen arányban gyengült a nagyaszonny testi ereje és lélekjelenléte, épen olyan arányban növekedék meg a nyelvi bátorsága.

Sokat kibirt Görgey, de ezt nem, behúzódott mélyen az udvarba, mintha arrafelé volna valami dolga, ott járkált izgatottan fel s alá a hóban.

Szerencsére megjött lihegve Balthazár. Meghozta a hírt, hogy a toporezi rabot az emeleten zárták el, a levéltár melletti üres kamrába, hol a régi világban a kínzó-eszközöket tartogatták.

— Valahára, — lélekzett fel az alispán.

Csakhogy ennek előbb még a kulcsát kellett megkeresni. Balthazár beszaladt a várnagynéhoz, ott voltak a használaton kívüli különböző szobák és helyiségek kulcsai egy nagy szakajtóban, mindenik hozzákötve egy kis fatáblához, melyen a helyiség száma és mineműsége volt felírva. Mialatt a kulcsok között kotorászott, elmesélte, hogy Göbolyó Andrást haldokolva találta, nem volt már eszméletnél, mikor a kérdést intézte hozzá, egy szót se felelt, csak a felesége mondta: «Szaladhat már utána a másvilágra.» «De nem addig az, — feleltem, — nem rólam van itt szó, a viczispán parancsolja.» Hát erre a szóra, mintha csak a halál eresztette volna ki a karmaiból, egyszerre felnyitotta a szemeit és elmondta a dolgot értelmesen. Isten úgy segéljen, nem is fog meghalni, mert a halál a viczispán említésére ijedtében kiszaladt a kéményen.

Görgeyné ezalatt arra kérte sógorát, hogy mindenekelőtt egy kis ivóvizet szerezzen és egy csipetnyi konyhasót.

— Mi végből? — kérde az alispán. — Eredj Vlaszinkó, hozz egy bögre vizet és egymarék sót.

— Azt akarom, hogy kéznél legyen, — nyöszörögte Görgeyné rekedten, — mert ha még lesz benne egy kis élet (itt most már eltört a mécses, hangosan sirni kezdett), ez a legjobb, elsőbben egy kis sós víz s csak azután egy kis gyenge bor.

— Ne sirjon, Mária. Tartsa magát. Ne felejtse el, hogy ezeknek nem szabad megtudni, kiről van szó.

Vlaszinkó megjött a vízzel meg a sóval, Balthazár pedig azzal a tapasztalattal, hogy a kamara kulcsa nincs meg.

— Akkor hát feltörjük az ajtót! — parancsolá az alispán. — Egy pár markos ember jőjjön fel. Hozzanak baltát, feszítővasat!

Maga megindult fölfelé a lépcsőkön, a sógornőjét támogatva. Balthazár a lámpát vitte előttük, meg a bögre vizet.

Fent kísértetiesen kopogtak lábaik alatt a téglák, melyekkel a folyosó ki volt rakva. Nagy dimenziójú árnyékuk velük húzódtott a falon és a boltozaton végig. A mint átmentek a főjegyző lakása mellett s befordultak a kereszt-folyosóra, undok denevérek rebbentek fel a fejük fölött. Doh és penészszag áradt ki mindenünnen, a fülkéből és a falmentén kétoldalt felállított szekrényekből, melyekben régi paksaméták, régen élt emberek viszállyainak, bűneinek dokumentumai szórakoztatták az egereket. Az egyik ilyen szekrényből keserves macskanyávogás hallatszott. Boldogtalan czicza, alkalmasint bement a nyitott ajtón át a szekrénybe egy kis kellemetes vadászat okáért, a délutáni nagy szélből egy erősebb áram rácsapta az ajtót és most nem tud kijönni.

— Az a szegény macska bé van valahol rekedve, — mondá a nagyaszonny. Az ő puha szive ilyenkor sem tagadta meg magát.

Görgey nem is felelt, gépiesen ment a főporkoláb után, ki most megállott az utolsó ajtónál.

— Ez az! — mondá halkan. — Helyben vagyunk.

Mind a hárman megálltak. A többiek még alant készülődtek a szerszámaikkal. Mélységes csend támadt, mint egy kriptában. Görgey hallotta a saját szívének hangos dobogását. Milyen nagyon sietett, s most, mikor már itt van a döntő pillanat, megdöbben, elsápad, nem mer átesni rajta... elfutni szeretne innen. Jaj, mi lesz most, mi lesz?

— Erősnek gondolja az ajtót, Balthazár? — kérde olyan bátorítalan, szepegő hangon, mintha gyermek volna s nem Szepes vármegye alispánja.

— Tölgyfából van, — felelte a főporkoláb egyszerűen.

Letette a lámpást a földre, a vizesbögrét meg átvette tőle Görgeyné. «Nézzük csak», szolt önmagához, megköpte a markát s egész erővel nekidőlt hatalmas vállával az ajtónak.

Görgeyné és az alispán megfeszült érdeklődéssel lesték a próbát, illetve a szakszerű nyilatkozatát (a recsegés hangjából kiösméri ő az ajtó erejét) s ime, csak egy «jaj»-t hallanak, aztán két lábat látnak kalimpálni a levegőben, míg a felső test végkép eltűnik, s a milyen hosszú volt, úgy zuhant le hanyatt a kamrába, miután az ajtó abban a szempillantásban befelé fordult szélesen.

A kamara mélyéből világosság derengett. A kályhában izzó tűz duruzsolt barátságosan. Az asztal innenső végén boros kulacs mosolygott, mellette fonatos kalács és egy megkezdett sonka. Az asztal másik szélén szemben két férfi ült, nyilván malmoztak vagy koczkáztak s most a hirtelen támadt zajra boszúsán felugrottak. Az egyiket rögtön felismerte az alispán. Az bizony Grodkovszky, a várnagy. A másikat, a ki olyan piros, mint a kapós, ellenben Görgeyné ismerte fel mindjárt. Persze hogy János úr az.

Annyira el volt változtatva, hogy az alispán csak bámult, mikor az asszony odarohant az ismeretlen emberhez és a nyakába borult.

— Hát nem haltál meg, hát élsz?

János úr kedélyesen megölelte életetpárját, még fel is emelte egy kicsit örömeiben, szeméit élénken jártatta körül, a gúnyolódás kedve csak úgy ragyogott és szikrázott ki belőlük.

— Dehogyan haltam, dehogyan, — felelte tréfás panaszkodással, — tengődöm valahogy a rablás keserű kenyere (ezzel fölvetett az asztalon levő zsíros papírosról egy tepertős pogácsát, hirtelen elmajszolta és kortyintott rá egyet a kulacsból). Sokat kiáll az ember, hm. De te hol veszed itt magadat, galambom? Nem vagy te már olyan fiatal, hogy az urad után mászkálj. Mit zavarjátok az embert!

Az alispán, a ki a háttérben maradt, csak most, a hangját hallva bizonyosodott meg a bátyja felől, de ezzel aztán helyre is zökkent nyomban a lelki egyensúlya és a preventív közigazgatási talentuma.

— Kázmálódjék fel, Balthazár és hordja el magát! Mondtam, hogy maga nagy számár. Nekidőlt annak az ajtónak, a helyett, hogy a kilincséhez nyúl. Hiszen ki volt nyitva. Bár csak betörte volna egy pár bordáját.

Csak miután a porkoláb elisztult onnan, lépett ő is az előtérbe, a gyér világosság vonalába.

— Adjon Isten szerencsés jó estét, bátyám uram.

Képzeltetni, volt öröm a nagy ijedtségre és mindenféle kimagyarázás. Vagyis egyelőre csak a várnagy igazolta beavatkozását. Tegnap este felé, mikor az alispán úr elkocsizott Görgeyre, hívatta a súlyosan megbetegedett hajdu az ágyához, hogy, úgymond, papot akar. Ő (Grodkovszky) ki akarta próbálni s mint-hogy a pap messze lakik és az idő utálatos volt, fölvetette azt a kérdést: «Nem-e jobb volna neked, fiam, ha inkább egy pint öreg bort küldenék a pap helyett?» mire azonban tagadólag rázta a fejét, a miből konstatálható lett, hogy már nincs tiszta esze. Ha pap kell neki, Isten neki, legyen. Azonban a lelke titkaiból neki is meggyónt egyet. Azt, hogy a múlt éjjel egy foglyot hoztak be s csuktak el a régi szerszámkamrába az alispán úr parancsára, a ki már két napja nem evett egy harapatot sem, nem bírja elvinni ezt a tudatot a másvilágra.

— Nagyon helyesen cselekedett, Grodkovszky, — dicsérte meg az alispán, — helyrehozta, a mit én mulasztottam. Most már rajtam volna a sor helyrehozni, a mit kegyelmed mulasztott, de azt nem köszönné meg (s itt elnevette magát, talán először hosszú idők óta), mert a nemzetes asszonyról van szó, a ki ugyancsak feni a tenyerét a tegnapi és a mai titokzatos elmaraadásáért. Ám lásson utána, miképpen igazítja el.

Ez egyszersmind szelid figyelmeztetés volt, hogy a család tanuk nélkül akar maradni. Grodkovszky tehát elvonult és most olyan derült, meleg féllóra következett, a minőt keveset ad az élet. Biz Isten érdemes bajba keveredni, ha a belőle való kimászás olyan kellemetes érzést nyújt. Mindenki egyszerre beszélt, felelt, kérdezett, szörnyülködött és kaczagott. «Hát mért fogtál el, te lurkó?» Pál elmondta, János a hasát fogta, úgy nevetett. «Ej-ej, sógor, ilyet fölteni én rólam», évelődött Görgeyné. János hamiskásan hunyorgatott: «Így járnak a kikapós menyecskék, hehehe.» Ezer tréfa csattant el, mézbe mártott nyilak, melyek nem fájnak, csak csiklandoznak.

Szinte kedvetlenül hagyták el a kamrát s egész életükben úgy fognak rá emlékezni, mint egy kedves zugra. Pál úr azt találta czélszerűnek, hogy a bátyja Görgeyön tartózkodjék, míg az amnesztia megjön, ott legkevesebbé fogják keresni a császári fogdmegek, mert nem képzeli el azt az együgyűséget, hogy a testvérenél bújjék el. Kritikus esetekben a ravaszság fumigálása a legnagyobb ravaszság.

No de egyelőre az a legsürgősebb veszedelem, hogy a Marjáné vacsorája elpanng, tehát sietni kell hazafelé. Csakhogy ehhez az utazáshoz a Matyej jelenléte nem szükséges, mert a Matyej szája el szokott járni, ellenben szükséges a Matyej fürtös gubája, mert a János úr lisztlopó bekecse, melyben foglyul ejtették s ide hozták, nem mutatkozott a csipős időhöz elegendőnek.

Az alispán tehát lejött előre a kapuboltozat alá, megtisztítá az utat, eltávolítván az ott ácsorgó személyzetet, s hogy két legyet üssön egy csapásra, a vártán álló Vlaszinkónak parancsot adott:

— Vezesd el a kocsisomat, Vlaszinkó, a várnagyékhoz, hogy ott adjanak neki vacsorát és éji szállást. Reggel pedig adasson alája egy lovat a várnagy a megyei huszárokéból, a melyen hazajöjjön.

Ezzel most már minden tanú nélkül beülhetett a Görgey-pár a szánkóba, az alispán pedig fölvette a fürtös gubát és hajtotta hazafelé a lovakat.

Matyejnek tetszett a dolog, csak azt az egyet nem értette eleinte, hogy a gubát miért vették el tőle (mi az ördög akar ez lenni). Később aztán nem is tetszett neki a dolog, mert a jó vacsorából nem lett semmi; a várnagyi lakásból háborús tünetek mutatkoztak. Bögrék és tányérok recsegtek (talán egymáshoz hagyigálják), bútorok ropogtak, mintha dulakodnának köztük s egy éles női hang ki-kicsapódott olykor érthetően az összefolyó zajból, lármából: «Vigyázz magadra, Grodkovszky, mert meg tudom, hol flangérozol. Asszonyi pomádét érzek a ruházatodon, te lator. Ne hivatkozz nekem az alispánra, ne hazudj, az is csak olyan imposztor, mint te. Hogy az ő ügyében jártál? Hát mondd meg akkor, milyen ügyben... Huh, mindjárt kiásom azt a két göboly szemedet.»

— Menj be, Matyi öcsém, — mondá Vlaszinkó, — de én be nem megyek ebbe a tigrisbarlangba ezért az egész Thurzó-házért sem.

Matyiban sem volt annyi bátorság, csak ott künn duzzogott, fel s alá járva, dideregve, étlen-szomjan s hol önmagát sajnálta, hol a szegény

Godkovszky várnagy urat. Mi azonban természetnek tartjuk, hogy így történt, mert valahányszor a nagy urak valami galyibába keverednek, annak a levét az alantasok isszák meg. A sors Görgey János úrnak rendezte az éhezést és Görgey Pál úrnak az ezért járó szemrehányást s ime, Matyej helyettesíti az egyiket s Grodkovszky a másikat. Ej, mindég így volt és így is kell talán lenni.

Matyejt megszánta Vlaszinkó és mikor felváltották, magával vitte az «Ezüst szarvas»-hoz, a hol fölséges kocsonyát és jó bort adott egy pár garasért a kocszmáros, Matyko itt kibékült sorsával s csak az az egy ne volna már, hogy a fürtös gubát elvették. Hogy ugyan mért vették azt el?

— Ne törd rajta a koponyádat, hékás, — oktatta Vlaszinkó. — Nincs az urak eszén ablak, hogy abba mi belenézhetnénk.

Mennyivel rosszabb éjszakája volt Grodkovszkynak! Majdnem éjfélig tartott a patália s alig hogy lecsendesült, vagyis megállott az asszony nyelve és egy kicsit letehető fejét a párnákra, lovasember nyargalt be a megyeház udvarára s dörömbölni kezdett a várnagyék ajtaján.

Az asszony felriadt s ott folytatta, a hol elhagyta. Grodkovszky Mihály pedig botosokat rántván a lábára, felköltötte a szolgálot, hogy nézze meg, ki zörget és mit akar.

— Levél Görgeyről, — jelezte egy hang kívülről.

A levelet behozta a leány, ismeretlen irás volt, vitélő nemes Grodkovszky Mihály uramnak szolt — cito citissime.

Hirtelen feltörte s a konyhai mécs világánál olvasta:

Jóakarató nagy uram,

Nemzetes Castellanus uram!

Bocsássa meg kegyelmed, ha békességes álmából felszakítom, de miután becsületes hívó léleknek tanultam megösmerni, kinek az oktan állathoz is könyörülő szive legyen, arra kérem kegyelmedet, hogy az ambituson, a hol az uram tömlöcze volt, az egyik szekrényben valamiképpen megrekedve egy macska találtatik az éhen való halálnak kitéve, a ki nem tudom mi oknál fogva és mióta van ott, úgy hogy kijönni nem tud, levén pedig ő is a mindenható Isten teremtménye, ne restelje kegyelmed éjszakának évadján bár, kiszabadítani, a kit mindjárt akkor elfelejtettem megmondani.

Datum: Görgey, Die novembri 21.

Istennek oltalmába ajánlja kegyelmedet most is, mint közönségesen

Görgey Jánosné Janoki Mária.

— No, az Isten verje meg azt a macskát, — dühöngött Grodkovszky uram, ezer darabra szakítva szét a levelet, mert benne volt a «férjem tömlöcze» kifejezés, a mi áruló lehetne, hanem azért mégis csak magára rángatta a gunyáját és fölment az emeletre kiereszteni a szomorú helyzetbe került macskát, útközben elgondolva, hogy mire való az ilyen ostobaság, de hát ilyenek az asszonyok, az ördög tudná, melyik a kellemetlenebb köztük: egy olyan nagy fulánkú áspis kigyó, mint az övé, vagy egy ilyen puha szívű galamb, mint Görgey Jánosné.

IV. FEJEZET.

(Némely közdolgoknak fecskeröptében való érintése.)

Leopoldus császár nem volt úgynevezett tehetséges ember, hanem azért mégis a stylusával verte ki Thökölyt Erdélyből. Egy szépen irt, jóságos hangú proklamáció elég volt, hogy a hivei elhagyják a kurucz-királyt. Az ócska

történet ez a menekülő patkányokról. Szét-széledtek, mert már úgyse volt kilátás s a császár proklamációja felejtést ígért: «Bocsánatot biztosítunk mindenkinek, — ha csak valami különös ok fenn nem forog.»

Görgey Jánosnak nem igen tetszett ez a szöveg, kivált mert Caraffa megüzente neki egy kieserült fogoly által még a nyáron (de már akkor gyengén ment a kuruczok dolga), hogy nézze meg jól a fejét még egyszer a tükörben, mivelhogy nemsokára el fog tőle válni.

Megértette tehát, hogy ő nála az a különös ok csakugyan fenforog (ha t. i. forgatja a vállain) s még a teljes szétzúllás előtt menekült hazafelé áruhákban. Útközben hallotta, hogy csakugyan rajta van az «eltávolítandók» listáján. Az eltávolítás pedig valamely közeli vár kazamataiba van contemplálva, vagy egy nagyon távol eső országba, melyet a papok ígérnek, sőt a hova vágyunk is, — de nem mindjárt és nem a császár segítségével.

Pál úr megértvén a bátyja helyzetét, hogy hebehurgya tettének milyen következményei lehettek volna (hiszen az éhenhalás esete sem volt kizárva) és még milyenek lehetnek, ha Jánost, mikor Toporczról mint foglyot hozták a lándzsások, valaki útközben felösmerte, vagy ha Grodkovszky szája eljár, megrémült és lelkében összetört. Az összetört test a feleserre bizatik, az összetört lélek az Istennél keresgél. Vallásos elmélyedésekbe merült. Miért történtek mindezek? Azért, mert elég kislelkű volt felülni egy gyanúnak, mely megezáfolhatlanak látszott. A végzet aztán olyan csodálatosan keverte az ő beavatkozó lépéseit, hogy a legnagyobb veszedelmek támadtak. De hát nincsen-e mindenben tudatos ezél, isteni erő, a mit a végzet keze sző? Nem intő jel-e ez, mintha azt mondaná a gondviselés: «Vigyázz, Görgey, még egy másik gyanút is kergetsz, látod, mire visz az efféle, szabadulj meg attól is!»

Úgy tűnt ez fel neki, mint egy égi parancs, s a mint hazaérték és elhelyezte vendégeit a kastély egyik lakatlan osztályában, a hova ezentúl csak Marjáknának lesz szabad belépni, felkereste neje szobáját, mely azon módon van fentartva, a hogy a halál pillanatában volt, megállt a szép fiatal asszony olajképe előtt s így szólott ünnepélyesen, vagy tán nem is szólott, csak gondolta a szavakat, de nem rakta hangokba:

«Látod, mi történt velem, Karolina. Nagyon szerencsétlen vagyok. Nem tudom, a lányka nálad van-e, vagy itt van. De nem is akarom tudni többé. Úgy veszem, mintha itt volna és fölnevelem. Itt van ő bizonyosan. Százszor is azt fogom mondani: bizonyosan, bizonyosan. Ne haragudj rám ezért. Kivetem a szivemből a gyanút e pillanatban te előtted, mint a hogy az egészséges test kivetí a beleakadt szálkát. Isten engem úgy segéljen.»

Görgey Pál megkönnyebbült ezzel, szinte más ember lett belőle.

Érezvén Jánosék ellenében elkövetett igaztalanságát, édelgett azon a gondolaton, hogy azt valamely testvéri tettel ellensúlyozza. (Hiszen olyan jó ember volt belülről, mint egy falat kenyér.) Szinte óhajtott, hadd keressék hát a császáriak Jánost, ő ugyan ki nem adja, pozdorjává vereti az érte küldött poroszlokat s kiszókteti Lengyelországba. Majd megmutatja ő, mi lakik benne, ha mindjárt életébe kerülne is.

Erre azonban nem nyílt alkalma, mert alig voltak ott Jánosék három napig (Micsoda fölséges ebédeket főzött ezalatt Marjákné!), utánuk jött a Darvas csatlósa, a ki hiába kereste a nagyasszonyt Toporczon, idehozta Görgey János számára a pecsétes menlevelet.

Ujjongott a nagyasszony, János úr azonban, a ki mindenekelőtt át meg átolvasta az irat szövegét, keresve benne a reservatio mentalist, nagy flegmával vette a szabadságot.

— Milyen szerencse! S kegyelmed nem is örül, — feddette az urát.

— Hiszen szerencsének szerencse, — mondotta mélabúsan, — de csak olyanforma, mintha valaki, a kit minden bordájában összetörve kidobnak a fűre, négyleveles lóherét találna benne s azt mondaná: Milyen szerencse!

— Mindenesetre jobb, mintha ez se volna.

— Nem tudom én, — felelte Görgey János elgondolkozva, — eddig bujdosó kurucz voltam, legalább tudtam, mi vagyok és az üldözött farkas is megszokja végre az állapotát; ezentúl pedig...

— Nos, ezentúl?

— Ezentúl szabad magyar nemes volnék, de nem tudom, mi vagyok és félek, hogy nem tudok majd belenyugodni. Mert az előbbi állapot legalább igaz volt, ez ellenben nem igaz.

— Hát mit szándékozol tenni? — kérdezte Pál.

— Egyelőre semmit. Vagyis egyelőre levetem ezt a molnáros ruhát. Adhatnál kölcsön valami habitust.

— De már azt én nem engedem, — tiltakozott Görgeyné. — Csak tessék magán tartani. Így megyünk haza. Hadd lássák a cselédek, hogy ki volt az én molnárlegényem.

— Ebben a sógorasszonynak igaza van, ruhát tehát nem adok, bátya, de adok neked egy tanácsot, hogy az efféle dolgokba ne ártsd magadat többé, mert addig jár a korsó a kútra, míg eltörik.

— Igaza van, Pál sógor. A szivem közepéből olvassa ki szavait.

— Nincs ennek a nemzetnek kitartása, — folytatá Pál úr. — Lehet vele kezdeni nagy dolgokat, de nem lehet bevégezni. Hasztalan erőlködések ezek.

— Tisztában vagyok már én ezzel, — sóhajtott János úr s keserű íze volt minden szavának. — Kihulltak már az én csikófogaim, ne féltsetek többé. Hat ökör se mozdít ki többé a kuriámból.

— No, no, — ellenkezett az alispán, — majd mindjárt felelek én erre.

Ezzel bement a kancelláriába s csak egy negyedóra múlva tért vissza egy irattal, melyet Jánosnak nyújtott át. Az messze tartotta el magától, úgy nézett bele. Jele, hogy már gyengültek a szemei.

— De hisz ez gróf Csáky főispánnak szól, nem nekem. Mi van benne?

— Lemondásom az alispánságról. Megjöttél, visszaadom a hatalmat. Tőled származott, én csak locumtenens voltam, téged illet.

János úr átfutotta az iratot, aztán széttepte vagy hat darabra.

— Köszönöm szépen, öcsém uram, de én nem avatkozom ennek a mai világnak semminemű dolgaiba. Még csak az kellene, hogy adókat segítsek behajtani, lutheránus templomokat elvenni, meg a többi és a többi. Csendesesen visszavonulok Toporczra, punktum.

Mária szelíden hajtotta fejét a vállára.

— Az Isten áldja meg, édes uram, ebben a szándékában, amen, — hangoztatá hálásan és kenetesen.

— De mit fogsz Toporczon csinálni? — ijesztette Pál.

— Fákat ültetek.

— Az csak egy nap az évből.

— Hernyókat szedegetek le róluk.

— Az is csak egy-két nap, még üresen marad vagy háromszáz. Mivel töltöd azokat?

— Hát majd csak várni fogom, — szólott elmélázva, — míg a gyerek megnő.

— No, az pedig szépen nyúlik, — kotytyant bele Görgeyné, — épen elfelejtettem mondani, hogy levelet kaptam tőle múlt pénteken, mikor kegyelmedet elfogták.

— Levelet? — csodálkozott Görgey János. — Miféle gyerekről beszélsz?

— Hát Gyuriról; azt írja, hogy mind a két dolmányát kinötte. Gondolom is, vegyünk neki most útközben egy pár sing posztót Lőcsén, mert ott olcsóbb, mint Késmárkon.

— Hm, persze, persze, — szólott atyai el-lágyultsággal. — Neked Gyurin jár az eszed. Igazán ostoba vagyok. Erre nem is gondoltam.

— Avagy miféle gyerekről beszél akkor kegyelmed?

A János úr szeme felesillant.

— Ej, hát a Thököly mostohafiáról, a kis Rákócziáról.

Görgey Pál titkon összenézett a sógor-néjával.

— Javíthatatlan, — mormogta a foga közt.

Ámbár nem mutatta, mégis örült a menlevélnek János úr, mert azontúl nem volt többé maradása. Száz és száz elhalaszthatlan dolga támadt otthon. (Ejnye, ejnye, csóválta a fejét Pál úr, hátha itt kellett volna maradnod egész télen?) A nagyasszony is haza akart menni, ezer ürügyet találtak mindketten, lehetetlen volt megmarasztani tovább; hát el is mentek mindjárt ebéd után.

Mikor már fenn ültek a hintóban, az alispán még egyszer megismételte ajánlatát:

— Gondolkozzál bátya azokról, a melyeket mondtam és ha akármikor kedved jönne az alispáni székhez, elég lesz csak egy intés.

— Ugyan hagyd a pokolba azt a tervet, — hártá el János úr haragosan, de csak hogy az elérzékenyülését palástolja a haraggal, — ne add vissza, a mit odadtam, de add vissza, a mit elvettél, ha valami jót akarsz velünk tenni.

— Mit?

— Hát a mi kis Rozáliánkat. De majd beszélünk még erről.

— A ti Rozáliátokat? — hebegte összeránczolódó homlokkal és a szive összeszorult.

A kocsi megindult és kihajtatott a kapun, Görgey Pál pedig ott maradt az udvaron, szinte megmeredve, kezében tartva a süvegét, melyet azért vett le, hogy vele végső búcsút intsen, de a melyet, daczára a csikorgó hidegnek, elfelejtett azután feltenni.

— Tehát mégis...

Fejéhez kapott. Eszébe jutott a szava: «Kivetem a gyanút a lelkemből, mint az egészséges test a beletört tövist.» De a mit az egészséges test kivet, kivetí-e vajjon a lélek is... a beteg lélek?

Ettől kezdve csak ritkán találkozott a két testvér. János úr még a meggygyűlésekre se járt, csak otthon érdeklődött a politika iránt. Ujságok, az igaz, még akkor nem voltak, de voltak szomszédok a közeli falvakban s meghozták a híreket.

Bizony, nem sok öröm volt azokban! Budavár elestével letört a félhold ereje. A keresztények ujjongtak örömeikben. Szamarak voltak. Hiszen ennek az országnak, minden országok közt a legszerencsétlenebbnek, egyedüli támasza az ellensége volt. (Ilyen is csak mivelünk eshetik meg.)

Mikor a törököt kikergették Budáról, akkor ijedtek meg eleink:

— Mi lesz most már belőlünk a török nélkül?

Eddig csak azért bánt a magyarokkal csinján Bécs, mert megvolt a lehetőség, hogy a török kaftányába kapaszkodnak, a ki mindig kész volt egy kis kellemetlenséget csinálni a németnek, valahányszor akarták. Hej, bizony

a török olyan szükséges volt a politikánkban, mint a háztartásban a só.

És ha még csak a török pusztult volna (ám-bátor, mondom, jó a török a háznál), de alig hogy megmelegedett otthon János úr, azt verték a hírek, hogy a császár vonakodik az Apafy fiát fejedelemmé megerősíteni. A császár azt mondta volna: «Minek az a játékosdi Erdélynek?»

No hát ezentúl már nem lesz «kisebbik haza», a hova menekülni lehet, ha a nagyobbik megszőkül és a honnan esetleg vissza is lehet ütni. Isten, a ki ránk mérte ezt az Ausztriai Házat, adá ellenében ő nagyságaikat, az örökké fészkelődő kurta királyokat az erdélyi trónuson. S most már ez se lesz. Tudja Leopoldus, mit csinál. De hogy mi mit csinálunk ezentúl, azt senki sem tudja.

Még hittek némely vérmesebb nemesek (kivált itt, Késmárk körül) a Thököly újra előtűnő szerencsésében. Jaj, jaj! Nem káposzta a szerencse, hogy föl lehetne melegíteni. Kifacsart citrom már Thököly uram, a kivel a kutya se törődik.

A karlóczai békét megkötötték a civakodó hatalmak, megosztokodtak, a min lehetett, de Thökölyről szó sincs benne. A hatalmas Maurocordato, a kinél Thököly, felemlítve a múltban tett szolgálatait, lépéseket tett, hogy némely kivánságait támogassa a hatalmaknál, azt felelte:

— A multakon ne tépelődjék, a jelenről gondoskodjék maga, a jövőt pedig bízva Istenre.

Sorra keringett ez a válasz a zsindeyes magyar kuriákon és a tornyos kastélyokban. Ejnye, a szemtelen! (Elég módja volt csuklani Maurocordato uramnak.)

— Thökölynek mondta, — magyarázták elszomorodva, — de bizony szól szegény magyaroknak, édes mindnyájunknak.

Így süllyedt az ország napról-napra lejjebb, tehetetlen árvaságba. Alkotmánya iszen még volt, csak épen nem tartották meg. Nádora is volt, közvetítő a nemzet és az uralkodó közt, csak hogy a nádor mindig hallgatott, mikor a nemzettel kellett volna beszélnie, az uralkodó pedig nem hallgatott rá, ha vele beszélt. Országgyűlése is volt a nemzetnek, csak épen nem kérdezték meg, ha valamit akartak Bécsben. Oh, szegény országgyűlés! Nem vitte többre, mint egy bábu, — ha felhúzzák, hát sír.

Bécsnek Kolonics csinálta a programot: «rabbá, koldussá s aztán katolikussá tenni az országot.» Bécs nem volt pedáns ebben, nem tartotta magát a sorrendhez, csak a programhoz. Előbb is szívesen csinált a protestánsokból katolikusokat s csak azután tette koldusokká vagy rabokká.

Legrosszabb helyzetben mindenesetre a protestánsok eveztek. Volt min mérgelődni Görgey János uramnak. Mint főpatrónushoz, nap-nap után érkeztek a panaszok, itt is, ott is megint elvettek egy templomot a lutheránusoktól. Ám a katolikusok se feküdtek rózsákon, mert az elvett templomokat ugyan nekik adták, de végre is a templomokat nem lehet kenyérre kenni, azonfelül pedig tőlük a paróchiákat vették el, a mennyiben idegenekkel, nem magyar honosokkal töltötték be a püspökségeket, apátságokat, kanonoki stallumokat, sőt a zsirosabb plebániákat is. Mint a varjak csapatja, úgy kovályogtak és károgtak a Burg körül a stréber papok, a jezsuiták pártfogoltjai, kiknek Magyarországon kell helyet csinálni.

A katonaság nem kapván elég zsoldot, minden fegyelem nélkül, apró bandákká oszolva csatangolt és hatalmaskodott a lakosságon. Ezek csak részben fogadták el a Kolonics programját: «Koldussá tenni Magyarországot», — harácsolnak valláskülönbség nélkül.

Az udvar az országgyűlés megkérdése nélkül vetett ki új adókat a megyékre és a nemesekre. Erre már a nádor is fölszisszent, de hirtelen betapasztották a száját egy hercegi titullussal.

A törvényszékeket felülről szuggerálták, hogy jó néven veszi az udvar, ha némi különbséget tesznek a felek közt vallásuk és pártállásuk szerint. A miből az lett, hogy a protestánsok csak akkor nyerhetnek pört, ha megfizetik a bírót, — de ha aztán jól megfizették, akkor is pört nyertek, ha nem volt igazuk; ebből viszont az következett, hogy a katolikusoknak szintén vesztegetni kellett, ha az igazukhoz akartak jutni.

Így borult a magyar égboltozat mindig jobban, jobban. Felhők, új felhők, csupa felhők. Felhőkből születnek a villámok. De ezekből legfeljebb cseppfolyós dolgok támadtak: nemzeti könnyek. A nép és a nemesség el volt keseredve, csak a főurak burkolóztak közönybe.

A hatalom pedig egyre többet mert. A jász-kún kerületet elzalogosították egy német lovagrendnek. A Frangepán-féle tengerparti jószágokat ugyancsak zálogba adták a gráci kamarának. Erre aztán a főurak is megmozdultak. No, már ez mégis gyalázat! Hiszen az ilyen gazdátlan jószágok arra valók, hogy donációkba osztogassák úriembereknek, ne pedig hogy zálogba adják. Hát gavalléros dolog az ilyen? Ó Felségének az elődei, ha már fejeztettek, legalább nekünk fejeztettek, de nem maguknak vagy az aerariumnak. Nem, ezt már mégsem lehet tűrni.

És így lehetne folytatni a gravameneket végtelen sorozatban, — de e sorok írójának csak addig állt érdekében, a míg a főurak is megharagusznak (kik közül számosan álmodoztak arról, hogy majd otthonról horgásznak a branzinokra és assinellikre a Quarneróban).

Szóval a pohár betelt — csak még egy mozdulat és kicsordul. A mi történetünk színhelyén Görgey János volt a forró vérű nemesek oraculuma, de Görgey János inkább csendesítette az embereket, mintsem tüzelte volna.

— Várjatok, tőrjetek, hiszen a fiú még csak tizenhat éves.

Minden egyes sérelemnél csak ezt számította: «Most megy át a 17-dik évibe. Most már tizennyolcz múlt . . . várjatok, tőrjetek.»

És a mi nem történt, a mióta ezen a planétán lakunk, minden magyar szem szeretettel, áhitattal fordult Bécs felé, mint a muzulmán Mekka felé: Onnan jöttek a felhők — ez egyszer onnan várták a villámot is. Pokolból a Messiást.

Hogy elálmodoztak róla azokon a szép ambitusos kuriákon. Milyen lehet most? Bizony már jó nagyocska lehet. Fekete szeme van-e, vagy kék? Öreg, komoly táblabírák hányszor disputáltak erről. Anyjához hasonlít-e vagy az apjához? Bárcsak az anyjához hasonlítana. Vajjon mit csinál ilyenkor? Talán épen lovagol valahol a bécsi határban, szilaj paripán ül, kerecsen tollas fővegben, aranybrokát köpenyében, sárga szattyán csizmában és ő is hazagondol.

És hát az öregek . . . az öregek! Száll, száll a mese ő felőlük is. Messze, túl a tengereken, Nikodemiában éldegélnek. Madár se megy oda, madár se jön onnan. Hanem valahogy mégis idejűt, a mi tudnivaló. Thökölyt a köszvény kinozza, a fejedelemszöny hajában a fehér szájak jutottak immár többségbe, de még mindig szép asszony. Kik tiz várban sem fértek el azelőtt, most egy kis villában, a Dsidek Majdanban éldegélnek csendesen. A Dsidek Majdent úgy tudja minden magyar úr, mintha határabeli dülönév volna. «Virágos mezőt» je-

lent törökül. Hát iszen lehet virágos, iszen lehet, de azok csak olyan ázsiai virágok, nincs azok közt muskátli, rozmarin.

Remélnék-e még? Oh, bizonyosan. Ők is nyilván azt várják, hogy a fiú felnő. Mert mondott is olyat a fejedelem egy arra utazó lublói borkereskedőnek, hogy az ezüstlakodalmat Munkácson ülik meg . . . (No, a mikor az a lakodalmom lesz, aznap én is leiszom magamat, — ígéretik rendre az öregek.)

Sajnos, sokat rontott ezeken az illúziókon herceg Apaffy Mihály, a kit az ördög idehozott a Szepességbe vadászni, azaz nem az ördög, hanem Rolly Sámuel uram hozta, rivalizálván Luzsénszky Péterrel. A Luzsénszky-vadászaton ugyanis részt vett egy gróf is, a miért is fekete kabátban kellett megjelenni az ebédeken, vacsorákon. Hát erre akart rálicizálni a rangkóros Rolly s Bécsben járván, felcsípte ezt a herceget (no, most aztán még inget is feketét vehet fel Luzsénszky). A herceg egyébiránt senki más, mint a jó öreg Apafy Mihály fia, a félbenmaradt II. Apafy Mihály, kit a császár Bécsbe hitt fel, hercegnéket tett meg és lumpot neveltetett belőle — nagy sikerrel. Ha az apja csak félemler volt, a mint Teleky nevezte (ám-bátor szegény Erdélyt azt a felet se látta), akkor ez egész ember, mert a megboldogult csak délután csipett be s így csak félnapig volt beszámíthatatlan, ez ellenben már délelőtt is holt-részes; azonfelül erkölcsökben sem kifogástalan, teljesen züllött alak.

Vagy két hétig lebzelt Rollyéknál, míg teljesen meg nem utálták. Ő tőle és a vele jött bécsi korhelyektől szivárgott ki itt a Szepességben legelsőbb, hogy a kis Rákóczit papnak szánta a tutora, Kolonics. Valamint olyan részletek is napfényre kerültek a fiatalember hajlamairól, szokásairól és magaviseletéről, melyek megrendítették a belé vetett reményeket.

Csak Görgey János nem engedett a régi hitéből semmit.

— A mi nem lehet, nem lehet. Az apja Rákóczi Ferencz, a mostohaapja Thököly Imre, az édesanyja Zrinyi Ilona. Merő lehetetlen, hogy ilyen tőkén ne teremjen jó bor. A természet nem csinálhat olyan örültséget.

— Hiszen nem mondom én azt, kedves bátyám, — magyarázta ki magát Szentiványi Ádám, — de nem látott-e már kegyelmed olyan jó bort, a mely a hordóban megromlott és mivel hordó-szagú lett, nem lehetett többé meginni.

János úr kényelmetlenül csavargatta ide-oda a nyakát.

— Hm, izé, hogy a hordó, azt mondd, hogy a hordó . . .

— Avagy kigyelmed olyan tiszta hordónak tartja Bécsét, a miben nem romolhat meg a must?

— No no, — felelte a kurucz elgondolkozva.

Ki tudja, mit értett a «no no» alatt. Annyi azonban bizonyos, hogy még mindig nem adta meg magát. Egyik következő tavaszon Semsey Gábor uramnak akadt valami ügye-baja Bécsben. Semsey Gábor is egy követ fűjt Görgey Jánossal, régi jó barátok, fegyvertársak voltak. Semsey előkelő bécsi rokonságának segítségével valahogy hozzá férközött az ifjú Rákóczi herceghez is, s azzal a szemmel nézte, figyelte meg, melynek a lelkében dagadozó vágy adott élességet, azzal a szemmel, mely tudja, hogy mi célra nézi, s Bécsből visszajövet, bár éjszaka ment keresztül Toporcson, bezörgetett a János kastélyában az ablakon s mikor János úr kidugta a fejét, hogy mi az, ki zörög, mindössze ennyit mondott szomorúan:

— Láttam a fiatalembert. Beszéltem vele. Nem arra való.

Hanem Görgey Jánosnak az is mindegy volt. Az ő makaességának nem volt határa. Az ő nehéz, vastag koponyájába nem vezetett semmi út befelé. Ezentúl is minden sérelemnél azzal biztatta meg magát, miközben megcsikorgatta a fogait:

— No, semmi az. Hiszen a fiú már a huszadikban jár. Márcziusban megy át a huszonegyedikbe . . .

Ezalatt egyre sűrűbben jöttek a gravamenek, de jöttek az esztendők is, ámbátor csak a mágok rendes tempójában; — nőttön-nőtt az országban az elégtelenség és nőtt Rákóczi Ferencz is.

V. FEJEZET.

(A szászok furfangja.)

Mióta Galilei meghatározta, hogy a föld mozog, bizvást élő állatnak lehet tartani minden poétai fantázia nélkül is. Az általános törvénynek legalább megfelel: a mi mozog, él. Valóban él a föld és úgy tűnik fel, mint egy sokpúpú teve, melyen rajta ül és jár billió és billió parazita, emberek, állatok, férgek, stb. Milyen csalóka látszat, hogy nem él! Serkedhetne-e egy holtból élet? Alakul, változik, izzad, megrázkódik (földrengéskor), alszik (tél), bömböl (bent a vulkánikus hegyekben), táplálkozik és táplál, mint akármely más anyállat (a mit az állatok és növények elhullatnak, az az ő kosztja, a mit viszont ő lök ki magából, az meg az ő kosztjuk). A pihenés erőt ad neki, mint minden más élőlénynek, a folytonos munka elgyöngíti, — és mégse megy a fejünkbe, hogy ő él. Pedig csak egyben tér el a többi élőtől, abban, hogy egyetlen, hogy nincsen társa, nincsen himje, hogy nem szaporodik, egyedül jár a nap körül.

Hanem iszen épen azért becses, mert nem szaporodik. Azért szeret belőle minden ember egy keveskét (többet persze még jobban szeret). A nagy anyállat egyes tagjait a saját nevükre kebelezik be az emberek, ezek lévén a legönzöbök, legkapzsiabbak, a jámbor, derék állatok ellenben meghagyják az egészséget egy darabban közösnek és szépen elférnek egymás mellett. Az emberek még a föld iránti szeretetben is perverzek. A medve az erdőt szereti, a zerge a sziklás hegyeket, a vadkacsa a tocsogókat, ereket, a daru, tuzok a síkságot, de a telhetetlen ember nem elégszik meg valamely egyes részével vagy porcikájával a roppant testnek, minden az övé legyen s a saját önös érdekei és a kapzsiságon alapuló divatok szerint értékeli még ezt a legszentebb anyát is.

Csak az eleinket nézzük. Eleinte a púpokat keresték, a hegyeket, a hová biztosságot nyújtó váraikat építik. Aztán a völgyre vetették szemüket, melyben dús legelők zöldültek s hallal gazdag folyamok hömpölyögtek. Majd az aranykalász imádata következett. Most már a laposat, az alföldet, a tejjel-mézzel folyó Kánaánt kereste a birvágy. Az aranykalásznál akadt még becsesebb holmi. Hohó, hiszen a mit a föld magától hoz, az is valami, a repeze, búza és egyéb, de még többet ér, a mit visszatart, a mit erőszakkal kell elvenni tőle, a köszén, s megint visszament a birvágy a felföldre. S így vándorol hol ide, hol oda folytonosan, és soha nem fog megállapodni.

Történetünk idején még ott állottunk, hogy az alföldi síkságokra nem nagyon vágyakozott senki. A jó bácskai és békési föld nem háborgatta a földművelő és birtokos osztály álmait. Mocsaras hely volt az alföld nagy részben, tele veszedelmes miazmákkal. Idegen utasok elpusztultak hagymázban a kipárolgásoktól. A temető előszobájának neveztek az országnak ezt a részét a külföldi följegyzések. Rajta átvonuló

más nemzetbeli katonákból csak egy harmadrész maradt életben az út végén. Nem is mert odáig eljönni az ellenség. Nagy erősség volt az az egészségtelen kipárolgás, a katonai létszám szükségét redukáló. La Cattori olasz tudós mint szemtanú írja: hogy ezt az országot nehéz volna meghódítani, mert senkinek se tanácsos a belsejébe hatolni, kinek az élete kedves, maguk a magyarok azonban csodálatos módon nem hálnak meg ez epidémikus levegőben, de ők is foghagymát tartanak a nyelvük alatt, mialatt kritikus vidékeken átmennek.

Ez volt az oka, hogy az akkori gazda nem a torontáli földet emlegette, ha valami nagyot akart mondani, hanem a rimaszombati határról mesélt, a hol háromszor kaszálják a füvet évenként s a hol a káposzta olyan nagyra nő a Rima partján, mint egy rocska. Azután Nyitra megyében emlegetett némely kövér földeket. Tokaj szőlőiről legendák szálltak szerte az országban. Hevesben a dinnye dolgában jeleskedik a föld. De hát ez mind kismiska a löcei földekhez képest. Mert hát a löcei földben terem a világ legjobb és legnagyobb szemű borsója. Egy kilós földdarabból egy egész kis vagyont bir a löcei szász kihozni. Az aztán a föld! Abból volna jó egy olyan darab, a minőt egy jólábú ember egy félnap körüljár. De egy sánta emberébe is bele lehetne nyugodni.

A borsó nagy potentát volt. Az első a kapás termények közül. A borsó az volt a szegény felvidéki népnél, a mi a khinainál a rizs. Ha bor nem termett, vagy ha kevés búza termett, ezt még lehetett pótolni, a zabkenyérre is jó, meg a szilvapalinka se kutya, hanem a borsó — annak lenni kell, a nélkül nincs az innenső világban semminemű gyönyörűsége a szegény embernek. Persze ma már ez se volna igaz — mert az idők ereje ezzel a nagy potentáttal is birt. Nemsokára bejött a krumpli. No hát az még nagyobb potentát lett s lecsapta a borsót a közönséges fityfity ázalékok közé. Ma már csak ott van ő keme, a hol a pohánka kása.

Nem csoda egy cseppet sem, ha a borsónak ebben a fénykorában rettenetes földéhség dühöngött Lőcsén. A melyik polgárnak nem voltak szántóföldjei a határban, azt igen kicsibe vették még akkor is, ha a ládáiban halomban állt az ezüst, arany. A hatóság politikája tehát az volt ősidők óta: minél több szabad földet szerezni Lőcsének. Tágítani a határt, ha lehet, sőt ha nem lehet is. Erről álmodtak, ez után sovárogtak nemzedékről nemzedékre. Földet pedig nehéz volt szerezni, mert köröskörül uraságoké volt minden. Legfeljebb azoktól lehetett volna kapni, csak hogy attól szolgálni kellett volna, a mi mélyen lealázó dolog a dölyfős löcei polgárokra nézve, kik annyi privilégiumot csikartak már ki a királyoktól, hogy a kis Kramler Károly, a mostani főbíró, olyanféle szavakra fakadt a minap a tanácssteremben (úgy látszik, egész Európában ragadós a napkirály henczegése), melyek híven festik a löcei önértet, ezeket mondván orációjában: «A velencei nemesek után közvetlenül a löcei polgárok következnek világi rangra nézve.» Magunk közt maradjon, ezt egy kicsinyt meg is orrolták a megyei nemesek s Görgey Pál uram a legközelebbi sessio alkalmával vissza is vágott a főbíró szavaira: «Minek akar a bolha köhögni, mikor tüdeje nincsen?»

A kis csupor hamar felforr, méregbe jött a bíró és olyasvalamit üzent az alispánnak a városi hajdu által: «hogy a kutya bőr se tudó, ép úgy, a mint a hét szilvafa nem erdő.» A melyeket megértvén Görgey Pál uram, lehúzatta az üzenethozó hajdut a megyeház udvarán «és huszonnégy botig vágatá vala, a miből ismétlen új és új satisfactiók vétele leszen.»

Ily kutya-macska barátságban hagyta hátra a két tiszteletreméltó férfit a halódó század, mely tizenhetediknek nevezteték és természetesen így találta az új század első napja is. De minthogy ez a nevezetes század sok mindent rendtelenségben hagyott, ez a csekély dolga fel se tűnt. Az emberek csak olyan jókedvűek voltak Szilveszter estéjén Lőcsén, mint az alispán házában Görgey, mintha minden pompásan el volna igazítva a világon és egyéb se hiányoznék, — csak még a krampampulit kell behozni az asztalra.

A kik reggel felkeltek vagy fel nem keltek, mert csak azok kelhettek fel, a kik egyáltalában lefeküdtek, szép fehérre meszelt világot találtak a tegnapi kopott helyében, úgy látszik, egész éjszaka havazott és az úrrenden levők, ha szerencsésen kikerülték, hogy az első «boldog újévet» kívánó asszony legyen, ha aztán meghallgatták délelőtt a Podolinczi tiszteletes úr predikációját (ma igen szépen beszélt, meg kell adni) s megették délben a szokásos sült malacot, lehetetlen, ha vadászberekek voltak, hogy már csak a komóció kedvéért is ki ne csábítsa őket puskájukkal a határba a vadak hirtelen beállott hátrányos helyzete.

Különösen a nyulakon esik ilyenkor nagy sérelem, sőt határozott jogtalanság. Nekik a gondviselés olyan színű szőrt adott, mint a föld színe, hogy hozzáalpulva, úgyszólván láthatatlanok legyenek. Ez az úgynevezett mimikri. A nyulak védelmére tett isteni rendelkezés. S ime, hogy játssza ki a természet? Nem veheti el tőlük a bundácskájuk szürke színét, hanem a földet öltözteti át hófehér ruhába. S a szegény nyúl ki van ezzel szolgáltatva czéltáblának messziről. Hát járja ez? Igazságos ez? Hát az isteni törvények nem csak idelent szeptetnek meg, hanem már ott fönn kezdődik az ignorálásuk?

S ha még csak a föld ruhájának kicserélése volna, hanem az a nagyobb baj, hogy a merrefut a szegény nyúl, lábával kicsipkézi a havat s a vadász egész biztosra vetheti magát utána. Olyan ez a lykacsos vonal az óriás fehér lapon, mint egy madzag, melynek a végében okvetlenül ott a nyúl.

Az alispán nem szerette a lármás vadászatókat, nem annyira a vadölés volt eleme, inkább a barangolás a természetben. A természet társasága fölfrissítette, idegei lecsillapodtak. Úgy szerette, mint a hívő a templomot. Jobban. Mint a hogy a szeretőjét szereti valaki; egyedül kívánt vele lenni — mert csak négy szemközt vetkeződött az le előtte s mutatta meg a bajait.

Most is mindjárt délután felhúzza bagariabőr csizmáját s egyedül indult a határba. Vagyis még két hajdu ment vele, Preszton és Kovács Pista, mindenik hozván magával egy-egy megtöltött puskát, Kovács egyet golyóra, ha netalán valami nagy vad kerülne szembe, hogy kéznél legyen (a vidék tele volt farkassal, vaddisznóval), Presztoné ellenben csak nyúlra, fogolyra volt veszedelmes, s abból a czélből hordozta, hogy az alispán kétszer lőhessen egymás után — mert a kettős eső még akkor nem volt kitalálva. A puskák új szerkezetűek voltak, kerekcsövűek ellátva, az égő kanócz már elavult, a puska port a kovának az aczellaphoz való ütődéséből támadt szikrák gyújtották meg. A társaságot kiegészíté a Fityke nevű vizsla, Görgeynek kedvence.

Végig mentek a Haricska-dülön, majd befordultak a szénégetők tanyájánál a Nahore és Jazerecz alatt a löcei határ felé. Nyomokat ugyan láttak, de vadat nem. Meg lehetett ismerni, ez nyúl-, ez farkas-, ez meg szarvasnyom, sőt Preszton esküdözött, mint a veres-

hagyma egy helyütt, hogy ezek maczkó talpának a lenyomatai, hanem ezeket nem érdemes követni, mert a Tarlyk-hegynek tartanak, oda pedig lehetetlen most a fölmenetel, mikor a gyalogutat a hó befújta. Míg a szolgák fecsegték, Fityke közömbösen poroszkált Görgey mellett, jelétül, hogy a közelben nem érez semmi vadat.

Görgey boszúsán jegyezte meg:

— Úgy látom, ma a puskát se fogom elcsütni. Pedig új-év napja lévén, ha ma nem lövök semmit, egész évben nem lesz szerencsém a vadászatban.

Ebben a pillanatban a Nahore-erdőből fejedelmi dámvad, egy sokagancsú szarvas nyulánk teste bontakozott ki. Fityke előreszaladt egy kissé, aztán megfordult, megállt és a gazdájára nézett, mintha intene neki az okos, barna szemével. A szarvas jóval túl volt a lövonalon s mint a nyíl száguldott egyenest a «Klokocs» nevű erdőfoltnak. Az egész Klokocs nem volt több tiz holdnál, a szántóföldek közepén, mint egy szemölcs a sima arcon, szép fiatal fák sűrűn egymás mellett, fáczánoknak való hely, nem szarvasnak. Hogy fér az itt el a csont koronájával?

Görgey hirtelen elcseregte puskáját a Kovácséval, mely nagy vadra volt töltve s megindult a Klokocs felé. Lövésre készen hatolt be a sűrűségbe, a zuzmarát hullató fák gallyait elhárítva ment nagy izgatottságban a nyomok után, a

mikor egyszerre két lövést hallott elől s nyomában emberi hangok verték fel a csendet.

Megrezzent. Mi lehet ez? De csak ment a szarvas-nyomok után, melyek kivezettek az erdőeskéből. A Klokocs túlsó oldalán aztán világosan eléje tárult a szász urak vadász-csapata, kik éppen most tértek le az útról hajtóikkal, hogy innen a határuk végpontján kezdjék a körvadászatot.

— Nini, meglőtték már a szarvasunkat! — kiáltott fel Preszton.

— Ostoba szerencséjük van, — jegyezte meg az alispán, még meg se kezdték a vadászatot s már egy ilyen nagy vadat ejtenek. Sajnálom tőlük az agancsot.

A nemes állat ott feküdt élettelenül, alig egy puskalövésnyire a Görgey répaföldjeitől, a Durst-patak mentén, de már az ő határukban. Noha a rendezők úgy látszik a hajtók felállítási taktikájával voltak elfoglalva, a váratlan zsákmány egyszerre összezavarta őket, hajtók és puskások minden fegyelem nélkül a haldokló állathoz rohantak, élénk gesztusokkal és nagy ujjongással. Senki a világon nem tud úgy örülni egy-egy szerencsés lövésnek, mint a sontagsjäger.

Olyan közel voltak, hogy föl lehetett őket ismerni. Az a kicsiny vézna emberke a vidrasapkában és a morva-posztó Rockban maga Kramler uram, a bíró, a lengő szakállas vékony vállú úr a «scriba» Trück Sebestyén, városi

nótárius, a kövér zöld kabátos Brewer Mátyás, a fertálmester (Viertelmeister), az, a ki most iszik a csutorából, Gyglás József, a gyógyszerész, a guggoló, a ki a szarvast próbálja emelgetni, Greff Lőrincz aranyműves, míg a magas göliátalak a kék krispinben Nustkorb András szenátor uram.

Görgey felismervén a bírót, a kire haragot tartott, éppen vissza akart fordulni, mikor Fityke a befagyott Durst árkából egy hatalmas tapsifülest ugratott ki s minden vizsla hatáskörök összetévesztésével, mert őt csak a szimat illeti és nem a végrehajtási hóhérmunka, utána iramodván, átkergette a patak jegén a löcseiek területére.

Görgey haragosan füttyentett a vizslának, de az föl se vette, valamely rossz sugallat által ösztönözötten ment a szomorú végzete felé, mert a következő percében durrant a bíró puskája és a szegény Fityke egyet fordult a saját tengelye körül s fájdalmas vonítással élettelenül összeesett (a nyulat ellenben a fertálmester terítette le).

Görgey Pál arczát halotti sápadtság borította e látványra, majd minden vér arczába futott. Előre szaladt egy darabon, aztán megállt a pataknál, lekapta válláról fegyverét és megczélozta a löcsei bírót.

— Ebért ebet! — hörögte, egész testében reszketve és lőtt.

(Folytatás a «Vas. Ujság» 1909. évi 1. számában.)